

รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา
ในประเทศไทย

LEARNING MANAGEMENT TO RAISE THE CITIZENSHIP CONSCIOUSNESS
BASED ON BUDDHISM IN THAILAND

โดย

พระครูสังฆรักษ์กิตติพงศ์ สิริวิฑูมโน (ดาร์กซ์), ผศ.ดร.
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. 2559

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610759018

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

LEARNING MANAGEMENT TO RAISE THE CITIZENSHIP CONSCIOUSNESS
BASED ON BUDDHSIM IN THAILAND

BY

Asst. Prof. PK. Kittiphong Sirawathano(Darak),Dr.
Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University
B.E. 2559

Research Project Supported by Mahachulalongkornrajavidyalay University
MCU RS 610759018

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อโครงการวิจัย:	การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย
หัวหน้าโครงการ:	พระครูสังฆรักษ์กิตติพงษ์ สิริวิฑฒโน (ดาร์กซ์), ผศ.ดร.
ผู้ร่วมโครงการวิจัย:	นายใหม่ บุญมี
ส่วนงาน:	คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ:	๒๕๕๙/2016
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	สถาบันวิจัยแห่งชาติ และสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา 2) ศึกษากระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาในสังคมไทย 3) เสริมสร้างกระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา 4) สังเคราะห์หลักพุทธธรรมใช้สำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการศึกษาแบบผสมวิธี (Mixed Method) โดยการศึกษาจากการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) การศึกษาข้อมูลจากแหล่งปฐมภูมิ (primary Source) และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) การสัมภาษณ์ (Interviews) และการจัดสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) รวมถึงข้อมูลผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ผลการวิจัย

การศึกษาการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ผลการวิจัยมีดังนี้

1) พลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา มีลักษณะสำคัญ 3 ด้าน คือ (1) ด้านการระงับธรรม ได้แก่ เคารพในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และเคารพในความเป็นมนุษย์ ด้วยการปฏิบัติตามหลักเบญจศีล เบญจธรรม ใช้สิทธิหน้าที่อันเหมาะสม และปฏิบัติตามระเบียบสังคม (2) ด้านสามัคคีธรรม ได้แก่ รับผิดชอบหน้าที่ ขยันหมั่นเพียร อดทน ร่วมแรงร่วมใจไม่เอาเปรียบ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน เสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม และหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง และ (3) ด้านปัญญาธรรม ได้แก่ การไม่ยึดถือความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่ และไม่ยึดติดในอำนาจในตำแหน่ง เป็นผู้ใช้สติพิจารณาใคร่ครวญ ไตร่ตรอง พิจารณาเหตุผลในการตัดสินใจด้วยใจเป็นกลาง

2) แนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า การจัดการเรียนรู้ควรนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเป็นพื้นฐานในการจัดการเรียนรู้ และให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ 2542 โดยเฉพาะเรื่องของความมีระเบียบวินัยและรับผิดชอบต่อหน้าที่ ความซื่อสัตย์สุจริต ความสามัคคี ความละเอียดและเกรงกลัวใน

การทำชั่ว ความกล้าหาญทางจริยธรรมและเชื่อมั่นในตนเอง ส่งเสริมให้คนตีปกรองบ้านเมืองโดยควบคุมคนไม่ดีไม่ให้ปกรองบ้านเมือง การไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น การยอมรับและปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ที่ของตนและผู้อื่น นอกจากนี้ ยังพบว่าหลักพุทธธรรมที่ควรนำมาเป็นแนวคิดในการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักเบญจศีล-เบญจธรรม คารวะ 6 อปริหานิยธรรม 7 สปัปฺริสธรรม 7 โลกธรรม 8 อคติ 4 พรหมวิหาร 4 และอริยสัจ 4 ส่วนรูปแบบในการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองนั้น ส่วนใหญ่ใช้หลักไตรสิกขา เพราะเป็นหลักการฝึก อบรม มนุษย์ที่ครอบคลุมทั้งพฤติกรรม ระเบียบวินัย และความรับผิดชอบ (ศีล) พัฒนาจิตใจ ให้มีความมั่นคงหนักแน่น มีภูมิคุ้มกันจิตและกาย (สมาธิ) และพัฒนาให้มีความรอบรู้เท่าทันความจริงของโลกและชีวิต

3) กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า สถานศึกษามีการสร้างจิตสำนึก ผ่านการเรียนการสอนโดยนำหลักไตรสิกขามาเป็นแนวคิดในการจัดการเรียนการสอน และผ่านกิจกรรมหรือโครงการที่สถานศึกษาจัดขึ้น เช่น โครงการปฏิบัติธรรมประจำปี ซึ่งมีความสอดคล้องกับกระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองที่คณะผู้วิจัยสังเคราะห์ขึ้นเพื่อเป็นกิจกรรมเสนอแนะแก่สถานศึกษา กล่าวคือ (1) ด้านคารวะธรรม มีกิจกรรมที่เสนอแนะคือ “กิจกรรมวันศีล-วันธรรม” จุดมุ่งหมายเพื่อให้นักเรียนรักษาศีลและปฏิบัติธรรมทุกวันพระ “กิจกรรมนักเรียนดีศรีโรงเรียน” จุดมุ่งหมายเพื่อให้นักเรียนสร้างตัวอย่างเป็นพลเมืองดีวิถีพุทธ “กิจกรรมวัฒนธรรมของชาติ” จุดมุ่งหมายเพื่อให้นักเรียนสำนึกรักบ้านเกิด และภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทย สำหรับหลักพุทธธรรมที่นำมาปฏิบัติในกิจกรรม ได้แก่ ไตรสิกขา และ เบญจศีล-เบญจธรรม (2) ด้านสามัคคีธรรม มีกิจกรรมที่เสนอแนะคือ “กิจกรรมรู้รักสามัคคี” จุดมุ่งหมายเพื่อให้นักเรียนได้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมและสาธารณ “กิจกรรมร่วมเรียนร่วมใจ” จุดมุ่งหมายเพื่อให้เรียนใช้กระบวนการกลุ่มในการเรียนรู้ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน สำหรับหลักพุทธธรรมที่นำมาปฏิบัติในกิจกรรมนั้น ได้แก่ หลักไตรสิกขา อปริหานิยธรรม 7 และสปัปฺริสธรรม 7 และ (3) ด้านปัญญาธรรม นั้น มีกิจกรรมที่เสนอแนะคือ “รู้ข่าวรู้เรา” จุดมุ่งหมายเพื่อให้นักเรียนวิเคราะห์ข่าวจากสื่อต่างๆ ตามที่สนใจ “กิจกรรมปัญหาแก้ด้วยปัญญา” จุดมุ่งหมายเพื่อให้นักเรียนฝึกแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยใช้ปัญญาและเหตุผล สำหรับหลักพุทธธรรมที่นำมาปฏิบัติในกิจกรรมได้แก่ ไตรสิกขาอริยสัจ 4 อคติ 4

4) การเสริมสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า สถานศึกษาเสริมสร้างจิตสำนึกผ่านโครงการต่างๆ โดยให้บุคลากรของโรงเรียน นักเรียน และผู้ปกครอง มามีส่วนร่วมในโครงการ ดังนี้ (1) ด้านคารวะธรรม มีโครงการที่เสริมสร้างจิตสำนึก ได้แก่ “โครงการวันสำคัญทางศาสนา” ใช้หลักจักร 4 เป็นปฏิบัติ “โครงการป้องกันและแก้ไขสิ่งเสพติดในโรงเรียน” ใช้หลักมิตรแท้ 4 เป็นหลักปฏิบัติ “โครงการปฏิบัติธรรม” ใช้หลักสติปัญญา 4 เป็นหลักปฏิบัติ “โครงการอนุรักษศิลปะไทย” ใช้หลักอิทธิบาท 4 เป็นหลักปฏิบัติ “โครงการออมทรัพย์” ใช้หลักโภควิภาค 4 เป็นหลักปฏิบัติ “โครงการศึกษาแหล่งการเรียนรู้ในห้องถิ่น” ใช้หลักอิทธิบาท 4 (2) ด้านสามัคคีธรรม มีโครงการที่เสริมสร้างจิตสำนึก ได้แก่ “โครงการส่งเสริมระเบียบวินัย คุณธรรม จริยธรรมนักเรียน” ใช้หลักนาถภรณ์ธรรม 10 เป็นหลักปฏิบัติ “โครงการสร้างขวัญและกำลังใจ” ใช้หลักราชสังคหวัตถุ 4 “โครงการประชุมผู้ปกครองนักเรียน” ใช้หลักการบัญญัติพระวินัย 10 “โครงการส่งเสริมประชาธิปไตย” ใช้หลักกษานิยฐานะ 10 (3) ด้านปัญญาธรรม มีโครงการสำหรับเสริมสร้างจิตสำนึก

ได้แก่ “โครงการทัศนศึกษา” ใช้หลักปัญญา 3 เป็นหลักปฏิบัติ “โครงการอาหารกลางวัน” ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักปฏิบัติ

5) การสังเคราะห์หลักพุทธธรรมสำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย คณะผู้วิจัยได้สังเคราะห์หลักพุทธธรรมที่นำมาใช้สำหรับการจัดการเรียนรู้ทั้งการเรียนการสอน และการจัดโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ มีดังนี้

(1) ด้านการระงับธรรม ใช้หลักของ การระงับ 6 หลักเบญจศีล-เบญจธรรม เพื่อสร้างจิตสำนึกในการเคารพสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และเคารพในความเป็นมนุษย์

(2) ด้านสามัคคีธรรม ใช้หลักอปปริทานิยธรรม 7 และ สปัปฐิสธรรม 7 เพื่อสร้างจิตสำนึก รู้รักสามัคคี ได้แก่ รับผิดชอบต่อหน้าที่ ขยันหมั่นเพียร อดทน ร่วมแรงร่วมใจไม่เอาเปรียบ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน เสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม และหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง

(3) ด้านปัญญาธรรม ใช้หลักโลกธรรม 8 อริยสัจ 4 และ อคติ 4 เพื่อสร้างจิตสำนึก ให้เป็นผู้ไม่ยึดถือความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่ และไม่ยึดติดในอำนาจในตำแหน่ง ใช้สติ พิจารณาใคร่ครวญ ไตร่ตรอง พิจารณาเหตุผลในการตัดสินใจด้วยใจเป็นกลาง

ดังนั้น การศึกษาการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย จึงจำเป็นต้องนำแนวคิดและรูปแบบความเป็นพลเมือง กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง และการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง ให้ประสานสัมพันธ์กัน เพื่อให้เกิดจิตสำนึกความเป็นพลเมืองที่ยั่งยืนด้วยหลักพุทธธรรม

คำสำคัญ : การจัดการเรียนรู้, จิตสำนึก, พลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

Research: Learning Management to Raise the Citizenship Consciousness Based on Buddhism in Thailand
Research's Leader: Asst. Prof. PK. Kittiphong Sirawathano(Darak), Dr.
Research Team: Mr. Mai Boonmee
Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Fiscal Year: 2559/2016
Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The objectives of this study were 1) to study the concepts and learning management model of citizenship based on Buddhism. 2) to study the process of the citizenship consciousness creation based on Buddhism of institutions in Thai social. 3) to support the process of the citizenship consciousness creation based on Buddhism. 4) to

synthesize the Buddhist morality applying for learning management to raise the citizenship consciousness based on Buddhism in Thailand. This research was qualitative research used mixed method by research from document or documentary research, studied from primary sources and secondary sources, interviews and focus group discussion, also studied related-data and results of others for studying the learning management to raise the citizenship consciousness based on Buddhism in Thailand.

Research results

Learning management to raise the citizenship consciousness based on Buddhism in Thailand. The results of the research were found as follows;

1. Buddhist citizens have three characteristics; (1) Respect factors; respect to nation, religions and the King. And respect to humanities with follow five precepts - five dharma principles, practice the rights absolutely and social laws. (2) Cohesion factors; be responsible to their jobs or duties, diligent, patient, unite, do not take advantage, help each other, sacrifices of personal benefits for common interest and avoid conflicts. (3) Dhamma Intelligence factors; never hold on self-dependence and authorities, to consider how to solve the problem with reasons and neutral mind.

2. The concepts and learning management model to raise the citizenship consciousness based on Buddhism. The results were found that learning management should apply Dhamma of Buddhism to be the basis of learning management according to (National Education Act, B.E. 2542 (1999)), especially the model should cover discipline, responsibility, honesty, cohesion, moral shame and dread, intrepidity and confidence, supporting good men to govern the county and do not let bad people to control our country, do not infringe human rights, to accept and perform one and other's duties. Besides, there are Dhamma in Buddhism principles that should apply to be the concepts of learning management to raise the citizenship consciousness based on Buddhism such as five precepts - five dharma principles, six reverences, Aparihaniya-dhamma (condition of welfare), Sappurisa Dhamma - (7 virtuous qualities), Loka Dham (8 worldly conditions), Akati 4 (prejudice), Brahmavihara (the four sublime states) and the four noble truths. Most of the model of learning management to raise the citizenship consciousness based on Buddhism has applied 3 Sikkha (the threefold Training) because they are principles for training human that cover all their behavior, diligent and responsibility (Sila- virtue) to develop one's mind for stability; to be able to protect their mind and body (Samadhi-mind); to develop their knowledge and intelligence to know the truths of the real facts and lifes (Panya-wisdom).

3. The process of the citizenship consciousness creation based on Buddhism; the results were found that academies created consciousness to apply Sikkha 3 (the threefold training) through instruction and activities or projects such as “annual Dhamma-meditation project” which accorded to the process of the citizenship consciousness creation that we synthesized, In other words, (1) Respect factors; suggested activities were “Silla-Dham day activity” the aims were having students to observe the precepts and practice meditation every Buddha holidays. “Good students in school activity” the aim’s activity were having students’ model of Buddhist citizens. “National tradition activities” the aims were having student loving their hometown and be proud of folk wisdom of their ancestor. The Dhamma principles applied for these activities were Sikkha 3 (the threefold training) and five precepts - five dharma principles. (2) Cohesion factors; the suggested activities were “love and cohesion knowing activity” the aims were having students to perform benefits and social public. “Collaborative learning activities” the aims were to learn how to use the process of studying inside-outside classroom by applying Dhamma principles; Sikkha 3 (the threefold training), Aparihaniya-dhamma (condition of welfare) and Sappurisa Dhamma – (7 virtuous qualities). (3) Dhamma Intelligence factors; the suggested activities were “getting to know activity” the aims were to let students can analyze news from many interested media or networks. “Problem-solving by intelligence activities” the aims were to let students try to practice to solve the occurred problems by intelligence and reasons. To these activities, there are many Dhamma principles such as Sikkha 3 (the threefold training), The Four noble truths and Akati 4 (prejudice) that we should apply.

4) The supporting of citizen consciousness based on Buddhism, the results were found that academies supported their students through projects by inviting school’s officers, students and students’ parents to join their projects. (1) The supporting consciousness projects, for examples, “Buddhist day projects” applying by 4 virtues wheeling, “Drugs protecting and solving in schools project” applying by 4 true friends, “Practicing meditation projects” applying by 4 foundations of mindfulness, “Thai arts conservation projects” applying by 4 basis for success, “Money saving projects” applying by fourfold division of money (4 Bhogavibhak-Dhama), “Local learning resources center projects” applying by 4 basis for success (4 Ithibath-Dhama). (2) Cohesion factors; the supporting consciousness projects were as follow; “Students’ diligent morality and ethic promotion” applying by 10 virtues which make for protection (10 Nathakarana-Dhama), “Mind Encouragement projects” applying by a ruler’s bases of sympathy (Rajjasangghavattthu-Dham 4), “Students-parents conference projects” applying by 10 monastic legislation (Vinaiya Pannatti 10), “Promoting democracy projects” applying by

Kalamasutta 10. (3) Dhamma Intelligence factors; the supporting consciousness projects were as follow; “field trips projects” applying by Panya 3 (Wisdom 3), “Lunch projects” applying by 4 bases of sympathy (Sangahavatthu-Dham).

5) The synthesis of the Buddhist morality applying for learning management to raise the citizenship consciousness based on Buddhism in Thailand, researchers synthesized the Buddhist morality applying for instruction and projects or activities as follow;

(1) Respect factors; they were applied by six reverences, five precepts - five dharma principles to create respect consciousness in nation, religions and for the kings and humanity.

(2) Cohesion factors; they were applied by Aparihaniya-dhamma (condition of welfare) and Sappurisa-Dham – (7 virtuous qualities) to create cohesion consciousness about responsibility, diligent, be patient, co-working, not take advantage, self-sacrifice for public benefit and avoid conflicts.

(3) Dham intelligence factors; they were applied by Loka Dham (8 worldly conditions), The four noble truths and Akati 4 (prejudice) to create consciousness to be a person who has never hold on self-dependence and authorities considering how to solve the problem with reasons and neutral mind.

Therefore, learning management to raise the citizenship consciousness based on Buddhism in Thailand need to apply and coordinate all concepts, models, the process and the citizenship consciousness creation together in order to raise sustainable the citizen consciousness by Buddhist morality.

Keywords: learning management, consciousness, citizens based on Buddhism

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย LEARNING MANAGEMENT TO RAISE THE CITIZENSHIP CONSCIOUSNESS BASED ON BUDDHISM IN THAILAND ในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้รับการสนับสนุนการทำงานวิจัย จากผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสนับสนุนสถาบันวิจัยแห่งชาติ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อีกทั้งได้รับความร่วมมือและให้คำปรึกษาจากผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และผู้บริหาร ครู อาจารย์ กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง ที่ให้ความร่วมมือในการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Groups Discussion) รวมถึงผู้ให้ข้อมูลภาคสนามทุกท่านที่อนุเคราะห์ให้คณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ข้อมูลอันทรงคุณค่าจากทุกท่านตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการทำวิจัย

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ และผู้เกี่ยวข้องทุกท่านของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้แก่ คณะครุศาสตร์ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย วิทยาเขตแพร่ และวิทยาลัยสงฆ์เลย และขอขอบคุณแหล่งงบประมาณสนับสนุนโครงการวิจัยในครั้งนี้ คือ สถาบันวิจัยแห่งชาติ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่สนับสนุนงบประมาณวิจัยในครั้งนี้

พระครูสังฆรักษ์กิตติพงศ์ สิริวิฑฒโน, ผศ.ดร.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

2559

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	(ง)
กิตติกรรมประกาศ.....	(ช)
สารบัญ.....	(ณ)
สารบัญตาราง.....	(ฎ)
สารบัญภาพ.....	(ฏ)
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	8
1.3 ขอบเขตของโครงการวิจัย.....	8
1.4 วิธีการวิจัย.....	10
1.5 คำนิยามศัพท์.....	10
1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	10
1.7 กรอบแนวความคิดของแผนงานวิจัย.....	12
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	13
2.1 การจัดการเรียนรู้.....	13
2.2 การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา.....	31
2.3 แนวคิดการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง และการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง.....	47
2.4 แนวคิดการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองของนักวิชาการพระพุทธศาสนา.....	74
2.5 กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา.....	110
2.6 กระบวนการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา.....	145
2.7 ความเป็นมาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ต่อการจัดการศึกษาของพระสงฆ์.....	158
2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	176
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	185
3.1 ขั้นตอนการวิจัย.....	185
3.2 ขอบเขตการวิจัย.....	188
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา.....	190
3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	191

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	191
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	192
4.1 แนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา.....	192
4.2 กระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวทางพระพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาในสังคมไทย.....	200
4.3 การเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาของสถานศึกษาในสังคมไทย.....	206
4.4 การสังเคราะห์หลักพุทธธรรมในการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย.....	215
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ.....	217
5.1 สรุปผลการวิจัย.....	217
5.2 อภิปรายผลวิจัย.....	225
5.3 ข้อเสนอแนะ.....	229
บรรณานุกรม.....	230
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก บทความวิจัย.....	240
ภาคผนวก ข ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์และกิจกรรม.....	262
ภาคผนวก ค ตัวอย่างแบบสัมภาษณ์โครงการวิจัย.....	266
ภาคผนวก ง ภาพกิจกรรม.....	271
ประวัตินักวิจัย.....	275
แบบสรุปโครงการวิจัย.....	278

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1. สรุปคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	61
2. แสดงกระบวนการดำเนินการวิจัยและผลที่ได้รับในแต่ละขั้นตอน.....	186
3. แสดงกระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา.....	201
4. แสดงกิจกรรมเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา	

โรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา.....	189
5. แสดงหลักพุทธธรรมที่ใช้ในการจัดกิจกรรมเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนว พระพุทธศาสนา ของโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา.....	209

สารบัญญภาพ

แผนภูมิที่	หน้า
1. ความหมายของพลเมืองและพลเมืองดีที่บัญญัติไว้ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม.....	50
2. การบริหารจัดการร่วมกันระหว่างสถานศึกษา ชุมชน สังคม ผู้ปกครอง.....	68
2. มรรคมืองค์ 8 หรือหลักไตรสิกขา.....	78

3. ศิล 5 คุณค่าของชีวิตและสังคม โดยพระมหาสุทิตย์ อากาศโร ดร. 2558.....	80
4. บุญกริยาวัตถุ 3.....	82
5. 3 องค์กร คือ บ้าน วัด และโรงเรียน.....	96
6. พุทธเกษตรอินทรีย์.....	102
7. ปรัชญาพุทธเศรษฐศาสตร์.....	104
8. กระบวนการจัดการเรียนรู้ผ่านสามองค์กร คือ “บวร” บ้าน วัด โรงเรียน ที่มีผลต่อความเป็นพลเมืองดี.....	155
9. การศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน.....	163
10. โครงสร้างการบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา.....	166
11. การบริหารกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา.....	169
12. แสดงการสังเคราะห์พุทธธรรมสำหรับจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึก ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา.....	216

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553¹ ในหมวด 4 แนวการจัดการศึกษา มีสาระสำคัญในการปฏิรูปการเรียนรู้ คือ ปรับเปลี่ยนรูปแบบการเรียนรู้ของผู้เรียนจากเดิมเน้นการท่องจำและการทำตามคำสั่งของครู เน้นวิชาและเนื้อหาเป็นสำคัญ เปลี่ยนเป็นการคิดวิเคราะห์ การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาคนเพื่อให้เป็นมนุษย์คือผู้มีใจสูง และเป็นกระบวนการพัฒนาให้ประชาชนเป็นมีความรู้ ประสบการณ์ ความชำนาญและคุณสมบัติที่พึงประสงค์ของสังคม การศึกษาจึงได้พัฒนาขึ้นสู่ความเป็นศาสตร์หรือวิทยาการและวิชาชีพชั้นสูง แนวคิดสำคัญการจัดการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ การที่ได้รับรู้ประสบการณ์จากการอบรมจากผู้รู้ซึ่งมีความเชื่อและเห็นด้วยกับแนวคิดในการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การเรียนรู้จากการสัมผัสประสบการณ์จริง ได้กระทำกิจกรรมต่างๆ และได้ปฏิบัติจริง จากสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัว รวมไปถึงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติในระบบนิเวศวิทยา หรือความเป็นอยู่ของตนในบ้าน ครอบครัว ชุมชน สังคม ชาติ และสังคมโลก

การพัฒนาประเทศไทยในระยะที่ผ่านมา ได้มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยี โดยใช้คนเป็นเครื่องมือหรือปัจจัยสำคัญในการผลิต เพื่อตอบสนองความต้องการพัฒนาเพื่อให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยให้ความสำคัญถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์น้อยลง และการพัฒนาศักยภาพของคนให้มีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการประกอบอาชีพ และสามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แม้ว่าประเทศไทยจะประสบความสำเร็จในการบรรลุเป้าหมายด้านการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นอย่างดี แต่ผลของการพัฒนาได้ก่อให้เกิดปัญหาที่สำคัญหลายประการ เช่น ปัญหาการกระจายรายได้ ปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด ปัญหาทางด้านศีลธรรม และปัญหาด้านความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สิน ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนไทย และการพัฒนาประเทศในระยะยาว การพัฒนาศักยภาพของคนที่พึงปรารถนา ต้องพัฒนาให้ทุกคนได้รับการพัฒนาตามศักยภาพอย่างเต็มที่ ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ ปัญญา และทักษะฝีมือ เพื่อให้เป็นคนดี มีคุณธรรม มีสุขอนามัยที่ดี และมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีจิตสำนึกและมีบทบาทในการดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมที่ดีงาม ทั้งในระดับชาติ และระดับท้องถิ่น ซึ่งจะช่วยให้พัฒนาประเทศมีความสมดุลยั่งยืน

ในความเป็นพลเมืองของสังคมหน้าที่เป็นภารกิจที่บุคคลต้องกระทำเพื่อสร้างคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เมื่อเกิดมาเป็นคนและค่าของคนอยู่ที่การปฏิบัติหน้าที่ โดยมีความรับผิดชอบเป็นหัวใจ

¹ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 127/ตอนที่ 45 ก/หน้า 1 / 22 กรกฎาคม 2553

สำคัญ และต้องสอดคล้องกับบทบาททางสังคมที่แต่ละบุคคลดำรงอยู่ หน้าที่จึงเป็นภารกิจที่จะต้องกระทำเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่อย่างมีคุณค่า และเป็นที่ยอมรับของสังคม ซึ่งอาจเป็นหน้าที่ตามหลักศีลธรรม กฎหมาย หรือจิตสำนึกที่ถูกต้องเหมาะสม หน้าที่ที่เป็นภารกิจของพลเมืองดีโดยทั่วไปพึงปฏิบัติของการเป็นพลเมืองดีตามหลักธรรม และการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามหลักธรรม เป็นหน้าที่ของพลเมืองดีพึงปฏิบัติประกอบด้วย จริยธรรม คุณธรรม และศีลธรรม

การจัดการเรียนรู้ นับเป็นวิธีการที่พัฒนาให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปสู่จุดหมายปลายทางในการพัฒนาชีวิตทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ลักษณะของการจัดการเรียนรู้คือ การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน มีจุดประสงค์ในการจัดการเรียนรู้ และผู้สอนมีการใช้ทักษะทั้งด้านความรู้และกลวิธีการจัดการเรียนรู้ ดังนั้น ผู้เรียนซึ่งเป็นพลเมืองของชาติ จึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศชาติและสังคมเป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้การจัดการศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาพลเมืองให้มีศักยภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเป็นพลเมืองของชาติในสังคมประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข นั้นควรคำนึงถึงจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองคือการยึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรม และคุณงามความดี มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ต่อชุมชน และสาธารณะ การรู้จัก เข้าใจ และวางแผนในสิทธิของตนเอง รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง เคารพในสิทธิของผู้อื่น ตระหนักและให้ความสำคัญกับกระบวนการของการมีส่วนร่วมของผู้อื่น โดยให้ความสำคัญกับการ เคารพและรับฟังความคิดหรือความเห็นที่แตกต่างหลากหลายอย่างมีเหตุผลที่เหมาะสม สุดท้ายต้องคำนึงถึงหลักนิติรัฐ อันหมายถึงเคารพในกฎหมาย โดยต้องยึดมั่นในความยุติธรรมและความเป็นธรรม

พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชทานไปยังเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบกระทรวงธรรมการความตอนหนึ่งว่า²

“ข้าไม่ต้องการนักเรียนตัวอย่างที่สอบไล่ได้คะแนนเกียรตินิยมทุกครั้ง ไม่ต้องการตำราที่เดินได้ ข้าอยากได้เยาวชนที่เป็นสุภาพบุรุษซื่อสัตย์สุจริต มีนิสัยใจคอดี ข้าจะไม่โศกเศร้าเลย ถ้าเจ้ามารายงานว่า เด็กคนหนึ่งเขียนหนังสือไม่คล่องคิดเลข ซ้อนไม่เป็นและไม่รู้จักเรขาคณิต ถ้าข้ารู้ว่าเด็กคนนั้นได้ศึกษาพอที่จะรู้ว่า ความเป็นลูกผู้ชายคืออะไรและขี้แยคืออะไร ข้าไม่อยากจะยิน “คนฉลาด” บ่นอีกว่า “ปัญหาท่วมหัวเอาตัวไม่รอด” สิ่งที่ต้องทำในโรงเรียนมหาดเล็กหลวงคือให้การศึกษาเป็นเครื่องทำให้เด็ก เยาวชนที่น่ารักเป็นพลเมืองดีไม่ใช่ทำลายบุคลิกเสียหมดโดยบรรทุกระบบต่างๆ ลงไป...”

จากพระราชดำรินี้ แสดงให้เห็นถึงหลักคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองที่ดี ควรมุ่งเน้นเรื่องของการมีคุณธรรมจริยธรรม

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 4 ได้ให้ความหมายของการศึกษาว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานวัฒนธรรม การสร้างสรรค์ จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุน ให้บุคคล

² ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, รายงานการวิจัยเอกสาร การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ดีการพิมพ์, 2548), หน้า 2

เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ได้กำหนดแนวการจัดการศึกษาที่นับว่าเป็นการปฏิรูปการเรียนรู้จากอดีต คือ ปรับเปลี่ยนรูปแบบการเรียนรู้ของผู้เรียนจากเดิมเน้นการท่องจำและการทำตามคำสั่งของครู เน้นวิชาและเนื้อหาเป็นสำคัญ เปลี่ยนเป็นการคิดวิเคราะห์ การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาคน เพื่อให้เป็นมนุษย์คือผู้มีใจสูง และเป็นกระบวนการพัฒนาให้ประชาชนเป็นมีความรู้ ประสบการณ์ ความชำนาญและคุณสมบัติที่พึงประสงค์ของสังคม การศึกษาจึงได้พัฒนาขึ้นสู่ความเป็นศาสตร์/ วิทยาการและวิชาชีพชั้นสูง แนวคิดสำคัญการจัดการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ การที่ได้รับรู้ประสบการณ์จากการอบรมจากผู้รู้ซึ่งมีความเชื่อและเห็นด้วยกับแนวคิดในการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การเรียนรู้จากการสัมผัสประสบการณ์จริง ได้กระทำกิจกรรมต่างๆ และได้ปฏิบัติจริง จากสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัว รวมไปถึงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติในระบบนิเวศวิทยา หรือความเป็นอยู่ของตนในบ้าน ครอบครัว ชุมชน สังคม ชาติ และสังคมโลก เป็นการเรียนรู้ทักษะชีวิตนำไปสู่วิถีของพลเมืองในชาติ

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร³ ยังได้กล่าวถึง พื้นฐานความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย พอสรรูปหลักการสำคัญๆ ได้ดังนี้

หลักการที่ 1 เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ กล่าวคือ ทุกคนเกิดมามีคุณค่าเท่ากันมีอาจล่วงละเมิด มีอิสรภาพและความเสมอภาค การยอมรับในเกียรติภูมิของแต่ละบุคคล คำนึงถึงสภาพทางสังคม ยอมรับในความแตกต่างของทุกคน

หลักการที่ 2 เคารพสิทธิ เสรีภาพ และกฎกติกาของสังคมที่เป็นธรรม กล่าวคือ ให้ความสำคัญต่อสิทธิ เสรีภาพ กฎกติกาที่วางอยู่บนความยุติธรรมและชอบธรรม มีหลักนิติรัฐให้ความสำคัญคุ้มครองสิทธิเสรีภาพมิให้ถูกละเมิด

หลักการที่ 3 รับผิดชอบต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม กล่าวคือ ตระหนักถึงบทบาท หน้าที่ ของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ที่มุ่งเน้นคุณลักษณะสำคัญในหน้าที่และความรับผิดชอบของตนเองต่อสังคม การดำรงตนเป็นประโยชน์ต่อสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ใช้สติปัญญาแก้ปัญหา ด้วยเหตุและผล

จากหลักการดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าพลเมืองที่ดีนั้น ควรมีลักษณะ ดังนี้

1. มีความรู้ ความเข้าใจในบทบาทของตนเองต่อผู้อื่นและชุมชน และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง ต่อผู้อื่นและต่อส่วนรวม
2. มีความสนใจ มีความเข้าใจ มีความตระหนักในปัญหาของชุมชนและของสังคม โดยกระตือรือร้นในการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการปัญหา
3. มีส่วนร่วมเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของการทำงานแก้ปัญหาในชุมชน หรือส่วนสำคัญในการสร้างการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาองค์ความรู้ในการทำงาน รวมถึงวิธีการจัดการปัญหา
4. มีส่วนสำคัญในการสร้างการเปลี่ยนแปลง เพื่อการยกระดับค่านิยมหรือแนวคิดของคนในสังคมได้ อาทิเช่น การมีบทบาทในการพัฒนากฎหมายที่ใช้ในการจัดการปัญหาที่มาจากความร่วมมือของสังคม

³ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, พื้นฐานความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2556), (ออนไลน์) <http://www.parliament.go.th>

ในความเป็นพลเมืองของสังคมเป็นหน้าที่และภารกิจที่บุคคลต้องกระทำเพื่อสร้างคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เมื่อเกิดมาเป็นคนและค่าของคนอยู่ที่การปฏิบัติหน้าที่ โดยมีความรับผิดชอบเป็นหัวใจสำคัญ และต้องสอดคล้องกับบทบาททางสังคมที่แต่ละบุคคลดำรงอยู่ หน้าที่ที่จึงเป็นภารกิจที่จะต้องกระทำเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่อย่างมีคุณค่า และเป็นที่ยอมรับของสังคม ซึ่งอาจเป็นหน้าที่ตามหลักศีลธรรม กฎหมาย หรือจิตสำนึกที่ถูกต้องเหมาะสม หน้าที่ที่เป็นภารกิจของพลเมืองดีโดยทั่วไปพึงปฏิบัติตามคุณธรรมจริยธรรมอันเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ เป็นผู้มีความซื่อสัตย์ คือ มีเมตตา กรุณา ประกอบอาชีพที่สุจริต สำนวณระวางในกาม มีสัจจะ มีสติสัมปชัญญะ และเป็นผู้มีจริยธรรม คือ มีระเบียบวินัย ตรงต่อเวลามีความรับผิดชอบ ไม่เบียดเบียนผู้อื่นทำให้ผู้อื่นเสียหาย

นอกจากนี้ พลเมืองที่ดี ควรปฏิบัติตามค่านิยมหลักของคนไทย 12 ประการ ตามนโยบายของรัฐบาล คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ดังนี้

1. มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันหลักของชาติในปัจจุบัน
2. ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม
3. กตัญญู ต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์
4. ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษา เล่าเรียน ทางตรงและทางอ้อม
5. รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทยอันงดงาม
6. มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ หวังดีต่อผู้อื่น เผื่อแผ่และแบ่งปัน
7. เข้าใจ เรียนรู้ การเป็นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่ถูกต้อง
8. มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักการเคารพผู้ใหญ่
9. มีสติ รู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติ ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
10. รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รู้จักอดออมไว้ใช้เมื่อจำเป็น มีไว้พอกินพอใช้ ถ้าเหลือก็แจกจ่ายจำหน่าย และขยายกิจการ เมื่อมีความพร้อม โดยมีภูมิคุ้มกันที่ดี
11. มีความเข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำ หรือกิเลส มีความละอาย เกรงกลัวต่อบาป ตามหลักของศาสนา
12. คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม และต่อชาติ มากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง

อย่างไรก็ตาม หลักสำคัญในการสร้างพลเมืองให้มีจิตสำนึกที่ดีนั้นก็คือการให้การศึกษา ด้วยการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบกิจกรรมและการลงมือปฏิบัติ หรือการเรียนการสอนผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์ เพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดความเชื่อมโยงการเรียนรู้กับประสบการณ์จริงในชีวิต ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน ให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในความเป็นพลเมืองอย่างถ่องแท้ ไม่ใช่เพียงแค่การเรียนรู้ในตำราเท่านั้น จึงจะทำให้พลเมืองในสังคมนั้นๆ ก้าวไกลไปถึงการมีจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองของชาติและของโลก

นอกจากความเป็นพลเมืองที่ดีตามแนวนโยบายของรัฐแล้ว ยังมีหลักปฏิบัติเพื่อความเป็นพลเมืองที่ดีตามพระพุทธศาสนา ที่เป็นหลักยึดในการดำเนินวิถีชีวิตของพลเมืองไทยจากรุ่นสู่รุ่นมาช้านาน จนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ การ

ปฏิสัมพันธ์ของคนไทยจึงได้รับคตินิยม ความเชื่อที่ได้จากพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเพราะพระพุทธศาสนายังคงเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของคนในสังคมไทย เป็นแหล่งเรียนรู้ และการถ่ายทอดความรู้ทางศิลปะการดำเนินชีวิตเป็นภูมิคุ้มกันทางจิตใจของคนในสังคมให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นสังคมที่มีวิถีชีวิตอยู่บนพื้นฐานความเอื้ออาทรต่อกัน การถ่ายทอดศิลปะการใช้ชีวิตนั้นถูกถ่ายทอดโดยองค์กรจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ซึ่งแนวคิดหลักของพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ยกย่องศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ การศึกษาของคนไทยในอดีตเป็นไปเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพราะแนวคิดทางพระพุทธศาสนาถือว่าการเรียนรู้คือวิถีชีวิตด้วยหลักของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา

จากการศึกษาความเป็นพลเมืองทั้งตามแนวนโยบายของรัฐ และสากลทั่วไป พอสรุปลักษณะความเป็นพลเมืองอันพึงประสงค์ของชาติ ออกเป็น 3 ด้าน 10 ตัวชี้วัด ดังนี้

1. ด้านความมีคารวธรรม

1.1 เคารพในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

1.1.1 แสดงออกโดยการร่วมกิจกรรมต่างๆ เพื่อความมั่นคงและสงบสุข
ของคนในชาติ

1.1.2 ปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา

1.1.3 แสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะเป็นศูนย์รวมจิตใจและบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎร

1.2 เคารพในความเป็นมนุษย์

1.2.1 ทางกาย เช่น แสดงออกต่อบุคคลด้วยการไม่ฆ่าไม่เบียดเบียน และแสดงความเคารพตามลำดับอายุอย่างเหมาะสมกับกาลเทศะ

1.2.2 ทางวาจา เช่น แสดงออกทางวาจาด้วยการไม่พูดปด ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดหยาบคาย และไม่พูดเพื่อเจ้า

1.2.3 สิทธิและหน้าที่ เช่น ไม่ล่วงละเมิดและยอมรับในความเป็นเจ้าของของแต่ละบุคคล ทรัพย์สิน และความคิดเห็นบุคคล ทั้งทางกายและวาจา

1.2.4 ระเบียบสังคม เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และกฎหมาย

2. ด้านความมีสามัคคีธรรม

แสดงออกด้วยการประสานประโยชน์โดยถือประโยชน์ของส่วนรวมของชุมชน สังคม และประเทศชาติเป็นที่ตั้ง ดังนี้

2.1 ร่วมมือกันทำงาน ไม่เอาเปรียบผู้อื่น

2.2 รับผิดชอบต่อหน้าที่ ทั้งส่วนตนและส่วนรวม

2.3 เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของหมู่คณะ และสังคม และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

2.4 เสียสละความสุขส่วนตนหรือหมู่คณะเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมและประเทศชาติ

2.5 หลีกเลียงความขัดแย้ง มีความอดทน อดกลั้น

3. ด้านความมีปัญญาธรรม

แสดงออกด้วยการใช้สติปัญญา ไคร่ครวญ ไตร่ตรอง ในการตัดสินใจ และแก้ปัญหา
ดังนี้

- 3.1 การไม่ยึดติดในอำนาจ ตำแหน่ง และการถือความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่
- 3.2 ใช้เหตุผลในการตัดสินใจปัญหา
- 3.3 ใช้สติในการวิเคราะห์สถานการณ์ต่างๆ
- 3.4 วิเคราะห์และประมวลข่าวสารข้อมูลด้วยความรอบคอบ และสังเคราะห์ส่วนที่เป็นสาระประโยชน์
- 3.5 พิจารณาเหตุผลด้วยใจเป็นกลาง และไม่หลงผิด

ดังนั้น พระพุทธศาสนา จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่สามารถนำหลักคำสอนในศาสนา มาพัฒนาการศึกษาของพลเมืองให้มีจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคมระดับต่างๆ ในรูปแบบต่างๆ ให้สอดคล้องไปกับการดำเนินชีวิตทั้งส่วนตัวและส่วนรวม อาทิเช่น การดำเนินชีวิตด้วยหลักของศีล 5 การแก้ปัญหาโดยใช้กระบวนการตามอริยสัจ 4 และด้วยมรรควิธีมีองค์ 8 การปฏิบัติตนและการปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยหลักพรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 การมองโลกและความเป็นไปของชีวิตและโลกตามหลักปฏิจจนุปบาท การปกครองตนและคนในสังคมด้วยหลักทศพิธราชธรรม การอบรมสั่งสอนเยาวชนคนในชาติด้วยหลักของกัลยาณมิตร 7 องค์ธรรมทางพระพุทธศาสนาเหล่านี้ ล้วนนำมาสนับสนุนให้เกิดการศึกษาที่สมบูรณ์ คือ ไตรสิกขา(ศีล สมาธิ ปัญญา) ที่จะก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ในการพัฒนาพลเมืองให้มีจิตสำนึกทั้งด้านความมั่นคง การเมืองการปกครอง การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่หลากหลายและยั่งยืน

การนำหลักคำสอนในพระพุทธศาสนามาการจัดการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ ของนักวิชาการทางพุทธศาสนาหรือองค์กรต่างๆ จึงมีส่วนทำให้พลเมืองมีจิตสำนึกในการอยู่ร่วมกันในฐานะเป็นพลเมืองโลกที่มุ่งความสงบ สันติ และยั่งยืนของมวลมนุษยชาติ ดังพระพุทธโฆษาจารย์ที่ประทานแก่ พระอรหันต์ 60 รูป ซึ่งเป็นพระธรรมทูตรุ่นแรก ว่า "จรถ ภิกขเว จาริกิ พหุชนหิตาย พหุชน สุขาย โลกา นุกมปาย ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก"⁴

คณะผู้วิจัย ในฐานะนักวิชาการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทย มีภารกิจในการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยภายใต้ปรัชญา “จัดการศึกษาพระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม” ได้ตระถึงจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองของชาติ จึงสนใจที่จะศึกษาการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์หรือบูรณาการเข้ายุคสมัยในมิติของการจัดการตนเอง การพัฒนาคุณภาพชีวิตของพลเมืองในสังคม รวมทั้งการ

⁴ วิ.มหา. 4/32/27 และ วิ.มหา. 4/32/40

เสริมสร้างการพัฒนาความมั่นคงการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่มีฐานมาจากหลักพุทธธรรมและการพัฒนาที่ยั่งยืนสืบต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์หลักแผนงานวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา
- 2) เพื่อศึกษากระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาในสังคมไทย
- 3) เพื่อเสริมสร้างกระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา
- 4) เพื่อสังเคราะห์หลักพุทธธรรมใช้สำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

1.3 ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

- 1) พื้นที่จังหวัดภาคกลาง ได้แก่ กรุงเทพมหานคร คือ โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา และ โรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จังหวัดนครปฐม
- 2) พื้นที่จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จังหวัดเลย จังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดขอนแก่น
- 3) พื้นที่จังหวัดภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดเชียงราย และจังหวัดแพร่ กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตไว้ ดังนี้

1) เอกสารปฐมภูมิ (Documentary Research) ประกอบด้วย

- (1) เอกสารข้อมูลที่เป็นแนวคิดของ พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญฺโญ) หรือ พุทธทาสภิกขุ สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- (2) เอกสารข้อมูลที่เป็นแนวคิดของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) หรือ หลวงพ่อชา วัดหนองป่าพง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
- (3) เอกสารข้อมูลที่เป็นแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) วัดญาณเวศกวัน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

2) ผู้ให้ข้อมูลหลัก

(1) พระมหาหฤทัย วชิรเมธี หรือ ว.วชิรเมธี พระนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา นักปฏิบัติธรรมเป็นผู้ก่อตั้งสถาบันวิมุตตาลัยและศูนย์วิปัสสนาสากลไร่เชิญตะวัน จังหวัดเชียงราย

(2) ผู้บริหาร ครู อาจารย์ กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

(2.1) ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เขตพื้นที่ภาคเหนือ โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ จังหวัดแพร่ คือ โรงเรียนพระปริยัติธรรมโรงเรียนโกศกัณฑ์วิทยาแผนกสามัญศึกษา มีบุคลากรและผู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเรียนรู้ในมิติต่างๆ ประกอบด้วย ผู้จัดการโรงเรียนพุทธโกศกัณฑ์วิทยาแผนกสามัญศึกษา 1 รูป ผู้อำนวยการ 1 รูป รองผู้อำนวยการ 4 รูป/คน หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม 1 คน ครูผู้สอนในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม 2 รูป/คน รวมทั้งหมด 9 รูป/คน

(2.2) ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ กลุ่มตัวอย่างเป็นโรงเรียนปริยัติธรรมตั้งอยู่ในเขต 3 จังหวัดได้แก่ จังหวัดเลย หนองบัวลำภู และจังหวัดขอนแก่น ซึ่งมีโรงเรียนพระปริยัติธรรม รวมทั้งหมด 44 โรงเรียน แต่คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการครั้งนี้ จังหวัดละ 3 โรงเรียน และเป็นโรงเรียนที่ผู้วิจัยเดินทางเข้าถึงได้สะดวก ส่วนสำหรับการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Groups Discussion) ได้แก่ ผู้บริหาร ครู และผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีบทบาทหน้าที่ในการให้ข้อเสนอแนะนโยบายกระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองจำนวน 56 คนในจำนวน 44 โรงเรียน

(2.3) ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พื้นที่ภาคกลาง โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา และโรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และโรงเรียนพระปริยัติธรรมมหาสวัสดิ์วิทยา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ประกอบด้วยผู้จัดการโรงเรียน ผู้อำนวยการโรงเรียน รองผู้อำนวยการโรงเรียน หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

1.4 วิธีการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้กำหนดวิธีวิจัยเป็นลักษณะของการวิจัยเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปฏิบัติการ ดังนี้

1) ศึกษาแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง จากการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) การศึกษาข้อมูลจากแหล่งปฐมภูมิ (primary Source) และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) การจัดสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) และเอกสารการวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการสัมภาษณ์นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา

2) พัฒนากระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษา และกระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองและการเรียนรู้ตลอดชีวิตแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

1.5 คำนิยามศัพท์

การจัดการเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการที่นำแนวคิด รูปแบบ การพัฒนาการสร้างจิตสำนึก การส่งเสริมการเรียนรู้และประสบการณ์ ที่บูรณาการกับหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เกิดจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ทั้งด้านวิชาการและวิชาชีพ

การสร้างจิตสำนึก หมายถึง วิธีการพัฒนาและปลูกฝังจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองของผู้เรียนตามแนวพระพุทธศาสนาที่มีต่อตนเองและสังคม

พลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา หมายถึง ผู้เรียนที่ได้รับการพัฒนา ฝึกปฏิบัติ ด้วยกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นประโยชน์ ดังต่อไปนี้

1. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.1 ทำให้ทราบแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา และทราบแนวคิดและรูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้การเป็นพลเมืองของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

1.2 ได้กระบวนการสร้างจิตสำนึก ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาในสังคมไทย

1.3 ได้กระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

1.4 ได้ทราบบทบาทของพระสงฆ์และสถาบันการศึกษาในการสร้างจิตสำนึกเพื่อความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

1.5 ได้ชุดองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ กระบวนการสร้างจิตสำนึก แนวทางการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองและการเรียนรู้ตลอดชีวิตความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

1.1 ได้ทราบแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

1.2 ได้กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาในสังคมไทย

1.3 ได้กระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

1.4 ได้ทราบบทบาทของพระสงฆ์และสถานศึกษาในการสร้างจิตสำนึกเพื่อความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

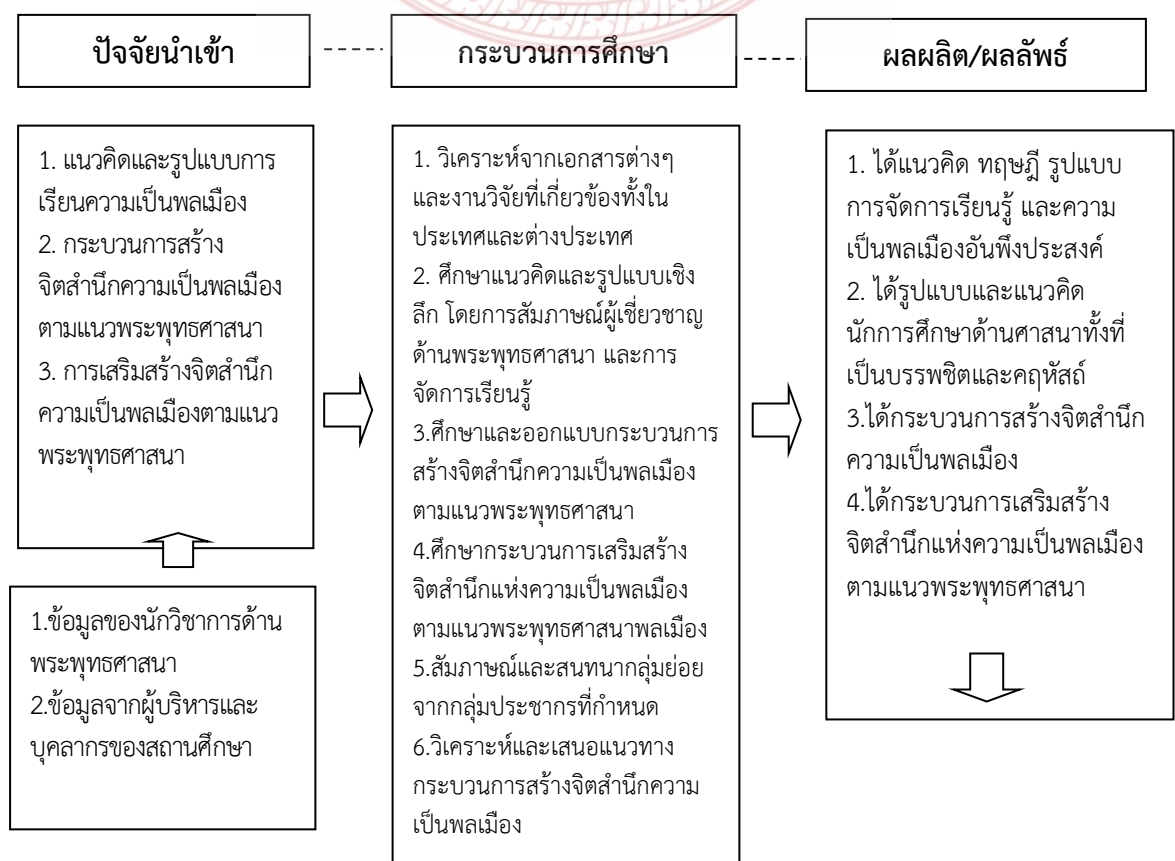
1.5 ได้สังเคราะห์และบูรณาการหลักพุทธธรรมในการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

2. หน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

- 2.1 สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน
- 2.2 สถานศึกษาทางศาสนา
- 2.3 สถาบันอุดมศึกษา
- 2.4 สำนักงานพระพุทธศาสนา และสำนักงานวัฒนธรรม
- 2.5 บุคคลทั่วไป

1.7 กรอบแนวความคิดของแผนงานวิจัย

รูปแบบการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้าง
จิตสำนึกความเป็นพลเมืองตาม
แนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ในประเทศไทย ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- 2.1 พื้นฐานความรู้เกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้
- 2.2 การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา
- 2.3 แนวคิดความเป็นพลเมือง และการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง
- 2.4 แนวคิดการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองของนักวิชาการพระพุทธศาสนา
- 2.5 กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา
- 2.6 กระบวนการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา
- 2.7 ความเป็นมาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาต่อการจัดการศึกษาของพระสงฆ์
- 2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 พื้นฐานความรู้เกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้

2.1.1 ความหมายของการจัดการเรียนรู้

มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีการพัฒนาอย่างก้าวกระโดดมากกว่าสิ่งมีชีวิตอื่นบนโลก ซึ่งมนุษย์แต่ละคนต่างพัฒนาความสามารถของตนเองด้วยการเรียนรู้อันเกิดจากการจัดการของมนุษย์ผู้มีประสบการณ์โดยการสร้างกิจกรรมต่างๆ ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับมนุษย์แต่ละคน มีนักวิชาการทางการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่า “การจัดการเรียนรู้” ความหมายของการจัดการเรียนรู้สามารถวิเคราะห์จากคำศัพท์ 2 คำ ได้แก่ คำว่า “การจัดการ” กับ “การเรียนรู้” แล้วสรุปเป็นความหมายของการจัดการเรียนรู้ได้ ดังนี้

1) วิเคราะห์ความหมายของคำว่า “การจัดการ” ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่า “การจัดการ” ที่สำคัญพอสังเขป ได้แก่

ไพศาล มะระพะฤกษ์วรรณ และคณะ¹ ได้ให้ความหมายของการจัดการคือ การจัดหาพัฒนาและประยุกต์ใช้ทรัพยากรต่างๆ และทรัพยากรที่สำคัญยิ่งคือ พนักงานโดยผู้จัดการต้องฝึกใช้ความมานะพยายามในการวางแผน บัญชางาน และควบคุมงานของพนักงาน

มัลลิกา ต้นสอน² ได้ให้ความหมายของการจัดการ หมายถึง กระบวนการให้การทำงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลโดยการสั่งการและการทำงานร่วมกับบุคคลอื่น

¹ ไพศาล มะระพะฤกษ์วรรณ และคณะ. (2539). การจัดการ. (กรุงเทพฯ: แมคกรอ-ฮิล อินเทอร์เน็ตซันแนล เอ็นเตอร์ไพรส์, อิงค์), หน้า 5

² มัลลิกา ต้นสอน. (2544). การจัดการยุคใหม่. (กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็กซ์เบอร์เน็ท), หน้า 9

เทอร์รี่ อาร์ จอร์จ³ ได้ให้ความหมายของการจัดการ หมายถึง กระบวนการที่กำหนดการใช้ทรัพยากรบุคคล วัสดุ เครื่องจักร วิธีการงบประมาณ และตลาด ผ่านกระบวนการวางแผน การจัดองค์การ การดำเนินงาน และการควบคุมเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ซึ่งเป็นผลลัพธ์สูงสุด

เมื่อพิจารณาความหมายของคำว่า “การจัดการ” จากนักวิชาการหลายๆ ท่าน ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การจัดการ คือ การดำเนินการของผู้จัดการที่ประสงค์ทำให้องค์การบรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุด โดยผู้จัดการเป็นผู้วางแผน พัฒนาและประยุกต์การใช้ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผล

2) วิเคราะห์ความหมายของคำว่า “การเรียนรู้” ได้มีนักวิชาการหลายๆ ท่านได้ให้ความหมายของคำว่า “การเรียนรู้” ที่สำคัญพอสังเขปได้แก่

กมลรัตน์ หล้าสูงษ์⁴ ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ หมายถึงกระบวนการที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเดิมไปเป็นพฤติกรรมใหม่ที่ค่อนข้างถาวร ซึ่งเป็นผลจากการได้รับประสบการณ์หรือได้รับการฝึกฝน มิใช่เป็นผลจากการตอบสนองตามธรรมชาติรวมทั้งอุบัติเหตุหรือความบังเอิญ

สร้อยตระกูล (ตวยานนท์) อรรถมานะ⁵ ได้กล่าวถึง การเรียนรู้หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมนุษย์ ทั้งที่มีลักษณะแสดงออกและซ่อนเร้น ซึ่งเป็นผลจากการฝึกฝนอบรม และยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมดังกล่าวในลักษณะค่อนข้างถาวร

สงวน สุทธิเลิศอรุณ⁶ ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ หมายถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากประสบการณ์

พงษ์พันธ์ พงษ์โสภา⁷ ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ หมายถึงกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากประสบการณ์ หรือมาจากการฝึกหัดซึ่งพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงนี้จะเป็นพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร และเป็นผลมาจากการฝึกหัดเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เป็นผลมาจากการใช้ยาหรือสิ่งเสพติด หรืออุบัติเหตุ จะไม่ถือว่าเป็นการเรียนรู้

เมื่อพิจารณาความหมายของคำว่า “การเรียนรู้” จากนักวิชาการหลายๆ ท่าน ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม อุปนิสัย ใจคอของมนุษย์ที่เกิดจากประสบการณ์ที่ตนได้รับ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวร

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ กล่าวคือ การจัดการเรียนรู้จำเป็นต้องมีผู้ที่มีประสบการณ์ที่ผ่านการเรียนรู้มาแล้วได้ดำเนินการ

³ Terry, R. George. (1977). Principles of Management. (7th ed. Illinois : Richard D.Irwin) p. 4

⁴ กมลรัตน์ หล้าสูงษ์. (2528). จิตวิทยาการศึกษาฉบับปรับปรุงใหม่. (พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ภาควิชาการแนะแนวและจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,) หน้า 126

⁵ สร้อยตระกูล (ตวยานนท์) อรรถมานะ. (2542). พฤติกรรมองค์การ : ทฤษฎีและการประยุกต์. (พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.), หน้า 70

⁶ สงวน สุทธิเลิศอรุณ. (2545). พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน. (พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บริษัทอักษรพัฒนา), หน้า 6

⁷ พงษ์พันธ์ พงษ์โสภา. (2542). จิตวิทยาการศึกษา. (กรุงเทพฯ : บริษัทวิสิทธิ์พัฒนา), หน้า 77

จัดกิจกรรมต่างๆ ออกแบบวิธี สร้างการฝึกหัดที่สามารถพัฒนาการเรียนรู้ของมนุษย์คนอื่นให้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ถาวร ไปในทิศทางที่สร้างสรรค์และเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

แนวการจัดการเรียนรู้เป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปสู่จุดหมายปลายทางในการพัฒนาชีวิตทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ลักษณะของการจัดการเรียนรู้คือ การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน มีจุดประสงค์ในการจัดการเรียนรู้ และผู้สอนมีการใช้ทักษะทั้งด้านความรู้และกลวิธีการจัดการเรียนรู้

2.1.2 แนวคิดการจัดการเรียนรู้แบบทั่วไป

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553⁸ ในหมวด 4 แนวการจัดการศึกษา มีสาระสำคัญในการปฏิรูปการเรียนรู้ คือ ปรับเปลี่ยนรูปแบบการเรียนรู้ของผู้เรียนจากเดิมเน้นการท่องจำและการทำตามคำสั่งของครู เน้นวิชาและเนื้อหาเป็นสำคัญ เปลี่ยนเป็นการคิดวิเคราะห์ การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาคนเพื่อให้เป็นมนุษย์คือผู้มีใจสูง และเป็นกระบวนการพัฒนาให้ประชาชนเป็นมีความรู้ ประสบการณ์ ความชำนาญและคุณสมบัติที่พึงประสงค์ของสังคม การศึกษาจึงได้พัฒนาขึ้นสู่ความเป็นศาสตร์หรือวิทยาการและวิชาชีพชั้นสูง แนวคิดสำคัญการจัดการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ การที่ได้รับรู้ ประสบมาจากการอบรมจากผู้รู้ซึ่งมีความเชื่อและเห็นด้วยกับแนวคิดในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การเรียนรู้จากการสัมผัสประสบการณ์จริง ได้กระทำการกิจกรรมต่างๆ และได้ปฏิบัติจริง จากสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัว รวมไปถึงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติในระบบนิเวศวิทยา หรือความเป็นอยู่ของตนในบ้าน ครอบครัว ชุมชน สังคม ชาติ และสังคมโลก

กรมวิชาการและคณะกรรมการการเรียนรู้⁹ ให้ความหมายของการจัดการเรียนรู้ สรุปได้ว่า หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ที่ครูได้จัดหรือดำเนินการให้สอดคล้องกับผู้เรียนตามความแตกต่างระหว่างบุคคล ความหมายทางปัญหาการเรียนรู้ โดยการบูรณาการคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ เน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติจริง ได้พัฒนากระบวนการคิด วิเคราะห์ ศึกษา ค้นคว้า ทดลองและแสวงหาความรู้ด้วยตนเองตามความถนัด ความสนใจด้วยวิธีการ กระบวนการและแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย สามารถเชื่อมโยงกับชีวิตจริงทั้งในและนอกห้องเรียน

การจัดการเรียนรู้ เป็นศาสตร์อย่างที่มีความหมายที่ลึกซึ้งเพราะไม่ว่าวิธีการใดก็ตามที่ผู้สอนนำมาใช้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง เรียกได้ว่าเป็นการจัดการเรียนรู้ ดังนั้นทุกหน่วยงานต้องดำเนินการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับกฎหมายซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ¹⁰ ได้บัญญัติ มาตรา 24 การจัดการกระบวนการเรียนรู้ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการดังต่อไปนี้

⁸ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 127/ตอนที่ 45 ก/หน้า 1/22 กรกฎาคม 2553

⁹ คณะกรรมการการครู, สำนักงาน, การปฏิรูปการสรรหาครู. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, ม.ป.ป.), หน้า 4.

¹⁰ กรมวิชาการ, ประวัติศาสตร์ไทยเชิงวิเคราะห์. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว,ม.ป.ป.) หน้า 8.

1. จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียนโดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล
2. ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา
3. จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น และทำเป็น รักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง
4. จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรมค่านิยมที่พึงปรารถนาและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา
5. ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ

นอกจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติและสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ นักวิชาการทางการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมาย คำนียามของ การจัดการเรียนรู้ ไว้ดังนี้

สมน อมรวิวัฒน์¹¹ ได้อธิบายความหมายของการจัดการเรียนรู้ พอสรุปได้ว่า การจัดการเรียนรู้คือสถานการณ์อย่างหนึ่งที่มีความสัมพันธ์และมีปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้นระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน ผู้เรียนกับผู้เรียน ผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อม และผู้สอนกับผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อม และความสัมพันธ์และมีปฏิสัมพันธ์นั้นก่อให้เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ รวมถึงผู้เรียนสามารถนำประสบการณ์ใหม่นั้นไปใช้ได้

รุ่ง แก้วแดง¹² ได้ให้ความหมายของการจัดการเรียนรู้ว่า สรุปได้ว่า หมายถึง กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ครูมีบทบาทในกิจกรรมการเรียนการสอนน้อยลง แต่เพิ่มกิจกรรมการเรียนของผู้เรียนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และให้ความสำคัญสำหรับผู้เรียนโดยให้ความรัก ความเข้าใจ ความเมตตา เอาใจใส่และติดตามผลงานของผู้เรียนอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา

วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์¹³ ให้ความเห็นว่า การจัดการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มีระบบระเบียบครอบคลุมการดำเนินงานตั้งแต่การวางแผนการจัดการเรียนรู้จนถึงการประเมินผล

ฮูและดันแคน¹⁴ (Hough & Duncan) ได้อธิบายความหมายของการจัดการเรียนรู้ว่า หมายถึง กิจกรรมของบุคคลซึ่งมีหลักและเหตุผล เป็นกิจกรรมที่บุคคลได้ใช้ความรู้ของตนเองอย่างสร้างสรรค์ เพื่อสนับสนุนให้ผู้อื่นเกิดการเรียนรู้และความผาสุก ดังนั้นการจัดการเรียนรู้จึงเป็นกิจกรรม 4 ด้าน ดังนี้

¹¹ สมน อมรวิวัฒน์ และคณะ, สมบัติพิพม์ของการศึกษาไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533). หน้า 460.

¹² รุ่ง แก้วแดง, ปฏิรูปการเรียนรู้. กรุงเทพฯ: คุรุสภา. หน้า 96-99

¹³ วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์, การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น : สานต่อที่ท้องถิ่น, (กรุงเทพฯ : เลิฟแอนด์ลิฟเพรส., 2542) หน้า 255.

¹⁴ J.B. and Duncan, J.K. Hough (Author). Teaching: Description and Analysis (Addison-Wesley, 1970). p 144.

1. ด้านหลักสูตร (Curriculum) หมายถึง การศึกษาจุดมุ่งหมายของการศึกษาความเข้าใจในจุดประสงค์รายวิชาและการตั้งจุดประสงค์การจัดการเรียนรู้ที่ชัดเจน ตลอดจนการเลือกเนื้อหาที่เหมาะสมสอดคล้องกับท้องถิ่น

2. ด้านการจัดการเรียนรู้ (Instruction) หมายถึง การเลือกวิธีสอนและเทคนิคการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสม เพื่อช่วยให้ผู้เรียนบรรลุถึงจุดประสงค์การเรียนรู้ที่วางไว้

3. ด้านการวัดผล (Measuring) หมายถึง การเลือกวิธีการวัดผลที่เหมาะสมและสามารถวิเคราะห์ผลได้

4. ด้านการประเมินผลการจัดการเรียนรู้ (Evaluating) หมายถึง ความสามารถในการประเมินผลของการจัดการเรียนรู้ทั้งหมดได้

กูด¹⁵ ได้อธิบายความหมายของการจัดการเรียนรู้ว่าเป็นการกระทำที่เป็นการอบรมสั่งสอนผู้เรียนในสถาบันการศึกษา

ฮิลล์¹⁶ ได้ให้คำจำกัดความของการจัดการเรียนรู้ไว้ว่าการจัดการเรียนรู้ คือกระบวนการให้การศึกษากับผู้เรียน ซึ่งต้องอาศัยปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน ส่วนวิชัย วงษ์ใหญ่¹⁷ ได้เสนอว่าการจัดการเรียนรู้ ผู้จัดต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล และเคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ สิทธิหน้าที่ของผู้เรียน มีการวางแผนการออกแบบของกิจกรรมและวัดประสพการณ์การเรียนรู้ อย่างมีความหมายเป็นระบบและสำคัญที่สุดที่จะเกิดขึ้นกับผู้เรียนเป็นสำคัญ

สุพัตราชาติปัญญาชัย¹⁸ ได้กล่าวถึง การจัดการเรียนรู้ว่า ปัจจุบันมีผู้รู้หลายท่านมองเห็นความสำคัญของการเรียนรู้และการจัดการความรู้ โดยพยายามสร้างบรรยากาศให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น ประเวศ วะสี วิจารณ์ พานิช พระธรรมปิฎก รวมถึงนักเขียนอีกหลายท่าน ที่พยายามจะถ่ายทอดกระตุ้น เตือนให้เกิดการเรียนรู้ ให้เกิดตระหนัก และให้ความสำคัญกับเรื่องของความรู้ และการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้

นอกจากนี้ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ได้ดำเนินการจัดทำโครงการวิจัยและพัฒนา รูปแบบการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยนำรูปแบบการเรียนรู้ของครูต้นแบบมาวิจัยและพัฒนา เพื่อให้ได้รูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่มีความชัดเจนเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษาโดยได้คัดเลือกรูปแบบการเรียนรู้ จำนวน 9 รูปแบบ ซึ่งมีความสอดคล้องกับมาตรา 22 การจัดการศึกษาต้องยึดหลักผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาจากธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ และมาตรา 24 (2) และ (3) แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 หมวด 4 แนวการจัดการศึกษา ให้เน้นการฝึกทักษะกระบวนการคิด

¹⁵ Good, Carter V., *Dictionary of education*, (New York: McGraw- Hill Book, 1974). p. 588.

¹⁶ Hills, P.J. A., *Dictionary of education*, (London: Routledge & Kegan Payi, 1982). p. 266.

¹⁷ วิชัย วงษ์ใหญ่. *วิสัยทัศน์การศึกษา*. นนทบุรี: SR PRINTING LIMTED PARTNERSHIP, 2543. หน้า 20

¹⁸ สุพัตราชาติปัญญาชัย, ม.ป.ป. *กระบวนการเรียนรู้: แนวคิด ความหมาย และบทเรียนในสังคมไทย*.

การฝึกทักษะการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย การฝึกปฏิบัติจริง และการประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อการป้องกันและแก้ปัญหา โดยสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาได้สนับสนุนให้ครูต้นแบบวิจัยและพัฒนาแนวทางการจัดการเรียนรู้ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญด้านการเรียนรู้จากสถาบันการศึกษา ผลการดำเนินงานวิจัยและพัฒนาดังกล่าว พบว่า แนวทางการจัดการเรียนรู้ทั้ง 9 แนวทางสามารถใช้ได้ดี ผลการเรียนรู้ของนักเรียนสูงขึ้น

แนวทางการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญทั้ง 9 แนวทางนี้ มิใช่เป็นแนวทางที่ตายตัว ผู้สอนสามารถปรับประยุกต์ใช้ได้ตามความเหมาะสมกับบริบทของตน ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้รวมทั้งกิจกรรมการเรียนรู้นี้เป็นเพียงตัวอย่างให้ผู้สอนพิจารณาเพื่อพัฒนาตามความถนัดและความสนใจ แต่ละแนวทางการจัดการเรียนรู้สามารถผสมผสานให้สอดคล้องกับบริบทของสาระการเรียนรู้หรือสถานการณ์ในชั้นเรียนได้ แนวทางการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญทั้ง 9 ดังกล่าวข้างต้นประกอบด้วย

1. การจัดการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้

การใช้แหล่งเรียนรู้มีความสำคัญในกระบวนการจัดการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนเพราะผู้เรียนสามารถเรียนรู้จากสภาพจริง การจัดการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้จะเกี่ยวข้องกับบุคคล สถานที่ ธรรมชาติ หน่วยงาน องค์กร สถานประกอบการ ชุมชน และสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ซึ่งผู้เรียน ผู้สอนสามารถศึกษาค้นคว้าหาความรู้หรือเรื่องที่น่าสนใจได้จากแหล่งเรียนรู้ทั้งที่เป็นธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้น ชุมชนและธรรมชาติเป็นชุมชนทรัพยากรมหาศาลที่เราสามารถค้นพบความรู้ได้ไม่จบ ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ลักษณะเด่นของการจัดการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้มีดังนี้

- 1.1 ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริง ค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง
- 1.2 ผู้เรียนได้ฝึกทำงานเป็นกลุ่ม ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ และทักษะกระบวนการต่างๆ
- 1.3 ผู้เรียนได้ฝึกทักษะการสังเกตการณ์เก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การตีความและการสรุปความ คิดแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ
- 1.4 ผู้เรียนได้ประเมินผลการทำงานด้วยตนเอง
- 1.5 ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้และเผยแพร่ความรู้ได้
- 1.6 ผู้สอนเป็นที่ปรึกษา ให้ความรู้ ให้คำแนะนำ ให้การสนับสนุน

2. การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการพหุปัญญา มีลักษณะเด่นดังนี้

การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการพหุปัญญา เป็นการพัฒนากระบวนการเรียนการสอนในลักษณะเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสาระการเรียนรู้และความสามารถทางการเรียนรู้ที่มีอยู่ในตัวผู้เรียนตามทฤษฎีพหุปัญญาของโฮเวิร์ด การ์ดเนอร์ (Howard Gardner) ซึ่งจำแนกไว้ 8 ด้าน ได้แก่ ด้านวาจา / ภาษา / ด้านดนตรี / จังหวะ ด้านตรรกะ / คณิตศาสตร์ ด้านทัศนสัมพันธ์ / มิติสัมพันธ์ ด้านร่างกาย / การเคลื่อนไหว ด้านธรรมชาติ ด้านการรู้จักตนเอง และด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่น โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนแต่ละคนได้พัฒนาศักยภาพและความสามารถในการแก้ปัญหา รวมถึงการสร้างผลงาน และเกิดผลลัพธ์การเรียนรู้อย่างมีความสุขและยั่งยืน

3. การจัดการเรียนรู้แบบประสบการณ์และที่เน้นการปฏิบัติ มีลักษณะเด่นดังนี้

3.1 ผู้เรียนได้มีโอกาสรับประสบการณ์ แล้วได้รับการกระตุ้นให้สะท้อนสิ่งต่างๆ ที่ได้ จากประสบการณ์ออกมาเพื่อพัฒนาทักษะใหม่ๆ เจตคติใหม่ๆ หรือวิธีการใหม่ๆ

3.2 ใช้ทรัพยากรทั้ง 4 ด้าน คือ เวลา สถานที่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและสื่อการสอน เป็น ตัวเชื่อมโยงให้ผู้เรียนก้าวสู่การเรียนรู้โลกรอบตัว

3.3 ผู้เรียนได้ประยุกต์ใช้ความคิด ประสบการณ์ ความสามารถและทักษะต่างๆ ใน เวลาเดียวกัน จนสามารถสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง

3.4 ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดและประสบการณ์ระหว่างผู้เรียนด้วยกัน

4. การจัดการเรียนรู้แบบโครงงาน มีลักษณะเด่นดังนี้

การเรียนรู้แบบโครงงานเป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ หรือการค้นคว้าหาคำตอบในสิ่งที่ ผู้เรียนอยากรู้หรือสงสัยด้วยวิธีการต่างๆ เป็นวิธีการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้เลือกศึกษาตามความสนใจขอ ตนเองหรือของกลุ่มเป็นการตัดสินใจร่วมกัน จนได้ชิ้นงานที่สามารถนำผลการศึกษาไปใช้ได้ในชีวิตจริง การเรียนรู้แบบโครงงาน เป็นการเรียนรู้ที่ใช้เทคนิคหลากหลายรูปแบบนำมาผสมผสานกัน ได้แก่ กระบวนการกลุ่ม การฝึกคิด การแก้ปัญหา การเน้นกระบวนการ การสอนแบบปริศนาความคิด และ การสอนแบบร่วมมือกันคิด ทั้งนี้ มุ่งหวังให้ผู้เรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งจากความสนใจอยากรู้อยากเรียน ของผู้เรียนเอง โดยใช้กระบวนการและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ผู้เรียนจะเป็น ผู้ลงมือปฏิบัติ กิจกรรมต่างๆ เพื่อค้นหาคำตอบด้วยตนเอง เป็นการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จาก ประสบการณ์ตรงกับแหล่งเรียนรู้เบื้องต้น ผู้เรียนสามารถสรุปความรู้ได้ด้วยตนเอง ซึ่งความรู้ที่ผู้เรียน ได้มาไม่จำเป็นต้องตรงกับตำรา แต่ผู้สอนจะสนับสนุนให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม จากแหล่ง เรียนรู้ และปรับปรุงความรู้ที่ได้ให้สมบูรณ์

5. การเรียนรู้แบบส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ มีลักษณะเด่นดังนี้

5.1 ผู้เรียนมีความคิดที่อิสระ

5.2 ไม่มีรูปแบบตายตัว

5.3 ใช้ได้ทุกโอกาสทุกเวลา

5.4 ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง

5.5 มีการบูรณาการในตัวเอง

5.6 มีความยืดหยุ่นคล่องตัวสูง

5.7 เปิดทางเลือกให้ผู้เรียนหาคำตอบที่หลากหลาย

5.8 ชื่อรูปแบบมีนัยเชิงบวก ทำท่าย กระตือรือร้น

5.9 ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ในการคิดที่สันติสุข

5.10 ผู้เรียนสร้างชิ้นงานผลงานสิ่งประดิษฐ์แปลกใหม่ที่เป็นรูปธรรม

5.11 เชื่อมโยงความคิดที่เป็นระบบอย่างมีขั้นตอนจากง่ายไปยากและใกล้ตัวไปไกล ตัว

5.12 นำไปจัดการเรียนรู้ได้กับทุกกลุ่มสาระและสามารถเชื่อมโยงได้กับรูปแบบการ เรียนรู้อื่นๆ

6. การจัดการเรียนรู้แบบสร้างองค์ความรู้ มีลักษณะเด่นดังนี้

การจัดการเรียนรู้แบบสร้างองค์ความรู้มีลักษณะเด่นคือ การให้ความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนและความสำคัญของความรู้ ผู้สอนเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเป็นผู้แสดงความรู้ สร้างความรู้ด้วยตนเอง ผู้เรียนสังเกตสิ่งที่ตนอยากเรียนรู้ แล้วค้นคว้าแสวงหาความรู้เพิ่ม เชื่อมโยงกับความรู้เดิม ประสบการณ์เดิม ผนวกกับความรู้ใหม่ จนสร้างสรรค์เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ กล่าวโดยสรุปเป็นการเรียนรู้โดยให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติจริง ค้นหาความรู้ด้วยตัวเอง จนค้นพบความรู้และรู้จักสิ่ง ที่ค้นพบ เรียนรู้วิเคราะห์ต่อจนรู้จริง รู้สึกซึ่งว่าสิ่งนั้นคืออะไรมีความสำคัญมากน้อยเพียงไร การเรียนรู้แบบนี้ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาความสามารถในการคิด พร้อมทั้งฝึกทักษะทางสังคมที่ดี ได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน

7. การจัดการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน มีลักษณะเด่นดังนี้

การจัดการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน เป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เริ่มต้นจากปัญหาที่เกิดขึ้นโดยสร้างความรู้จากกระบวนการทำงานกลุ่ม เพื่อแก้ปัญหาหรือสถานการณ์เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน และมีความสำคัญต่อผู้เรียน ตัวปัญหาจะเป็นตัวตั้งต้นของกระบวนการเรียนรู้และเป็นตัวกระตุ้นการพัฒนาทักษะการแก้ปัญหาด้วยเหตุผลและการสืบค้นหาข้อมูลเพื่อเข้าใจกลไกของตัวปัญหาของตัวปัญหา รวมทั้งวิธีการแก้ปัญหา การเรียนรู้แบบนี้ มุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียนในด้านทักษะ และกระบวนการเรียนรู้ และพัฒนาผู้เรียนให้สามารถเรียนรู้โดยการชี้แนะตนเอง ซึ่งผู้เรียนจะได้ฝึกฝนการสร้างองค์ความรู้โดยผ่านกระบวนการคิดด้วยการแก้ปัญหาอย่างมีความหมายต่อผู้เรียน

8. การจัดการเรียนรู้แบบกระบวนการแก้ปัญหา มีลักษณะเด่นดังนี้

การจัดการเรียนรู้แบบกระบวนการแก้ปัญหา มีลักษณะเด่นคือผู้เรียนเป็นผู้ปฏิบัติกิจกรรม มีชิ้นงานที่เป็นรูปธรรม ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับผู้สอนและเพื่อน ได้พัฒนาทักษะการคิดแก้ปัญหา และตระหนักรู้ในปัญหาที่อาจเกิดขึ้น สามารถใช้ทักษะการคิดแก้ปัญหาที่พบ การจัดการเรียนรู้แบบกระบวนการแก้ปัญหามีความสำคัญต่อการเรียนรู้เป็นอย่างมาก เพราะเป็นการเรียนรู้จากปัญหาของชีวิตและมีความหมายต่อผู้เรียน ผู้เรียนได้ฝึกคิดด้วยตนเอง จากสถานการณ์หรือปัญหาที่น่าสนใจท้าทายให้คิดกระบวนการเรียนรู้ช่วยพัฒนาทักษะการคิดของผู้เรียนอย่างเป็นลำดับขั้นตอน โดยผ่านการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ การจัดการเรียนรู้ใช้วิธีการที่หลากหลาย เช่น บทบาทสมมติ โครงการการสืบสวน สอบสวน การศึกษานอกสถานที่ การเรียนรู้รูปแบบนี้จะกระตุ้นความสนใจของผู้เรียนให้ตั้งใจเรียนมากขึ้น พร้อมกับการเห็นประโยชน์ของการเรียนรู้ สร้างนิสัยใฝ่รู้รักการค้นคว้าหาความรู้และฝึกนิสัยให้เป็นคนมีเหตุผล และมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

9. การจัดการเรียนรู้แบบพัฒนากระบวนการคิดด้วยการใช้คำถาม หมวกความคิด 6 ใบ มีลักษณะเด่นดังนี้

การจัดการเรียนรู้ด้วยการใช้คำถาม เป็นวิธีการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาการคิดของผู้เรียนให้มีความสามารถด้านทักษะการคิดอย่างเป็นระบบ จุดเน้นคือการกระตุ้นผู้เรียนให้สามารถคิดและตั้งคำถามกระตุ้นให้เกิดความสนใจใฝ่รู้ และคิดหาคำตอบที่ถูกต้อง คำถามมีส่วนสำคัญที่จะจุดประกายให้ผู้เรียนฉุกคิด เกิดข้อสงสัย ใคร่รู้เพื่อแสวงหาคำตอบ และความรู้ต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด การใช้คำถามจึงเป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนคิดเป็น คิดได้ การใช้คำถามเพื่อให้เกิดกระบวนการคิดมี

หลากหลาย ในที่นี้จะนำเสนอการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบพัฒนากระบวนการคิดด้วยการใช้คำถาม หมวกความคิด 6 ใบ (Six Thinking Hats)

ลักษณะเด่นของการใช้คำถามหมวกความคิด 6 ใบ คือ การใช้ “สีหมวก” ได้แก่ หมวกสีขาว หมวกสีแดง หมวกสีเหลือง หมวกสีดำ หมวกสีเขียว และหมวกสีฟ้า เป็นกรอบแนวทางในการตั้งคำถามเพื่อค้นหาคำตอบ ผู้เรียนสามารถค้นหาคำตอบจากเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้อย่างรอบด้าน และได้แสดงบทบาทการคิดในแง่บวกตามสีของหมวก สีของหมวกแต่ละใบจะมีความหมายที่บอกให้ทราบว่า ผู้สอนต้องการให้ผู้เรียนคิดไปทางใด ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่ช่วยเพิ่มพูนทักษะการคิดของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการที่ผู้สอนหรือครูได้ดำเนินการ วางแผน จัดกิจกรรมการศึกษาเรียนรู้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ต่าง ๆ ในชั้นเรียนและบริบทของโรงเรียน สังคม ประเทศชาติ รวมทั้งสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ความแตกต่างระหว่างบุคคลโดยผู้สอน เน้นให้ผู้เรียนนั้น ๆ ได้รับความศึกษาทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติทั้งในชั้นเรียนและนอกชั้นเรียน ทั้งนี้ เพื่อให้ตอบโจทย์ความต้องการทางสังคมทั้งด้านความรู้ กล่าวคือ พัฒนาความรู้ความเข้าใจ ความสามารถของผู้เรียนโดยตรง และด้านจริยธรรม กล่าวคือ พัฒนาจิตใจให้ผู้เรียนเป็นคนดีของสังคม

การจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21

การจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ในการเตรียมนักเรียนให้พร้อมกับชีวิตในศตวรรษที่ 21 เป็นเรื่องสำคัญของกระแสการปรับเปลี่ยนทางสังคมที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 21 ส่งผลต่อวิธีการดำรงชีพของสังคมอย่างทั่วถึง ครูจึงต้องมีความตื่นตัวและเตรียมพร้อมในการจัดการเรียนรู้เพื่อเตรียมความพร้อมให้นักเรียนมีทักษะสำหรับการออกไปดำรงชีวิตในโลก นั่นคือ ทักษะการเรียนรู้ (Learning Skill) ที่ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนรู้เพื่อให้เด็กมีความรู้ ความสามารถ และทักษะจำเป็น ซึ่งเป็นผลจากการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการเรียนการสอน ตลอดจนการเตรียมความพร้อมด้านต่าง ๆ ซึ่ง วิจารย์ พานิช¹⁹ ได้กล่าวถึง ทักษะเพื่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 ดังนี้

สาระวิชาหลัก (Core Subjects) ประกอบด้วย ภาษาแม่ และภาษาสำคัญของโลก ศิลปะ คณิตศาสตร์ การปกครองและหน้าที่พลเมือง เศรษฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ โดยวิชาแกนหลักนี้จะนำมาสู่การกำหนดเป็นกรอบแนวคิดและยุทธศาสตร์สำคัญต่อการจัดการเรียนรู้ในเนื้อหาเชิงสหวิทยาการ (Interdisciplinary) หรือหัวข้อสำหรับศตวรรษที่ 21 โดยการส่งเสริมความเข้าใจในเนื้อหาวิชาแกนหลัก และสอดแทรกทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 เข้าไปในทุกวิชาแกนหลัก อันได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับโลก (Global Awareness) ความรู้เกี่ยวกับการเงิน เศรษฐศาสตร์ ธุรกิจ และการเป็นผู้ประกอบการ (Financial, Economics, Business and

¹⁹ วิจารย์ พานิช. *วิถีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ ในศตวรรษที่ 21*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ :มูลนิธิสิด ศรี-สฤวงค์. 2555 หน้า 16

Entrepreneurial Literacy) ความรู้ด้านการเป็นพลเมืองที่ดี (Civic Literacy) และความรู้ด้านสุขภาพ (Health Literacy)

ทักษะด้านการเรียนรู้และนวัตกรรม จะเป็นตัวกำหนดความพร้อมของนักเรียนเข้าสู่โลกการทำงานที่มีความซับซ้อนมากขึ้นในปัจจุบัน ได้แก่ ความริเริ่มสร้างสรรค์และนวัตกรรม การคิดอย่างมีวิจารณญาณและการแก้ปัญหา การสื่อสารและการร่วมมือ

ทักษะด้านสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยี เนื่องด้วยในปัจจุบันมีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านทางสื่อและเทคโนโลยีมาก มาย ผู้เรียนจึงต้องมีความสามารถในการแสดงทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณและ ปฏิบัติงานได้หลากหลาย โดยอาศัยความรู้ในหลายด้าน ดังนี้ ความรู้ด้านสารสนเทศ ความรู้เกี่ยวกับสื่อและความรู้ด้านเทคโนโลยี

ทักษะด้านชีวิตและอาชีพ ในการดำรงชีวิตและทำงาน ในยุคปัจจุบันให้ประสบความสำเร็จ นักเรียนจะต้องพัฒนาทักษะชีวิตที่สำคัญ คือ ความยืดหยุ่นและการปรับตัว การริเริ่มสร้างสรรค์และเป็นตัวของตัวเอง ทักษะสังคมและสังคมข้ามวัฒนธรรม การเป็นผู้สร้างหรือผู้ผลิต (Productivity) และความรับผิดชอบเชื่อถือได้ (Accountability) ภาวะผู้นำและความรับผิดชอบ (Responsibility)

ทักษะของคนในศตวรรษที่ 21 ที่ทุกคนจะต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ การเรียนรู้ 3R x 7C ทักษะการเรียนรู้ 3R คือ Reading (อ่านออก), (W)riting (เขียนได้), และ (A)rithmetics (คิดเลขเป็น) ส่วนทักษะการเรียนรู้ 7C ประกอบด้วย Critical Thinking and Problem Solving (ทักษะด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และทักษะในการแก้ปัญหา) Creativity and Innovation (ทักษะด้านการสร้างสรรค์ และนวัตกรรม) Cross-cultural Understanding (ทักษะด้านความเข้าใจความต่างวัฒนธรรม ต่างกระบวนทัศน์) Collaboration, Teamwork and Leadership (ทักษะด้านความร่วมมือ การทำงานเป็นทีม และภาวะผู้นำ) Communications, Information, and Media Literacy (ทักษะด้านการสื่อสารสารสนเทศ และรู้เท่าทันสื่อ) Computing and ICT Literacy (ทักษะด้านคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร) และ Career and Learning Skills (ทักษะอาชีพ และทักษะการเรียนรู้)

กระบวนการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 การเรียนรู้ที่แท้จริงอยู่ในโลกจริงหรือชีวิตจริง การเรียนวิชาในห้องเรียนยังเป็นการเรียนแบบสมมติ “ตั้งนั้นครูเพื่อศิษย์จึงต้องออกแบบการเรียนรู้ให้ศิษย์” ได้เรียนในสภาพที่ใกล้เคียงชีวิตจริงที่สุด ครูเพื่อศิษย์ต้องเปลี่ยนเป้าหมายการเรียนรู้ของศิษย์จากเน้นเรียนวิชาเพื่อได้ความรู้ ให้เลยไปสู่การพัฒนาทักษะที่สำคัญต่อชีวิตในยุคใหม่ ย้ำว่าการเรียนรู้ยุคใหม่ ต้องเรียนให้เกิดทักษะเพื่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 ซึ่งหน้าที่ของครูเพื่อศิษย์จึงต้องเปลี่ยนจากเน้น “สอน” หรือสั่งสอนไปทำหน้าที่จุดประกายความสนใจใฝ่รู้ (inspire) แก่ศิษย์ ให้ศิษย์ได้เรียนจากการลงมือปฏิบัติ (learning by doing) และศิษย์องกวมทักษะเพื่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 นี้ จากการลงมือปฏิบัติของตนเป็นทีมร่วมกับเพื่อนนักเรียน เน้นการองกวมทักษะในการเรียนรู้ และค้นคว้าหาความรู้มากกว่าตัวความรู้ ครูเพื่อศิษย์ต้องเปลี่ยนแนวทางการทำงานจากทำโดดเดี่ยว คนเดียว เป็นทำงานและเรียนรู้จากการทำหน้าที่ครูเป็นทีม กระบวนการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 มี 3 ลักษณะ คือ

1. กระบวนการเรียนรู้แบบลงมือปฏิบัติ
2. กระบวนการเรียนรู้ผ่านการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์

3. การเรียนรู้แบบขั้นบันได(IS)

1. **กระบวนการเรียนรู้แบบลงมือปฏิบัติ** เป็นแนวคิดหรือความเชื่อที่สนับสนุนให้คนเราปฏิบัติสิ่งต่างๆด้วยตนเองตามความสนใจ ตามความถนัดและศักยภาพ ด้วยการศึกษา ค้นคว้า ฝึกปฏิบัติ ฝึกทักษะจนถึงการเรียนรู้ด้วยตนเอง เพราะเชื่อว่าหากคนเราได้กระทำจะทำให้เกิดความเชื่อมั่นเป็นแรงจูงใจให้เกิดการใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ผู้เรียนจะสนุกสนานที่จะสืบค้นหาความรู้ต่อไป มีความสุขที่จะเรียน มีลักษณะดังนี้

1.1 **การเรียนรู้ผ่านการทำงาน (Work-based Learning)** การเรียนรู้แบบนี้เป็นการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมผู้เรียนให้เกิดพัฒนาการทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้เนื้อหาสาระ การฝึกปฏิบัติจริง ฝึกฝนทักษะทางสังคม ทักษะชีวิต ทักษะวิชาชีพการพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูง โดยสถาบันศึกษามักร่วมมือกับแหล่งงานในชุมชน รับผิดชอบการจัดการเรียนการสอนร่วมกัน ตั้งแต่การกำหนดวัตถุประสงค์ การกำหนดเนื้อหากิจกรรม และวิธีการประเมิน

1.2 **การเรียนรู้ผ่านโครงงาน (Project-based Learning)** การเรียนรู้ด้วยโครงงานเป็นการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญรูปแบบหนึ่ง ที่เป็นการให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริงในลักษณะของการศึกษา สำรวจ ค้นคว้า ทดลอง ประดิษฐ์คิดค้น โดยครูเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นผู้ให้ความรู้ (teacher) เป็นผู้อำนวยความสะดวก (facilitator) หรือผู้ให้คำแนะนำ (guide) ทำหน้าที่ออกแบบกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนทำงานเป็นทีม กระตุ้น แนะนำ และให้คำปรึกษา เพื่อให้โครงการสำเร็จลุล่วง ประโยชน์ของการเรียนรู้ด้วยโครงงาน สิ่งที่ผู้เรียนได้รับการเรียนรู้ด้วย PBL จึงมิใช่ตัวความรู้ (knowledge) หรือวิธีการหาความรู้ (searching) แต่เป็นทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม (learning and innovation skills) ทักษะชีวิตและประกอบอาชีพ (Life and Career skills) ทักษะด้านข้อมูลข่าวสาร การสื่อสารและเทคโนโลยี (Information Media and Technology Skills) การออกแบบโครงงานที่ดีจะกระตุ้นให้เกิดการค้นคว้าอย่างกระตือรือร้นและผู้เรียนจะได้ฝึกการใช้ทักษะการคิดเชิงวิพากษ์และแก้ปัญหา (critical thinking & problem solving) ทักษะการสื่อสาร (communicating) และทักษะการสร้างความร่วมมือ (collaboration) ประโยชน์ที่ได้สำหรับครูที่นอกจากจะเป็นการพัฒนาคุณภาพด้านวิชาชีพแล้ว ยังช่วยให้เกิดการทำงานแบบร่วมมือกับเพื่อนครูด้วยกัน รวมทั้งโอกาสที่จะได้สร้างสัมพันธ์ที่ดีกับนักเรียนด้วย ซึ่งมีขั้นตอนการจัดการเรียนรู้ ดังนี้

1) **การเตรียมความพร้อม** ครูเตรียมมอบหมายโครงงานโดยระบุในแผนการสอน ในชั้นเรียนครูอาจกำหนดขอบเขตของโครงงานอย่างกว้างๆ ให้สอดคล้องกับรายวิชา หรือความถนัดของนักเรียน และเตรียมแหล่งเรียนรู้ ข้อมูลตัวอย่าง เพื่อเป็นแนวทางให้นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมสามารถใช้เว็บไซต์ หรือโปรแกรม moodle ในการ update ข้อมูลแหล่งเรียนรู้ และการกำหนดนัดหมายต่างๆเกี่ยวกับการดำเนินโครงการได้

2) **การคิดและเลือกหัวข้อ** ให้นักเรียนเป็นผู้สร้างทางเลือกในการออกแบบโครงงานเอง เพื่อเปิดโอกาสให้รู้จักการค้นคว้าและสร้างสรรค์ความรู้เชิงนวัตกรรม ครูอาจให้ผู้เรียนทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องก่อน เพื่อเป็นแนวทางในการเลือกหัวข้อ การทำงานเป็นทีม กระตุ้นให้เกิด brain storm จะทำให้เกิดทักษะ ทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ ทักษะการสื่อสาร และทักษะการสร้างความร่วมมือ

3) **การเขียนเค้าโครง** การเขียนเค้าโครงของโครงงาน เป็นการสร้าง mind map แสดงแนวคิด แผน และขั้นตอนการทำโครงงาน เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องมองเห็นภาระงาน บทบาท และระยะเวลาในการดำเนินงาน ทำให้สามารถปฏิบัติโครงงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

4) **การปฏิบัติโครงงาน** นักเรียนลงมือปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ในเค้าโครงของโครงงาน ถ้ามีการวางแผนเค้าโครงเอาไว้แล้ว นักเรียนจะรู้ได้เองว่าจะต้องทำอะไรในขั้นตอนต่อไป โดยไม่ต้องรอถามครู ในระหว่างการดำเนินการครูผู้สอนอาจมีการให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิดหรือร่วมแก้ปัญหาไปพร้อมๆกับนักเรียน

5) **การนำเสนอโครงงาน** นักเรียนสรุปรายงานผล โดยการเขียนรายงาน หรือการนำเสนอในรูปแบบอื่นๆเช่น แผ่นพับ โปสเตอร์จัดนิทรรศการ รายงานหน้าชั้นส่งงานทางเว็บไซต์หรืออีเมล ถ้ามีการประกวดหรือแข่งขันด้วยจะทำให้ให้นักเรียนเกิดความกระตือรือร้นมากขึ้น

6) **การประเมินผลโครงงาน** การประเมินโครงงานควรมีการประเมินผลการเรียนรู้ โดยหลากหลาย เช่น นักเรียนประเมินตนเอง ประเมินซึ่งกันและกัน ประเมินจากบุคคลภายนอก การประเมินจะไม่วัดเฉพาะความรู้หรือผลงานสุดท้ายเพียงอย่างเดียว แต่จะวัดกระบวนการที่ได้มาซึ่งผลงานด้วย การประเมินโดยครูหลายคนจะเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์และทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างครูด้วยกันอีกด้วย

1.3 การเรียนรู้ผ่านกิจกรรม (Activity-based Learning) ในการยึดหลักการให้ผู้เรียนสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง “Child Centered” การเรียนโดยการปฏิบัติจริง Learning by Doing และปฏิบัติเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และแก้ปัญหาได้ Doing by Learning จึงถูกนำมาใช้อย่างจริงจังในการปฏิรูปการศึกษาของไทย การเรียนรู้ชนิดนี้เอง ที่มีผู้ตั้งฉายาว่า “สอนแต่น้อย ให้เรียนมากๆ Teach less..Learn More” การเรียนแบบ Learning by Doing นั้นใช้ “กิจกรรม Activity” เป็นหลักในการเรียนการสอน โดยการ “ปฏิบัติจริง Doing” ในเนื้อหาทุกขั้นตอนของการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง ทุกคนในกลุ่มเป็นผู้ปฏิบัติ คุณครูเป็นพี่เลี้ยงและเทรนเนอร์ แต่กิจกรรมที่นำมาใช้นี้ต้องมีประสิทธิภาพในการเรียนรู้เนื้อหานั้นๆ มีจุดมุ่งหมาย สนุก และน่าสนใจ ไม่ซ้ำซากจนก่อให้เกิดความเบื่อหน่าย ดังนั้น คุณครูจึงเป็น “นักออกแบบกิจกรรม Activity Designer” มืออาชีพ ที่สามารถ “มองเห็นภาพกิจกรรม” ได้ทันที

1.4 การเรียนรู้ผ่านการแก้ปัญหา (Problem-based Learning) เป็นรูปแบบการเรียนอีกแบบหนึ่งที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และรู้จักการทำงานร่วมกันเป็นทีมของผู้เรียน โดยผู้สอนมีส่วนร่วมแต่น้อยแต่ก็ท้าทายผู้สอนมากที่สุด กระบวนการการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน จะจัดผู้เรียนเป็นกลุ่มย่อย ขนาดประมาณ 8 -10 คน โดยมีครูหรือผู้สอนประจำกลุ่ม 1 คน ทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนการเรียนรู้อำนวยการเรียนรู้ (facilitator) ประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1) เมื่อผู้เรียนได้รับโจทย์ปัญหา ผู้เรียนจะทำความเข้าใจหรือทำความเข้าใจความกระจ่างในคำศัพท์ที่อยู่ในโจทย์ปัญหานั้น เพื่อให้เข้าใจตรงกัน

2) การจับประเด็นข้อมูลที่สำคัญหรือระบุปัญหาในโจทย์

3) ระดมสมองเพื่อวิเคราะห์ปัญหา อภิปรายหาคำอธิบาย แต่ละประเด็นปัญหาว่าเป็นอย่างไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ความเป็นมาอย่างไร โดยอาศัยพื้นฐานความรู้เดิมเท่าที่ผู้เรียนมีอยู่

4) ตั้งสมมติฐานเพื่อหาตอบปัญหาประเด็นต่างๆ พร้อมจัดลำดับความสำคัญของสมมติฐานที่เป็นไปได้อย่างมีเหตุผล

5) จากสมมติฐานที่ตั้งขึ้น ผู้เรียนจะประเมินว่าเรามีความรู้เรื่องอะไรบ้าง มีเรื่องอะไรที่ยังไม่รู้หรือขาดความรู้ และความรู้อะไรจำเป็นที่จะต้องใช้เพื่อพิสูจน์สมมติฐาน ซึ่งเชื่อมโยงกับโจทย์ปัญหาที่ได้ ขั้นตอนนี้กลุ่มจะกำหนดประเด็นการเรียนรู้ (learning issue) หรือวัตถุประสงค์การเรียนรู้ (learning objective) เพื่อจะไปค้นคว้าหาข้อมูลต่อไป

6) ค้นคว้าหาข้อมูลและศึกษาเพิ่มเติมจากทรัพยากรการเรียนรู้ต่างๆ เช่น หนังสือตำราวารสาร สื่อการเรียนสอนต่างๆ การศึกษาในห้องปฏิบัติการ คอมพิวเตอร์ช่วยสอน อินเทอร์เน็ต หรือปรึกษาอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญในเนื้อหาสาขาเฉพาะ พร้อมทั้งประเมินความถูกต้อง

7) นำข้อมูลหรือความรู้ที่ได้มาสังเคราะห์ อธิบาย พิสูจน์สมมติฐานและประยุกต์ให้เหมาะสมกับโจทย์ปัญหา พร้อมสรุปเป็นแนวคิดหรือหลักการทั่วไป

ขั้นตอนที่ 1-5 เป็นขั้นตอนภายในกระบวนการกลุ่มในห้องเรียน ขั้นตอนที่ 6 เป็นกิจกรรมของผู้เรียนรายบุคคลนอกห้องเรียน และขั้นตอนที่ 7 เป็นกิจกรรมที่กลับมาในกระบวนการกลุ่มอีกครั้ง

1.5 การเรียนรู้ผ่านกระบวนการทางวิทยาศาสตร์หรือวิธีวิจัย (Research-based Learning) การเรียนรู้ที่เน้นการวิจัยถือได้ว่าเป็นหัวใจของบัณฑิตศึกษา เพราะเป็นการเรียนที่เน้นการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองของผู้เรียนโดยตรง เป็นการพัฒนากระบวนการแสวงหาความรู้ และการทดสอบความสามารถทางการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน ซึ่ง สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ และทัศนีย์ บุญเต็ม (2540) ได้เสนอรูปแบบการจัดการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐานไว้ 4 รูปแบบ ดังนี้

1) การจัดการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการวิจัย คือการให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติทำวิจัยในระดับต่างๆ เช่น การทำการทดลองในห้องปฏิบัติการวิทยาศาสตร์ การศึกษารายกรณี (Case Study) การทำโครงการ การทำวิจัยเอกสาร การทำวิจัยฉบับจุ๊ว (Baby Research) การทำวิทยานิพนธ์ เป็นต้น

2) การสอนโดยให้ผู้เรียนร่วมทำโครงการวิจัยกับอาจารย์หรือเป็นผู้ช่วยในโครงการวิจัย (Under Study Concept) ในกรณีนี้ผู้สอนต้องเตรียมโครงการวิจัยไว้รองรับเพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสได้ทำวิจัย เช่น ร่วมเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล อย่างไรก็ตามวิธีนี้จะมีข้อเสียที่ผู้เรียนไม่ได้เรียนรู้กระบวนการทำวิจัยครบถ้วนทุกขั้นตอน

3) การสอนโดยให้ผู้เรียนศึกษางานวิจัย เพื่อเรียนรู้องค์ความรู้ หลักการและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัยเรื่องนั้นๆ วิธีการตั้งโจทย์ปัญหา วิธีการแก้ปัญหา ผลการวิจัย และการนำผลการวิจัยไปใช้และศึกษาต่อไป ทำให้ผู้เรียนเข้าใจกระบวนการทำวิจัยมากขึ้น

4) การสอนโดยใช้ผลการวิจัยประกอบการสอน เป็นการให้ผู้เรียนได้รับรู้ว่า ทฤษฎีข้อความรู้อื่นๆ ในศาสตร์ของตนในปัจจุบันเป็นอย่างไร นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างศรัทธาต่อผู้สอนรวมทั้งทำให้ผู้สอนไม่เกิดความเบื่อหน่ายที่ต้องสอนเนื้อหาเดิมๆ ทุกปี

2. กระบวนการเรียนรู้ผ่านการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ เพราะการสื่อสารเป็นกระบวนการส่งหรือถ่ายทอดเรื่องราว ข่าวสาร ข้อมูล ความรู้ เหตุการณ์ ต่าง ๆ จากผู้สอนยังไปผู้เรียนด้วยวิธีการที่หลากหลาย ดังนี้

2.1 การฝึกทักษะในการฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) โดยใช้เทคนิค สนทนาสนทนา (Dialogue) เป็นการฝึกทักษะการฟังอย่างลึกซึ้งทำให้รู้จักตนเองมากขึ้น ฝึกการเป็นผู้ฟังที่ดี ฟังผู้อื่นพูดอย่างตั้งใจ ฟังให้มาก พูดให้น้อยลง ไม่พูดแทรกขณะอีกฝ่ายกำลังพูด ทำให้ฟังและได้ยินมากขึ้น เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถนำมาปรับใช้ในการทำงานหรือการดำรงชีวิตได้เป็นอย่างดี

2.2 การฝึกทักษะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยใช้เทคนิค Communities of Practice หรือ CoP ซึ่งเป็นการดึงความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลออกมา เพื่อแลกเปลี่ยนและทำให้เกิดการเรียนรู้

2.3 การฝึกทักษะการทำงานเป็นทีม, เรียนรู้แบบกลุ่ม ปฏิบัติงานกลุ่ม เป็นวิธีสอนที่ครูมอบหมายให้นักเรียนทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ร่วมมือกันศึกษาค้นคว้าหาวิธีการแก้ปัญหาหรือปฏิบัติกิจกรรมตามความสามารถ ความถนัด หรือความสนใจ เป็นการฝึกให้นักเรียนทำงานร่วมกันตามวิธีแห่งประชาธิปไตย

2.4 การฝึกทักษะการใช้เทคโนโลยีการสื่อสาร ใช้เทคโนโลยีเพื่อวิจัย จัดระบบ ประเมิน และสื่อสารสารสนเทศ ใช้เครื่องมือสื่อสาร เชื่อมโยงเครือข่าย (คอมพิวเตอร์ เครื่องเล่นมีเดีย ฯลฯ) และ social network อย่างถูกต้อง เหมาะสม เพื่อเข้าถึง (access) จัดการ (manage) ผสมผสาน (integrate) ประเมิน (evaluate) และสร้าง (create) สารสนเทศ เพื่อทำหน้าที่ในเศรษฐกิจฐานความรู้ ปฏิบัติตามคุณธรรมและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงและใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ

3. การเรียนรู้แบบขั้นบันได กระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุผลตามที่คาดหวังนั้น มีมากมายหลายวิธี กระบวนการจัดการเรียนรู้แบบขั้นบันได 5 ขั้นก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ น่าสนใจ ที่ครูสามารถนำไปปรับใช้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามบริบทและธรรมชาติของวิชา โดยเฉพาะการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีขั้นตอนดังนี้

ขั้น L1 การตั้งประเด็นคำถาม/สมมติฐาน (Learning to Question) เป็นการฝึกให้ผู้เรียนรู้จักคิด สังเกต ตั้งข้อสงสัย ตั้งคำถามอย่างมีเหตุผลและสร้างสรรค์

ขั้น L2 การสืบค้นความรู้จากแหล่งเรียนรู้และสารสนเทศ (Learning to Search) เป็นการฝึกแสวงหาความรู้ ข้อมูล และสารสนเทศ จากแหล่งเรียนรู้อย่างหลากหลาย เช่น ห้องสมุด อินเทอร์เน็ตหรือจากการปฏิบัติทดลอง เป็นต้น

ขั้น L3 การสรุปองค์ความรู้ (Learning to Construct) เป็นการฝึกนำความรู้และสารสนเทศหรือข้อมูลที่ได้จากการอภิปราย การทดลอง มาคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปเป็นองค์ความรู้

ขั้น L4 การสื่อสารและการนำเสนออย่างมีประสิทธิภาพ (Learning to Communicate) เป็นการฝึกให้ความรู้ที่ได้มานำเสนอและสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพให้เกิดความเข้าใจ

ขั้น L5 การบริการสังคมและจิตสาธารณะ (Learning to Serve) เป็นการนำความรู้สู่การปฏิบัติ ซึ่งผู้เรียนจะต้องมีความรู้ในบริบทรอบตัวและบริบทโลกตามวุฒิภาวะที่เหมาะสม โดยจะนำองค์ความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างสร้างสรรค์

จะเห็นได้ว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ ครูต้องยึดความสมดุลจึงจะส่งผลให้การจัดการเรียนรู้ สำหรับนักเรียนเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล เป้าหมายการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 คือ การปู พื้นฐาน ความรู้และทักษะสำหรับการมีชีวิตที่ดีในภายหน้า ลักษณะของการเรียนรู้จึงควรเป็นสร้าง ความสมดุลระหว่างครูกับนักเรียนโดยมุ่งเน้นไปที่ตัวนักเรียนมากกว่า ดังนี้

1. “การสอน” มุ่งเน้นเป็น “การแลกเปลี่ยนเรียนรู้”
2. “ความรู้” มุ่งเน้นเป็น “ทักษะ”
3. “เนื้อหา” มุ่งเน้นเป็น “กระบวนการ”
4. “ทักษะพื้นฐาน” มุ่งเน้นเป็น “ทักษะประยุกต์”
5. “ข้อความจริงและหลักการ” มุ่งเน้นเป็น “คำถามและปัญหา”
6. “ทฤษฎี” มุ่งเน้นเป็น “ปฏิบัติ”
7. “หลักสูตร” มุ่งเน้นเป็น “โครงการ”
8. “ช่วงเวลา” มุ่งเน้นเป็น “ความต้องการ”
9. “เหมือนกันทั้งห้อง” มุ่งเน้นเป็น “เหมาะสมรายบุคคล”
10. “แข่งขัน” มุ่งเน้นเป็น “ร่วมมือ”
11. “ห้องเรียน” มุ่งเน้นเป็น “ชุมชนโลก”
12. “ตำรา” มุ่งเน้นเป็น “เว็บไซต์”
13. “สอบความรู้” มุ่งเน้นเป็น “ทดสอบการเรียนรู้”
14. “เรียนเพื่อโรงเรียน” มุ่งเน้นเป็น “เรียนเพื่อชีวิต”

จากกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าเมื่อโลกเปลี่ยนแปลงไปพัฒนาการของเด็กก็ เปลี่ยนด้วย สำหรับพลังการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 ได้แก่ งานที่เน้นความรู้ เครื่องมือดิจิทัล วิถี ชีวิต ผลการวิจัยด้านการเรียนรู้ และความต้องการทักษะในการดำรงชีวิตสมัยใหม่ ได้แก่ การ แก้ปัญหา ความสร้างสรรค์และสร้างนวัตกรรม การสื่อสาร การร่วมมือความยืดหยุ่น และอื่น ๆ ดังนั้นครูต้องเรียนรู้ทดลองวิธีปฏิบัติหน้าที่อยู่ตลอดเวลา โดยครูกับครูจะต้องมีการช่วยเหลือซึ่งกัน และกัน รวมกันเป็นชุมชนการเรียนรู้ครูเพื่อศิษย์ เพื่อที่ครูจะได้ไม่เดียวดาย มีเพื่อนร่วมทาง ร่วม อดุมการณ์ ร่วมเรียนรู้และbakัน

การเรียนรู้แบบใฝ่รู้กับการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 มีแนวคิดและลักษณะของการจัดการ เรียนรู้คล้ายกัน นั่นคือ ต้องมีความสัมพันธ์ มีขั้นตอนและกระบวนการที่เป็นลำดับ ที่ผู้เรียนสามารถมี ส่วนร่วมกับการเรียนการสอนได้ เช่น การกำหนดปัญหาที่ผู้เรียนสนใจ การทำกิจกรรมกลุ่ม เพื่อให้ ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์และสามารถบูรณาการกับรายวิชาอื่น ๆ ได้ด้วยตนเอง และการสอนที่ถือว่า มี ประสิทธิภาพนั้น ครูต้องมีคุณสมบัติมากกว่าการเป็นผู้ที่ทำหน้าที่สอน (Instructor) ครูต้องมีลักษณะ ของผู้ที่สามารถชี้แนะการเรียนรู้ (Learning Coaching) และสามารถทำหน้าที่เป็นผู้นำนักเรียน ท่องเที่ยวไปสู่โลกแห่งการเรียนรู้ได้ (Learning Travel Agent) ซึ่งบทบาทของครูจากยุคสมัยก่อน จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงเมื่ก้าวสู่ยุคแห่งศตวรรษที่ 21 เนื่องจากครูในโลกยุคใหม่ต้องมีความ

รอบรู้มากกว่าการเป็นผู้ดูแลรายวิชาที่สอนเท่านั้น แต่ครูมีบทบาทของการเพิ่มพูนความรู้แก่นักเรียน เสริมสร้างทักษะที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพ รวมทั้งไอซีทีได้เข้ามามีบทบาททางการศึกษาและเป็น ส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของคนทั่วโลก ไอซีทีในปัจจุบันจึงไม่ใช่เป็นเพียงแหล่งข้อมูลข่าวสาร เท่านั้น ครูจึงต้องคิดว่าจะบูรณาการการจัดการเรียนรู้ให้เข้ากับไอซีทีได้อย่างไร ซึ่งคุณลักษณะของ ครูในยุคศตวรรษที่ 21 หรือเรียกว่า e-Teacher จะประกอบด้วย 9 คุณลักษณะที่ครูพึงปฏิบัติ มีดังนี้

1. Experience คือ มีประสบการณ์การเรียนรู้แบบใหม่ ใช้เครื่องมือต่างๆ เช่น Internet, e-Mail การใช้ CD

2. Extended คือ มีทักษะการค้นหาคำรู้ได้ตลอดเวลา เพราะ เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต สามารถใช้ได้ตลอด 24 ชั่วโมง ที่ไหนก็ได้ ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ในการหาความรู้ด้วย เทคโนโลยี

3. Expanded คือ การขยายผลของความรู้ที่ส่งนักเรียน ประชาชนทั่วไป และชุมชน สามารถ ถ่ายทอดความรู้ลง CD , VDO โทรทัศน์หรือบน Web เพื่อให้เกิดการเพิ่มความรู้ที่เป็นประโยชน์ของ บุคลากรโดยรวม

4. Exploration คือ สามารถเลือกเนื้อหาที่ทันสมัย เอกสารอ้างอิง ค้นคว้าทั้งสาระและ บันเทิง เพื่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ เพื่อนำมาออกแบบการเรียนการสอน

5. Evaluation คือ เป็นนักประเมินที่ดี สามารถใช้เทคโนโลยีในการประเมินผล

6. End-User คือ เป็นผู้ใช้ปลายทางที่ดี เช่น สามารถ Browse ไป Web Site ที่มีคุณค่าบน อินเทอร์เน็ตและเป็นผู้ใช้เทคโนโลยีได้อย่างหลากหลาย

7. Enabler คือ สามารถใช้เทคโนโลยีสร้างบทเรียนและเนื้อหาเพิ่มเติมมาใช้ในการ ประกอบการเรียนการสอน สามารถใช้ซอฟต์แวร์และฮาร์ดแวร์มาสร้างบทเรียน อย่างน้อยที่สุดก็ สามารถสร้างการนำเสนอเนื้อหาด้วย Power Point เป็นการจูงใจให้นักเรียนสนใจในการเรียนมากขึ้น หรือการใช้ Authoring tool ต่างๆ มาสร้างบทเรียนในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์

8. Engagement คือ ครูที่ร่วมมือกันแลกเปลี่ยนความเห็น หาแนวร่วม เพื่อให้เกิดชุมชน เช่น การคุยกันบน Web ทำให้มีความคิดใหม่ๆ มีข้อเสนอแนะ เกิดชุมชนครูบน Web

9. Efficient and Effective คือ ครูที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล จะต้องเป็นผู้ใช้ เทคโนโลยีได้อย่างคล่องแคล่ว เป็นผู้ผลิต ผู้กระจาย และผู้ใช้ความรู้

แสดงให้เห็นว่า การจัดการเรียนรู้ที่ดีสำหรับคนยุคใหม่และมีคุณภาพนั้น จะต้องเปลี่ยน รูปแบบการเรียนรู้ของศิษย์ไปอย่างสิ้นเชิง และบทบาทของครู อาจารย์ก็ต้องเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง ครูที่รักศิษย์ เอาใจใส่ศิษย์ แต่ยังใช้วิธีสอนแบบเดิมๆ จะไม่ใช่ครูที่ทำประโยชน์แก่ศิษย์อย่างแท้จริง กล่าวคือ ครูที่มีใจแก่ศิษย์ยังไม่พอ ครูเพื่อศิษย์ต้องเปลี่ยนจุดสนใจหรือจุดเน้นจากการสอน ไปเป็น เน้นที่การเรียนทั้งของศิษย์ และตัวครูเอง ต้องเรียนรู้และปรับปรุงรูปแบบการเรียนรู้ที่ตนจัดให้แก่ ศิษย์ด้วย โดยเปลี่ยนบทบาทของตนเองจาก “ครูสอน”(Teacher) ไปเป็น “ครูฝึก” (Coach) หรือ “ผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้” (Learning Facilitator) และต้องเรียนรู้ทักษะในการทำหน้าที่นี้ โดยรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องที่เรียกว่า PLC (Professional Learning Community)

2.2 การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

2.2.1 การเรียนรู้ตามพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้ของมนุษย์ เพราะถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ผู้สามารถฝึกและพัฒนาตนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามศักยภาพของตนเองได้ซึ่งต่างจากสัตว์อื่นทั่วไป การพัฒนาตนเองของมนุษย์มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต เพราะมนุษย์ต้องมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมต่างๆ ต้องมีการปรับตัวและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง มีนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ได้อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ไว้ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ²⁰ ได้กล่าวถึงการศึกษาไว้พอสรุปได้ว่า การศึกษา ต้องเป็นไปเพื่อกระตุ้นเป็นไปเพื่อการดับทุกข์ ให้นักกลับมามองถึงธรรมชาติภายในตัวของมนุษย์ว่าเป็นอย่างไร แทนที่จะมุ่งเน้นการพัฒนาหรือให้ความสนใจกับสิ่งอื่นที่นอกเหนือจากการส่งเสริมคุณค่าที่อยู่ภายในตัวตนของแต่ละคน มิฉะนั้น การศึกษาก็จะไม่สามารถนำไปสู่การพ้นทุกข์ได้ โดยเริ่มจากการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องศีล สมาธิ และปัญญา นอกจากนี้ ยังเน้นย้ำให้ตระหนักถึงความสำคัญอย่างต่อเนื่องควบคู่ไปกับการปฏิบัติของหลักวิชาการ เพราะลำพังเพียงแค่หลักวิชาการไม่อาจทำให้การศึกษาเป็นไปในทางที่ดีงามได้

พระราชาวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต)²¹ ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการเรียนรู้พอสรุปได้ไว้ว่า การศึกษา คือ การพัฒนาชีวิตที่ดีโดยมีปัญญาเป็นแกนนำในการพัฒนาชีวิต จนกระทั่งดำเนินชีวิตด้วยปัญญา

พุทธทาสภิกขุ²² ได้กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษา พอสรุปได้ว่า การจัด การศึกษาทุกอย่างให้เสริมมนุษยธรรม ความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง ไม่มีปัญหาแก่ฝ่ายใด จัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรมขึ้นมา แล้วเสริมมนุษยธรรมให้ก้าวหน้าไป นับตั้งแต่ว่า การละสังขารตถาคตอย่างสัตว์แล้วก็มีความคิดเห็นอย่างมนุษย์ ก็เป็นมนุษยธรรมก็ส่งเสริมให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ดังนั้นเป้าหมายของการศึกษา ก็คือ การพัฒนามนุษยธรรมให้มันมาในทิศทางที่ถูกต้อง คือ ละอหังการ มมังการ ละความเห็นแก่ตัว ก็เลสไม่อาจเกิด บุคคลก็จะมีสันติสุข สังคมก็จะมีสันติภาพ นี่คือนเป้าหมายของการศึกษา

ประเวศ วะสี²³ ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ตามแนวทางพระพุทธศาสนาพอสรุปได้ว่าการเรียนรู้หรือหลักปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนานั้นเรียกว่า สิกขา หรือ ศึกษา ซึ่งวิถีชีวิตก็คือ

²⁰ พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมบูชา, ม.ป.ป.) หน้า ๑๙๙

²¹ พระราชาวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต), ปรัชญาการศึกษาไทย ฉบับแก้ไขรวบรวมใหม่, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, 2528), หน้า 48

²² พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาสมบูรณ์แบบ คือ วงกลมที่คุ้มครองโลกถึงที่สุด. (กรุงเทพมหานคร: อุษากการพิมพ์, 2539), อ้างใน พระครูสังฆรักษ์กิตติพงษ์ ดารักษ์ “การพัฒนาทักษะชีวิตความเป็นครูด้วยหลักไตรสิกขา สำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2559.

²³ ประเวศ วะสี, พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ 21, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2542), หน้า 115.

การศึกษา ซึ่งวิถีชีวิตที่ดีหรือการอยู่ร่วมกันที่ดีนั้นต้องประกอบด้วย ศิล หมายถึง การอยู่ร่วมกันด้วยความปกติ มีการพัฒนาจิต และพัฒนาปัญญาให้ยิ่งๆ ขึ้นไป ดังนั้น การมีระบบการอยู่ร่วมกันที่ดีต้องดำเนินชีวิตด้วยศีลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา เรียกว่า ไตรสิกขา เพราะเป็นวิถีชีวิตทั้งหมดคือการศึกษา ซึ่งการศึกษาจึงไม่ใช่การเรียนในรายวิชาเท่านั้น

สุนน อมรวิวัฒน์²⁴ ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ไว้ว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการของผู้เรียนที่ประกอบด้วยความรู้ คือ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ที่นำไปสู่ความเจริญงอกงามทางสติปัญญา

จากความหมายของการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ดังกล่าว พอสรุปได้ว่า การเรียนรู้เป็นการศึกษาที่ต้องปฏิบัติ ฝึกฝน อบรม พัฒนาในวิถีชีวิตของมนุษย์ โดยยึดตามหลักไตรสิกขา คือ การพัฒนาด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านสติปัญญา ซึ่งจะขาดด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ จึงจะนำไปสู่การพัฒนาเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

2.2.2 กระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

จากความหมายของการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า การเรียนรู้กับการศึกษานั้น มีความหมายเดียวกันเป็นคำที่ใช้แทนกันได้ เพราะมุ่งเน้นเกี่ยวกับการปฏิบัติ การฝึกฝน การอบรม และการพัฒนา โดยมุ่งเน้นไปที่การฝึกฝน พัฒนา 3 ด้าน คือ ศีลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา กล่าวคือ เป็นการฝึกฝน อบรม พัฒนาด้าน เพื่อให้ถึงพร้อมด้วยองค์ธรรมที่เป็นกุศลในการดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุขสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมด้วยกาย วาจา การฝึกฝน พัฒนาจิตให้มีคุณภาพ คือ มีความมั่นคง ไม่ฟุ้งซ่าน มีภูมิคุ้มกันจิตที่ดีและพร้อมรับสถานการณ์ต่างๆ อย่างมีสติ และการฝึกฝนด้านปัญญา เพื่อให้มีสติในการกำหนดรู้ความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่ปรากฏในโลกแห่งความเป็นจริงทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้นและธรรมชาติสร้างขึ้นอย่างรู้เท่าทันด้วยเข้าถึงความเป็นเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

ส่วนองค์ธรรมทางพระพุทธศาสนา สำหรับการจัดการเรียนรู้ ที่สอดคล้องกับการจัดการเรียนรู้แบบสากลทั่วไป ได้แก่ กัลยาณมิตร โยนิโสมนสิการ ไตรสิกขา อริยสัจ 4 อิทธิบาท 4 ซึ่งรายละเอียด ดังนี้

กัลยาณมิตรธรรม

กัลยาณมิตรธรรม เป็นองค์ธรรมที่เป็นคุณสมบัติของผู้ที่เป็นมิตรที่ดีหรือผู้ที่ควรคบหาโดยมุ่งเน้นบุคคลที่เป็นครู อาจารย์ ดังที่ พุทธพจน์ ความตอนหนึ่งว่า

“..กตเมหิ สตตหิ ปิโย จ โหติ มนาโป จ ครู จ ภาวนีโย จ วตตา จ
วจนกขโม จ คมภีรณจ ถถิ กตตา โหติ โน จ อฏฐาเน นิโยเซตฺตา...”

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการควรเสพควรคบเป็นมิตร
ควรเข้าไปนั่งใกล้ แม้ถูกขับไล่ ธรรม 7 ประการเป็นไหน คือภิกษุเป็นที่รักใคร่พอใจ 1

²⁴ สุนน อมรวิวัฒน์, แนวคิดเกี่ยวกับการบูรณาการการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โครงการวิธีการเรียนรู้ของคนไทย, 2546), หน้า 58.

เป็นที่เคารพ 1 เป็นผู้ควรสรรเสริญ 1 เป็นผู้ฉลาดพูด 1 เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ 1 พูดถ้อยคำลึกซึ้ง 1 ไม่ชักนำในทางที่ไม่ดี 1 ดุริยปฏิบัติทั้งหลาย ฝึกผู้ประกอบด้วยธรรม 7 ประการนี้แล”²⁵

จากพุทธพจน์ ดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงคุณธรรมของผู้ที่เป็นครูนั้น ต้องมีคุณสมบัติอย่างน้อย 7 ประการ ดังนี้

1. น่ารัก เป็นผู้ที่ศิษย์เห็นแล้วอยากจะเข้าไปไต่ถามความรู้หรือขอแนะนำต่างๆ
2. นำเคารพ เป็นผู้มีพฤติกรรมที่เป็นแบบอย่าง เป็นที่พึ่งได้อย่างปลอดภัย
3. นำยกย่อง เป็นผู้ทรงภูมิความรู้และภูมิปัญญา และฝึกฝน อบรม พัฒนาตนอย่างสม่ำเสมอ
4. รู้จักใช้วาจา เป็นผู้ที่รู้จักพูดในสิ่งที่ควรพูด เป็นที่ปรึกษา คอยแนะนำตักเตือนศิษย์
5. อดทนต่อถ้อยคำ เป็นผู้มีไมตรีจิตต่อคำถ้อยคำต่างๆ ทั้งที่เป็นข้อซักถาม ข้อเสนอแนะ คำวิพากษ์วิจารณ์ โดยไม่มีความฉุนเฉียว
6. อธิบายได้ลึกซึ้งแจ่มแจ้ง เป็นผู้บอก อธิบายในเรื่องต่างๆ ได้อย่างชัดเจนและลึกซึ้ง เรื่องยุ่งยากให้เข้าใจง่าย
7. ไม่ชักนำไปในทางที่เสื่อม เป็นผู้แนะนำไม่ชักจูงไปในทางที่เสียหายต่อชีวิตของศิษย์

ไตรสิกขา

พระครูสังฆรักษ์กิตติพงษ์ ดารักษ์²⁶ ได้ศึกษาไตรสิกขาจากหนังสือพุทธธรรมของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ตอนที่ 5 ชีวิตควรเป็นอย่างไร พอสรุปเป็นหลักสำหรับศึกษา เล่าเรียน ฝึกฝน พัฒนาทั้งกาย วาจา ใจอย่างบูรณาการและพัฒนาอย่างมีดุลยภาพ ได้ดังนี้

1. ศิล เป็นการศึกษา ฝึก อบรม พัฒนาด้านพฤติกรรม เครื่องมือที่ใช้ในการฝึกอบรมศิลป์ ก็คือ วินัย อันเป็นจุดเริ่มต้นที่ต้องเข้าใจในการศึกษาและพัฒนาตน เพราะวินัยเป็นพื้นฐานสำหรับเตรียมชีวิตให้อยู่ในสภาพที่เอื้อต่อการพัฒนา โดยจัดระเบียบการดำเนินชีวิต และการอยู่ร่วมกันในสังคมให้เหมาะสม เมื่อได้ฝึกอบรมพฤติกรรมของตนจนเป็นปกติวิสัยตามวินัยหรือข้อกำหนดในการดำเนินชีวิตที่ดีงามแล้ว จึงจะเรียกได้ว่าเป็น ศิลสิกขา
2. สมาธิ เป็นการศึกษา ฝึก อบรม พัฒนา ด้านจิตใจ ให้มีคุณสมบัติในคุณธรรม และความสามารถของจิตให้มั่นคง พากเพียรพยายาม รับผิดชอบ มีสติเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันและเป็นพลังในการแก้ปัญหาอุปสรรคทั้งปวง จนเกิดสมรรถภาพและสุขภาพจิตที่ดี จึงจะเรียกได้ว่าเป็น สมาธิสิกขา
3. ปัญญา เป็นการศึกษา ฝึก อบรม พัฒนา ด้านความรู้ โดยเริ่มตั้งแต่การปลูกฝังด้านความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง และคิดการต่างๆ อย่างสร้างสรรค์ เน้นความรู้จริง รู้แจ้ง รู้ชัด รู้เท่าทันธรรมดาของโลก เข้าใจชีวิตอย่างถูกต้องและตามความเป็นจริง รู้ทำและเข้าใจทำให้จิตเป็นอิสระจากปัญหาหรือทุกข์ จึงถึงอิสรภาพที่สมบูรณ์ จึงจะเรียกได้ว่าเป็น ปัญญาสิกขา

²⁵ อัง.ส.ต.ต.ก. 23/34/33

²⁶ พระครูสังฆรักษ์กิตติพงษ์ ดารักษ์, การพัฒนาทักษะชีวิตความเป็นครูด้วยหลักไตรสิกขา สำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาหลักสูตรและการสอน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2559), หน้า 30.

อริยสัจ 4

อริยสัจ 4 เป็นองค์ธรรมที่เป็นกระบวนการสำคัญในการแก้ปัญหาชีวิตว่าควรเป็นอย่างไร ซึ่งเป็นองค์ธรรมที่เป็นคำสอนครอบคลุมทั้งหมดของพระพุทธศาสนา ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ดังความตอนหนึ่งว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกขอริยสัจ คือ ความเกิดก็เป็นทุกข์ ความแก่ก็เป็นทุกข์ ความเจ็บไข้ก็เป็นทุกข์ ความตายก็เป็นทุกข์ ความประจวบด้วยสิ่งที่ไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ปราศจากสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้นก็เป็นที่ทุกข์โดยย่อ อูปาทานชั้น 5 เป็นทุกข์ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกขสมุทัยอริยสัจ คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความกำหนดด้วยอำนาจความเพลิม มีปกติเพลิมในอารมณ์นั้นๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกขนิโรธอริยสัจ คือ ตัณหานั้นแลดับ โดยไม่เหลือด้วยมรรคคือวิราคะ สละ สละคืน ปล่อยไป ไม่พัวพัน ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ คือ อริยมรรคมืองค์ 8²⁷

จากกระบวนการของอริยสัจ 4 สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อจัดเป็นรูปแบบของการเรียนรู้ได้ดังนี้

2.2.4 การจัดการเรียนรู้ตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัจ

การจัดการเรียนรู้ตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัจถือเป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ โดยผู้เรียนพยายามค้นคิดการแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยใช้ลำดับขั้นตอนทั้งสี่ขั้นของอริยสัจ เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับ

ดรรารัตน์ อุทัยพยัคฆ์²⁸ ได้กล่าวว่า การจัดการเรียนรู้ตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัจ เป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ โดยผู้เรียนพยายามค้นคิดการแก้ปัญหาต่างๆ โดยใช้ลำดับขั้นตอนทั้งสี่ขั้นของอริยสัจเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาด้วยตนเองการจัดการเรียนรู้ตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัจ มีองค์ประกอบดังนี้

1. หัวข้อปัญหา
2. ลำดับขั้นตอนการแก้ปัญหา
3. สรุปแนวทางการแก้ปัญหา

ซึ่งมีขั้นตอนการจัดการเรียนรู้โดยศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี²⁹

1. กำหนดปัญหา (ขั้นทุกข์)
 - 1.1 ขั้นตอนการสอน

²⁷ วินย. 4/14/18

²⁸ ดรรารัตน์ อุทัยพยัคฆ์, การพัฒนารูปแบบการสอนแบบพุทธวิธีเพื่อเสริมสร้างพฤติกรรม การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของเด็กปฐมวัย. ปริญญาโทศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

²⁹ สาโรช บัวศรี, การศึกษาและจริยธรรม ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี, หน้า 28-31

1) ผู้สอนกำหนดและนำเสนอปัญหาอย่างละเอียด พยายามให้ผู้เรียนทำความเข้าใจต่อปัญหานั้นตรงหันและพยายามเร้าความรู้สึกลให้ผู้เรียนเกิดความตระหนักว่าสิ่งที่ผู้สอนนำเสนอ นั้นเป็นปัญหาของทุกคนทุกคนมีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหานั้นและทุกคนจะต้องร่วมมือกันช่วยแก้ปัญหา เพื่อความสุขของทุกคน

2) ผู้สอนช่วยให้ผู้เรียนให้ได้ศึกษาพิจารณาดูปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเองด้วยความรอบคอบและพยายามกำหนดขอบเขตของปัญหาซึ่งผู้เรียนจะต้องคิดแก้ไขให้ได้

1.2 เทคนิคสำคัญ

1) การอธิบายอย่างกระจ่างชัด สร้างภาพเหตุการณ์ให้เห็นผลของการละเลยไม่แก้ปัญหาและการโน้มน้ำหนักชกชนให้เกิดความตระหนักในความสำคัญของการแก้ปัญหา อาจใช้สื่อที่เหมาะสมในการนำเสนอปัญหาให้สมจริง

2) เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็นอย่างหลากหลายและทั่วถึงและเขียนความแสดงความคิดเห็นทั้งหมดนั้นบนกระดานเพื่อป้องกันการลืมและเป็นการเสริมให้ผู้เรียนพยายามมีส่วนร่วมในบทเรียน

2. ตั้งสมมติฐาน (ขั้นสมมุติ)

2.1 ขั้นตอนการสอน

1) ผู้สอนช่วยผู้เรียนให้ได้พิจารณาด้วยตนเองว่าสาเหตุของปัญหาที่ยกขึ้นมากล่าวในขั้นที่ 1 นั้นมีอะไรบ้าง

2) ผู้สอนช่วยผู้เรียนให้เกิดความเข้าใจตระหนักว่าในการแก้ปัญหาใดๆ นั้นจะต้องกำจัดหรือดับ

3) ผู้สอนช่วยผู้เรียนให้ได้คิดว่าการแก้ปัญหาที่สาเหตุนั้นอาจจะกระทำอะไรได้บ้าง คือ ให้กำหนดสิ่งที่จะกระทำนี้เป็นข้อๆ ไป

2.2 เทคนิคสำคัญ

1) ใช้คำถามเร้าให้ผู้เรียนช่วยกันคิดและแสดงความคิดเห็น ผู้สอนเขียนข้อมูลสาเหตุของปัญหาตามที่ผู้เรียนเสนอไว้คู่กับประเด็นปัญหาที่ 1.2 ที่เขียนไว้บนกระดาน

2) ใช้วิธีการอภิปรายเชื่อมโยงเหตุผล

3) ให้ตัวอย่างการกำหนดสิ่งที่จะกระทำแล้วเปิดโอกาสและกระตุ้นให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นในการเสริมแรงผู้เรียนที่แสดงความคิดเห็น เขียนข้อมูลที่ผู้เรียนเสนอในกระดาน

3. ทดลองและเก็บข้อมูล (ขั้นนิโรธ)

3.1 เทคนิคสำคัญ

1) ให้เทคนิคการแบ่งงาน และการทำงานเป็นกลุ่มและเสนอแนะวิธีการจัดบันทึกข้อมูล ผู้สอนอาจให้ผู้เรียนช่วยกันเสนอว่าจะจัดบันทึกข้อมูลอย่างไร หรือช่วยกันออกแบบตารางบันทึกข้อมูล

4. วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล (ขั้นมรรค)

4.1 ขั้นตอนการสอน

1) ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจและสรุปได้ว่าในบรรดาการทดลองหรือการกระทำด้วยตนเองหลายๆ อย่างนั้นบางอย่างก็แก้ปัญหาไม่ได้ บางอย่างก็แก้ปัญหาได้ชัดเจน การแก้ปัญหาให้สำเร็จจะต้องทำอย่างไรแน่

2) เมื่อลงข้อสรุปวิธีแก้ปัญหาได้แล้วให้ผู้เรียนช่วยกันกำหนดแนวทางในการปฏิบัติและลงมือปฏิบัติตามแนวทางนั้นโดยทั่วกัน รวมทั้งให้ผู้เรียนช่วยกันคิดว่าวิธีการควบคุมและติดตามการปฏิบัติเมื่อแก้ไขปัญหานั้นๆ ด้วย

4.2 เทคนิคสำคัญ

1) ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้บันทึกไว้แล้วช่วยกันลงข้อสรุปโดยผู้สอนช่วยเชื่อมโยง ความคิดของผู้เรียนแต่ละคน

2) เปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นโดยผู้สอนใช้คำถามกระตุ้นให้ข้อมูลย้อนกลับทบทวนเสริมความสำคัญ สรุปเชื่อมโยงข้อคิดเห็นของผู้เรียนและบันทึกข้อมูลต่างๆ บนกระดาน

บงกชรัตน์ ศุภเกษร³⁰ ได้นำเสนอการจัดการเรียนรู้ตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัจเป็น 3 ขั้นตอนโดยมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นกำหนดปัญหา (ทุกข์)

การจัดกิจกรรมในขั้นนี้เป็นการนำเสนอสถานการณ์ที่เป็นปัญหาโดยใช้ภาพสื่อทั้งทางบวกและทางลบพร้อมกับภาพผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากปัญหาโดยปัญหาที่กำหนดขึ้นนั้น เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับตัวเด็ก เกี่ยวข้องกับวินัย และเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับหน่วยการเรียนรู้ เพื่อให้เด็กตระหนักถึงปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น

ขั้นตั้งสมมติฐาน (สมุทัย)

การจัดกิจกรรมในขั้นนี้เป็นการให้เด็กตัดสินใจและบอกได้ว่าภาพใดเป็นปัญหาจากภาพและภาษาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหา โดยใช้ภาพที่แสดงพฤติกรรมการขาดวินัยในตนเองที่เป็นสาเหตุของปัญหาและภาพแสดงพฤติกรรมการมีวินัยในตนเองที่จะช่วยแก้ปัญหา ในภาพจะแสดงพฤติกรรมการมีวินัยในตนเอง 3 เรื่องได้แก่ การรักษาความสะอาด การตรงต่อเวลา และการปฏิบัติตามกฎระเบียบ/ข้อตกลง เพื่อให้เด็กสามารถบอกได้ว่าปัญหาคืออะไร และมีสาเหตุเกิดจากพฤติกรรมใด และได้ทราบถึงพฤติกรรมการมีวินัยในตนเองที่จะนำไปใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติกิจกรรมในขั้นที่ 3 ได้ต่อไป

ขั้นกำหนดเป้าหมายและสรุปผล (นิโรธและมรรค)

การจัดกิจกรรมในขั้นนี้เด็กเป็นการค้นพบวิธีแก้ปัญหาด้วยการกำหนดเป้าหมายจากภาพพฤติกรรมการมีวินัยในตนเองในขั้นที่ 2 นำไปสู่การปฏิบัติและค้นพบวิธีการแก้ปัญหาจากพฤติกรรมการมีวินัยในตนเองที่เด็กคิดว่าช่วยแก้ปัญหาได้นั้น สามารถนำไปใช้แก้ปัญหาได้จริงหรือไม่ ผ่านการลงมือปฏิบัติจริงและแสดงบทบาทสมมติ เด็กจะได้ค้นพบความจริงจากการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง

³⁰ บงกชรัตน์ ศุภเกษร, ผลการจัดการเรียนรู้ตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัจที่มีต่อพฤติกรรมการมีวินัยในตนเองของเด็กปฐมวัย, (ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปฐมวัยศึกษา ภาควิชาการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2554), หน้า 33.

ก่อให้เกิดเป็นความรู้และนำไปสู่การสรุปผลที่ค้นพบด้วยการนำเสนอสิ่งที่ค้นพบหน้าชั้นเรียนและสามารถสรุปได้ว่าพฤติกรรมกรรมกรมีวินัยในตนเองวิธีใดบ้างที่เด็กๆ โดยแสดงออกผ่านตอบคำถามร่วมกับเพื่อนในห้องและวาดภาพพฤติกรรมกรรมกรมีวินัยในตนเองที่ช่วยแก้ปัญหาได้ นำเสนอหน้าชั้นเรียน และวิธีที่ได้ก็ค้นพบด้วยตนเองสามารถนำไปสู่การแสดงออกถึงพฤติกรรมกรรมกรมีวินัยในตนเองเพื่อแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้ต่อไป

อิทธิบาท 4

อิทธิบาท 4 นับเป็นองค์ธรรมที่นำสู่ความสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย ซึ่งมีพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ความว่า

“จตตารโ อธิธาปา อธิชาวุโส ภิกขุ ฉนทสมาธิปธานสงขารสมนนาคตฺติ
อิทธิปาท์ ภาเวติ วิริยสมาธิปธานสงขารสมนนาคตฺติ อิทธิปาท์ ภาเวติ จิตตสมาธิปธาน
สงขารสมนนาคตฺติ อิทธิปาท์ ภาเวติ วิมังสาสมาธิปธาน สงขารสมนนาคตฺติ อิทธิปาท์
ภาเวติฯ”

“ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญอิทธิบาท
อันประกอบด้วย ฉันทสมาธิปธานสังขาร ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้
ย่อมเจริญอิทธิบาท อันประกอบด้วย วิริยสมาธิปธานสังขาร ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย
ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญอิทธิบาท อันประกอบด้วย จิตตสมาธิปธานสังขาร
ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญอิทธิบาท อันประกอบด้วย
วิมังสาสมาธิปธานสังขารฯ”³¹

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)³² ได้อธิบายเกี่ยวกับอิทธิบาท 4 เพิ่มเติมพอสรุปได้ว่า อิทธิบาท 4 เป็นคุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ หรือคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ดังนี้

1.ฉันทะ หมายถึง ความพอใจ หรือความต้องการที่จะทำหรือใฝ่ใจรักจะทำในสิ่งนั้นๆ อย่างสม่ำเสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป

2.วิริยะ หมายถึง ความเพียร หรือความขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นๆ ด้วยความพยายามเข้มแข็ง อดทน ไม่ท้อถอย

3.จิตตะ หมายถึง ความคิดมุ่งไป หรือความตั้งใจจริงในการกระทำสิ่งนั้นๆ และฝึกใฝ่ไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลือนลหายไป รวมถึงอุทิศกายใจให้สิ่งที่ทำอย่างเต็มที่

4.วิมังสา หมายถึง ความไตร่ตรอง ตรวจสอบ ด้วยสติปัญญาใคร่ครวญตรวจหาเหตุหาผล ข้อดีข้อด้อยในสิ่งที่กระทำนั้น รวมถึงมีการวางแผนหาวิธีการเพื่อปรับปรุงพัฒนาต่อไป

³¹ ที.ปา. 11/231/233

³² พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, 2545), หน้า 160.

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร³³ กล่าวว่า ค่านิยมพื้นฐานการเป็นพลเมืองดีในสังคมไทย มี 5 ประการ คือ

1. การพึ่งพาตนเอง
2. ความซื่อสัตย์สุจริต
3. มีความรับผิดชอบ
4. ประหยัด และเก็บออม
5. มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย มีคุณธรรม รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์

นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงพฤติกรรมความเป็นพลเมืองดีในวิถีประชาธิปไตย ไว้ว่า บุคคลที่เป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย จะมีพฤติกรรมที่สำคัญ 3 ด้าน คือ

1. ด้านการยอมรับ เป็นพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเคารพซึ่งกันและกัน เคารพในระเบียบกฎเกณฑ์หรือระเบียบข้อบังคับของสังคมส่วนรวม การประพฤติตนเป็นผู้มีศีลธรรมปฏิบัติได้ ดังนี้

1.1 เคารพบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะบิดามารดาซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิด เคารพญาติผู้ใหญ่ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย และผู้สูงอายุเคารพครูอาจารย์ และเพื่อน ๆ โดยแสดงความเคารพและกล่าวคำทักทายด้วยคำสุภาพ

1.2 เคารพกฎระเบียบทางสังคม เช่น ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของสังคม ปฏิบัติตามกฎหมายของประเทศ

1.3 เคารพสิทธิของผู้อื่น เช่น ไม่ทำร้ายผู้อื่นโดยเจตนาไม่เอาทรัพย์สินของผู้อื่นมาเป็นของตนโดยไม่ได้รับอนุญาต ไม่ทำให้ผู้อื่นเสื่อมเสียชื่อเสียง เป็นต้น

1.4 เคารพความคิดเห็นของผู้อื่น เช่น ควรฟังความคิดเห็นของผู้อื่นด้วยความตั้งใจและไตร่ตรองก่อนตัดสินใจว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่อ และไม่ควรยึดถือความคิดเห็นของตนเองไป

1.5 เคารพและเทิดทูนสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งถือเป็นสถาบันที่สำคัญสูงสุดของประเทศ

2. ด้านสามัคคีธรรม เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกของบุคคลซึ่งอยู่รวมกันในกลุ่มและมีการทำงานร่วมกัน มีการประสานประโยชน์ของหน่วยงานและองค์กรร่วมกัน มีลักษณะการร่วมคิด ร่วมทำหรือทำงานเป็นทีมด้วยความเต็มใจเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และตั้งใจปฏิบัติงานนั้นให้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่กำหนดการประพฤติตนเป็นผู้มีสามัคคีธรรม ปฏิบัติได้ ดังนี้

2.1 ร่วมกันคิด ช่วยกันวางแผน และร่วมกันทำงานด้วยความเต็มใจ

2.2 ร่วมกันรับผิดชอบ ทำงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ

³³ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2554), หน้า 24.

- 2.3 ร่วมกันติดตาม ประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง
- 2.4 ร่วมกัน ปรับปรุงมีการแก้ไขพัฒนางาน ให้มีประสิทธิภาพ
- 2.5 ร่วมกันทำงาน โดยคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก

3. ด้านปัญญาธรรม เป็นพฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกในด้านของผู้ใช้สติปัญญา ใช้เหตุผล และความถูกต้องในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น การใช้ความรู้ และสติปัญญาจากการศึกษาเล่าเรียนมาประกอบอาชีพ หรือพัฒนาครอบครัว ชุมชน และสังคมของเราให้น่าอยู่ เป็นต้น การประพฤติตนเป็นผู้มีปัญญาธรรม ปฏิบัติได้ ดังนี้

- 3.1 มีความคิดกว้างไกล โดยรับฟังข่าวสารและความคิดเห็นของผู้อื่น
- 3.2 ใช้เหตุผลในการแก้ไขปัญหิต่าง ๆ ไม่นำอารมณ์หรือความรู้สึกส่วนตัวมาใช้ตัดสินปัญหา
- 3.3 แสดงความคิดเห็น โดยปราศจากอคติ
- 3.4 รู้จักการคิด มีการวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจัยอย่างมีเหตุผล
- 3.5 รู้จักโต้แย้งด้วยเหตุผล ถ้ามีการโต้แย้งในหมู่คณะให้ใช้เหตุผล และสติปัญญา เพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งยอมรับฟัง ไม่ใช่อารมณ์มาเป็นตัวตัดสินปัญหา

สำหรับหลักพื้นฐานความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย นั้น สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร³⁴ ได้กล่าวถึงหลักการสำคัญในความเป็นพลเมืองไว้ พอสรุปได้มี 3 ประการ ดังนี้

หลักการที่ ๑ เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ประกอบด้วย ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความเสมอภาคของความเป็นมนุษย์ ความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรม ความอดทน อดกลั้นในความแตกต่าง

หลักการที่ ๒ เคารพสิทธิเสรีภาพ และกฎกติกาของสังคมที่เป็นธรรม ประกอบด้วย สิทธิและเสรีภาพ ประชาธิปไตยคือการปกครองโดยกติกาที่มาจากประชาชน

หลักการที่ ๓ รับผิดชอบต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม ประกอบด้วย หน้าที่และความรับผิดชอบต่อประชาชนในระบอบประชาธิปไตย

อย่างไรก็ตาม หลักสำคัญในการสร้างพลเมืองให้มีจิตสำนึกที่ดีนั้นก็คือการให้การศึกษา ด้วยการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนในรูปกิจกรรมและการลงมือปฏิบัติ หรือการเรียนการสอนผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์ เพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดความเชื่อมโยงการเรียนรู้กับประสบการณ์จริงในชีวิตทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน ให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในความเป็นพลเมืองอย่างถ่องแท้ ไม่ใช่เพียงแค่การเรียนรู้ในตำราเท่านั้น จึงจะทำให้พลเมืองในสังคมนั้นๆ ก้าวไกลไปถึงการมีจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองของชาติและของโลก

³⁴ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, **พื้นฐานความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สำนักเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2556)

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่เป็นหลักยึดในการดำเนินวิถีชีวิตของพลเมืองไทยจากรุ่นสู่รุ่นมาช้านาน จนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ การปฏิสัมพันธ์ของคนไทยจึงได้รับคตินิยม ความเชื่อที่ได้จากพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันพระพุทธศาสนายังคงเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของคนในสังคมไทย เป็นแหล่งเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ทางศิลปะการดำเนินชีวิตเป็นภูมิคุ้มกันทางจิตใจของคนในสังคมให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นสังคมที่มีวิถีชีวิตอยู่บนพื้นฐานความเอื้ออาทรต่อกัน การถ่ายทอดศิลปะการใช้ชีวิตนั้นถูกถ่ายทอดโดยองค์กรจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ซึ่งแนวคิดหลักของพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ยกย่องศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ การศึกษาของคนไทยในอดีตเป็นไปเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพราะแนวคิดทางพระพุทธศาสนาถือว่าการเรียนรู้คือวิถีชีวิตด้วยหลักของไตรสิกขา คือ ศิล สมาธิ และปัญญา

ดังนั้น พระพุทธศาสนา จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่สามารถนำหลักคำสอนในศาสนามาพัฒนาการศึกษาของพลเมืองให้มีจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคมระดับต่างๆ ในรูปแบบต่างๆ ให้สอดคล้องไปกับการดำเนินชีวิตทั้งส่วนตัวและส่วนรวม อาทิเช่น หลักของศีล 5 อริยสัจ 4 พรหมวิหาร 4 มรรคมีองค์ 8 หลักปฏิจางสมุปปาท ทศพิธราชธรรม เหล่านี้ล้วนนำมาสนับสนุนให้เกิดการศึกษาที่สมบูรณ์ คือ ไตรสิกขา(ศีล สมาธิ ปัญญา) ที่จะก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ในการพัฒนาพลเมืองให้มีจิตสำนึกทั้งด้านความมั่นคง การเมือง การปกครอง การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่หลากหลาย

สำหรับหลักธรรมสำคัญที่นำมาพัฒนาความเป็นพลเมือง ซึ่งถือว่าเป็นแก่นหลักของการศึกษา เพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งด้านการศึกษา การอยู่ร่วมกัน และหลักคิดในการดำรงชีวิต คือ

1. หลักไตรสิกขา
2. หลักกัลยาณมิตร 7
3. มรรค 8

แนวปฏิบัติสำหรับพัฒนาความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา มีดังนี้

หลักไตรสิกขา

ไตรสิกขา ถือเป็นหลักการฝึกฝน อบรม พัฒนาตนความเป็นมนุษย์ให้สมบูรณ์ สู่ความเป็นอริยชนหรือมนุษย์ผู้เจริญแล้ว ประกอบด้วยหลักของ ศิล สมาธิ และปัญญา ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการอบรมพัฒนาตน 3 ด้าน ตามหลักพุทธธรรม พอสรุปได้ดังนี้

ด้านพฤติกรรม (ศีล) หมายถึง การฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม ซึ่งเป็นการพัฒนาพฤติกรรมทางกายวาจา ให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องดีงาม คือ สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ เพื่อนมนุษย์ สัตว์อื่นๆ และสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ คือ ปัจจัยสี่ เครื่องใช้วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยี และสิ่งทั้งหลายที่มีในธรรมชาติ ดังนั้น การพัฒนาด้านพฤติกรรม จึงต้องพัฒนาทักษะต่างๆ คือ (1) ต้องรู้จักการรักษาวินัยของชุมชน(ปาฏิโมกขสังวร) เพื่อเป็นหลักประกันให้ชีวิตความเป็นอยู่และกิจการต่างๆ ดำเนินไปด้วยดี อย่างน้อยที่สุดคือ ศิล 5 (2) ต้องรู้จักใช้อินทรีย์(อินทรีย์สังวร) เราสามารถรับรู้สิ่งแวดล้อมโดยผ่านทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้เป็น เพื่อป้องกันการเกิดความลุ่มหลงมัวเมา ถูกหลอกลวงและเสื่อมเสียสุขภาพ รู้จักพิจารณาเลือกเฟ้นและรู้เท่าทัน

คุณประโยชน์หรือเป็นโทษ กล่าวคือมีสติควบคุมตนเองได้ รู้จักพอดีพอประมาณ (3) การหาเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์(อาชีพบริสุทธิ์) โดยปราศจากวิธีทุจริตเป็นมิฉฉาชีพ ต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาสัมมาชีพและส่งเสริมให้ฝึกฝนตนหาเลี้ยงชีวิตโดยทางสุจริต ไม่ผิดกฎหมาย ด้วยอาชีพที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อเวรภัย หรือสร้างความเดือดร้อนเสียหายแก่สังคม ไม่ทำลายคุณค่าของชีวิต โดยได้ปัจจัยเลี้ยงชีวิตมาด้วยน้ำพักน้ำแรงและกำลังสติปัญญา ความเพียรพยายาม ความสามารถและมีมือของตน (4) การเสพบริโภคปัจจัยโดยใช้ปัญญา(ปัจจัยปฏิเสวนา) ต้องไม่ใช้หรือบริโภคบริโภคปัจจัยสี่และสิ่งของเครื่องใช้ทั้งหลาย รวมทั้งเทคโนโลยีด้วยโมหะหรือความลุ่มหลง มัวเมา ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยเพราะจะก่อปัญหาอย่างมากทั้งแก่ชีวิต แก่สังคม และแก่โลก ดังนั้น ต้องกินต้องใช้ด้วยปัญญาคือบริโภคปัจจัยทั้งหลายให้ได้ผลตรงพอดีตามคุณค่าแท้ ที่เป็นจุดหมายของการบริโภคสิ่งนั้นๆ

ด้านจิตใจ (สมาธิ) หมายถึง การฝึกฝนพัฒนาในด้านจิตใจ ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจิตใจเป็นฐานของพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจ หรือเจตนาและเป็นไปตามเจตจำนงและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาให้ตั้งงามแล้ว ก็จะสามารถดูแลและนำพฤติกรรมไปในทางที่ตั้งงามด้วย ดังนั้น จึงต้องพัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรมเรียกว่าจิตมีคุณภาพ คือ เสริมสร้างจิตใจให้ตั้งงามให้เป็นจิตใจที่สูง ประณีต และประเสริฐ เช่น ความมีน้ำใจ เสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่(จาคะ) กตัญญูกตเวทิตา มีความละเอียดรอบาป ละเอียดใจต่อการทำความชั่ว (hiri) มีความกลัวบาป เกรงกลัวต่อความชั่วความทุจริต (โอตตปปะ) ต้องพัฒนาสมรรถภาพและประสิทธิภาพของจิต เสริมสร้างให้จิตใจมีความเข้มแข็ง หนักแน่น มั่นคง เช่น ความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ (ฉันทะ) มีความเพียรอดทน(วิริยะ) ความมีใจจดจ่อหรือมั่นคงในสิ่งที่ทำ(จิตตะ) หมั่นสอดส่องในเหตุและผลแห่งความสำเร็จเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ (วิมังสา) ต้องพัฒนาเสริมสร้างให้จิตมีสุขภาพที่ดี คือ ความสงบเย็น อิศระ ผ่องใส เพื่อเป็นเครื่องเกื้อหนุนการพัฒนาปัญญา และการทำงานทางปัญญาซึ่งมีความละเอียดซับซ้อนและลึกซึ้งต่อไป

ด้านความรู้(ปัญญา) หมายถึง การพัฒนาความเข้าใจข้อมูลความรู้ ศิลปะวิทยาการต่าง ๆ เข้าถึงเนื้อหาความหมายได้ถูกต้อง ชัดเจนตามเป็นจริงตรงตามสภาวะของสิ่งนั้นๆ หรือตามที่มันเป็น ความรู้จักจับสาระของความรู้หรือเรื่องราวต่างๆ เพื่อช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จ พัฒนาความรู้เข้าใจในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกันตามเหตุปัจจัย ว่าเป็นไปตามกรรม เพื่อช่วยให้ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องตั้งงาม พัฒนาเข้าใจเข้าถึงเท่าทันความจริงของสังขาร คือ โลกและชีวิตที่เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎธรรมดาของธรรมชาติ จนสามารถวางใจถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย ทำจิตใจให้หลุดพ้นเป็นอิสระได้โดยสมบูรณ์ และมีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาอย่างแท้จริงเพื่อช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ตั้งงาม³⁵

จากหลักการพัฒนาตนตามหลักพุทธธรรม ดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่า หากจะพัฒนาพลเมืองของชาตินั้น ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักไตรสิกขาหรือหลักธรรมสำหรับศึกษา เล่าเรียน ที่มีการพัฒนาทั้งกาย วาจา ใจ อย่างบูรณาการและมีดุลยภาพ กล่าวคือ ศิลสิกขา เป็นการศึกษา ฝึก อบรม พัฒนาด้านพฤติกรรม เครื่องมือที่ใช้ในการฝึกอบรมศิลปก็คือ วินัย อันเป็นจุดเริ่มต้นที่ต้องเข้าใจในการศึกษา

³⁵พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2548)

และพัฒนาดน จิตตสิกขา เป็นการศึกษา ฝึก อบรม พัฒนา ด้านจิตใจ ให้มีคุณสมบัติในคุณธรรม และความสามารถของจิตให้มั่นคง พากเพียรพยายาม มีสติเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันและเป็นพลังในการ แก้ปัญหาอุปสรรคทั้งปวง จนเกิดสมรรถภาพและสุขภาพจิตที่ดี และ ปัญญาสิกขา เป็นการศึกษา ฝึก อบรม พัฒนา ด้านความรู้ โดยเริ่มตั้งแต่การปลูกฝังด้านความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง และคิดการต่างๆ อย่างแยบคาย อย่างมีวิจารณ์ญาณ และอย่างสร้างสรรค์ โดยเน้นความรู้จริง รู้แจ้ง รู้ชัด รู้เท่าทันธรรมดาของโลก เข้าใจชีวิตอย่างถูกต้อง และตามความเป็นจริง รู้และเข้าใจในการฝึกให้จิตเป็นอิสระจากปัญหาหรือทุกข์ เพื่อให้เข้าถึง อีสระภาพที่สมบูรณ์

หลักกัลยาณมิตร

นอกจาก พื้นฐานของการพัฒนาดนของพลเมืองของชาติแล้ว การอยู่ร่วมกันของคน ในชาติต้องมีความถ้อยทีถ้อยอาศัยกันอย่างกัลยาณมิตร โดยความเป็นครูและศิษย์ที่เป็นหลักของการ จัดการศึกษา ซึ่งเป็นไปตามหลักของกัลยาณมิตร 7 ประการ ดังนี้

1. ปิโย หมายถึง การแสดงออกถึงความน่ารัก หรือการปฏิบัติตนเป็นที่รักของศิษย์และ บุคคลทั่วไป ด้วยการปฏิบัติตามองค์ธรรมคือ พรหมวิหาร 4 กล่าวคือ เมตตา มีความปรารถนาดีต่อ ศิษย์ แนะนำแนวทางให้ศิษย์เป็นสุขและเจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านวิชาการและการดำเนินชีวิต คอยระวัง มิให้ศิษย์ตกอยู่ในความประมาท กรุณา ให้ความสงสาร เอ็นดูศิษย์ อยากรช่วยเหลือให้พ้นจากความ ทุกข์ จากความไม่รู้ มุทิตา แสดงความชื่นชมยินดีเมื่อศิษย์ได้ดี และยกย่องเชิดชูเพื่อเป็นการให้ กำลังใจและช่วยให้เกิดความภูมิใจในตนเอง อุเบกขา ต้องวางตัวเป็นกลาง จิตใจมั่นคงตั้งอยู่ในความ ยุติธรรม ไม่ลำเอียง ไม่มีอคติ

2. ครู หมายถึง แสดงออกถึงความเป็นผู้มีความหนักแน่น มั่นคง ทั้งด้านจิตใจและการดำเนิน ชีวิต กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีใจไม่หวั่นไหวไปตามอำนาจฝ่ายต่ำ และให้หนักแน่นด้วยความรอบรู้วิทยาการ ต่างๆ โดยปฏิบัติตามองค์ธรรม คือ พละ 5 ประการ ได้แก่ ศรัทธาพละ หมายถึง มีความเชื่อในทางที่ ชอบ เช่น เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว วิริยะพละ หมายถึง ความเพียรพยายามในทางที่ชอบ คือ เพียร เลิกละอำนาจฝ่ายต่ำหรือความชั่ว เพียรระวังไม่ให้เกิดขึ้นในจิตใจ สติพละ หมายถึง ความระลึกและ รู้ตัวในการกระทำ การพูด การคิดอย่างรอบคอบอยู่เสมอ สมာธิพละ คือ มีจิตมั่นคงแน่วแน่ในความดี หรือสิ่งที่เป็นบุญกุศล เพราะจิตที่มั่นคงในความดีจะเป็นพลังต่อต้านความฟุ้งซ่านมิให้เกิดขึ้นในใจ ปัญญาพละ หมายถึง ความรอบรู้ คือ รู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรควรทำอะไรควรละเว้น อะไรเป็น ประโยชน์ และอะไรไร้ประโยชน์ อะไรคือคุณค่าแท้คุณค่าเทียม

3. ภาวนียो หมายถึง เป็นผู้ปฏิบัติตนหรือครองตน ที่สมควรได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีความ ประพฤติดีงามควรแก่การเคารพนับถือ ฝึกตนทั้งด้านวิชาการและวิชาชีวิตอย่างสม่ำเสมอ

4. วัตตา หมายถึง เป็นผู้ใส่ใจในการสอน การตักเตือน อบรม ในลักษณะ สันถัสสนา(สอนให้ เข้าใจชัดเจน เห็นจริงอย่างที่ต้องการ) สมาทปนา(ผู้เรียนเกิดความกระตือรือร้นที่จะประพฤติปฏิบัติ ตาม) สมุตเตชชา (สร้างกำลังใจ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเชื่อมั่นและมั่นใจในตนเอง กล้าคิด กล้าทำ กล้าพูด ไม่หวั่นเกรงต่อความยากลำบากหรืออุปสรรค) เพื่อให้พลเมืองเข้าถึงความรู้และมี

ความสามารถ และให้เป็นคนดี ใช้ความรู้ความสามารถในทางสุจริต เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นได้

5. วาจาไพเราะ หมายถึง เป็นผู้มีความอดทนต่อถ้อยคำ กริยา อากาณ วาจาอันก้าวร้าวรุนแรงของผู้ผู้อื่น และรับฟังผู้อื่นด้วยจิตอันมีเจตนาดี

6. คัมภีร์ถ้อย จ กถิง กัตตา หมายถึง เป็นผู้สามารถอธิบายหรือหาวิธีอธิบายหรือวิธีสอนในเรื่องที่ยาก ให้ง่ายแก่การเข้าใจ หรือการตีความในวิทยาการนั้นๆ ให้ละเอียดลึกซึ้งง่ายแก่การเข้าใจ เพราะวิทยาการต่างๆ ที่ครูนำมาสอนนั้นอาจเป็นเรื่องที่ผู้เรียนไม่เคยเรียนมาก่อน แสดงเหตุผลในวิชานั้นๆ เช่น อธิบายจากเหตุไปสู่ผล หรือจากผลไปสู่สาเหตุ ยกตัวอย่างประกอบหรือ เปรียบเทียบ กับเนื้อหาของวิชาอื่นๆ ที่ใกล้เคียง แสดงเนื้อหาที่เป็นแก่นหรือสาระสำคัญของวิชานั้นๆ ตลอดจนชี้ให้เห็นคุณค่าในเชิงปฏิบัติ เพราะผู้เรียนจะเรียนรู้ได้ดียิ่งขึ้นถ้าสิ่งนั้นเป็นสิ่งใกล้ตัวสามารถนำมาปฏิบัติได้

7. โนจัญญาเน นิโยชเย หมายถึง การรู้จักแนะนำผู้อื่นไปในทางถูกที่ควร กล่าวคือ ไม่ชี้แนะศิษย์ไปในทางที่เสื่อมเสีย หรือชักชวนไปสู่อบายมุข เช่น เสพของมีนเมา เล่นการพนัน เที่ยวสถานเริงรมย์ต่างๆ หาวิธีการดักเตือนให้รู้สึกตัวและละความชั่ว ในคราวเมื่อเห็นคนอื่นประพฤติไปในทางที่ไม่ถูกไม่ควร

มรรค 8

การดำเนินชีวิตที่ดีงามสงบสุขของพลเมืองในชาติ เกิดขึ้นจากการปฏิบัติตาม มรรค 8 เพื่อชีวิตที่ดีงาม ซึ่งมีแนวปฏิบัติที่ดี ดังนี้

1. สัมมาทิฐิ เป็นผู้มีความเห็นความเข้าใจต่อเรื่องราวอย่างถูกต้องว่าทุกสิ่งล้วนเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยกระบวนการของอริยสัจสี่ คือ กำหนดรู้ปัญหา(ทุกข์) สืบหาสาเหตุของปัญหา(สมุทัย) กำหนดรู้ว่าต้องแก้ปัญหาและสาเหตุของปัญหา (นิโรธ) แก้ปัญหาด้วยวิธีที่เหมาะสมกับปัญหาและสาเหตุของปัญหา (มรรค)

2. สัมมาสังกัปปะ เป็นผู้คิดทำในเรื่องที่ดีงาม มีความเมตตา กรุณา ไม่โกรธ ไม่เบียดเบียน ไม่พยาบาท อาฆาต ริษยา ไม่หมกมุ่นอยู่ในกามคุณ 5 รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส

3. สัมมาวาจา เป็นผู้ไม่พูดปด พูดส่อเสียด พูดหยาบ พูดเพ้อเจ้อหรือพูดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์

4. สัมมากัมมันตะ เป็นผู้ปฏิบัติตนโดยไม่ผิดประเพณี ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม และเว้นจากกายทุจริต 3 เว้นจากการเบียดเบียนและฆ่า เว้นจากการลักขโมย และฉ้อฉลคดโกง เว้นจากการประทุษร้ายในกามบุคคลผู้มีเจ้าของคุ้มครองอยู่

5. สัมมาอาชีวะ เป็นผู้ประกอบสัมมาอาชีพ คือ อาชีพที่ไม่ข้องกับการฆ่าการประหารชีวิต การค้ามนุษย์และสัตว์ การค้าสิ่งเสพติดมีนเมา และสิ่งมีผิดทั้งปวง

6. สัมมาวายามะ เพียรชอบ ทำความเพียรทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียร ในการไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น พยายามละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว พยายามสร้างกุศลหรือความดีให้เกิดขึ้น และพยายามรักษากุศลหรือความดีที่เกิดขึ้นแล้วให้คงอยู่

7. สัมมาสติ ระลึกชอบ มีความระลึกชอบ รู้ถูกรู้ผิดทางธรรมโดยมุ่งตัดกิเลสทั้งปวง เป็นผู้ระลึกถึงความจริงของชีวิตที่ประกอบด้วย กายที่ประกอบด้วยธาตุสี่ ดิน น้ำ ไฟ ลม เวทนาหรือความรู้สึกรั้งอารมณ์พอใจ ไม่พอใจ ระลึกนึกถึงจิตตนเองว่ากำลังอยู่ในอารมณ์อะไร ระลึกถึงธรรมที่ทำให้เกิดบุญเกิดกุศลที่กำลังผ่านเข้ามาในใจ

8. สัมมาสมาธิ ตั้งมั่นชอบ จิตอยู่ในสมาธิที่ถูกต้องได้เสมอ การตั้งจิตใจให้แน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่านสามารถฝึกปฏิบัติได้ด้วยการบริหารจัดการ ทำสมาธิ เป็นผู้ที่มีจิตอันสงบระงับจากความฟุ้งซ่าน ความเศร้าหมอง หรือเป็นผู้ฝึกบริหารจัดการด้วยการทำสมาธิอย่างสม่ำเสมอ เพื่อความให้มั่นคง ตั้งมั่น และมีภูมิคุ้มกันจิตเมื่อประสบสถานการณ์ต่างๆ

กล่าวโดยสรุป ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา นั้น ต้องดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรมทั้งหลักธรรมที่เป็นของการศึกษา คือ หลักของไตรสิกขา เพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ หลักธรรมสำหรับผู้ปฏิบัติหน้าที่ถ่ายทอด อบรม สั่งสอน ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ คือ กัลยาณมิตร เพื่อเสริมสร้างให้มีในผู้ปฏิบัติหน้าที่ครูและการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมแห่งการเรียนรู้ และหลักของการดำเนินชีวิตที่ดำรงถูกต้อง คือ มรรค 8 ซึ่งถือเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตของมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา ดังนั้น ผู้เป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา จะต้องศึกษาเรียนรู้ตามหลักของไตรสิกขา ปลูกฝังจิตสำนึกพึ่งพาอาศัยกันและกันด้วยหลักของ กัลยาณมิตร ดำเนินชีวิตเพื่อสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบในสังคม ด้วยมรรค 8 จึงจะได้ชื่อว่า พลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

2.3 แนวคิดความเป็นพลเมือง และการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง

2.3.1 ที่มาของความเป็นพลเมือง

คำว่า พลเมือง มาจากภาษาลาตินว่า *cives* (พลเมือง)² ซึ่งเคยใช้ในยุคโบราณซึ่งเกี่ยวข้องกับระบบประชาธิปไตยในกรีกและโรมัน ต่อมาในยุคสมัยกลางไม่ได้นำมาใช้ แต่อย่างไรก็ตาม คำว่า พลเมืองก็มีการนำกลับมาใช้อีกในช่วงของการปฏิวัติในประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสในปลายศตวรรษ 18

การเป็นพลเมืองมีหลายมิติ ซึ่งการที่จะเป็นพลเมืองได้นั้นจะต้องมีองค์ประกอบ (Abowitz & Harnish, 2006) ดังต่อไปนี้

1. มีเอกลักษณ์ที่มาจากความเป็นสมาชิกของชุมชนทางการเมือง
2. ยึดถือค่านิยมเฉพาะและอุดมคติ
3. มีสิทธิและหน้าที่
4. มีส่วนร่วมทางการเมือง
5. มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง

² ถวิลวดี บุรีกุล วัชวดี แสงมะหะหมัด.ดร. ผลงานวิจัยความเป็นพลเมืองในประเทศไทย.สถาบันพระปกเกล้าฯ.2554.หน้า

การเป็นพลเมืองเป็นบทบาทซึ่งจะต้องปฏิบัติตามจริยธรรมแบบพลเมือง (Civic Virtue) เพื่อให้บรรลุถึงการรักษาอุดมคติของการพลเมือง (Civic Ideal) ขึ้นอยู่กับอุดมการณ์ที่ใช้ในการสร้างชาติโดยเนื้อหาของจริยธรรมแบบพลเมืองขึ้นอยู่กับบริบทของสังคม อย่างไรก็ตาม บทบาทของพลเมืองคือการปกป้องสถาบันต่างๆ ที่ตอบสนองอุดมคติของการพลเมือง ทั้งนี้ ประชาธิปไตยเป็นสิ่งสำคัญที่นับว่าเป็นต้นกำเนิดของอุดมคติทางการเมืองอื่นๆ อุดมคติของการพลเมือง ยกตัวอย่างในกรณีของประเทศฝรั่งเศสกับสหรัฐอเมริกา ทั้งสองประเทศนั้นเป็นประเทศเริ่มต้นการพัฒนาของประชาธิปไตยในยุคใหม่ โดยดำเนินการปฏิวัติทางการเมืองเพื่อไปสู่การปกครองโดยประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญ สำหรับประเทศอเมริกานั้น อุดมคติของการพลเมืองที่ประกาศไว้ใน Declaration of Independence (1776) ว่า “มีชีวิตที่มีเสรีภาพและมีสิทธิในการตามหาความสุขของตนเอง” ส่วนประเทศฝรั่งเศส ได้มีประกาศไว้ใน Declaration of the Rights of Man and the Citizen (1789) ว่า “อุดมคติของการเป็นพลเมืองมีความเกี่ยวข้องกับ เสรีภาพ หลักทรัพย์ ความปลอดภัย และมีหน้าที่ในการต่อต้านการกดขี่” ดังนั้น ชาวอเมริกาและชาวฝรั่งเศสจึงได้มีการพัฒนาจริยธรรมแบบพลเมืองที่ต่างกัน เนื่องจากสถานะที่ต่างกันของอุดมคติของการพลเมือง

ประวัติศาสตร์ของความเป็พลเมืองในยุคสมัยโบราณกาล ความเป็พลเมืองเป็นเอกลักษณ์ของชนชั้นสูงซึ่งมีอิสระทั้งด้านเศรษฐกิจ ความคิด และเวลา เพื่อปฏิบัติหน้าที่พลเมือง เช่น การสมัครรับการเลือกตั้ง การเป็นทหาร เป็นต้น ในสมัยนั้นความเป็พลเมืองเป็นสัญลักษณ์ของการเป็นฐานันดรศักดิ์ เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีสิทธิในความเป็พลเมือง โดยเฉพาะสตรี ทาส หรือคนป่าเถื่อน

ต่อมาในยุคสมัยกลาง ซึ่งเป็นยุคของสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในยุโรป แนวคิดแบบพลเมืองก็ได้สูญหายไป เน้นเพียงแต่ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เท่านั้น พลเมืองไม่มีสิทธิเข้ามามีบทบาททางการเมืองจึงไม่ต้องมีจริยธรรมแบบพลเมือง ไม่มีสัญญาประชาคมระหว่างประชาชนและรัฐ มีแต่ความสัมพันธ์แบบความจงรักภักดีระหว่างกษัตริย์และประชาชน ดังคำพูดที่ว่า “รัฐคือผมเอง” (พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส, 1674)

ตั้งแต่การปฏิวัติฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกาเป็นต้นมา กระแสเสรีนิยมก่อให้เกิดแนวคิดที่ว่า ประมุขและรัฐไม่ได้รวมเป็นอันเดียวกัน และหลักการที่ว่าประชาชนต้องนับถือรัฐมากกว่าตัวบุคคลที่ปกครองรัฐ จึงทำให้เกิดความเป็พลเมืองที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนและรัฐแทน ดังนั้น ความจงรักภักดีต่ออุดมคติทางการเมืองจึงมาแทนความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้ การปฏิวัติของสหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสได้ประกาศใช้หลักการเหล่านี้ในรัฐธรรมนูญของทั้งสองประเทศ คือ Declaration of Independence (1776) and Declaration of the Rights of Man and the Citizen (1789) ซึ่งจากการปฏิวัติฝรั่งเศสเป็นเหตุเริ่มต้นของการผสานของความเป็พลเมืองกับชาติ (Keith Faulks, 2000) ไปด้วยกัน

ระหว่างศตวรรษที่ 19 และ 20 อุดมการณ์แบบเสรีนิยมทำให้ค่านิยมของความเป็พลเมืองกลายเป็นเรื่องของสิทธิและเสรีภาพ ซึ่งเป็นอุดมคติของความเสมอภาคและเสรีภาพ ค่านิยมดังกล่าวมีข้อสมมุติฐานว่าพลเมืองทุกคนมีเหตุผลและมีทางเลือกที่เท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะเป็เรื่องของชนชั้นหรือเพศ แต่อย่างไรก็ตาม ในสมัยนี้ ความเสมอภาคก็ยังเป็ได้แค่ความเสมอภาคในประเด็นของกฎหมายเท่านั้น

แต่หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สิทธิของพลเมืองรวมถึงสิทธิทางการเมืองและสิทธิทางสังคม เนื่องจากได้พิสูจน์ว่าความเสมอภาคด้านกฎหมายแต่เพียงอย่างเดียว ไม่ได้ทำให้เกิดความเสมอภาคอย่างแท้จริง ดังนั้น รัฐมีหน้าที่คุ้มครองพลเมืองทางด้านสังคมด้วย ด้วยเหตุนี้ รัฐสวัสดิการจึงเกิดขึ้น และส่งผลกระทบต่อทัศนคติของประชาชน อาจจะทำให้ประชาชนเห็นว่าไม่จำเป็นต้องตอบแทนอะไรแก่รัฐ จากเหตุวิกฤตนี้ จะเห็นได้ว่าประชาชนในยุโรปและอเมริกาไม่ค่อยได้ไปเลือกตั้งหรือเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนเท่าที่ควร (Putnam, 2000) เพราะอาจคิดว่าการเมืองในระดับชาตินั้นไม่ได้เกิดประโยชน์ที่แท้จริงในสมัยโลกาภิวัตน์แล้ว

ดังนั้น **อนาคตของความเป็นพลเมือง** อาจกลายเป็น “พลเมืองโลก” ซึ่งในยุโรปมีสถานการณ์ของการเป็นพลเมืองของยุโรปแล้ว (European Citizenship)

ประวัติศาสตร์ของการมีสิทธิ มีลักษณะเช่นเดียวกับประวัติศาสตร์ของความเป็นพลเมืองตามที่ T.H.Marshall (1994) ได้เขียนบทความเรื่อง “ความเป็นพลเมืองกับชนชั้นทางสังคม” กล่าวว่าความเป็นพลเมืองในประเทศตะวันตกมีวิวัฒนาการ 3 ช่วง **ช่วงแรก**คือมีการให้สิทธิพลเมือง (Civic rights) แก่พลเมืองทุกคนบนพื้นฐานของสถานะ (เสรีภาพ) และความสามารถ (อิสรภาพทางความคิด, ความมีเหตุผล) ภายใต้กฎหมายที่บังคับใช้กับทุกคนอย่างเท่าเทียม **ช่วงที่สอง** หลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมและยุคแห่งภูมิธรรม มีการให้สิทธิทางการเมือง (Political rights) เริ่มแรก คือ สิทธิในการลงคะแนนเสียง ตามมาด้วยการมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นและการรวมกลุ่ม **ช่วงสุดท้าย** หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการให้สิทธิทางสังคม (Social rights) เช่น การได้รับเงินชดเชยหากว่างงาน การได้รับเงินบำนาญ เป็นต้น

การเป็นพลเมืองและระบอบทางการเมือง (Citizenship and political regimes)

อริสโตเติลให้ความเห็นว่าความเป็นพลเมืองถูกจัดตั้งเป็นรูปแบบขึ้นมาตามความนึกคิดของระบอบที่เป็นอยู่ (Politics อ้างอิงจาก William A. Galston, 1991)

ความเป็นพลเมืองได้ถูกกำหนดเป็นความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนและรัฐ ในขณะที่รัฐให้ความคุ้มครองประชาชนในการมีส่วนร่วมที่จะรักษาสถาบัน ทั้งนี้โดยระบอบที่แตกต่างกันได้มีความสัมพันธ์กับรูปแบบของการเป็นพลเมืองที่ต่างกัน นอกจากนี้ บทบาทของพลเมืองยังมีความแตกต่างกันภายใต้ระบอบการปกครองที่ต่างกัน เพราะต้องการการสนับสนุนสิ่งที่แตกต่างกันของระบอบเหล่านี้

2.3.2 ความหมายของความเป็นพลเมือง

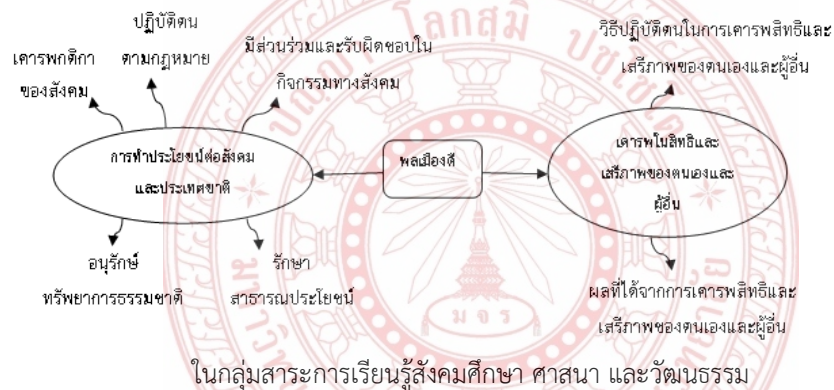
ความหมายของพลเมืองและพลเมืองดีที่บัญญัติไว้ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมโดยกระทรวงศึกษาธิการ และสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2542³⁶ พบว่า ในหลักสูตรดังกล่าว นั้นได้กำหนดสาระตามมาตรฐานการเรียนรู้ของหลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมสาระที่ 1 ศาสนา ศิลธรรมและจริยธรรม คือ เข้าใจประวัติหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือและสามารถนำหลักธรรมเป็นหลักปฏิบัติการอยู่ร่วมกันและยึดมั่นในศีลธรรม

³⁶ กรมวิชาการ. การจัดการสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544. (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2544), หน้า 12.

กระทำความดีมีค่านิยมที่ดีงามและศรัทธาในพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือรวมถึงการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมและศาสนะพิธีของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงามและสามารถนำไปประยุกต์ในการพัฒนาตน บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมสิ่งแวดล้อมเพื่อการอยู่ร่วมกันได้สันติสุขนอกจากนั้นยังได้กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ของช่วงชั้นไว้ดังนี้

มาตรฐานการเรียนรู้ของช่วงชั้น สาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม คือ การเข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือและสามารถนำหลักธรรมของ ศาสนามาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน การเรียนรู้ของหลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในสถานศึกษานั้น พบว่า มาตรฐานการเรียนรู้ของหลักสูตรไม่ได้เน้นเฉพาะความเป็นพลเมืองตามหลักทางพระพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่มีเป้าหมายที่กว้างกว่า คือ คำว่า “พลเมืองดี” เยาวชนของชาติในฐานะที่เป็นพลเมืองของประเทศไทยสามารถที่จะดำรงตนในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรีของความเป็น “พลเมืองดี” ด้วยตามผังมโนทัศน์การเรียนรู้ ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 1 ความหมายของพลเมืองและพลเมืองดีที่บัญญัติไว้ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544

คณะอนุกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สองด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี³⁷ กล่าวว่า “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตย หมายถึง สมาชิกของสังคมที่มีอิสรภาพ (Liberty) และพึ่งตนเองได้ (independent) ใช้สิทธิเสรีภาพโดยควบคู่กับความรับผิดชอบต่อเคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น เคารพความแตกต่าง เคารพหลักความเสมอภาค เคารพกติกาไม่แก้ปัญหาด้วยความรุนแรง ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ร่วมรับผิดชอบต่อสังคมมีจิตสาธารณะ และกระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบต่อหรือร่วมขับเคลื่อนสังคม และแก้ปัญหาสังคมในระดับต่างๆ ตั้งแต่ในครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับประเทศ ระดับอาเซียนและระดับประชาคมโลก

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร³⁸ ได้ให้ความหมายความเป็นพลเมืองไว้ว่า พลเมืองคือผู้ที่ยึดมั่นในหลักศีลธรรมและคุณธรรมของศาสนา มีหลักการทางประชาธิปไตยในการดำรงชีวิต ปฏิบัติตามกฎหมายและดำรงตนเป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติให้เป็นสังคมและ

³⁷ คณะอนุกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี, ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ. 2553-2561. (กรุงเทพฯ: สำนักงานนโยบายด้านพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2554)

³⁸ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย. (กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ : สำนักประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2556)

เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา³⁹ ให้ความหมายความเป็น พลเมือง ในระบอบประชาธิปไตยไว้ 6 ประการ ได้แก่ 1) มีอิสรภาพ (Liberty) และพึ่งตนเองได้ (Independent) ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของระบบอุปถัมภ์ 2) เคารพสิทธิผู้อื่น ไม่ใช่สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น 3) เคารพความแตกต่าง มีทักษะในการฟัง และยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างจากตนเอง 4) เคารพหลักความเสมอภาค เคารพศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น และเห็นคุณค่าเทียมกัน มองคนเป็นแนวระนาบ ไม่ใช่แนวตั้ง 5) เคารพกติกา เคารพกฎหมาย ใช้กติกาในการแก้ปัญหา ไม่ใช่กำลัง และยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย 6) รับผิดชอบต่อสังคม ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม กระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบต่อและร่วมแก้ไขปัญหาสังคมโดยเริ่มต้นที่ตนเอง

วิชัย ตันศิริ⁴⁰ ได้ให้ความหมายของความเป็นพลเมือง ในความหมายเก่าไว้ว่า พลเมืองหมายถึง การเป็นผู้รับ การเป็นผู้ตาม คอยรับผลบวกและลบจากนโยบายของรัฐบาลเป็นผู้ปฏิบัติตามคำสั่งและกฎหมายอย่างเคร่งครัด ยอมรับอำนาจทางการเมืองอย่างเป็นทางการ คือ ผู้ที่อยู่ใต้การปกครอง ส่วนพลเมืองในความหมายใหม่ คือ พลเมืองที่มีส่วนเป็นผู้กระทำ มีจิตสาธารณะ เห็นประโยชน์ส่วนรวม มีความรับผิดชอบต่อและพร้อมเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในทุกระดับยอมรับว่าการเมืองเป็นเรื่องที่ทุกคนภายใต้สังคมพลเมืองต้องรับผิดชอบต่อ

ทิพย์พพร ตันติสุนทร⁴¹ ได้ให้ความหมายของพลเมืองไว้ว่า พลเมืองมีส่วนเป็นผู้กระทำ มีจิตสาธารณะ เห็นประโยชน์ส่วนรวม มีความรับผิดชอบต่อและพร้อมจะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในทุกระดับ

Barber⁴² กล่าวถึง ความเป็นพลเมือง คือผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองการมีส่วนร่วมในการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับนานาชาติ การมีส่วนร่วมทางการเมือง คือ คุณสมบัติที่สำคัญของความเป็นพลเมือง

Turner⁴³ หมายถึง การเป็นสมาชิกของสังคมที่มีอิสรภาพควบคู่กับความรับผิดชอบต่อและมีสิทธิเสรีภาพควบคู่กับหน้าที่ โดยมีความสามารถในการยอมรับความแตกต่าง การเคารพกติกาในการอยู่ร่วมกัน พร้อมทั้งมีส่วนร่วมต่อความเป็นไปและการแก้ปัญหาสังคมของตนเอง

³⁹ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ.2552-2561). (กรุงเทพฯ: สกศ,2554), หน้า 14-16.

⁴⁰ วิชัย ตันศิริ, วัฒนธรรมพลเมือง. (กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2551)

⁴¹ ทิพย์พพร ตันติสุนทร, การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง. (กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2554)

⁴² Barber, B. R., *Strong democracy : participatory politics for a new age.* (Berkeley: Berkeley : University of California Press, 2003)

⁴³ Turner, B. S., *Contemporary problem in the theory of citizenship Citizenship and social theory* London. (London : SAGE, 1993)

Thai Civic Education⁴⁴ ได้ให้ความหมายของความเป็นพลเมือง (Citizenship) ไว้ว่า ความสัมพันธ์ทางกฎหมายระหว่างปัจเจกบุคคลกับรัฐ โดยมีความสำคัญของความเป็นเจ้าของประเทศ ซึ่งมี 3 ลักษณะ คือ ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมคติ ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นระบบการเมือง การปกครอง และประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตหรือการดำเนินชีวิต

กล่าวโดยสรุป พลเมือง หมายความว่า ประชาชนที่อาศัยอยู่ในประเทศชาติซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐ มีบทบาทหน้าที่เป็นไปตามที่บุคคลนั้น ๆ เลือกปฏิบัติและรับผิดชอบ ปฏิบัติตนตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด มีจิตสาธารณะ เห็นประโยชน์ส่วนรวมก่อนประโยชน์ส่วนตน ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรมจริยธรรม เป็นทรัพยากรบุคคลทางสังคมของประเทศชาติ

2.3.3 คุณลักษณะของความเป็นพลเมือง

สังคมไทยประกอบด้วยประชาชนมากมาย ซึ่งถือว่าเป็นพลเมืองที่สำคัญของประเทศชาติ ประชาชนที่มีคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองนั้นจะสามารถขับเคลื่อนสังคมไทยให้เจริญก้าวหน้า ซึ่งคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองได้มีคณณักวิชาการ และนักการศึกษาหลายท่านได้กล่าวถึงไว้ดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการ⁴⁵ ได้กำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนไว้ ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุขในฐานะเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ดังนี้

1. รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์
2. ซื่อสัตย์สุจริต
3. มีวินัย
4. ใฝ่เรียนรู้
5. อยู่อย่างพอเพียง
6. มุ่งมั่นในการทำงาน
7. รักความเป็นไทย
8. มีจิตสาธารณะ

กรมวิชาการ⁴⁶ กล่าวถึง คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนที่เป็นพลเมืองดีไว้ในสาระการเรียนรู้แกนกลางกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง

⁴⁴ Thai Civic Education, กรอบแนวคิดหลักสูตรการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของไทย = Conceptual framework for Thai democratic citizenship education curriculum. กรุงเทพฯ มูลนิธิฟรีดิช เอแบร์ท และสำนักวิชาการ และมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน: (กรุงเทพฯ มูลนิธิฟรีดิช เอแบร์ท และสำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2556)

⁴⁵ กระทรวงศึกษาธิการ. หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551. (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย), หน้า 7

⁴⁶ กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ.หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2545, หน้า 3

วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม มาตราฐาน ส 2.1 ปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดี ตามกฎหมาย ประเพณีและวัฒนธรรมไทย ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมไทยและสังคมโลกอย่างสันติสุข ในช่วงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 สามารถสรุปได้ว่า

1. ตระหนักถึงคุณค่าและปฏิบัติตนตามระบอบประชาธิปไตย
2. ตระหนักในสถานภาพ บทบาท สิทธิ เสรีภาพและหน้าที่ในฐานะพลเมืองดีของสังคม
3. ตระหนักถึงความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชน
4. ตระหนักในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับสังคมอย่างสงบสุขโดยยึดหลักคุณธรรมจริยธรรมของการเป็นพลเมืองดีเป็นพื้นฐาน
5. ปฏิบัติตนตามระเบียบทางสังคมของประเทศชาติและสังคมโลก
6. ตระหนักและเห็นคุณค่าในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย รักษาเอกลักษณ์ของชาติและท้องถิ่น

คณะอนุกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สองด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี⁴⁷ ได้สรุปว่า “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยมีคุณสมบัติได้ 6 ประการดังต่อไปนี้

1. มีอิสรภาพ (liberty) และพึ่งตนเองได้ (independent) ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของระบบอุปถัมภ์
2. เคารพสิทธิผู้อื่น ไม่ใช่สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น
3. เคารพความแตกต่าง มีทักษะในการฟัง และยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างจากตนเอง
4. เคารพหลักความเสมอภาค เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่นและเห็นคนเท่าเทียมกัน มองคนเป็นแนวระนาบไม่ใช่แนวตั้ง
5. เคารพกติกา เคารพกฎหมาย ใช้กติกาในการแก้ปัญหา ไม่ใช่กำลังและยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย
6. รับผิดชอบต่อสังคม ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม กระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบและร่วมแก้ไขปัญหาสังคมโดยเริ่มต้นที่ตนเอง

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล⁴⁸ กล่าวถึง “พลเมือง” ของระบอบประชาธิปไตย ประกอบไปด้วยลักษณะ หกประการดังต่อไปนี้คือ

1. มีอิสรภาพและพึ่งตนเองได้ คือ ระบอบประชาธิปไตยคือระบอบการปกครองที่ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดในประเทศ ประชาชนในประเทศจึงมีฐานะเป็นเจ้าของประเทศเมื่อประชาชน

⁴⁷ คณะอนุกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี, ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ. 2553-2561. (กรุงเทพฯ: สำนักนโยบายด้านพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ, 2554)

⁴⁸ ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง. กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ : นานามีบุ๊กส์พับลิเคชันส์. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิ ฟรีดริค เอแบร์ท, 2555)

เป็นเจ้าของประเทศ ประชาชนจึงเป็นเจ้าของชีวิต และมีสิทธิเสรีภาพในประเทศของตนเอง ทำนองเดียวกับเจ้าของบ้านมีสิทธิเสรีภาพในบ้านของตน ระบอบประชาธิปไตยจึงทำให้เกิดหลักสิทธิเสรีภาพ และทำให้ประชาชนมี อิสรภาพ คือเป็นเจ้าของชีวิตตนเอง “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยจึงเป็นไท คือเป็น อิสระชน ที่พึ่งตนเองและสามารถรับผิดชอบตนเองได้ และไม่ยอมตนอยู่ภายใต้อิทธิพลอำนาจ หรือภายใต้ “ระบบอุปถัมภ์” ของผู้ใด เด็กจะเป็น “ผู้ใหญ่” และเป็น “พลเมือง” หรือสมาชิกคนหนึ่งของสังคมได้อย่างแท้จริงเมื่อสามารถรับผิดชอบตนเองได้

2. เห็นคนเท่าเทียมกัน คือ ประชาธิปไตยคือระบอบการปกครองที่อำนาจสูงสุดในประเทศเป็นของประชาชน ดังนั้น ในระบอบประชาธิปไตยไม่ว่าประชาชนจะแตกต่างกันทุกคนล้วนแต่มีความเท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นเจ้าของประเทศ “พลเมือง” จึงต้อง เคารพหลักความเสมอภาคและจะต้องเห็นคนเท่าเทียมกัน คือเห็นคนเป็นแนวระนาบ (horizontal) เห็นตนเท่าเทียมกับคนอื่นและเห็นคนอื่นเท่าเทียมกับตนทุกคนล้วนมีศักดิ์ศรีของความเป็นเจ้าของประเทศอย่างเสมอกันถึงแม้จะมีการพึ่งพาอาศัยแต่จะเป็นไปอย่างเท่าเทียม ซึ่งจะแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากสังคมแบบอำนาจนิยมในระบอบเผด็จการหรือสังคม ระบบอุปถัมภ์ ซึ่งโครงสร้างสังคมจะเป็นแนวตั้ง (vertical) ที่ประชาชนไม่เสมอภาค ไม่เท่าเทียม ไม่ใช่อิสระชน และมองเห็นคนเป็นแนวตั้ง มีคนที่อยู่สูงกว่า และมีคนที่อยู่ต่ำกว่า โดยจะยอมคนที่อยู่สูงกว่าแต่จะเหยียดคนที่อยู่ต่ำกว่าซึ่งมิใช่ลักษณะของ “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตย

3. ยอมรับความแตกต่าง คือ ประชาธิปไตยคือระบอบการปกครองที่ประชาชนเป็นเจ้าของประเทศ เมื่อประชาชนเป็นเจ้าของประเทศ ประชาชนจึงมี เสรีภาพ ระบอบประชาธิปไตยจึงให้เสรีภาพ และยอมรับความหลากหลายของประชาชน ประชาชนจึงแตกต่างกันได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง การเลือกอาชีพ วิถีชีวิต ความเชื่อทางศาสนา หรือความคิดเห็นทางการเมือง ดังนั้นเพื่อไม่ให้ความแตกต่างนำมาซึ่งความแตกแยก ในสังคม “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยจึงต้อง ยอมรับและเคารพ ความแตกต่างของกันและกัน เพื่อให้สามารถ อยู่ร่วมกันได้ ถึงแม้จะแตกต่างกัน และจะต้องไม่มีการใช้ความรุนแรงต่อผู้ที่เห็นแตกต่างไปจากตนเอง ถึงแม้จะไม่เห็นด้วย แต่จะต้องยอมรับว่า คนอื่นมีสิทธิที่จะแตกต่างหรือมีความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากเราได้ และต้องยอมรับ โดยไม่จำเป็นที่จะต้องเข้าใจ ว่าทำไมเขาถึงเชื่อหรือเห็นแตกต่างไปจากเรา “พลเมือง” จึงคุยเรื่องการเมืองกันในบ้านได้ถึงแม้จะเลือกพรรคการเมืองคนละพรรค หรือมีความคิดเห็นทางการเมืองคนละข้างกัน

4. เคารพสิทธิผู้อื่น ในระบอบประชาธิปไตย ทุกคนเป็นเจ้าของประเทศ ทุกคนจึงมีสิทธิ แต่ถ้าทุกคนใช้สิทธิโดยคำนึงถึงแต่ประโยชน์ของตนเอง หรือเอาแต่ความคิดของตนเองเป็นที่ตั้งโดยไม่คำนึงถึงสิทธิผู้อื่นหรือไม่สนใจว่าจะเกิดความเดือดร้อนแก่ผู้ใด ย่อมจะทำให้เกิดการใช้สิทธิที่กระทบกระทั่งกันจนกระทั่งไม่อาจที่จะอยู่ร่วมกันอย่างผาสุกต่อไปได้ ประชาธิปไตยก็จะกลายเป็นอนาธิปไตยเพราะทุกคนเอาแต่สิทธิของตนเองเป็นใหญ่ สุดท้ายประเทศชาติย่อมจะไปไม่รอดสิทธิในระบอบประชาธิปไตยจึงจำเป็นต้องมีขอบเขต คือ มีสิทธิและใช้สิทธิได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่น “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยจึงต้องเคารพสิทธิผู้อื่นและจะต้องไม่ใช้สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิของผู้อื่น

5. รับผิดชอบต่อสังคม คือ “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยยังจะต้องใช้สิทธิเสรีภาพ

ของตนโดย รับผิดชอบ ต่อสังคมด้วย โดยเหตุที่สังคมหรือประเทศชาติมิได้ ดีขึ้นหรือแย่ลงโดยตัวเอง หากสังคมจะดีขึ้นได้ด้วยการกระทำ ของคนในสังคม และที่สังคมแย่ลงไปก็เป็นเพราะการกระทำของ คนในสังคม “พลเมือง” นั่นก็คือผู้ที่มีสำนึกของความเป็นเจ้าของประเทศและเป็นเจ้าของสังคม “พลเมือง” จึงไม่ใช่คนที่ใช้สิทธิเสรีภาพตามอำเภอใจแล้วทำให้สังคมเสื่อมลงไปหากเป็นผู้ที่ใช้สิทธิ เสรีภาพโดยรับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวม โดยมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและช่วยกันทำให้สังคมดี ขึ้นกว่าที่ผ่านมา

6. เข้าใจระบอบประชาธิปไตยและมีส่วนร่วม คือ ประชาธิปไตยคือการปกครองโดย ประชาชน โดยใช้กติกาหรือกฎหมายที่มาจากประชาชนหรือผู้แทนประชาชนระบอบประชาธิปไตยจะ ประสบความสำเร็จได้ต่อเมื่อมี “พลเมือง” ที่เข้าใจหลักการพื้นฐานของการปกครองในระบอบ ประชาธิปไตยตามสมควร ทั้งในเรื่องหลักประชาธิปไตยหรือการปกครองโดยประชาชนและหลักนิติรัฐ หรือการปกครองโดยกฎหมาย เข้าใจเรื่องการเลือกตั้งและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมือง ทั้ง ติดตามความเป็นไปและมีส่วนร่วมในเรื่องการบ้านการเมืองทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น ไม่ว่าจะ เป็นเรื่องการไปเลือกตั้ง และการมีส่วนร่วมในเรื่องอื่นๆ ตามสมควร ถ้ามีความขัดแย้งก็เคารพกติกา และใช้วิถีทางประชาธิปไตยในการแก้ปัญหาโดยไม่ใช้กำลังหรือความรุนแรง

พระเทพเวที⁴⁹ กล่าวถึงการครองตนเป็นพลเมืองดีเพื่อนำชีวิตและครอบครัวของตนไปสู่ความ เจริญสงบสุข และเป็นพลเมืองดีที่สร้างสรรค์สังคม โดยประพุดดังนี้

1. ไม่คบชู้ สู้หา มัวหมกมุ่นในทางเพศ
2. ไม่พรวาเวลาถกถ้อยที่เลื่อนลอยไร้สาระ
3. ประพุดมีวินัย ตั้งอยู่ในศีล 5
4. ประพุดกิจหน้าที่สม่ำเสมอโดยสมบูรณ์
5. ไม่ประมาท กระตือรือร้นทุกเวลา
6. มีวิจารณ์ญาณ โดยการใช้ปัญญา
7. สุขภาพ ไม่กระตือรือร้น ยินดีรับฟังผู้อื่น
8. เสี่ยงมงาม รักษาความประณีต สะอาดเรียบร้อย
9. พุดจน่าฟัง ทั้งในกายก็อ่อนโยน ไม่หยาบคาย
10. มีน้ำใจเอื้อสงเคราะห์ต่อมิตรสหาย
11. เผื่อแผ่แบ่งปัน ช่วยเหลือคนทั่วไป
12. รู้จักการจัดการงานให้เรียบร้อยและได้ผลดี
13. บำรุงพระสงฆ์ทรงความรู้ ผู้ทรงศีล พระธรรม
14. ไคร่ธรรม รักษาความสุจริต
15. อ่านมาก ฟังมาก รู้วิชาของตนเชี่ยวชาญ
16. ชอบสอบถามคั่นคว้า ใฝ่หาความรู้ยิ่งขึ้นไป

⁴⁹ พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต). ธรรมนุญชีวิต. (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป, 2531), หน้า 24

จันทนา บุญญานวัตร⁵⁰ สรุปคุณลักษณะที่สำคัญของความเป็นพลเมืองดีประกอบด้วย ด้านความรับผิดชอบ ด้านคุณลักษณะประชาธิปไตย ด้านการมีคุณธรรม ด้านการมีวินัยในตนเอง ด้านความสามารถในการปรับตัว และด้านความเป็นไทย

สุภาพร จตุรภัทร⁵¹ ได้สรุปลักษณะของความเป็นพลเมืองดี จำแนกเป็น 5 ด้าน กล่าวคือ 1) ความรู้ดี ได้แก่ การมีความรู้วิชาการและความรู้รอบตัว การมีความรู้และเข้าใจในระบอบประชาธิปไตย การใฝ่หาความรู้และเรียนรู้ตลอดเวลา 2) ความคิดดี ได้แก่ การมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ มีทักษะแก้ปัญหา ทักษะการสื่อสาร ทักษะสุนทรียะ และทักษะการจัดการ 3) จิตใจดี ได้แก่ การมีคุณธรรมจริยธรรม การเข้าใจในตนเองและผู้อื่น การมีจิตใจที่สมบูรณ์เห็นคุณค่าในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย การรักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ การมีน้ำใจ มนุษยสัมพันธ์ และมิตรภาพต่อผู้อื่น 4) ประพฤติดี ได้แก่ การปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม การทำคุณประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม การรักษารัฐธรรมนูญและสิ่งแวดล้อม การปฏิบัติตนและรักษาเอกลักษณ์ความเป็นชาติไทย การมีทักษะดำรงชีวิตและภูมิด้านทานที่เข้มแข็ง และการเคารพในสิทธิ หน้าที่ของตนเองและผู้อื่น และ 5) สุขภาพดี ได้แก่ การมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง การมีพัฒนาการเจริญเติบโตเหมาะสมกับวัย

สุนน อมรวิวัฒน์⁵² กล่าวถึงลักษณะความเป็นพลเมืองดีไว้ 5 ประการดังนี้

1. เป็นผู้มีความเข้าใจวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย รู้จักปฏิบัติหน้าที่ของตน ใช้สิทธิภายในขอบเขตของกฎหมาย มีความรับผิดชอบ
2. เป็นผู้มีความซื่อสัตย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษามนุษยธรรม ประเพณี รวมถึงวัฒนธรรมไทย สามารถที่จะถ่ายทอดคุณค่าและความภาคภูมิใจไปสู่ลูกหลาน
3. เป็นผู้จัดระบบชีวิตของตนเองได้อย่างเหมาะสมกับฐานะ รู้จักใช้จ่ายพอเหมาะพอเหมาะกับรายได้ รู้จักรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ปรับตนเองให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้
4. เป็นผู้มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
5. เป็นผู้ที่มีความสงบ มีทัศนคติที่ดีต่อผู้อื่น มีวิจารณ์ญาณที่พิจารณาตัดสินว่าสิ่งใดชั่วและมีเหตุผล

⁵⁰ จันทนา บุญญานวัตร, องค์ประกอบที่สัมพันธ์กับคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เขตพื้นที่การศึกษาพัทลุง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาการวัดผลการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2549), หน้า 21

⁵¹ สุภาพร จตุรภัทร, ยุทธศาสตร์การพัฒนาการลูกเสือไทยเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองดี, (ปริญญาโทศึกษาศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556), หน้า 102.

⁵² สุนน อมรวิวัฒน์, การสอนสังคมศึกษาในชั้นประถมศึกษา. (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 238

ศักดิ์ชัย นิรัฐทวี⁵³ ได้สรุปคุณลักษณะพลเมืองที่เหมาะสมกับสังคมในทศวรรษที่ 21 ว่าควรมีลักษณะดังนี้

- 1) มีความสามารถที่มองปัญหาและแก้ปัญหาได้ในฐานะของคนในสังคมโลกาภิวัตน์
- 2) มีความสามารถที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่น และมีความรับผิดชอบหน้าที่และบทบาทของตนเอง
- 3) มีความสามารถที่จะเข้าใจ ยอมรับ และอดทนต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรม
- 4) มีความสามารถที่คิดในลักษณะวิพากษ์วิจารณ์ (critical way) คิดอย่างเป็นระบบ
- 5) มีเจตนาธรรมที่จะแก้ปัญหาความขัดแย้งใดๆ ด้วยสันติวิธี
- 6) มีเจตนาธรรมที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและอุปนิสัยการบริโภคให้เอื้อต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
- 7) มีความสามารถที่จะรับรู้และปกป้องสิทธิของมนุษยชาติ สิทธิสตรี และมีสิทธิของชนกลุ่มน้อย
- 8) มีเจตนาธรรมและสามารถเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองทั้งในระดับชุมชน ระดับชาติ และระดับนานาชาติ

อุไรवास ปรีดีติลล⁵⁴ ได้สรุปคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีว่า คุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีในสังคมแต่ละสังคมนั้นย่อมเกิดขึ้นจากการที่รัฐหรือองค์การปกครองของสังคมนั้นๆ ใช้ลักษณะการศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างสมาชิกของสังคมให้มีคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีตามที่รัฐหรือองค์การบริหารสังคมนั้นๆ ต้องการ

Cogan⁵⁵ ได้ทำการศึกษาวิจัยจากนักวิชาการทุกทวีปมารวมตัวกันเพื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ซึ่งกล่าวถึงลักษณะของพลเมืองในประชาธิปไตยที่เป็นสากล ซึ่งมีลักษณะของการเป็นได้ทั้งพลเมืองของประเทศไทยและพลเมืองของโลกโดยมีสาระสำคัญ สรุปได้ดังนี้

1. การเป็นผู้มีความรู้ มีการศึกษา และความสามารถที่จะมองเห็นและเข้าใจในสังคมของตนและสังคมของโลก ในฐานะสมาชิกของสังคมโลก
2. มีทักษะในการทำงานร่วมกับผู้อื่นและรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่นในบทบาทส่วนตนและต่อสังคม
3. เข้าใจ ยอมรับ และอดทนต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรม
4. มีกระบวนการในการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผลและเป็นระบบ
5. เต็มใจที่จะแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยท่าทีสันติ และไม่ใช้ความรุนแรง
6. เต็มใจที่จะเปลี่ยนแปลงการใช้ชีวิตและอุปนิสัยการบริโภค เพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม

⁵³ ศักดิ์ชัย นิรัฐทวี. รายงานการวิจัยเอกสาร การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี.

(กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2548), หน้า 25-26

⁵⁴ (อ้างถึงใน สุภาพร จตุรภัทร, 2549, หน้า 98), อ้างแล้ว เรื่องเดียวกัน

⁵⁵ Cogan, J. J., *Multidimensional Citizenship*. (Educational Policy, 1997)

7. ตระหนักถึงการปกป้องสิทธิมนุษยชน

8. มีความเต็มใจและมีความสามารถที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ

Harvighurst⁵⁶ สรุปลักษณะของบุคคลที่มีคุณธรรมแห่งพลเมืองดีไว้ดังนี้

- 1) เป็นผู้ที่มิมีลักษณะน่าคบและมองโลกในแง่ดี
- 2) เป็นบุคคลที่มีความสามารถในการควบคุมตนเอง พร้อมทั้งจะเผชิญกับเหตุการณ์ในอนาคตได้เป็นอย่างดี
- 3) เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ โดยมีต้องอาศัยการกระตุ้นจากผู้อื่น
- 4) มีความสามารถในการควบคุมตนเองเกี่ยวกับความรู้สึกผิดชอบทางศีลธรรม
- 5) เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ โดยมีต้องอาศัยการกระตุ้นจากผู้อื่น
- 6) เป็นผู้ที่มีเหตุผลและมองการณ์ไกล
- 7) เป็นผู้ที่มีใจกว้างและยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
- 8) เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว
- 9) เป็นผู้มองโลกในแง่วิทยาศาสตร์และศาสนาอย่างเข้าใจ

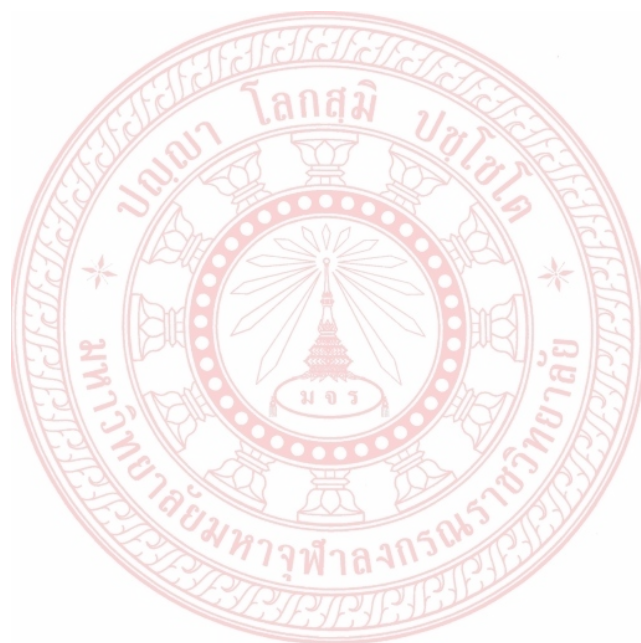
Smith⁵⁷ ได้ระบุถึงลักษณะของพลเมือง ไว้ดังนี้ คือ

1. ความสามารถในการแก้ปัญหาในระดับท้องถิ่นได้ดีเท่ากับในระดับโลก
2. ความสามารถในการทำงานร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างมีความรับผิดชอบ
3. ความสามารถในการที่จะเข้าใจ ยอมรับ ชื่นชม อดทนต่อวัฒนธรรมที่มีความแตกต่าง
4. สมรรถนะในการคิดเชิงวิเคราะห์วิจารณ์และเป็นระบบ
5. มีความเต็มใจที่จะแก้ปัญหาโดยปราศจากความรุนแรง
6. มีความสมัครใจที่จะมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับนานาชาติ
7. มีความสมัครใจที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ชีวิต พฤติกรรมการบริโภคเพื่อที่จะปกป้องสภาพแวดล้อม
8. มีความสามารถในการที่จะปกป้องสิทธิของมนุษย์

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องข้างต้น จะเห็นได้ว่านักวิชาการและนักการศึกษาหลายท่าน ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับคุณลักษณะพลเมืองดีซึ่งผู้วิจัยสรุปคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีได้ตามตารางที่ 1

⁵⁶ (อ้างถึงใน จันทนา บุญญานันต์, 2549, หน้า 13), อ้างแล้วเรื่องเดียวกัน

⁵⁷ Smith, A., *Civic and Citizenship Education in contested divided societies*. University of Ulster Ireland. (Unesco Chair, 2005)

ตารางที่ 1 สรุปคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดของนักวิชาการ คุณลักษณะ ความเป็นพลเมืองดีจำแนกเป็นข้อๆ โดยสรุป	กระทรวงศึกษาธิการ, 2551	กรมวิชาการ, 2545	คณะกรรมการการฯ, 2554	ปริญญา, 2555	พระเทพเวที, 2531	จันทนา, 2549	สุภาพร, 2556	สุมน, 2519	ศักดิ์ชัย, 2548	อุไรวาศ, 2549	Cogan, 1997	Harvighurst, 2549	Smith, 2005
1. เทิดทูนสถาบันไทย รักความเป็นไทย วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมอันดีงาม	✓	✓			✓	✓	✓	✓		✓			
2. ซื่อสัตย์สุจริต ไม่คิดโกง ไม่น้อฉล ตรงไปตรงมา	✓				✓	✓	✓						
3. ตระหนักในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับสังคมอย่างสงบสุข		✓	✓		✓	✓	✓		✓				✓
4. มีวินัย ปฏิบัติตนตามระเบียบทางสังคมของประเทศชาติและสังคมโลก	✓	✓			✓		✓		✓				
5. เคารพกติกา เคารพกฎหมาย ใช้กติกาในการแก้ปัญหา ไม่ใช่กำลังและยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย		✓	✓			✓	✓	✓	✓				✓
6. ใฝ่เรียนรู้ เพิ่มเติมความรู้ความเข้าใจ ฝึกฝนกายและจิตตลอดเวลา					✓		✓				✓	✓	
7. อยู่อย่างพอเพียง สันโดษ ไม่ฟุ้งเฟ้อ	✓				✓	✓							
8. มุ่งมั่นในการทำงาน พากเพียร ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค	✓				✓							✓	
9. มีจิตสาธารณะ จิตอาสา ช่วยเหลือสังคมด้วยใจมุ่งมั่นและเต็มใจช่วย	✓				✓		✓		✓		✓		
10. เคารพหลักความเสมอภาค เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่นและเห็นคนเท่าเทียมกัน มองคนเป็นแนวระนาบไม่ใช่แนวตั้ง		✓	✓	✓				✓	✓		✓	✓	
11. รับผิดชอบต่อสังคม ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม กระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบและร่วมแก้ไขปัญหาสังคมโดยเริ่มต้นที่ตนเอง			✓	✓		✓		✓	✓		✓	✓	✓

แนวคิดของนักวิชาการ คุณลักษณะ ความเป็นพลเมืองดีจำแนกเป็นข้อๆ โดยสรุป	กระทรวงศึกษาธิการ, 2551	กรมวิชาการ, 2545	คณะอนุกรรมการฯ, 2554	ปริญญา, 2555	พระเทพเวที, 2531	จันทนา, 2549	สุภาพร, 2556	สุมน, 2519	ศักดิ์ชัย, 2548	อุไรวาส, 2549	Cogan, 1997	Harvighurst, 2549	Smith, 2005
12. เคารพสิทธิผู้อื่น ไม่ใช้สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น		✓	✓	✓				✓	✓		✓		
13. เคารพความแตกต่าง มีทักษะในการฟัง และยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างจากตนเอง		✓	✓	✓					✓		✓		✓
14. รักในเสรีภาพ อิสระภาพ ภราดรภาพ		✓	✓					✓	✓		✓		
15. พึ่งตนเองได้ ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของระบบอุปถัมภ์		✓	✓	✓							✓		
16. ตระหนักในสถานภาพ บทบาท สิทธิ และหน้าที่ในฐานะประชาชนคนหนึ่งในสังคม		✓	✓						✓		✓	✓	
17. เข้าใจระบอบประชาธิปไตย		✓	✓	✓				✓	✓		✓		
18. รักษาสุขภาพตนเองและสิ่งแวดล้อม							✓		✓		✓		

จากตารางสรุปคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีจากความหมายและคำนิยามที่นักวิชาการหลาย ๆ ท่านได้ให้ไว้ จะเห็นได้ว่า เมืองคัมภีร์ประกอบหลายประการที่มีความสอดคล้องกันใน อาทิ ในด้านของคุณธรรมจริยธรรม นักวิชาการทุกฝ่ายได้จัดอยู่ในคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดี เพราะเป็นสิ่งที่จะช่วยจรรโลงสังคมไทยและสังคมโลกให้น่าอยู่ ในด้านความเป็นไทย สังเกตได้นักวิชาการฝ่ายไทยได้ให้ความสำคัญในเรื่องการเทิดทูนสถาบันทั้ง 3 คือชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เป็นอย่างยิ่ง ในด้านสิทธิเสรีภาพ เป็นหนึ่งในลักษณะที่นักวิชาการได้กำหนดในองค์ประกอบของพลเมืองดีเพราะเป็นสิ่งทีพลเมืองในสังคมจักพึงมีพึงได้ เป็นต้น จักเห็นได้ว่า ดังนั้น จากการศึกษาความหมายและคำนิยามของนักวิชาการหลาย ๆ ท่าน ผู้วิจัยได้สรุปคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีไว้ 9 ลักษณะเพื่อใช้ในการนิยามความเป็นพลเมืองดีในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ดังต่อไปนี้

ลักษณะที่ 1 เทิดทูนสถาบัน เป็นพลเมืองไทยที่ติดต้องเทิดทูนสถาบันไทยอันได้แก่ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ อันเป็นสถาบันอันสูงสุดของประชาชนคนไทยที่ต้องเทิดทูนไว้ ดำรงไว้ รักษาไว้ และปกป้องไว้ให้คงอยู่ตราบนานเท่านานเคียงคู่ประเทศไทยให้ลูกหลานได้สานสืบต่อไป อีกประเด็นหนึ่ง คือความเป็นไทย วัฒนธรรมไทย ขนบธรรมเนียมอันดีงามที่พลเมืองไทยจำเป็นต้องสืบสาน รักษาความเป็นไทยนี้ให้คงไว้ โดยเฉพาะวัฒนธรรมไทยที่ไม่เหมือนวัฒนธรรมใดโลกซึ่งอันงดงามหาวัฒนธรรมใดเปรียบ

ลักษณะที่ 2 มั่นคงในความดี เป็นพลเมืองที่ติดต้องซื่อสัตย์สุจริต ไม่คิดโกง ไม่ฉ้อฉลตรงไปตรงมา มั่นคงในศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม เชื่อมมั่นในหลักกรรมดี เชื่อมมั่นในการทำดีจักนำผลดีมาสู่ตน และตระหนักในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับสังคมอย่างสงบสุขโดยไม่เบียดเบียนทางกาย วาจา และใจผู้อื่นตามกิเลสตัณหาของตน

ลักษณะที่ 3 มีสิทธิเสรีภาพ เป็นพลเมืองที่ติดต้องรักในเสรีภาพ อิศรภาพ ภราดรภาพ พึ่งตนเองได้ ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของระบบอุปถัมภ์ ตระหนักในสถานภาพ บทบาท สิทธิ และหน้าที่ในฐานะประชาชนคนหนึ่งคนหนึ่งในสังคม

ลักษณะที่ 4 เคารพกฎหมาย เป็นพลเมืองที่ติดต้องมีวินัย ปฏิบัติตนตามระเบียบทางสังคมของประเทศชาติและสังคมโลก เคารพกติกา เคารพกฎหมาย ใช้กติกาในการแก้ปัญหา ไม่ใช่กำลังและยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย

ลักษณะที่ 5 ดำรงพอเพียง เป็นพลเมืองที่ติดต้องอยู่อย่างพอเพียง สันโดษ ไม่ฟุ้งเฟ้อ น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประพฤติปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอทุกสถานการณ์ และรู้จักศึกษาวิธีการรักษาสุขภาพตนเองให้เป็นพลเมืองที่แข็งแรงปราศจากโรคภัย เพื่อเป็นพลังในการขับเคลื่อนสังคม อีกประเด็นหนึ่ง คือการรักษาสิ่งแวดล้อมในสังคม พลเมืองดีต้องตระหนักทรัพยากรสิ่งแวดล้อมนั้นมีอยู่อย่างจำกัด ดังนั้น ควรบริโภคอุปโภคให้จำเป็นที่สุด พร้อมทั้งดูแล รักษา และทดแทนทรัพยากรสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่สืบต่อไป

ลักษณะที่ 6 ใฝ่เรียนรู้ เป็นพลเมืองที่ติดต้องใฝ่เรียนรู้ ศึกษาหาความรู้เพื่อเพิ่มเติมความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาต่างๆ ที่ตนยังขาดประสบการณ์ รวมทั้งต้องฝึกฝนกายและจิตตลอดเวลาให้มีความแข็งแรง มั่นคง เสริมกำลังใจ มีความมุ่งมั่นในการทำงาน พากเพียร ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค

ลักษณะที่ 7 รับผิดชอบสังคม เป็นพลเมืองที่ดีต้องรับผิดชอบต่อสังคม ไม่กระทำสิ่งที่เป็นภาระให้แก่สังคม พยายามกระทำในสิ่งที่ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม กระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบต่อและร่วมแก้ไขปัญหาสังคมโดยเริ่มต้นที่ตนเอง

ลักษณะที่ 8 มีจิตสาธารณะ เป็นพลเมืองที่ดีต้องมีจิตสาธารณะ จิตอาสา ในการช่วยเหลือสังคมด้วยใจมุ่งมั่นและเต็มใจช่วย ไม่เห็นแก่ตัว หรือมองว่ามีใช้ฐานะของตน แม้ว่ากิจการนั้นจักไม่มีสิ่งตอบแทนแต่ได้ช่วยเหลือ มีความตระหนักในการช่วยแบ่งเบาภาระงานคนอื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใดๆ

ลักษณะที่ 9 รักประชาธิปไตย เป็นพลเมืองที่ดีต้องเคารพหลักความเสมอภาค เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่นและเห็นคนเท่าเทียมกัน มองคนเป็นแนวระนาบไม่ใช่แนวตั้ง เคารพสิทธิผู้อื่น ไม่ใช่สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น เคารพความแตกต่าง มีทักษะในการฟัง และยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างจากตนเอง เข้าใจระบอบประชาธิปไตย

กล่าวโดยสรุป คุณสมบัติของพลเมืองที่ดีทั้ง 9 ลักษณะนี้เป็นสิ่งที่สังคมควรตระหนักให้ความสำคัญมากที่สุด ทั้งนี้ เพื่อขับเคลื่อนประเทศไทยให้เจริญก้าวหน้า อย่างไรก็ตาม คุณบัติของพลเมืองที่ดีนั้นควรมีความรู้ความสามารถในระดับที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ เป็นอิสระต่อการครอบงำของอำนาจที่อาจนำไปสู่ปัญหาได้ อีกทั้ง พลเมืองที่ดีต้องเคารพสิทธิของผู้อื่น ไม่ก้าวล่วงล้ำสิทธิผู้อื่นอยู่ภายใต้และปฏิบัติตามที่กฎหมายบัญญัติ มีแนวคิดที่ว่า พลเมืองทุกคนมีสิทธิอันพึงมีพึงได้ และมีคุณค่าความเป็นคนเท่าเทียมกัน ยอมรับความแตกต่างของบุคคลไม่ว่าจะเป็นความคิด ความเชื่อ เชื้อชาติ ศาสนา รวมทั้งมีความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ ดังนั้น จากคุณสมบัติของพลเมืองดังกล่าวข้างต้น จึงพอสังเคราะห์เป็นลักษณะของพลเมืองอันพึงประสงค์ของชาติ ได้ดังนี้

1. มีคารวธรรม

1.1 เคารพในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

1.1.1 แสดงออกโดยการร่วมกิจกรรมต่างๆ เพื่อความมั่นคงและสงบสุขของคนในชาติ

1.1.2 ปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา

1.1.3 แสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะเป็นศูนย์รวมจิตใจและบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎร

1.2 เคารพในความเป็นมนุษย์

1.2.1 ทางกาย เช่น แสดงออกต่อบุคคลด้วยการไม่ฆ่าไม่เบียดเบียน และแสดงความเคารพตามลำดับอายุอย่างเหมาะสมกับกาลเทศะ

1.2.2 ทางวาจา เช่น แสดงออกทางวาจาด้วยการไม่พูดปด ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดหยาบคาย และไม่พูดเพื่อเจ้า

1.2.3 สิทธิและหน้าที่ เช่น ไม่ล่วงละเมิดและยอมรับในความเป็นเจ้าของของแต่ละบุคคล ทรัพย์สิน และความคิดเห็นบุคคล ทั้งทางกายและวาจา

1.2.4 ระเบียบสังคม เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และกฎหมาย

2. มีสามัคคีธรรม

แสดงออกด้วยการประสานประโยชน์โดยถือประโยชน์ของส่วนรวมของชุมชน สังคม และประเทศชาติเป็นที่ตั้ง ดังนี้

- 2.1 ร่วมมือกันทำงาน ไม่เอาเปรียบผู้อื่น
- 2.2 รับผิดชอบต่อหน้าที่ ทั้งส่วนตนและส่วนรวม
- 2.3 เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของหมู่คณะ และสังคม และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
- 2.4 เสียสละความสุขส่วนตนหรือหมู่คณะเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมและประเทศชาติ
- 2.5 หลีกเลียงความขัดแย้ง มีความอดทน อดกลั้น

3. มีปัญญาธรรม

แสดงออกด้วยการใช้สติปัญญา ใคร่ครวญ ไตร่ตรอง ในการตัดสินใจ และแก้ปัญหา ดังนี้

- 3.1 การไม่ยึดติดในอำนาจ ตำแหน่ง และการถือความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่
- 3.2 ใช้เหตุผลในการตัดสินใจปัญหา
- 3.3 ใช้สติในการวิเคราะห์สถานการณ์ต่างๆ
- 3.4 วิเคราะห์และประมวลข่าวสารข้อมูลด้วยความรอบคอบ และสังเคราะห์ส่วนที่เป็นสาระประโยชน์
- 3.5 พิจารณาเหตุผลด้วยใจเป็นกลาง และไม่หลงผิด

2.3.4 ความหมายของการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา⁵⁸ การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง หมายถึง การศึกษาที่มุ่งปลูกฝังให้ประชาชนของรัฐมีคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่เหมาะสมมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นต่อการปกครอง รู้จักสิทธิ หน้าที่และการปกป้องสิทธิของบุคคลและประโยชน์สาธารณะ มีความรู้ มีความสามารถในการตัดสินใจอย่างมีคุณภาพและอยู่บนข้อเท็จจริงและเหตุผลและรวมถึงการมีทักษะในการเป็นพลเมืองด้วย

ราชบัณฑิตยสถาน⁵⁹ กล่าวว่า พลเมืองศึกษา (Civic education) หมายความว่า การจัดการศึกษาและประสบการณ์เรียนรู้ เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดีของประเทศมีความภูมิใจในความเป็นพลเมืองของตน มีความสนใจที่จะปกครองตนเอง มีสิทธิมีเสียง สนใจต่อส่วนรวมและมีส่วนร่วมใน

⁵⁸ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, สมรรถนะการศึกษาไทยในเวทีสากล พ.ศ. 2550. กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. (2551)

⁵⁹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ :ราชบัณฑิตยสถาน. (2556)

กิจการบ้านเมืองตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย รวมทั้งการเรียนรู้เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ ธรรมนูญ กฎหมาย ระบบการเมือง การปกครอง สิทธิและความรับผิดชอบของพลเมืองระบบการบริหารจัดการสาธารณะและระบบตุลาการ

โรนฮาร์ด ไวล์⁶⁰ กล่าวถึง การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง ไว้ว่า การให้การศึกษาทางการเมืองแก่พลเมือง คือ การวางแผนการจัดการศึกษาที่ต่อเนื่องเพื่อผลสำเร็จของมาตรการด้านการศึกษาเพื่อยังผลให้ทั้งเยาวชนและผู้ใหญ่เห็นถึงความจำเป็นของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางด้านการเมืองและสังคม

Hébert and Sears⁶¹ กล่าวว่า การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง หมายถึง การสร้างบุคคลให้มีความรู้เรื่องระบอบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย มีทัศนคติที่ดีต่อประชาธิปไตย และมีทักษะในการมีส่วนร่วมทางสังคมและทางเศรษฐกิจและมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

Thai Civic Education⁶² กล่าวว่า การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง (Civic Education หมายถึง วิชาเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของพลเมือง ประกอบด้วย ชุดของความรู้ ทักษะและเจตคติเกี่ยวกับโครงสร้าง หน้าที่ของสังคม และกระบวนการทำงาน รวมถึงระบบของการปกครองกระบวนการประชาธิปไตย การบริหารงานสาธารณะและระบบตุลาการที่ครอบคลุมทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค ประเทศและระดับภูมิภาคและระดับโลก

โดยสรุป การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง คือ การจัดการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนมีความรู้ตระหนักและมั่นใจในการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ทักษะเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เกิดทัศนคติและแรงจูงใจในการกระทำหรือมีพฤติกรรมที่แสดงถึงวิถีแห่งประชาธิปไตย

2.3.5 หลักของการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง

จรัส สุวรรณมาลา⁶³ ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาทางการเมืองเพื่อพัฒนาพลเมือง (Civic Education) ไว้ดังนี้ คือ ประการแรก คือ การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์แบบเป็นไปเองตามสัญชาตญาณและการเรียนรู้ของมนุษย์ หากแต่กระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ประชาชนเป็นพลเมืองขึ้นมาได้จะต้องมีกระบวนการที่มาช่วย ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบเป็นทางการ เช่น สื่อจากโรงเรียนที่มักจะเป็นการปลูกฝังความเชื่อหรือเน้นความแบบปัจเจกสอนให้เราเป็นประชาชน เป็นผู้บริโภคนิยมไม่เอื้อต่อการพัฒนาพลเมือง ดังนั้น การศึกษาขั้นพื้นฐานต้องมีการปรับเพื่อเป็นการรองรับปรัชญาเรื่องการสร้างพลเมือง ปัญหาที่พบบ่อยอยู่เสมอคือหาอย่างไรที่จะสร้างเงื่อนไขสนับสนุนให้

⁶⁰ โรนฮาร์ด ไวล์, บทบาทและโครงสร้างของการจัดการพัฒนาพลเมืองในประเทศเยอรมันนี้การให้การศึกษาทางการเมืองเพื่อพัฒนาพลเมือง. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ ฟรีดริค เอแบร์ท. (2551).

⁶¹ Hébert, Y., & Sears, A., Citizenship Education: Canadian Education Association. Jones, G. R. (2009). Strategic management essentials. Nelson: Nelson : South-Western/Cengage. (2001).

⁶² อ้างแล้ว เรื่องเดียวกัน

⁶³ จรัส สุวรรณมาลา, การพัฒนาพลเมืองในฐานะองค์ประกอบสำคัญของการมีส่วนร่วม การให้การศึกษาทางการเมืองเพื่อพัฒนาพลเมือง. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ ฟรีดริค เอแบร์ท, (2551).

ประชาชนเป็นพลเมืองที่เป็นอิสระได้ทั้งในแง่อิสระทางเศรษฐกิจ สามารถพึ่งตนเองได้และเป็นอิสระจากอิทธิพลทางการเมืองไม่ตกอยู่ในอำนาจของการเมืองของท้องถิ่น

Barber⁶⁴ กล่าวถึง การจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง ประกอบด้วย 3 รูปแบบ คือ

1. การสอนโดยตรงในสถานศึกษาซึ่งประกอบด้วยวิชา Civics (หน้าที่พลเมือง – ศิลธรรม) ประวัติศาสตร์และความเป็นพลเมือง
2. การมีส่วนร่วมกิจกรรมภาคสังคม เช่น เอ็นจีโอ สมาคมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
3. การมีส่วนร่วมทางการเมืองในทุกระดับ

Citizenship Foundation⁶⁵ (2006) กล่าวว่า การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตลอดชีวิตและได้สรุปการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในแต่ละช่วงวัยดังนี้

1. ระดับอนุบาล การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองควรเป็นการให้ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับความรู้ขั้นพื้นฐานเพื่อให้เกิดพัฒนาการทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญาการพัฒนาในเรื่องของการสื่อสาร ภาษาและการเขียน ตลอดจนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบริบทของสังคมโลก

2. ระดับประถมศึกษา การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองนั้นจะกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรในโรงเรียน ที่ต้องจัดควบคู่ไปกับการเรียนการสอนที่ส่งเสริมพัฒนาการของบุคคลเพื่อพัฒนาสุขภาพและสุขภาวะที่ดี ซึ่งประกอบด้วย การเสริมสร้างความเชื่อมั่นและความรับผิดชอบให้เกิดการพัฒนาให้ถึงขีดสุด พัฒนาสุขภาพและการดำรงชีวิตอย่างปลอดภัย การสร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคคลและการเคารพในความคิดเห็นที่แตกต่าง

3. ระดับมัธยมศึกษา การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระดับนี้ ควรมุ่งให้ความรู้และความเข้าใจเพื่อพัฒนาให้เป็นพลเมืองที่มีความรอบรู้ พัฒนาทักษะของการสื่อสาร การมีส่วนร่วมและการแสดงออกถึงความเป็นพลเมือง

4. ระดับอุดมศึกษา การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระดับอุดมศึกษาควรมุ่งเน้น ดังนี้

- 4.1 การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบของโครงการ
- 4.2 การจัดประชุมทางวิชาการ
- 4.3 กำหนดเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองไว้ในหลักสูตร
- 4.4 การมีส่วนร่วมรณรงค์ในมหาวิทยาลัยและการมีส่วนร่วมกับชุมชน
- 4.5 การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร
- 4.5 การสนับสนุนการทำงานในรูปแบบของคณะกรรมการนักศึกษา
- 4.6 การเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของมหาวิทยาลัย

Patrick⁶⁶ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการศึกษาทั่วไปสำหรับพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ดังนี้ คือ

⁶⁴ Barber, B. R. , Strong democracy: participatory politics for a new age. Berkeley: Berkeley : University of California Press, (2003).

⁶⁵ Citizenship Foundation, Making Sense of Citizenship. A continuing Professional Development handbook. London: Hodder Murray. (2006).

⁶⁶ Patrick, J. J., Defining, Delivering, and Defending a Common Education for Citizenship in a Democracy. (2002).

1. ความรู้เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองและรัฐบาลในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย (ความรู้เกี่ยวกับพลเมือง)

- 1.1 กรอบแนวคิดและหลักการเกี่ยวกับสาระของระบอบประชาธิปไตย
- 1.2 ประเด็นที่มีความต่อเนื่องเกี่ยวกับความหมายและแนวคิดสำคัญ
- 1.3 ประเด็นที่เพิ่งเริ่มต้นและการตัดสินใจสำคัญเกี่ยวกับนโยบายของรัฐและการตีความจากรัฐธรรมนูญ
- 1.4 รัฐธรรมนูญและตัวแทนจากสถาบันที่เป็นตัวแทนระบอบประชาธิปไตยของรัฐบาล
- 1.5 ภารกิจของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยและบทบาทหน้าที่ของพลเมือง
- 1.6 ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของประชาธิปไตยของระดับประเทศและระดับนานาชาติ

2. ทักษะทางสติปัญญาของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย(ทักษะทางสติปัญญาของพลเมือง)

- 2.1 ระบุและอธิบายข้อมูลเกี่ยวกับการเมืองและวิถีของพลเมือง
- 2.2 วิเคราะห์และอธิบายข้อมูลเกี่ยวกับการเมืองและวิถีของพลเมือง
- 2.3 สังเคราะห์และอธิบายเกี่ยวกับการเมืองและวิถีของพลเมือง
- 2.4 ประเมินค่า นามาใช้ และโต้แย้งสถานะเกี่ยวกับประเด็นหรือเหตุการณ์ต่างๆ
- 2.5 คิดวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับการเมืองและวิถีของพลเมือง
- 2.6 คิดอย่างมีการพัฒนาเกี่ยวกับการเมืองและวิถีของพลเมือง

3. การมีส่วนร่วมของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมือง

- 3.1 สร้างปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นเพื่อส่งเสริมสัมพันธ์ภาพส่วนบุคคลและความสนใจทั่วไป
- 3.2 ติดตามเหตุการณ์และประเด็นต่างๆของรัฐ
- 3.3 พิจารณาและตัดสินใจเกี่ยวกับประเด็นนโยบายของรัฐ
- 3.4 ตัดสินใจเกี่ยวกับการวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับประเด็นนโยบายของรัฐ
- 3.5 การตัดสินใจเกี่ยวกับการนายนโยบายของภาครัฐไปปฏิบัติ
- 3.6 ลงมือปฏิบัติในเรื่องการพัฒนาทางการเมืองและวิถีของพลเมือง

4. การแสดงออกของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย (การแสดงออกของความเป็นพลเมืองพลเมือง)

- 4.1 รับรองเกี่ยวกับความเท่าเทียมกันของมนุษย์และความมีเกียรติของแต่ละบุคคล
- 4.2 เคารพ ปกป้องและดาเนินการในสิทธิของความเท่าเทียมกันของแต่ละบุคคล
- 4.3 มีความรับผิดชอบในการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมแห่งวิถีทางพลเมือง
- 4.4 เป็นแบบอย่างของคุณลักษณะเชิงจริยธรรมของพลเมืองในระบอบ

ประชาธิปไตย

4.5 ส่งเสริมสนับสนุนผลประโยชน์ของส่วนรวม

Print⁶⁷ ได้กล่าวเกี่ยวกับหลักสูตรเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองควรมุ่งหมายดังนี้

1. จัดให้ผู้เรียนมีความรู้ ทักษะ ทศนคติ จริยธรรมและคุณลักษณะเพื่อให้เป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ (Active Citizen) ของสังคม ประเทศชาติและของโลก
2. สร้างความรู้ ความเข้าใจ และฉันทามติต่อรัฐสภา ระบบกฎหมายและพลเมืองของประเทศ
3. สร้างจิตสำนึกและทัศนคติเกี่ยวกับการแสดงความคิดเห็นในเรื่องของสิทธิและความรับผิดชอบของพลเมือง และวิถีชีวิตของพลเมืองของประเทศและของโลก
4. สร้างความเข้าใจและความสานึกต่อสังคมส่วนรวม การยอมรับในการสนับสนุนสิทธิความเป็นมนุษย์และความเข้าใจในวัฒนธรรมที่แตกต่างกันและรูปแบบของประชาธิปไตยที่แตกต่างกัน
5. ส่งเสริมความเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ (Active Citizen) ซึ่งประกอบด้วยความสานึกการยอมรับผลกระทบจากสื่อและเทคโนโลยีทางการสื่อสาร
6. จัดให้ผู้เรียนเข้าใจในบริบทของโลกและแนวทางที่ทำให้ประชาชนเกิดความร่วมมือในทุกระดับ

Smith⁶⁸ ได้ระบุถึงกลยุทธ์ในการจัดการศึกษาเพื่อที่จะพัฒนาลักษณะของพลเมืองไว้ดังนี้ คือ

1. จัดการเรียนรู้ด้วยการสอนที่สนับสนุนให้ผู้เรียนมีการคิดเชิงวิเคราะห์วิจารณ์
2. มุ่งเน้นศักยภาพของผู้เรียนที่จะวิเคราะห์ประเมินข้อมูลจากสื่อพื้นฐานของสังคม
3. สร้างหลักสูตรโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นพื้นฐาน
4. สร้างความเป็นสากลเชื่อมโยงระหว่างสถาบันทางการศึกษาเพื่อสนับสนุนการวิจัยระดับนานาชาติและพัฒนาหลักสูตรการศึกษาเพื่อพัฒนาพลเมือง
5. จัดการเรียนการสอนโดยจัดประสบการณ์ระดับนานาชาติและมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม
6. มีการแลกเปลี่ยนนักศึกษาในระดับนานาชาติเพื่อส่งเสริมความเข้าใจทางวัฒนธรรม
7. ให้ความสนใจในหลักสูตรที่เกี่ยวกับระดับโลกมากยิ่งขึ้น
8. จัดการเรียนรู้โดยจัดโครงการที่มีความร่วมมือกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
9. เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการหลักสูตรของโรงเรียน
10. ลดการตัดสินใจจากส่วนกลางเปิดโอกาสให้โรงเรียนสามารถพิจารณาดำเนินการหลักสูตรด้วยตนเอง
11. เพิ่มโอกาสให้ผู้เรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้
12. บริโภคสื่อสารมวลชนอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคมและจัดการด้วยความรู้

⁶⁷ Print, M., Developing Political Citizens in Australia Citizenship and the future of Thai democracy. Thirteenth annual King Prajadhipok Institute Congress: King Prajadhipok Institute. (2012).

⁶⁸ Smith, A., Civic and Citizenship Education in contested divided societies. University of Ulster Ireland.: Unesco Chair. (2005).

13. จัดโครงการโดยคำนึงถึงความสามารถพิเศษและทักษะตามช่วงวัยของประชากร
14. สร้างความมั่นใจว่าสถาบันทางสังคมนั้นจะเคารพสิทธิของผู้เรียน

Zemon⁶⁹ ได้เสนอหลักการของการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาพลเมืองไว้ 3 ประการดังนี้ คือ

1. พลเมืองในฐานะบุคคลที่มีความต้องการของตัวเอง การศึกษาทางการเมืองจะช่วยพัฒนาบุคคลให้มีศักยภาพในการจะใช้ระบบของการเมืองให้ได้มาซึ่งความต้องการของตนเองแต่ในขณะเดียวกันก็ต้องมีความรับผิดชอบด้วย
2. พลเมือง คือ บุคคลที่เข้าไปมีส่วนร่วมกับกระบวนการทางการเมืองและกิจกรรมของพลเมือง การให้การศึกษาทางการเมืองเป็นการพัฒนาพลเมืองเพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการประเมินนโยบายและกระบวนการทางการเมือง
3. พลเมือง ในฐานะของผู้ที่สร้างคามสมานฉันท์ เป็นการพัฒนาทักษะในการที่จะเข้าใจบุคคลที่มีความคิดเห็นแตกต่างกัน เรียนรู้ในการที่จะประนีประนอมและใช้สิ่งต่างๆเหล่านี้เพื่อสร้างสัมพันธภาพต่อผู้อื่น

2.3.6 แนวคิดความเป็นพลเมืองจากการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติปีพุทธศักราช 2542

การจัดการการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองถูกกำหนดเป็นวาระแห่งชาติที่ปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2542 ฉบับปรับปรุง 2545

⁶⁹ Zemon, M. (1997). *Escape from the ivory tower: Student adventures in democratic experimental education*: by David H. Lempert in association with Xavier N. de Souza Briggs and Contributors. San Francisco, CA: Jossey-Bass, 1996. 350p. \$29.95. ISBN 0-7879-0136-9 (Vol. 23, pp. 531-532).

โดยรัฐบาลเป็นแกนนำและสำคัญในการขับเคลื่อนผ่านสถาบันการศึกษามีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติเป็นตัวกำกับ **พบว่า** แนวคิดจากพระราชบัญญัติในหมวดที่ 1 มาตรา 6 กล่าวว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ อย่างมีความสุขและผ่านกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยมุ่งเน้นให้สถาบันการศึกษาทุกระดับเป็นผู้จัดการเรียนรู้ทั้งระบบดังปรากฏใน หมวดที่ 2 ว่าด้วยระบบการศึกษามาตรา 15 การจัดการศึกษามีสามรูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย (1) การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน (2) การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จ การศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของ บุคคลแต่ละกลุ่ม (3) การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่ง ความรู้อื่น ๆ

จากข้อมูลของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พบว่า รัฐบาลให้การสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองที่มีความชัดเจนโดยบรรจุกระบวนการเรียนรู้ผ่านหลักสูตรสถานศึกษาและหลักสูตรขั้นพื้นฐานที่สร้างเสริมการพัฒนา กาย อารมณ์ และสติปัญญาตั้งแต่ระดับปฐมวัยจนถึงระดับอุดมศึกษาซึ่งและในมาตรา 18 การจัดการศึกษาปฐมวัยและการศึกษาขั้นพื้นฐานให้จัดในสถานศึกษา ดังต่อไปนี้

(1) สถานพัฒนาเด็กปฐมวัย ได้แก่ ศูนย์เด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ของสถาบันศาสนา ศูนย์บริการช่วยเหลือระยะแรกเริ่มของเด็กพิการและเด็กซึ่งมีความต้องการพิเศษ หรือสถานพัฒนาเด็กปฐมวัยที่เรียกชื่ออย่างอื่น

(2) โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนของรัฐ โรงเรียนเอกชน และโรงเรียนที่สังกัดสถาบันพุทธศาสนาหรือศาสนาอื่น

(3) ศูนย์การเรียน ได้แก่ สถานที่เรียนที่หน่วยงานจัดการศึกษานอกโรงเรียน บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ โรงพยาบาล สถาบันทางการแพทย์ สถานสงเคราะห์ และสถาบันสังคมอื่นเป็นผู้จัดรวมถึงมาตรา 19 การจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาให้จัดในมหาวิทยาลัย สถาบัน วิทยาลัย หรือ หน่วยงานที่เรียกชื่ออย่างอื่น ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามกฎหมายเกี่ยวกับสถานศึกษาระดับอุดมศึกษา กฎหมายว่า ด้วยการจัดตั้งสถานศึกษานั้น ๆ และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ต่อเนื่องถึงมาตรา 20 การจัดการเรียนรู้ในระดับอาชีวะ มาตรา มาตรา 21 กระทรวง ทบวง กรม รัฐวิสาหกิจ และหน่วยงานอื่นของรัฐเป็นผู้จัด

จากมาตรา 18-21 ภาพของการขับเคลื่อนการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองรัฐบาลได้ให้ความสำคัญต่อเยาวชนของชาติในทุกระดับ จากการปฏิรูปการศึกษาในประเทศไทยเมื่อปีพุทธศักราช 2520 พบว่า มีการกระจายการจัดการเรียนรู้ลงสู่ท้องถิ่นเปิดโอกาสในท้องถิ่นและชุมชนเข้ามามีส่วน

ร่วมในการจัดการเรียนรู้ทางการศึกษาผ่านองค์กรของการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม ระหว่าง บ้าน วัด และโรงเรียน

และเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 ซึ่งเป็นกฎหมายแม่บท สำคัญของการศึกษาแห่งชาติ ก่อให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาในด้านต่างๆ เช่น ปฏิรูปกระบวนการ เรียนรู้ ปฏิรูปโครงสร้างและการบริหารจัดการศึกษา ที่มีการกระจายอำนาจสู่เขตพื้นที่การศึกษา ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชน ครอบครัว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรต่างๆสถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นๆ (มาตราที่ 8 และ 9) จาก หลักการจัดการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษานี้ แสดงถึงการให้ความสำคัญแก่ชุมชน ที่ จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในท้องถิ่นของตนเองมากขึ้น และหลักการดังกล่าวมีความเป็น รูปธรรมมากขึ้นในมาตรา 40 ที่กำหนดให้มีกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อทำหน้าที่กำกับและ ส่งเสริมสนับสนุนกิจการของสถานศึกษา ประกอบด้วยผู้แทนปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กร ชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่าของสถานศึกษา ผู้แทนพระสงฆ์และ/หรือ ผู้แทนองค์กรศาสนาอื่นในพื้นที่ และผู้ทรงคุณวุฒิ

โรงเรียนมีบทบาทในการสร้างเยาวชนให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมสามารถดำรงชีวิตอยู่ใน สังคมได้อย่างมีความสุข ขณะเดียวกันชุมชนก็มีบทบาทและความสำคัญต่อการจัดการศึกษาของ โรงเรียนในแง่ของการเป็นแหล่งเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยมของสังคม และ ภาระหน้าที่ที่จะให้การอบรมกล่อมเกลาแก่สมาชิกในสังคมให้เป็นพลเมืองดี ซึ่งรวมถึงเยาวชนด้วย เพื่อให้รู้จักกฎเกณฑ์ แบบแผนของสังคมในวิถีชีวิตที่เป็นจริง เพื่อให้เยาวชนรู้จักบทบาทของตนเอง และผู้อื่น ในประเด็นดังกล่าวนี้สอดคล้องกับ อุทัย ดุลยเกษมและอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540)¹⁰ ที่เสนอแนวคิดเรื่องกระบวนการศึกษาของชุมชน มีส่วนสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนว่า ฐานการ เรียนรู้ แหล่งให้การศึกษาเรียนรู้ มีอยู่รอบตัวทั้งในครอบครัว ในชุมชน ในวัด ในเมือง ใน ธรรมชาติ ฯลฯ เช่นเดียวกับผู้ให้การเรียนรู้มีมากมายหลากหลาย ทั้งพ่อ แม่ ปู่ย่าตายาย พี่ป้า น้า อา เพื่อน พระ นักบวช ผู้นำศาสนา ครูช่าง พ่อค้า หมอพื้นบ้าน แม้กระทั่งต้นไม้ สัตว์ป่าสัตว์ เลี้ยง ฯลฯ เป็นกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในวิถีชีวิตของบุคคลอย่างไม่เป็น ทางการ มีผลให้บุคคล (เด็ก) สังคมความรู้ ทักษะ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี ฯลฯ ในเรื่อง ต่างๆจนสามารถดำรงชีวิต และเลี้ยงชีพด้วยตนเองได้ ช่วยเหลือผู้อื่นและชุมชนได้ รวมทั้งถ่ายทอด สิ่งที่ตนเรียนรู้ ไปสู่ผู้อื่นด้วย

2.3.7 แนวคิดและความสำคัญของการจัดการเรียนรู้ต่อการสร้างเสริมความเป็นพลเมือง ในสถานศึกษา

¹⁰ บทความทางวิชาการใช้เป็นเอกสารประกอบการเสวนาวิชาการทางการศึกษา เรื่องจำเป็นจริง หรือกับการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน วันที่ 30 มิถุนายน 2549 คณะ ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น(ขอนแก่น:คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น,2559),หน้า 3-14.

แนวคิดและความสำคัญของการจัดการเรียนรู้ต่อการสร้างเสริมความเป็นพลเมืองในสถานศึกษา พบว่า เป็นการจัดการเรียนรู้เปรียบเสมือนเครื่องมือที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนรักการเรียนรู้ ตั้งใจเรียนและเกิดการเรียนรู้ขึ้น การเรียนของผู้เรียนจะไปสู่จุดหมายปลายทาง คือ ความสำเร็จในชีวิตหรือไม่เพียงใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับจัดการเรียนรู้ที่ดีของผู้สอน หรือผู้สอนด้วยเช่นกัน หากผู้สอนรู้จักเลือกใช้วิธีการจัดการเรียนรู้ที่ดีและเหมาะสมแล้ว ย่อมจะมีผลดีต่อการเรียน ของผู้เรียนดังนี้คือ

1. มีความรู้และความเข้าใจในเนื้อหาวิชา หรือกิจกรรมที่เรียนรู้
2. เกิดทักษะหรือมีความชำนาญใน เนื้อหาวิชา หรือกิจกรรมที่เรียนรู้
3. เกิดทัศนคติที่ดีต่อสิ่งที่เรียน
4. สามารถนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้
5. สามารถนำความรู้ไปศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมต่อไปอีกได้

อนึ่ง การที่ผู้สอนจะส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความเจริญงอกงามในทุกๆ ด้านทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์สังคม และสติปัญญานั้น การส่งเสริมที่ดีที่สุดก็คือการให้การศึกษา ซึ่งจากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าการจัดการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญในการให้การศึกษาแก่ผู้เรียนเป็นอย่างมาก

รูปแบบการสอนใหม่ : แนวทางการจัดการเรียนรู้ 9 แนวทาง

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ได้ดำเนินการจัดทำโครงการวิจัยและพัฒนา รูปแบบการเรียนรู้อันเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยนำรูปแบบการเรียนรู้อิงมาตรฐานแบบมาวิจัยและพัฒนา เพื่อให้ได้รูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่มีความชัดเจนเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษาโดยได้คัดเลือกรูปแบบการเรียนรู้อันมีจำนวน 9 รูปแบบ ซึ่งมีความสอดคล้องกับมาตรา 22 การจัดการศึกษาต้องยึดหลักผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาจากธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ และมาตรา 24 (2) และ (3) แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 หมวด 4 แนวทางการจัดการศึกษา ให้เน้นการฝึกทักษะกระบวนการคิด การฝึกทักษะการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย การฝึกปฏิบัติจริง และการประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อการป้องกันและแก้ปัญหา โดยสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาได้สนับสนุนให้ครุต้นแบบวิจัยและพัฒนาแนวทางการจัดการเรียนรู้ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญด้านการเรียนรู้จากสถาบันการศึกษา ผลการดำเนินงานวิจัยและพัฒนาดังกล่าว พบว่า แนวทางการจัดการเรียนรู้ทั้ง 9 แนวทางสามารถใช้ได้ผลดี ผลการเรียนรู้ของนักเรียนสูงขึ้น

แนวทางการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญทั้ง 9 แนวทางนี้ มิใช่เป็นแนวทางที่ตายตัว ผู้สอนสามารถปรับประยุกต์ใช้ได้ตามความเหมาะสมกับบริบทของตน ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้รวมทั้งกิจกรรมการเรียนรู้นี้เป็นเพียงตัวอย่างให้ผู้สอนพิจารณาเพื่อพัฒนาตามความถนัดและความสนใจ แต่ละแนวทางการจัดการเรียนรู้สามารถผสมผสานให้สอดคล้องกับบริบทของสาระการเรียนรู้หรือสถานการณ์ในชั้นเรียนได้ แนวทางการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญทั้ง 9 ดังกล่าวข้างต้นประกอบด้วย

1. การจัดการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้

การใช้แหล่งเรียนรู้มีความสำคัญในกระบวนการจัดการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนเพราะผู้เรียนสามารถเรียนรู้จากสภาพจริง การจัดการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้จะเกี่ยวข้องกับบุคคล สถานที่

ธรรมชาติ หน่วยงาน องค์กร สถานประกอบการ ชุมชน และสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ซึ่งผู้เรียน ผู้สอน สามารถศึกษาค้นคว้าหาความรู้หรือเรื่องที่น่าสนใจได้จากแหล่งเรียนรู้ทั้งที่เป็นธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้น ชุมชนและธรรมชาติเป็นชุมชนทรัพยากรมหาศาลที่เราสามารถค้นพบความรู้ได้ไม่จบ ทำให้ผู้เรียน เกิดการเรียนรู้และสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ลักษณะเด่นของการจัดการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้มี ดังนี้

- 1.7 ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริง ค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง
- 1.8 ผู้เรียนได้ฝึกทำงานเป็นกลุ่ม ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ และทักษะกระบวนการต่างๆ
- 1.9 ผู้เรียนได้ฝึกทักษะการสังเกตการณ์เก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การตีความและการสรุปความ คิดแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ
- 1.10 ผู้เรียนได้ประเมินผลการทำงานด้วยตนเอง
- 1.11 ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้และเผยแพร่ความรู้ได้
- 1.12 ผู้สอนเป็นที่ปรึกษา ให้ความรู้ ให้คำแนะนำ ให้การสนับสนุน

2. การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการพหุปัญญา มีลักษณะเด่นดังนี้

การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการพหุปัญญา เป็นการพัฒนากระบวนการเรียนการสอนในลักษณะเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสาระการเรียนรู้และความสามารถทางการเรียนรู้ที่มีอยู่ในตัวผู้เรียนตามทฤษฎีพหุปัญญาของโฮเวิร์ด การ์ดเนอร์ (Howard Gardner) ซึ่งจำแนกไว้ 8 ด้าน ได้แก่ ด้านวาจา / ภาษา / ด้านดนตรี / จังหวะ ด้านตรรกะ / คณิตศาสตร์ ด้านทัศนสัมพันธ์ / มิติสัมพันธ์ ด้านร่างกาย / การเคลื่อนไหว ด้านธรรมชาติ ด้านการรู้จักตนเอง และด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่น โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนแต่ละคนได้พัฒนาศักยภาพและความสามารถในการแก้ปัญหา รวมถึงการสร้างผลงาน และเกิดผลลัพธ์การเรียนรู้อย่างมีความสุขและยั่งยืน

3. การจัดการเรียนรู้แบบประสบการณ์และที่เน้นการปฏิบัติ มีลักษณะเด่นดังนี้

- 3.1 ผู้เรียนได้มีโอกาสรับประสบการณ์ แล้วได้รับการกระตุ้นให้สะท้อนสิ่งต่างๆ ที่ได้จากประสบการณ์ออกมาเพื่อพัฒนาทักษะใหม่ๆ เจตคติใหม่ๆ หรือวิธีการใหม่ๆ
- 3.2 ใช้ทรัพยากรทั้ง 4 ด้าน คือ เวลา สถานที่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและสื่อการสอน เป็น ตัวเชื่อมโยงให้ผู้เรียนก้าวสู่การเรียนรู้โลกรอบตัว
- 3.3 ผู้เรียนได้ประยุกต์ใช้ความคิด ประสบการณ์ ความสามารถและทักษะต่างๆ ในเวลาเดียวกัน จนสามารถสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง
- 3.4 ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดและประสบการณ์ระหว่างผู้เรียนด้วยกัน

4. การจัดการเรียนรู้แบบโครงงาน มีลักษณะเด่นดังนี้

การเรียนรู้แบบโครงงานเป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ หรือการค้นคว้าหาคำตอบในสิ่งที่ผู้เรียนอยากรู้หรือสงสัยด้วยวิธีการต่างๆ เป็นวิธีการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้เลือกศึกษาตามความสนใจของตนเองหรือของกลุ่มเป็นการตัดสินใจร่วมกัน จนได้ชิ้นงานที่สามารถนำผลการศึกษาไปใช้ได้ในชีวิตจริง การเรียนรู้แบบโครงงาน เป็นการเรียนรู้ที่ใช้เทคนิคหลากหลายรูปแบบนำมาผสมผสานกัน ได้แก่

กระบวนการกลุ่ม การฝึกคิด การแก้ปัญหา การเน้นกระบวนการ การสอนแบบปริศนาความคิด และ การสอนแบบร่วมกันคิด ทั้งนี้ มุ่งหวังให้ผู้เรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งจากความสนใจอยากรู้ อยากเรียน ของผู้เรียนเอง โดยใช้กระบวนการและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ผู้เรียนจะเป็น ผู้ลงมือปฏิบัติ กิจกรรมต่างๆ เพื่อค้นหาคำตอบด้วยตนเอง เป็นการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง กับแหล่งเรียนรู้เบื้องต้น ผู้เรียนสามารถสรุปความรู้ได้ด้วยตนเอง ซึ่งความรู้ที่ผู้เรียนได้มาไม่ จำเป็นต้องตรงกับตำรา แต่ผู้สอนจะสนับสนุนให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม จากแหล่งเรียนรู้ และ ปรับปรุงความรู้ที่ได้ให้สมบูรณ์

5. การเรียนรู้แบบส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ มีลักษณะเด่นดังนี้

- 5.10 ผู้เรียนมีความคิดที่อิสระ
- 5.11 ไม่มีรูปแบบตายตัว
- 5.12 ใช้ได้ทุกโอกาสทุกเวลา
- 5.13 ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง
- 5.14 มีการบูรณาการในตัวเอง
- 5.15 มีความยืดหยุ่นคล่องตัวสูง
- 5.16 เปิดทางเลือกให้ผู้เรียนหาคำตอบที่หลากหลาย
- 5.17 ชื่อรูปแบบมีนัยเชิงบวก ทำท่าย กระตือรือร้น
- 5.18 ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ในการคิดที่สันติสุข
- 5.10 ผู้เรียนสร้างชิ้นงานผลงานสิ่งประดิษฐ์แปลกใหม่ที่เป็นรูปธรรม
- 5.11 เชื่อมโยงความคิดที่เป็นระบบอย่างมีขั้นตอนจากง่ายไปยากและใกล้ตัวไปไกลตัว
- 5.12 นำไปจัดการเรียนรู้ได้กับทุกกลุ่มสาระ และสามารถเชื่อมโยงได้กับรูปแบบ การเรียนรู้อื่นๆ

6. การจัดการเรียนรู้แบบสร้างองค์ความรู้ มีลักษณะเด่นดังนี้

การจัดการเรียนรู้แบบสร้างองค์ความรู้มีลักษณะเด่นคือ การให้ความสำคัญของกระบวนการ เรียนรู้ของผู้เรียนและความสำคัญของความรู้ ผู้สอนเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเป็นผู้แสดงความรู้ สร้าง ความรู้ด้วยตนเอง ผู้เรียนสังเกตสิ่งที่ตนอยากเรียนรู้ แล้วค้นคว้าแสวงหาความรู้เพิ่ม เชื่อมโยงกับ ความรู้เดิม ประสบการณ์เดิม ผนวกกับความรู้ใหม่ จนสร้างสรรค์เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ กล่าวโดย สรุปเป็นการเรียนรู้โดยให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติจริง ค้นหาความรู้ด้วยตัวเอง จนค้นพบความรู้และรู้จักสิ่ง ที่ค้นพบ เรียนรู้วิเคราะห์ต่อจนรู้จริง รู้สึกซึ่งว่าสิ่งนั้นคืออะไรมีความสำคัญมากน้อยเพียงไร การเรียนรู้ แบบนี้ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาความสามารถในการคิด พร้อมทั้งฝึกทักษะทางสังคมที่ดี ได้ร่วม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน

7. การจัดการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน มีลักษณะเด่นดังนี้

การจัดการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน เป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เริ่มต้นจากปัญหาที่ เกิดขึ้นโดยสร้างความรู้จากกระบวนการทำงานกลุ่ม เพื่อแก้ปัญหาหรือสถานการณ์เกี่ยวกับชีวิตประ จำวัน และมีความสำคัญต่อผู้เรียน ตัวปัญหาจะเป็นตัวตั้งต้นของกระบวนการเรียนรู้และเป็น

ตัวกระตุ้นการพัฒนาทักษะการแก้ปัญหาด้วยเหตุผลและการสืบค้นหาข้อมูลเพื่อเข้าใจกลไกของตัวปัญหาของตัวปัญหา รวมทั้งวิธีการแก้ปัญหา การเรียนรู้แบบนี้ มุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียนในด้านทักษะและกระบวนการเรียนรู้ และพัฒนาผู้เรียนให้สามารถเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง ซึ่งผู้เรียนจะได้ฝึกฝนการสร้างองค์ความรู้โดยผ่านกระบวนการคิดด้วยการแก้ปัญหาอย่างมีความหมายต่อผู้เรียน

8. การจัดการเรียนรู้แบบกระบวนการแก้ปัญหา มีลักษณะเด่นดังนี้

การจัดการเรียนรู้แบบกระบวนการแก้ปัญหา มีลักษณะเด่นคือผู้เรียนเป็นผู้ปฏิบัติกิจกรรม มีชิ้นงานที่เป็นรูปธรรม ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับผู้สอนและเพื่อน ได้พัฒนาทักษะการคิดแก้ปัญหา และตระหนักรู้ในปัญหาที่อาจเกิดขึ้น สามารถใช้ทักษะการคิดแก้ปัญหาที่พบ การจัดการเรียนรู้แบบกระบวนการแก้ปัญหามีความสำคัญต่อการเรียนรู้เป็นอย่างมาก เพราะเป็นการเรียนรู้จากปัญหาของชีวิตและมีความหมายต่อผู้เรียน ผู้เรียนได้ฝึกคิดด้วยตนเอง จากสถานการณ์หรือปัญหาที่น่าสนใจท้าทายให้คิดกระบวนการเรียนรู้ช่วยพัฒนาทักษะการคิดของผู้เรียนอย่างเป็นลำดับขั้นตอน โดยผ่านการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ การจัดการเรียนรู้ใช้วิธีการที่หลากหลาย เช่น บทบาทสมมติ โครงการสืบสวน สอบสวน การศึกษานอกสถานที่ การเรียนรู้รูปแบบนี้จะกระตุ้นความสนใจของผู้เรียนให้ตั้งใจเรียนมากขึ้น พร้อมกับการเห็นประโยชน์ของการเรียนรู้ สร้างนิสัยใฝ่รู้รักการค้นคว้าหาความรู้และฝึกนิสัยให้เป็นคนมีเหตุผล และมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

9. การจัดการเรียนรู้แบบพัฒนากระบวนการคิดด้วยการใช้คำถาม หมวกความคิด 6 ใบ มีลักษณะเด่นดังนี้

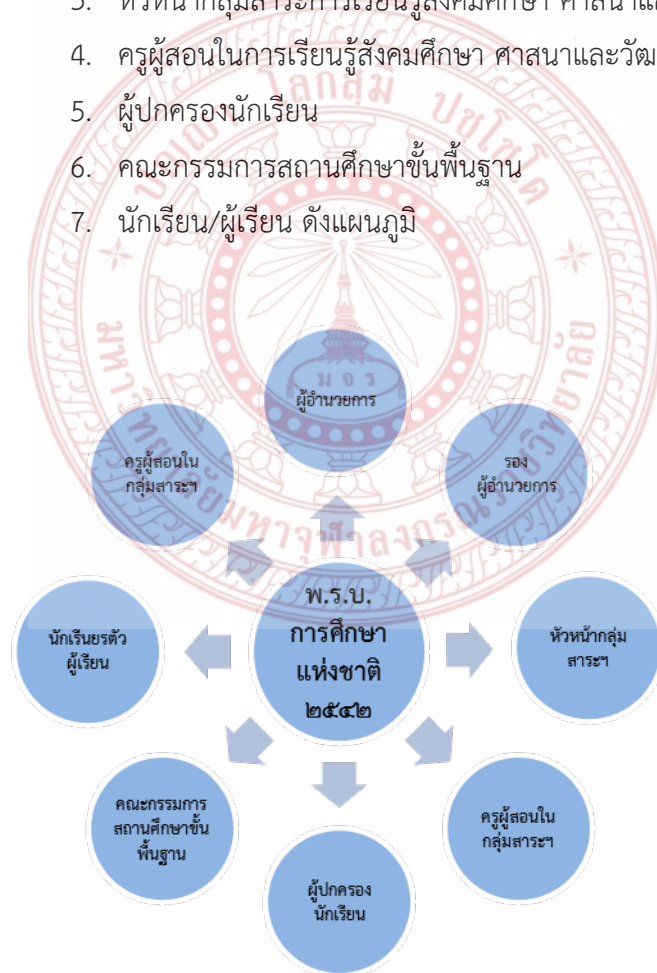
การจัดการเรียนรู้ด้วยการใช้คำถาม เป็นวิธีการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาการคิดของผู้เรียนให้มีความสามารถด้านทักษะการคิดอย่างเป็นระบบ จุดเน้นคือการกระตุ้นผู้เรียนให้สามารถคิดและตั้งคำถามกระตุ้นให้เกิดความสนใจใฝ่รู้ และคิดหาคำตอบที่ถูกต้อง คำถามมีส่วนสำคัญที่จะจุดประกายให้ผู้เรียนฉุกละเอิบ เกิดข้อสงสัย ใคร่รู้เพื่อแสวงหาคำตอบ และความรู้ต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด การใช้คำถามจึงเป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนคิดเป็น คิดได้ การใช้คำถามเพื่อให้เกิดกระบวนการคิดมีหลากหลาย ในที่นี้จะนำเสนอการจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบพัฒนากระบวนการคิดด้วยการใช้คำถาม หมวกความคิด 6 ใบ (Six Thinking Hats)

ลักษณะเด่นของการใช้คำถามหมวกความคิด 6 ใบ คือ การใช้ “สีหมวก” ได้แก่ หมวกสีขาว หมวกสีแดง หมวกสีเหลือง หมวกสีดำ หมวกสีเขียว และหมวกสีฟ้า เป็นกรอบแนวทางในการตั้งคำถามเพื่อค้นหาคำตอบ ผู้เรียนสามารถค้นหาคำตอบจากเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้อย่างรอบด้าน และได้แสดงบทบาทการคิดในแง่บวกตามสีของหมวก สีของหมวกแต่ละใบจะมีความหมายที่บอกให้ทราบว่าผู้สอนต้องการให้ผู้เรียนคิดไปทางใด ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่ช่วยเพิ่มพูนทักษะการคิดของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุป แนวคิดความเป็นพลเมืองในสังคมและการศึกษา พบว่า เป็นแนวคิดมาจากระบบการจัดการศึกษาของชาติและแนวคิดจากหลักธรรม ในประเทศไทยที่มีพระราชบัญญัติการศึกษาปีพุทธศักราช 2542 เป็นตัวกำหนดการจัดการศึกษาผ่านหลักสูตรสู่ผู้เรียนด้วยกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้และกลุ่มสาระการจัดการเรียนรู้ที่สำคัญและเป็นเบื้องต้นของการสร้างคุณภาพชีวิตให้กับเยาวชนของชาติ คือ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งมีกระบวนการจัดการเรียนรู้ตั้งแต่ก่อนวัยเรียนจนถึงมัธยมศึกษาตอนปลายส่วนในระดับอุดมศึกษานั้น

เป็นการต่อยอดการเรียนรู้เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์สามารถนำไปใช้กับประสบการณ์ชีวิตจริงสู่ความเป็นพลเมืองดี และสิ่งที่ขัดเกลาพฤติกรรมของเยาวชนไทยให้เป็น”คนดี”ในสังคม และเป็นลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนและประชาชนในการเป็นพลเมือง ที่เกิดจากแนวคิด พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2542 และจากหลักธรรม หลักไตรสิกขาซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา มีผู้เกี่ยวข้องที่ต้องดำเนินการให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของพระราชบัญญัติการศึกษาปี พุทธศักราช 2542 ที่จะนำหลักสูตรสถานศึกษาสู่ภาคปฏิบัติของความเป็นพลเมืองเพื่อบรรลุคุณลักษณะที่พึงประสงค์ประกอบด้วย

1. ผู้บริหารสถานศึกษา/ผู้อำนวยการสถานศึกษา
2. รองผู้อำนวยการ
3. หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
4. ครูผู้สอนในการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
5. ผู้ปกครองนักเรียน
6. คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน
7. นักเรียน/ผู้เรียน ดังแผนภูมิ

แผนภูมิที่ 2 การบริหารจัดการร่วมกันระหว่างสถานศึกษา ชุมชน สังคม ผู้ปกครอง

จากแผนภูมิ จะเห็นภาพของการบริหารจัดการร่วมกันระหว่างสถานศึกษา ชุมชน สังคม ผู้ปกครอง ในการสร้างเด็กเยาวชนให้เป็นคนดีในสังคม และเป็นรูปแบบของการสอนในสถานศึกษา

9 แบบดั่งที่กล่าวแล้วเบื้องต้น โดยมีพระราชบัญญัติการศึกษาปีพุทธศักราช 2542 เป็นแม่บทกำหนด ทิศทางและขับเคลื่อนโดยผ่านหลักสูตรสถานศึกษา กอปรกับในขณะนี้มีนโยบายด้านการเรียน การสอนวิชาประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมืองของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.) ที่ ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนในชาติได้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องประวัติศาสตร์ ความเป็นไทย รักชาติ ศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ และเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมี พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความปรองดองสมานฉันท์ เพื่อสันติสุขในสังคมไทย และกำหนด ค่านิยมหลัก 12 ประการ เพื่อสร้างคนไทยที่เข้มแข็งนำไปสู่การสร้างสรรคประเทศไทยให้เข้มแข็ง ดั่งนี้

1. มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
2. ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม
3. กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์
4. ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียนทั้งทางตรง และทางอ้อม
5. รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทยอันงดงาม
6. มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ หวังดีต่อผู้อื่น เคารพแม่และแบ่งปัน
7. เข้าใจเรียนรู้การเป็นประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่ถูกต้อง
8. มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักการเคารพผู้ใหญ่
9. มีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
10. รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รู้จักอดออมไว้ใช้เมื่อยามจำเป็น มีไว้พอกินพอใช้ ถ้าเหลือก็แจกจ่าย จำหน่าย และพร้อมที่จะขยายกิจการเมื่อมีความพร้อม เมื่อมีภูมิคุ้มกันที่ดี

11. มีความเข้มแข็งทั้งร่างกาย และจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำหรือกิเลสมี ความละเอียดเกรงกลัวต่อบาปตามหลักของศาสนา

12. คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม และของชาติมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง โดยให้สถานศึกษาได้ตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาการศึกษาไทยในประเด็นของการ พัฒนาการเรียนการสอนหน้าที่พลเมืองในฐานะที่เป็นกลไกสำคัญในการเตรียมพลเมืองของชาติไปสู่ การเป็นพลเมืองดีที่มีประสิทธิภาพ นอกจากจะมีการกำหนดสาระหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการ ดำเนินชีวิตในสังคม ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม แล้ว และเพื่อพัฒนา ผู้เรียนให้มีความรู้ ทักษะ เจตคติ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนา การเรียนการสอนหน้าที่พลเมือง และค่านิยมหลัก 12 ประการ จึงนำมาสู่การกำหนดรายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง โดยเน้นการพัฒนาผู้เรียน ในเรื่อง ความเป็นไทย รักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูน สถาบันพระมหากษัตริย์ ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็น ประมุข ความปรองดอง สมานฉันท์ และความมีวินัยในตนเอง เพื่อให้สถานศึกษานำไปจัดเป็นรายวิชา เพิ่มเติมในหลักสูตรสถานศึกษาตามกรอบความคิดในการพัฒนารายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองได้ อย่างมีประสิทธิภาพ

2.3.8 รูปแบบ การจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองสังคมปัจจุบัน

ด้วยปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในทุกประเด็นของการดำรงอยู่ของมนุษย์หรือคนหรือพลเมืองโลกได้ให้ความสำคัญกับพลเมืองเป็นอย่างมากโดยมีการบรรจุไว้ในหลักสูตรการจัดการเรียนรู้ระดับอุดมศึกษาในกลุ่มรายวิชาการดำเนินชีวิตในสังคมยุคใหม่และประชาคมอาเซียนรหัสวิชา ศท.121¹² มีการศึกษาตั้งแต่อดีตหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 พบว่า มีการนิยาม คำว่า “พลเมือง” คือ

หลังจากสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2488 (ค.ศ.1945) อุดมการณ์ค่ายเสรีนิยมนำโดยสหรัฐอเมริกา กับอุดมการณ์ค่ายสังคมนิยม นำโดยสหภาพโซเวียตในเวลานั้น สร้างความตึงเครียดที่หวาดระแวงต่อกัน กลายเป็น สงครามเย็น (Cold War System) แต่เมื่อระบอบคอมมิวนิสต์ล่มสลาย สิ้นสุดลงเมื่อปี พ.ศ. 2534 (ค.ศ.1991) เกิดแนวคิดสังคมโลกสมัยใหม่ (New World Society) คือ สังคมยุคหลังสงครามเย็น (post-Cold War) เป็นสังคมที่มีลักษณะเปิดกว้าง มีการสร้างความสัมพันธ์แบบร่วมมือระหว่างกัน เชื่อมโยงข้อมูลข่าวสารความรู้ (Information Societies) แบบโลกไร้พรมแดนเสมือนเป็นโลกเดียวกัน เรียกว่า “ กระแสโลกาภิวัตน์” ก่อให้เกิดความแตกต่างและสร้างความขัดแย้งระหว่างกัน กระทบต่อสิทธิและความเสมอภาค ความเท่าเทียมแห่งความเป็นพลเมือง จึงเกิดแนวคิดการสร้างความเป็นพลเมืองเพื่อการอยู่ร่วมกัน

คำว่า “พลเมือง” ปรากฏมาตั้งแต่สมัยกรีก และมักเกี่ยวโยงกับอำนาจอธิปไตย (sovereignty) ของรัฐ (State) ซึ่งลักษณะรัฐสมัยใหม่ (Modern State) ที่ว่านี้ ต้องมีองค์ประกอบ 4 องค์ประกอบ คือ (1) ประชาชน (2) ดินแดนที่แน่นอน (3) รัฐบาล และ (4) อำนาจอธิปไตยสังคม (โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2547) จวบจนกระทั่งในยุคหลังสงครามเย็น (post-Cold War) ทำให้เกิดพลังพลเมืองในสังคมยุคใหม่ที่มีมิติความอิสระและเสรีภาพมากขึ้น บุคคลแต่ละคนสามารถแสดงพลังอธิปไตยในตนเองให้ประจักษ์แก่การดำรงชีวิตของตนเอง หรือเรียกว่า ความเป็นประชาธิปไตย นั้นหมายถึง ประชาชนมีความพร้อมจะปกป้องและเรียกร้องความเสมอภาคและยุติธรรมต่อการดำรงอยู่ จนเกิดเป็นพลังแห่งความเป็นพลเมือง จนนำไปสู่ความเป็นชาตินิยม (nationalism) สร้างเงื่อนไขเรียกร้องความเป็นตัวตน ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญในสังคมร่วมสมัย

คำว่า “พลเมือง” (Citizen) หมายถึง สถานะบุคคลในสังคมใด ๆ ที่แสดงถึงความเป็นผู้มีสิทธิและเสรีภาพอย่างอิสระในการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งมีนักวิชาการหลายคนกล่าวไว้ ดังนี้

วราภรณ์ สามโกเศศ, (ม.ป.ป.) ให้ความหมายว่า “ความเป็นพลเมือง” (Citizenship) หมายถึง การเป็นคนที่ได้รับผิดชอบได้ด้วยตนเอง มีความสำนึกในสันติวิธี มีการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, (ม.ป.ป) กล่าวไว้ว่า “ความเป็นพลเมืองของระบอบประชาธิปไตย” หมายถึง การที่สมาชิกมีอิสรภาพ ควบคู่กับความรับผิดชอบ และมีอิสรภาพควบคู่กับหน้าที่

คิม ไชยแสนสุข, (ม.ป.ป.) กล่าวไว้ว่า หน้าที่ของความเป็นพลเมือง ไม่ว่าจะความรักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เป็นเรื่องที่ได้รู้ทุกคนอยู่แล้ว แต่การเสริมความรู้ให้ลึกซึ้งในเนื้อหาจนเกิดความ

¹² ภณ ใจจสมัคร. เอกสารประกอบการสอนวิชาดำเนินชีวิตในสังคมยุคใหม่และประชาคมอาเซียนรหัสวิชา ศท.121.(กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต,2558),หน้า 1-13.

เข้าใจอย่างถ่องแท้เป็นเรื่องสำคัญ ต้องอบรมครูอาจารย์รุ่นใหม่ที่ยังขาดองค์ความรู้ที่จะสอนความเป็นพลเมืองให้กับนักศึกษา เพราะการสอนเด็กที่เป็นไม้แก็ ไม่ใช่การสอนโดยอ่านจากหนังสือให้นักศึกษาฟัง แต่ต้องตีความตัวหนังสือให้แตกฉาน และทำให้เข้าถึงสำนึกหน้าที่ความเป็นพลเมือง ต้องเพิ่มเทคนิควิธีการสอนเพื่อดึงดูดนักศึกษาให้เกิดความสนใจ

บรูบาเคอร์ (Brubaker, 1922) อธิบายไว้ว่า สังคมสมัยใหม่นั้น พลเมืองย่อมดำรงไปตามขอบเขตของระบบการเมืองที่ต้องรู้ว่าสิทธิมีสิทธิ (rights) และหน้าที่ (duties) ในชุมชน มาร์แชล (Marshall, 1973) อธิบายรูปแบบสิทธิพลเมืองไว้ 3 แบบ คือ

1. Civil rights เป็นสิทธิบุคคลในกฎหมาย เสรีภาพบุคคลที่จะเลือกดำรงอยู่ ความเสมอภาคความเป็นธรรม

2. political rights เป็นสิทธิที่มีส่วนร่วมในการเลือกตั้ง และความเห็นชอบกับรัฐบาล

3. Social rights เป็นสิทธิเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ สวัสดิการ ความมั่นคง การดูแลรักษาพยาบาล การดูแลการเลิกจ้างงาน หรือการรับรองค่าจ้างขั้นต่ำ ซึ่งรัฐต้องให้การคุ้มครอง

ไบร์เซล (Birzea, 2000) ให้นิยามคำว่าพลเมืองไว้ 2 มิติ คือ (1) พลเมืองเกี่ยวข้องกับสถานภาพและบทบาท และ (2) ความยุติธรรม (justice) และความเท่าเทียม (equality) ของสิทธิ์

ดังนั้น คำว่า พลเมือง หมายถึง ประชาชน ราษฎร ชาวประเทศ (พจนานุกรมอิเล็กทรอนิกส์ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542) ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Citizen” คือผู้อยู่อาศัยในเมือง หรือ ผู้มีสิทธิอย่างเต็มที่ในรัฐ (Hornby, 1987:150) ในบริบทที่สัมพันธ์กับปัญหาทางสังคมเป็นสำคัญ สรุปความหมายโดยรวมว่า พลเมือง หมายถึง บุคคลหรือประชาชนที่อาศัยอยู่ในบ้านเมืองใดบ้านเมืองหนึ่ง โดยมีระเบียบกฎเกณฑ์การปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกัน มีส่วนร่วมสร้างกฎเกณฑ์ ธรรมเนียมปฏิบัติที่ดี และมีความรับผิดชอบต่อสังคม โดยมีกฎหมายแห่งรัฐเป็นเครื่องมือควบคุมพลเมืองและความเป็นพลเมือง

อย่างไรก็ตาม เราจำเป็นต้องรู้จัก “พลเมือง” ควบคู่กับ “บทบาท” และ “หน้าที่” ไปพร้อมๆ กันด้วย หมายความว่า พลเมืองใด ๆ ก็ตาม ต่างมีบทบาทและหน้าที่กำกับให้บุคคลนั้นต้องกระทำหรือต้องปฏิบัติตนไปตามขอบเขตอำนาจรัฐที่กำหนดไว้ร่วมกันอย่างไร เท่าใด เพียงใด และต้องไม่สร้างความเดือดร้อนให้ตนเองและส่วนรวม

1) แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองยุคใหม่

เมื่อระบอบคอมมิวนิสต์ล่มสลายสิ้นสุดลงเมื่อปี พ.ศ.2534 (ค.ศ.1991) เราก็ต้องกล่าวขานสังคมยุคหลังสงครามเย็น (Post- Cold War) ที่สหรัฐอเมริกาก้าวขึ้นมาเป็นผู้โดดเด่นทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง มีความพยายามสร้างระเบียบโลกใหม่ จนทำให้เกิดระบบสังคมโลกสมัยใหม่ (New World Society) มีระเบียบโลกใหม่ที่เน้นความสำคัญ 5 ประการ คือ

1. การเคารพสิทธิมนุษยชน
2. การปกครองระบบประชาธิปไตย
3. การค้าเสรี
4. การรักษาสภาพแวดล้อม
5. การใช้หลักธรรมาภิบาล

แต่มุมมองของประเทศบางประเทศยังเห็นว่า แนวคิดดังกล่าวอาจเป็นช่องทางให้เกิดการแทรกแซงกิจการภายในของประเทศต่างๆ ได้ง่าย เช่น สาธารณรัฐประชาชนจีน ประเทศญี่ปุ่น และประเทศกลุ่มตะวันออกกลาง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ความร่วมมือของสังคมยุคใหม่ก็ไม่ได้ปิดกั้น แต่กลับมีลักษณะเปิดกว้าง พยายามสร้างความสัมพันธ์แบบร่วมมือระหว่างกันมากขึ้น โดยใช้การพัฒนาสังคมสู่สังคมข้อมูลข่าวสารความรู้ (Information Societies) เปิดสังคมโลกให้ไร้พรมแดน เสมือนเป็นโลกเดียวกัน หรือเรียกว่า “โลกาภิวัตน์” ปรากฏการณ์ดังกล่าว ค่อนข้างนำไปสู่การกระทบกระทั่ง อารมณ์และความรู้สึกของบุคคลและสังคมแต่ละสังคมได้โดยง่าย ก่อให้เกิดความแตกต่างและสร้างความขัดแย้งระหว่างกัน กระทบต่อสิทธิและความเสมอภาค ความเท่าเทียมแห่งความเป็นมนุษย์อาจสร้างความขุ่นเคืองระหว่างกันได้ง่ายขึ้น

ดังนั้น แนวคิดการสร้างความเป็นพลเมืองเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข จึงเป็นวิธีการที่องค์การสหประชาชาติให้ความสนใจมากขึ้น เพื่อให้การอยู่ร่วมกันมีความมั่นคง ปลอดภัย และเป็นสุขต่อกัน สำหรับสังคมตะวันตก มีการศึกษาและให้ความสำคัญกับความเป็นพลเมืองเป็นอย่างมาก และพลเมืองก็รู้จักบทบาทและหน้าที่ของตนเองภายใต้ขอบเขตของสิทธิและเสรีภาพที่กฎหมายกำหนดไว้อย่างชัดเจน และมีความก้าวหน้าเรื่อยมาจวบปัจจุบัน แต่สังคมตะวันออกให้ความสนใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองภายหลังยุคสิ้นสุดสงครามเย็น ที่ยังคงเคลือบแคลงด้วยความหวาดระแวงของอำนาจอิปไต โดยมิปัจจัยทางจิตสังคมและกระแสโลกาภิวัตน์เป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดความสนใจภายใต้สังคมประชาธิปไตยสมัยใหม่

พลเมือง (Citizen) หรือ ความเป็นพลเมือง (Citizenship) ในยุคสังคมกรีกและโรมัน ถือเป็นต้นแบบประชาธิปไตยและมีพัฒนาความเป็นเมืองที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ประชาชนในรัฐมีความรู้ความเข้าใจสภาพการณ์ทางสังคมกว้างขวางมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการติดต่อสื่อสารระหว่างกันทั้งทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครอง ดังนั้น สังคมในศตวรรษที่ 21 ก็ยังมีผู้นำในรัฐต่างๆ หยิบยกเอา “ความเป็นพลเมือง” เป็นเครื่องมือพัฒนาการอยู่ร่วมกัน ก็ย่อมได้รับการยอมรับและช่วยเหลือเกื้อกูลให้สังคมนั้นก้าวไปสู่การพัฒนาประเทศภายใต้ระเบียบโลกใหม่โดยง่าย ทำนองเดียวกันประเทศอื่นๆ ต้องปลูกฝังรากฐานความรู้ความเป็นพลเมืองให้สืบทอดได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

สังคมไทยยุคใหม่ ต้องทบทวนความเป็นพลเมืองที่สามารถสร้างความร่มเย็นเป็นสุขระหว่างกันจึงควรส่งเสริมความรู้ความเข้าใจสาระสำคัญของความเป็นพลเมือง โดยใช้หลัก “เข้าใจ เข้าถึง และเข้าพัฒนา” เพราะความรู้และความเข้าใจพลเมือง จะเกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติและเสมอภาคได้ จะต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมตามพื้นฐานของพลเมืองที่ควรจะเป็นอย่างเหมาะสม และต้องมีหลักคุณธรรมเป็นพื้นฐานแก่คนเป็นสำคัญ

2) พัฒนาการพลเมืองประชาธิปไตยในประเทศไทย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชอาณาจักรสยาม เป็นผู้ที่นำพาประเทศสู่ความเป็นสากล มีความพยายามปรับตัวเองให้ก้าวสู่การพัฒนารัฐชาติ (nation-state) อย่างสากล ทรงปรับปรุงระบบการเมือง การปกครอง สังคม การศึกษา เศรษฐกิจให้ทันสมัย เพื่อก้าวเป็นสังคมใหม่ในสังคมโลกตะวันตก จนกระทั่งรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ก็มีความพยายามดำเนินงานตามพระบรมราโชบายของพระราชบิดาอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งมีคณะราษฎร เข้ายึดพระ

ราชอาณาจักรพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 เพียงเพื่อต้องการให้อำนาจพระมหากษัตริย์ไปอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 ถือเป็น การเปลี่ยนแปลงระบบโครงสร้างการปกครองและการเมือง รวมถึงปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจในขณะนั้น อาทิ เศรษฐกิจตกต่ำที่สืบเนื่องจากภัยสงครามโลก ความขัดแย้งระหว่างสถาบันเก่าและสถาบันใหม่ และอิทธิพลจากภายนอกประเทศ (ลิขิต ธีระเวคิน, 2550 : 134-138) เราคนไทยจึงได้รับพระราชทานอำนาจสูงสุด ที่เรียกว่า “อำนาจอธิปไตย” แก่ประชาชนชาวไทยทุกคน ทำให้ราชอาณาจักรไทย หรือประเทศไทย มีทั้งกฎหมายรัฐธรรมนูญและรัฐธรรมนูญ ฉบับแรก ชื่อว่า “พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475” ทรงเน้นย้ำว่า “...อำนาจสูงสุดนี้ ไม่ได้มอบให้คนใดคนหนึ่ง หากแต่มอบให้ราษฎรชาวไทยทุกคน...” เพื่อนำไปสู่ระบอบประชาธิปไตยตามพระราชประสงค์อยู่แล้ว

แต่ตลอดเวลากว่า 80 ปี สังคมไทยมักกล่าวขานกันว่า ...ตั้งแต่สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้วนั้น ประชาชนชาวไทยไม่ได้มีประชาธิปไตยอย่างแท้จริง... ซึ่งคำกล่าวข้างต้นเป็นประเด็นที่น่าขบคิดเป็นอย่างมาก แต่สามารถอธิบายได้จากข้อเท็จจริง คือเมื่อพระราชทานให้คณะราษฎรแล้ว การใช้อำนาจนั้น ๆ ล้วนแต่ได้ผูกขาดแก่คนที่มีและใช้อำนาจเหนือกว่าประชาชนมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นคณะบุคคลที่ทรงอำนาจ นายทุน เอกชน และนายทุนรัฐ ล้วนแต่ผลัดเปลี่ยนกันขึ้นมาครอบครองและใช้อำนาจเหนืออธิปไตยของประชาชนทั้งสิ้น จนเกิดปัญหาการเมืองการปกครอง และเกิดความขัดแย้งแบบสะสมอย่างยาวนาน

“สังคมประชาธิปไตย” เป็นสังคมที่ประชาชนมีโอกาสแสดงวิถีคิดและวิถีการกระทำที่บ่งชี้ลักษณะความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันของบุคคลที่เป็นประชาชนทุกคน โดยยึดหลักการอยู่บนเสรีภาพแห่งความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน และเป็นสุขร่วมกัน และบริหารจัดการให้ดำเนินไปตามความสัมพันธ์ทางโครงสร้างสังคมที่มีสถานภาพตามบทบาทและหน้าที่ของแต่ละบุคคล

ฉะนั้นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย ต้องยึดถือและเคารพอำนาจอธิปไตยของประชาชนในการปกครองให้สังคมเกิดความผาสุกร่วมกันอย่างถูกต้องด้วย

2.4 แนวคิดการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองของนักวิชาการพระพุทธศาสนา

2.4.3 แนวคิดการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองของนักวิชาการพระพุทธศาสนาในเชิงเอกสาร

แนวคิดและรูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองเป็นการศึกษาเอกสารเชิงปฐมภูมิ (Documentary Research) และข้อมูลทางวิชาการด้านเอกสารที่เกี่ยวข้องจากกลุ่มตัวอย่างของพระสงฆ์ที่เป็นนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา จำนวน 3 รูป คือ

- หลวงพ่อพุทธาทาส สอนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- หลวงพ่อชา วัดหนองป่าพง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) วัดญาณเวศกวัน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐมผู้วิจัยได้ประมวลแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

1) พุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์)

1.1) แนวคิดทางพระพุทธศาสนาส่งเสริมการเรียนรู้การเป็นพลเมืองดีและการสร้าง “คน” ของหลวงพ่อกุญชรทาส

ข้อมูลทางด้านเอกสารและหนังสือตำราต่างๆของหลวงพ่อกุญชรที่คณะผู้วิจัยได้ศึกษาและค้นคว้า พบว่า หลวงพ่อกุญชรทาสเป็นพระเถระเจ้าที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาธรรมะมาอย่างลึกซึ้ง และหลวงพ่อกุญชรทาสมีแนวคิดการดำเนินการของสวนโมกขพลารามตามปณิธาน 3 ประการ เพื่อให้ผู้ที่เข้าไปศึกษาและประชาชนทั่วไปได้เข้าใจในพื้นฐานของการปฏิบัติตนและเข้าถึงพระพุทธศาสนา คือ⁷⁰

- 1) พยายามทำตนให้เข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน
- 2) พยายามช่วยกันถอนตัวออกจากอำนาจของวัตถุนิยม
- 3) พยายามทำความเข้าใจระหว่างศาสนา โดยมุ่งเน้นการสนับสนุนการศึกษาและ

ปฏิบัติตามหลักอานาปานสติ ชี้นะหลักธรรมที่เป็นหัวใจพระพุทธศาสนา

เพื่อสามารถนำไปใช้แก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้จริง เน้นการฝึกปฏิบัติอานาปานสติภาวนาให้สามารถสัมผัสความสงบเย็นภายในและความอิสระของจิตใจ อันเกิดจากความประจักษ์ในสัจธรรม ยึดถือแนวทางการพัฒนาระดับคุณภาพชีวิตให้สมบูรณ์ครบถ้วน ตามระบบองค์รวมแห่งพุทธธรรม ทั้งสามด้าน คือ ศิล สมาธิ ปัญญา อันจะนำไปสู่วิถีชีวิตที่สุขสงบเย็น ก้าวหน้า อย่างมีคุณภาพและยั่งยืนทั้งส่วนตนและสังคมโดยรวม ด้านศิลปะ เน้นฝึกการใช้ชีวิตที่สงบเย็น เรียบง่าย เป็นอิสระจากพันธนาการทางวัตถุส่วนเกินให้มากที่สุด ให้ความสำคัญต่อการรักษาปฏิบัติตามระเบียบวินัยอันดีของชุมชน ดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าเป็นประโยชน์ ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นและตนเอง โดยถือแนวทางปฏิบัติศิลปะแปดเป็นบรรทัดฐานขั้นต่ำ

ด้านสมาธิ เน้นการฝึกหัดพัฒนาระดับความมีคุณภาพและประสิทธิภาพของจิต ทั้งทางด้านสติและสมาธิด้วยระบบอานาปานสติภาวนา โดยฝึกหัดปฏิบัติให้ทุกอิริยาบถของการดำรงชีวิต

ด้านปัญญา มีวิธีการนำเสนอหลักธรรมที่เป็นแก่นหลักของพุทธธรรมเพื่อเป็นแนวทางและพื้นฐานความรู้ที่จะนำไปสู่การปฏิบัติ จนเกิดการพัฒนาปัญญาญาณ รู้เห็นแจ้งสภาวะตามความเป็นจริงของสัจธรรมแห่งชีวิตและสรรพสิ่งทั้งหลายที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสารเบื้องต้นในพระพุทธเจ้าสอนอะไรสอนว่า พบว่า พุทธทาสภิกขุได้เจาะจงสอนฆราวาสให้เกิดการเรียนรู้ ในประเด็นที่ว่า ในความเป็นฆราวาสชาวบ้านคนธรรมดาการที่จะดำรงอยู่ในสังคมโลกเพื่อเป็นพลเมืองที่ดีควรเริ่มจากอะไรและฆราวาสควรเรียนเรื่องอะไรเป็น

⁷⁰ พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร.ดร.สุขที่ได้ธรรม (กรุงเทพฯ: บริษัทลีโธจำกัด, 2556), หน้า43-44.

ตอนหนึ่งที่ยกมาจากการการปาฐกถาธรรมของหลวงปู่พุทธทาสในหลักธรรมสำหรับนักศึกษาและประชาชนคือ⁷¹

“ขรवासควรเรียนเรื่องอะไร? ที่มีผลต่อการเสริมสร้างความเป็นพลเมือง”

ท่านกล่าวว่า พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ขรवासควรเรียนสุดตันตะทั้งหลายที่เป็นตถาคตภาชิต เนื่องด้วยสุญญาตา สุดตันตะทั้งหลายนี้หมายถึงระเบียบของคำสอนที่จัดไว้ดี เป็น system ดี ก็เรียกว่า สุดตันตะ คือ เนื้อหรือหัวใจของคำสั่งสอนที่จัดระเบียบไว้ดี ก็เรียกว่าสุดตันตะ

สุดตะก็ คือ สูตร อันตะ ก็แปลว่า ที่สุด สุดตันตะก็แปลว่า สูตรที่จัดไว้เป็นระเบียบเรียบร้อย เวทานตะก็คือความรู้ที่จัดไว้ แต่เนื้อหาเป็นระเบียบเรียบร้อยอย่างดี

สำหรับคำว่า สุดตันตะ นี้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านได้ใช้คำนี้ บางคนมาแปลคำๆ นี้ เสียว่า พระสูตร คนฟังก็ชินแต่เรื่องนิทาน ก็เข้าใจว่าเป็นเรื่องนิทาน พระสูตรจะเป็นเรื่องนิทานไปไม่ได้ แต่ว่าคนทั้งหลายโดยมากเข้าใจไปเสียอย่างนั้นแล้ว ไม่มีใครห้ามเขาได้

อาตมาอยากจะใช้คำที่พระพุทธเจ้าท่านใช้ อย่าให้ปนเปกัน ว่าสุดตันตะเลย สุดตันตะทั้งหลายที่เป็นตถาคตภาชิต คือ ที่พระพุทธเจ้าได้กล่าวและเนื่องด้วยสุญญาตา

เรื่องนี้ขรवासไปทูลถามว่า ขรवासนี้จะประพตธรรมอย่างไร จึงจะเป็นไปเพื่อประโยชน์ สุขสันกาลนาน พระพุทธเจ้าท่านตรัสข้อนี้ “เอ เต สุดตุนตา” สุดตันตะทั้งหลายเหล่าใด “ตถาคตภาชิตา” เป็นคำกล่าวของตถาคต คมภีรา เป็นข้อความที่ลึกซึ้ง คมภีรัตถา เนื่องเฉพาะด้วยสุญญาตา มันมีความสำคัญอยู่ตรงที่ว่า เนื่องเฉพาะด้วยสุญญาตา

คำว่า “สุญญาตา” นี้คงแปลกหูท่านนักศึกษาทั้งหลาย แต่อย่าเพ้อท้อใจ เพราะว่าเป็นคำที่สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา ขอให้สนใจฟัง สุญญาตา แปลว่าความว่าง แต่คำว่า “ว่าง” นี้ มันมีหลายทาง หลายความหมาย

สุญญาตาของพระพุทธเจ้าไม่ได้หมายถึงว่างทางวัตถุ เช่นว่าง ไม่มีอะไร ไม่มีวัตถุอะไรนี้ไม่ใช่ เป็นเรื่องว่างทางสติปัญญา เพราะสิ่งต่างๆ มีไปได้จะมีเท่าไรเต็มไปทั้งโลกก็ได้ แต่ตรัสว่าเป็นของว่าง หรือมีความว่าง เพราะว่าไม่มีอะไรที่เป็นตัวตนหรือของตนอยู่ในนั้น ทั้งที่ก็คือเพื่อความไม่ยึดถือสิ่งทั้งปวงอีกเหมือนกัน

ขรवासควรเรียนภาชิตพระพุทธวจนะโดยตรง ที่กล่าวถึงเรื่องสุญญาตา ที่แล้วมามากจะเข้าใจ ผิดกันว่า เป็นเรื่องสูงเกินไปไม่เกี่ยวกับขรवास เพราะไม่เคยได้ยินได้ฟังพระพุทธภาชิตข้อนี้ ฉะนั้น ขอให้จดจำไว้ให้แม่นยำว่า แม้แต่ขรवासก็ต้องศึกษา และรู้ และปฏิบัติ เรื่องสุญญาตา ไม่ใช่เฉพาะ บรรพชิต

คำที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ขรवासก็ควรเรียนเรื่องสุญญาตานี้”⁷²

ฉะนั้น หวังว่าท่านขรवासทั้งหลายจะไม่ตื่นกลัวคำว่า สุญญาตา หรือเรื่องสุญญาตาอีกต่อไป เพราะความว่างเป็นเรื่องที่มีคำอธิบายละเอียดสุขุมต้องใช้เวลามาก ดังนั้นจึงบอกไว้แต่หัวข้อ แต่โดยใจความแล้วก็พอเหมือนกัน คือ ว่าง ว่างจากความรู้สึกว่าตัวตน ว่าของตน ก็เรียกว่า “ความว่าง”

⁷¹ พุทธทาส.พระพุทธเจ้าสอนอะไร.(กรุงเทพฯ:ธรรมสภา,ม.ป.พ.),หน้า 17-19.

⁷² คัมภีร์มหาเวรรค สังยุตตนิกาย พระไตรปิฎก เล่มที่ 19 หน้า 5412

เพราะว่าถ้าจิตมันรู้สึกว่ามีอะไร เป็นตัวตน และไม่มีอะไรเป็นของตน มันก็คือว่างเท่านั้นเอง โลกนี้ว่าง หมายความว่าอย่างไร.

จากปาฐกถาธรรมของพุทธทาสภิกขุ พบว่า ท่านได้เน้นการปฏิบัติตนของคนในเรื่องของ “สุญญตา” คือ “ความว่างเปล่า” โดยไม่ให้ยึดติดกับสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวง มีความพอดีในการดำเนินชีวิตโดยมี “สติ” เป็นสิ่งนำทางชีวิต สติ แปลว่า ความระลึกได้ ความนึกขึ้นได้ ความไม่ปล่อยอุกคึดขึ้นได้ การคุมจิตไว้ในกิจ หมายถึง อาการที่จิตนึกถึงสิ่งที่จะทำอะไรก็ได้ นึกถึงสิ่งที่ทำค่าที่พูดไว้แล้วได้ เป็นอาการที่จิตไม่หลงลืม ระงับยับยั้งใจได้ ไม่ให้เล่นเล่อพลังเปลือ ป้องกันความเสียหาย เบื้องต้นยับยั้งซึ่งใจไม่บุ่มบ่าม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ความไม่ประมาท

สติ เป็นธรรมมีอุปการะมาก คือทำให้ตื่นตัวอยู่เสมอ เป็นเจตสิกชนิดหนึ่ง สตินั้นหากนำมาใช้กับทางโลกทั่วไปก็ย่อมมีประโยชน์มหาศาลอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นการงาน ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ การคิดอ่านย่อมเป็นระบบ จิตย่อมมีสมาธิในการทำกิจการงานใด ๆ อารมณ์มักจะเป็นปกติ ไม่ค่อยโกรธ เกรียด หรือทุกข์ใจอะไรมา ๆ กล่าวโดยรวมคือย่อมเกื้อกูลชีวิตประจำวันทางโลกได้อย่างดีซึ่งเป็นประโยชน์ที่เห็นได้ชัดเจน ถ้ารู้เรื่อง ๆ มาก ๆ เข้าจนเป็นมหาสติ ก็จะได้ประโยชน์จากทางธรรมด้วย การที่เรามีสติอยู่เนื่อง ๆ รู้ตัวบ้าง ไม่รู้ตัวบ้าง ทำอย่างติดต่อกันเป็นระยะเวลาอันนาน ก็เพื่อให้สติเกื้อกูลต่อการ “เห็นความจริง” ความจริงนี้เป็นสิ่งที่ใกล้ตัวที่สุดก็คือกายกับใจจุดหมายของการรู้ก็เพื่อให้เห็นความจริง อันได้แก่นิจจัง ทุกขัง อนัตตา ว่ากายและใจของเรานั้นเป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่อัตตาเรา

สติ เป็นคุณธรรมที่เกิดเองไม่ได้ ต้อง ทำให้เกิดขึ้นด้วยการฝึกฝนรวบรวมจิตใจให้แน่วด้วยวิธีต่างๆ เช่นการเจริญวิปัสสนาคือการฝึกตามมหาสติปฐมฐานสูตร ทำสมาธิ สวดมนต์ ภาวนาคือให้มีความรู้สึกตัวผ่านอายตนะทั้ง 6

สติ มีใช้ในอีกหลายความหมาย เช่น กำหนดรู้ ระลึกรู้ ระลึกรู้ สัมผัสรู้ รู้สึกตัว และอื่นๆ ที่ใช้ในความหมายการทำความเข้าใจกำหนดรู้สึกตัวในปัจจุบันต่อผัสสะใดๆที่เกิดขึ้นมาเพื่อให้กำหนดรู้เฉพาะหน้า ให้เท่าทันต่อสัมผัสตามความเป็นจริงต่อสิ่งที่ปรากฏขึ้นมา ให้จิตเป็นอิสระต่อสิ่งที่มากระทบในฐานะเป็นเพื่อผู้รู้เฉย ด้วยการเพิ่มการรับรู้ทางประสาทสัมผัส โดยลดการคิดนึกปรุงแต่งความรู้สึกอื่นๆ

สติใช้เพื่อที่จะรู้เท่าทันในสังขาร 3

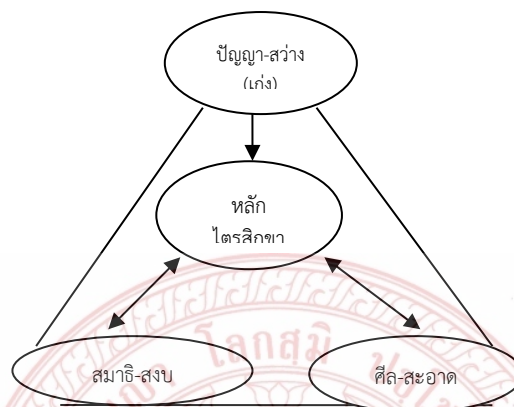
1. รู้เท่าทันในการเคลื่อนไหว (กายสังขาร) ในอันที่จะการสร้างสรรค์ใดๆ นั่นคือศีล
2. รู้เท่าทันในอารมณ์ที่ปรุงแต่งจิต (จิตสังขาร) จนจิตเป็นอิสระจากอารมณ์ นี่คือสมาธิ
3. รู้เท่าทันความคิดทั้งหลาย (มโนสังขาร) ว่าความคิดเป็นเหตุเป็นผลหรือไม่ (โยนิโสมนสิการ) นี่คือ ปัญญา

1.3) แนวคิดของหลวงปู่พุทธทาสในการส่งเสริมการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง

ในการส่งเสริมการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองดีของหลวงปู่พุทธทาสจากการศึกษา

เอกสารทางพระพุทธศาสนา หนังสือบทความวิชาการปาฐกถาธรรมของหลวงปู่พุทธทาส พบว่าแนวคิดของหลวงปู่ คือ การไม่ยึดติดกับสรรพสิ่งทั้งหลาย การเข้าถึงหัวใจของพระพุทธศาสนาไม่หลงในอำนาจของวัตถุนิยมความเข้าใจในศาสนากับการศึกษา เน้นความมี “สติ” เพื่อให้คนเรารู้เท่า

ทันในสังขาร 3 และเพื่อให้เกิดผลดีทั้ง 3 ด้านในกายและใจ ได้แก่ 1) ดี 2) เก่ง 3) สุข สอดคล้องกับหลักการตามมรรคมีองค์ 8 หรือ หลักไตรสิกขา คือ ศีล ด้านความประพฤติ หรือ พฤติกรรมทางกาย วาจา, สมาธิการฝึกอบรมจิตใจหรือกระบวนการพัฒนาจิตใจ ยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นและปัญญา การฝึกอบรมปัญญา คือ ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสรรพสิ่งอย่างถูกต้องและเป็นจริง ดังแผนภูมิที่.....

แผนภูมิที่ 3 มรรคมีองค์ 8 หรือหลักไตรสิกขา

1.4) รูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้การเป็นพลเมืองดีพุทธศาสนิกชน

ส่วนรูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้การเป็นพลเมืองดีหลวงพ่อบุทธศาสนิกชน พบว่า หลวงพ่อบุทธศาสนิกชน เน้นการถ่ายทอดหลักธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นสำคัญทางการศึกษาแก่เยาวชน ประชาชน บุคคลทั่วไปทุกระดับ เน้นการปฏิบัติตามหลักอานาปานสติและหลักไตรสิกขา หลวงพ่อยังได้เน้นในการปฏิบัติตนในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชนได้ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นสำคัญนอกจากหลักไตรสิกขาแล้วพุทธชนธรรมดาควรได้ถือปฏิบัติธรรมขั้นพื้นฐานที่จะนำไปสู่ "ความเป็นพลเมืองดี" คือ "หลักธรรมศีล 5" ที่สร้างคุณค่าของชีวิตและสังคมโดยถือเป็นหลักประกันชีวิตของมนุษย์ที่เป็นสากล คือ⁷³

ประกันชีวิต	ด้วยศีลข้อที่ 1
ประกันทรัพย์สิน	ด้วยศีลข้อที่ 2
ประกันครอบครัว	ด้วยศีลข้อที่ 3
ประกันสังคม	ด้วยศีลข้อที่ 4
ประกันสติปัญญา	ด้วยศีลข้อที่ 5

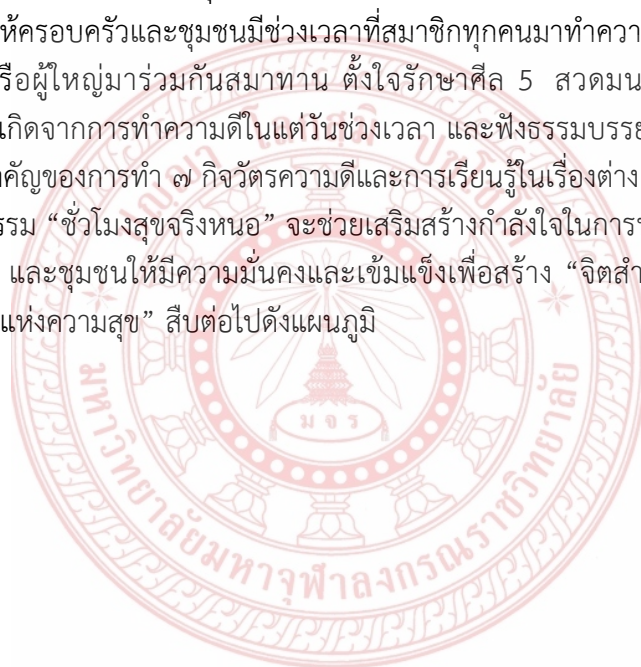
⁷³ พระมหาสุหิตย์ อากาศโร.ดร, ศีล 5 คุณค่าของชีวิตและสังคม. (กรุงเทพฯ:บริษัทดีไลท์จำกัด,2556,หน้า 30-33.

สอดคล้องกับการบูรณาการ 7 กิจวัตรความดีตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ระยะที่ 2 ของ คณะสงฆ์ไทย ได้ส่งเสริมให้ประชาชนได้ตั้งใจปฏิบัติตามหลักศีล 5 โดยเริ่มต้นจากประยุกต์ใช้ 7 กิจกรรมความดี เพื่อสร้างพื้นฐานของการรักษาศีลและการพัฒนาสังคม โดยมีกิจกรรมดังต่อไปนี้

1. รักษาศีล 5
2. สวดมนต์ นั่งสมาธิ
3. จัดเก็บห้องนอน ห้องน้ำ ห้องครัวให้สะอาด บ้านเรือน เป็นระเบียบเรียบร้อย
4. คิดดี...ด้วยการจับดีคนรอบข้าง
5. พูดดี...ด้วยการพูดจาไพเราะ
6. ทำดี...ด้วยการทำบุญหรือบำเพ็ญประโยชน์อย่างน้อย 1 เรื่อง
7. ร่วมกิจกรรมชั่วโมงสุขจริงหนอ

โดยกำหนดให้ครอบครัวและชุมชนมีช่วงเวลาที่สมาชิกทุกคนมาทำความดีร่วมกัน โดยมีการ อาราธนาพระสงฆ์หรือผู้ใหญ่มาร่วมกันสมาทาน ตั้งใจรักษาศีล 5 สวดมนต์ นั่งสมาธิ แบ่งปัน ประสบการณ์ที่ดีๆ ที่เกิดจากการทำความดีในวันช่วงเวลา และฟังธรรมบรรยายจากพระสงฆ์หรือ ผู้รู้เพื่อให้เห็นความสำคัญของการทำ ๗ กิจวัตรความดีและการเรียนรู้ในเรื่องต่างๆ

สำหรับกิจกรรม “ชั่วโมงสุขจริงหนอ” จะช่วยเสริมสร้างกำลังใจในการทำความดีของสมาชิก ในครอบครัว องค์กร และชุมชนให้มีความมั่นคงและเข้มแข็งเพื่อสร้าง “จิตสำนึกแห่งความดีงาม” และการสร้าง “สังคมแห่งความสุข” สืบต่อไปดังแผนภูมิ

แผนภูมิที่ 4 ศิล 5 คุณค่าของชีวิตและสังคม โดยพระมหาสุทิตย์ อาภากร ดร. 2558

2) หลวงพ่อชา สุภทโท (พระโพธิญาณเถร)

2.1) แนวคิดทางพระพุทธศาสนาส่งเสริมการเรียนรู้การเป็นพลเมืองดีและการสร้าง “คน” ของหลวงพ่อชา สุภทโท

หลวงพ่อชา สุภทโท หรือ พระโพธิญาณเถรเป็นพระเถระเจ้าสายปฏิบัติบำเพ็ญสมณธรรมของพระอัครมหารัชมังคลาจารย์ที่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ท่านได้ถ่ายทอดหลักคำสอนของพระพุทธองค์ที่ตรัสว่า "ทำตนให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมสมควรเสียก่อน แล้วจึงสอนคนอื่นที่หลัง จึงจะไม่นับบัณฑิตสกปรก" ฉะนั้นไม่ว่าจะทำกิจวัตรอันใด เช่น การกวาดลานวัด จัดที่ฉัน ล้างบาตร นั่งสมาธิ ตักน้ำ ทำวัตร หลวงพ่อจะลงมือทำเป็นตัวอย่างของศิษย์โดยยึดหลักว่า "สอนคนด้วยการทำให้ดู ทำเหมือนพูดพูดเหมือนทำ"

ดังนั้นศิษย์และญาติโยมจึงเกิดความเคารพเลื่อมใสในปฏิปทาที่หลวงพ่อดำเนินอยู่ และวัดหนองป่าพงเป็นต้นแบบของวัดป่ากว่า 100 แห่งในประเทศไทย และอีกหลายแห่งในยุโรป

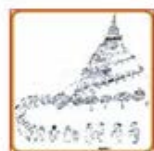
ออสเตรเลีย และแคนาดา หลวงพ่อชาเป็นตัวอย่าง ของพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ แม้จะมีศาสนิกชนมากมายแต่ก็ไม่สร้าง ความแตกแยกให้เกิดนิกาย หรือเข้าไปพัวพันกับการเมืองจนเป็นเรื่องแตกแยก วัดเน้นความเรียบง่าย ไกล่ชิดธรรมชาติ ไม่ฟุ่มเฟือยหรือสะสม คงความเป็นพุทธ คือ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน อย่างแท้จริง หน้าทีหลักของ พระสงฆ์ คือ เป็นที่พึ่งทางจิตใจ อบรมสั่งสอนให้ศาสนิกชนปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามหลักแห่งพระพุทธศาสนาโดยมีจุดมุ่งหมาย คือความงดงามแห่งจิตใจ และปัญญาของบุคคลและสังคม

2.3) แนวคิดของหลวงพ่อกษานการส่งเสริมการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองดี

แนวคิดของหลวงพ่อกษานในการจัดการเรียนรู้และรูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองดี พบว่า หลวงพ่อกษานใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานให้เกิดการเรียนรู้เป็นเบื้องต้นโดยใช้ฐานของความสันโดษของพระป่า คือ การฝึก “ใจ” การฝึกใจเป็นหลักสำคัญ พุทธศาสนาเป็นศาสนาของใจ ผู้ที่ฝึกปฏิบัติทางจิต คือผู้ปฏิบัติธรรมในทางพุทธศาสนาโดย ท่านกล่าวว่าว่า “ใจ” ของมนุษย์นั้นไม่จำเป็นต้องฝึกให้สัมพันธ์กันในการปฏิบัติภาวนาการหายใจเป็นกรรมฐานสู่ความมี “สมาธิ” อันเกิดจากการ “การฝึกใจ” และสิ่งที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งทางใจ คือ การปฏิบัติธรรมการฝึกปฏิบัติธรรม จะต้องมีศีลเป็นพื้นฐานหรือรากฐาน เพราะศีลเป็นสิ่งอบรมกาย วาจา จึงทำให้เกิดปัญญาได้ ศีลสะอาด กายสะอาด วาจาสะอาดและใจสะอาด ถือว่าเป็นฐานที่แข็งแกร่งของการเป็นพลเมือง หลักธรรมนั้นก็คือ “ไตรสิกขา” นั่นเอง

2.4) รูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้การเป็นพลเมืองดีหลวงพ่อกษาน

รูปแบบของการส่งเสริมการเรียนรู้การเป็นพลเมืองดีของหลวงพ่อกษาน พบว่า หลวงพ่อกษานเน้นกระบวนการการเรียนรู้ให้โอกาสกับพุทธศาสนิกชนทุกคนที่เข้าไปศึกษาและถือปฏิบัติที่วัดหนองป่าพงเท่าๆกัน โดยใช้หลักธรรมของพระพุทธองค์เป็นปฐมฐานของการถ่ายทอดการเรียนรู้สำหรับทุกคนหรือหลายๆคนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ และใจต้องต้องพร้อมก่อน รูปแบบ คือ การฝึกปฏิบัติ ด้วยการ “การฝึกใจ” เมื่อใจพร้อมก็เข้าวิถีแห่งการปฏิบัติธรรมเป็นการเติมเต็มความเป็นมนุษย์ใน 3 ด้าน คือ กาย วาจาและใจ สอดคล้องกับพระธรรมสรการวิชชาสูตรเป็นประโยชน์ต่อสัตว์โลกทั้งหลาย มีภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา อินทร์พรหมยมราช และเทวดา และการสอนให้คนรู้จักการให้ ทาน บุญกิริยาวัตถุ 3 คือ 1) การให้การเสียสละการบริจาดโดยไม่คิดเอากลับคืนรวมไปถึงการให้อภัยด้วย เป็นการแบ่งปันสิ่งของแก่บุคคลที่สมควรให้ 2) รักษาศีล คือ การสำรวมกาย วาจา 3) การเจริญเมตตาภาวนา คือ การทำใจของตนเองให้่องใสมีจิตใจรักใคร่ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุขไม่ประมาทในการใช้ชีวิตที่เป็นปัจจัยให้คนดำเนินชีวิตด้วยความสุขตามอัตภาพ จนถึงที่สุดของชีวิตไปสู่สุคติและมรรค ผล นิพพาน ดังแผนภูมิที่.....

แผนภูมิที่ 5 บุญกริยาวัตถุ 3

3) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต)

3.1) แนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ปยุตโต) ในการส่งเสริมการเรียนรู้การเป็นพลเมืองดีและการสร้าง “คน” “มนุษย์” “พลเมือง”⁷⁴

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ปยุตโต) พระเถระเจ้าผู้เป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา และมีผลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนามากมายเป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติ โดยผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและผลงานของหลวงพ่อบุญในประเด็นทางการศึกษาและทางพระพุทธศาสนาในการสร้างเสริมเยาวชนของชาติให้เป็นพลเมืองที่ดีของสังคมไทย จากการข้อมูลทางเอกสาร พบว่า หลวงพ่อบุญได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาและเป็นพื้นฐานในการสร้างเสริมเยาวชนของชาติให้เป็นคนดีได้ต้องมาจากการวางระบบและจัดการศึกษาเป็นปฐมและองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาเป็นสาระธรรมสำคัญในการพัฒนา กาย วาจา ใจของเยาวชนให้มีภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งเป็นคนดีอยู่ในสังคมได้อย่างมั่นคง ในภาวะของการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เทคโนโลยีเข้ามาสู่ชีวิตประจำวันอย่างแพร่หลายนั้นคง ท่านกล่าวว่า ความรู้ในทางพระพุทธศาสนานั้นต้องคู่คุณธรรม ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “ความรู้ในทางพระพุทธศาสนานั้นต้องคู่คุณธรรมซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า วิชาจรณสัมปันโน แปลว่า ผู้ถึงพร้อมด้วย วิชาและจรณะ คือ เป็นผู้มีความรู้และมีความประพฤติดี”

คนที่สำเร็จการศึกษาไปแล้วต้องประกอบพร้อมไปด้วยกายที่พัฒนาแล้ว ศิลที่พัฒนาอบรมดีแล้ว จิตที่อบรมดีแล้วและปัญญาที่อบรมดีแล้วซึ่งสอดคล้องหลักธรรม ไตรสิกขา ศิล สมาธิและปัญญา เป็นชื่อย่อของมรรคมงคล 8 ปฐมแห่งหลักธรรมสำหรับบุคคลทั่วไปต่อการประพฤติปฏิบัติในสังคมต่อการสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่า “มนุษย์หรือชีวิตที่สมบูรณ์ คือ การมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญาอยู่อย่างไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนอยู่อย่างประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ”

ดังนั้นการที่จะที่พัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และเป็นคนดีได้นั้นจะต้องเริ่มต้นตั้งแต่ที่บ้าน โดยพ่อแม่ ให้การอบรมกล่อมเกลาด้านกินดูอยู่ฟังให้สมบูรณ์แล้วมาสานต่อที่โรงเรียนและวัดจึงครบองค์ 3 คือ บวร บ้าน วัด โรงเรียน หลวงพ่อบุญกล่าวว่า ควรบูรณาการจริยธรรม เข้ากับการพัฒนา มนุษย์ในทุกด้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งบูรณาการเข้ากับการจัดการศึกษาตั้งแต่ขั้นพื้นฐานจนถึงระดับอุดมศึกษาเพราะการศึกษาเป็นการพัฒนา “คน” ที่ยั่งยืน ดังนั้นในการส่งเสริมการเรียนรู้การ

⁷⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ปยุตโต). พิมพ์ครั้งที่ 2 ทางสายกลางของการศึกษาไทย.(กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป,2530).

เป็นพลเมืองดีของหลวงพ่อก็คือการบูรณาการร่วมกันระหว่างการศึกษากับพระพุทธศาสนาไม่แยกส่วนใดส่วนหนึ่งออกจากกัน

ในด้านการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ให้เป็นคนดีนั้นในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์(ประยุทธิปยุตโต) นั้นท่านมองว่า การศึกษา หมายถึง “การพัฒนาชีวิตให้ดำเนินไปตลอดจนกระทั่งบรรลุเป้าหมาย คือ อิสราภาพและสันติสุข การศึกษาจึงมีเป้าหมายคือการพัฒนาชีวิตให้จุดหมายอันสูงสุดในส่วนที่จะพึงได้ เมื่อการศึกษาคือการพัฒนาชีวิตเช่นนี้ การศึกษาจึงต้องมีบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญหน้าที่สำคัญของการศึกษานี้เองที่เป็นหล่อหลอมชีวิตของมนุษย์ให้ประสบอิสรภาพและสันติสุขได้” จากหนังสือทางสายกลางของการศึกษาไทย ที่หลวงพ่อดำเนินไว้ พบว่า ในการจัดการศึกษาเพื่อเยาวชนของชาติหลวงพ่อดำเนินไว้ คือ การแบ่งเนื้อหาของการจัดการศึกษาออกเป็น 3 ตอน

ตอนที่ 1 ว่าด้วยการศึกษา เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา

ตอนที่ 2 ว่าด้วยเรื่องความคิด แหล่งสำคัญของการศึกษาและ

ตอนที่ 3 ว่าด้วยเรื่องปัญหาที่ต้องแก้ไขยิ่งกว่าขยายโอกาสทางการศึกษา

และยังได้แบ่งเนื้อหาออกออกเป็น 4 บท และบทที่ถือว่าสำคัญ คือ บทที่ 3 ซึ่งว่าด้วยสาระัตถะของการศึกษา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้แบ่งการศึกษาทั้งระบบออกเป็น 3 องค์ประกอบกล่าวคือ

องค์ประกอบที่ 1 ภารกิจของการศึกษา โดยแบ่งหน้าที่ของนักการศึกษาทั้งระดับผู้บริหารและผู้สอนออกเป็น 2 ประการ คือ หน้าที่ประการแรกคือเรียกว่า สิบปทายก คือผู้ให้วิชาการความรู้ด้วยการทำ หน้าที่ถ่ายทอดศิลปวิทยาให้อย่างสิ้นเชิง หน้าที่ประการที่สองเรียกว่ากัลยาณมิตร คือทำหน้าที่ชี้แนะให้ดำเนินชีวิตถูกต้องดีงาม เพื่อเป็นปูชนียบุคคลอย่างแท้จริง ไม่ใช่เพียงแต่มารับจ้างสอนเท่านั้น

องค์ประกอบที่ 2 คือ กระบวนการศึกษา ท่านได้กล่าวเปรียบเทียบการศึกษาทางโลกกับการศึกษาทางธรรมไว้อย่างน่าฟังว่า การศึกษาในระดับอุดมศึกษาทางโลกแบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ

1) ปริญาตรี การศึกษาในระดับนี้ศึกษาอย่างกว้างๆ ไม่เจาะจงอะไร และเป็นการศึกษาพื้นฐานของทุกวิชา

2) ปริญาโท ในระดับนี้เป็นการศึกษาเจาะลึกลงไปในเรื่องละเอียดของวิชา และไม่ได้ศึกษาหลายวิชาเหมือนระดับปริญญาตรี

3) ปริญาเอก ในระดับนี้เป็นการศึกษาเจาะลึกลงไปเฉพาะเรื่อง เป็นผู้เชี่ยวชาญแต่ละเรื่องในสาขาวิชานั้นๆ

ในทำนองเดียวกันพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้แบ่งการศึกษาทางธรรมหรือทางพระพุทธศาสนาออกเป็น 3 คือ

1) ชั้นญาตปริญา คือขั้นรู้จักวิชานั้นๆ

2) ชั้นตรณปริญา คือ รู้ตรองเห็นหรือรู้จำได้

3) ชั้นปหานปริญา คือรู้แจ้งหรือรู้ขั้นปฏิบัติการแก้ปัญหาได้สำเร็จ

ท่านได้ทำการประสานแนวการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมเข้าด้วยกันอย่างประสานสอดคล้องโดยจัดปริญญา 3 ชั้นของทางโลกวิสัยเป็นกลุ่มวิชาการหรือวิทยาการ และจัดปริญญาทางธรรมหรือพระพุทธศาสนาเป็นกลุ่มแห่งความประพฤติหรือจริยธรรม ท่านได้อธิบายสรุปว่า ระบบปริญญา

การศึกษาทั้งฝ่ายโลกและฝ่ายธรรมนั้นต่างอาศัยซึ่งกันและกัน สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ ผลงานวิจัยของหลายๆท่านที่ผ่านมามีเห็นด้วยกับแนวความคิดนี้ เพราะว่า วิชาการทางโลกล้วนๆ นั้นเปรียบเสมือนอาวุธที่คมกริบ ถ้าไม่มีฝักคือวิชาทางธรรมมาเป็นเครื่องป้องกันไว้ มีดที่ไร้ฝักก็รังแต่ จะบาดหรือทิ่มแทงเจ้าของที่พกพาศาสตราชิ้นไป คนที่มีความรู้แต่อย่างเดียวแต่ไร้คุณธรรมก็รังแต่จะ สร้างปัญหาให้กับสังคม เป็นการทำร้ายตนเองและทำร้ายผู้อื่นด้วย

องค์ประกอบที่ 3 คือ วัตถุประสงค์ของการศึกษา ความรู้ในทางพระพุทธศาสนานั้นต้องคู่ คุณธรรม ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า วิชาจรณสัมปันโน แปลว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ คือ เป็นผู้มีความรู้ดีและมีความประพฤติดี ท่านได้อธิบายว่า คนที่สำเร็จการศึกษาไปแล้วจะต้อง ประกอบพร้อมไปด้วยกายที่พัฒนาแล้ว ศีลที่พัฒนาหรืออบรมดีแล้ว จิตที่อบรมดีแล้ว และปัญญาที่ อบรมดีแล้ว

โดยสรุป พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) เน้นการบูรณาการจริยธรรมเข้ากับวิชาการ ซึ่ง ถือเป็นแนวปรัชญาการศึกษาที่ว่าด้วยการพัฒนา และการพัฒนาในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) จะต้องเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน การศึกษาตามทัศนะของท่านหมายถึง

“การพัฒนาชีวิตให้ดำเนินไปตลอด จนกระทั่งบรรลุเป้าหมายคือ อิสรภาพและสันติสุข การศึกษาจึงมีเป้าหมายคือการพัฒนาชีวิตให้จุดหมายอันสูงสุดในส่วนที่จะพึงได้ เมื่อการศึกษาคือ การพัฒนาชีวิตเช่นนี้ การศึกษาจึงต้องมีบทบาทและหน้าที่อันสำคัญหน้าที่ของการศึกษานี้เองที่เป็น ตัวหล่อหลอมชีวิตของมนุษย์ให้ประสบอิสรภาพและสันติสุขได้” มนุษย์ที่สมบูรณ์คืออะไร พระพรหม คุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า “มนุษย์หรือชีวิตที่สมบูรณ์นั้น คือการมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา อยู่ อย่างไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน อยู่อย่างประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ”

ความมุ่งหมายของการศึกษา ตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ปยุตโต) อีกแห่งหนึ่ง คือ ประโยชน์หรือจุดหมายของชีวิต 3 อย่างตามแนวตั้ง และจุดหมายของการศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิต ตามแนวตั้งนี้จัดเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองโดยตรง ได้แก่ ประโยชน์หรือจุดหมายของชีวิต 3 อย่างตามแนวราบ และท่านยังได้อธิบายถึงแนวคิดทางการศึกษาในประเด็นอื่นๆ อีกดังต่อไปนี้ คือ ด้านกระบวนการศึกษานั้น การศึกษาส่วนแรกคือการถ่ายทอดความรู้จากผู้อื่นที่เรียกว่าปรโตโฆสะ ในที่นี้ก็คือครูเป็นผู้ให้ความรู้โดยตรงและดำรงฐานะเป็นกัลยาณมิตร ผู้คอยแนะนำให้ผู้ได้รับการศึกษา รู้จักวิถีทางแห่งการดำเนินที่ถูกต้องดีงาม กัลยาณมิตรหรือสัปทายกนั้นไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นครู เท่านั้น แต่หากเป็นการศึกษาที่ได้รับจากสังคมและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ด้วย เช่น บิดามารดา หนังสือ ตลอดจนสื่อมวลชนต่าง ๆ การถ่ายทอดโดยวิธีนี้แม้จะก่อให้เกิดประโยชน์มากมายต่อผู้ได้รับการศึกษา ก็ตาม แต่ก็ยังไม่สามารถให้ผู้ได้รับการศึกษาบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิตได้ ก็เนื่องมาจากว่า การศึกษาที่แท้จริงคือการศึกษาชีวิตของตนเอง เพื่อให้รู้จักตนเองและสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่มี อยู่ด้วยตนเองได้ จึงจำเป็นจะต้องอาศัยการพัฒนาภายในหรือการศึกษาที่ก่อให้เกิดความรู้ภายใน เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ คือ การศึกษาชีวิตและสรรพสิ่งโดยพิจารณาด้วยใจอันแนบคาย มีการคิด ถูกรู้อิ ความรู้จักคิดหรือคิดเป็น” การคิดแบบนี้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในบุคคลซึ่งทำให้ จุดหมายของการศึกษาบรรลุวัตถุประสงค์ได้ ซึ่งมีอยู่ 11 วิธีด้วยกันคือมีวิธีคิดแบบสี่สาวหาเหตุ ปัจจัยเป็นต้น การคิดแบบโยนิโสมนสิการจึงสรุปลงได้เป็น 2 คือ

1. โยนิโสมนสิการประเภทพัฒนาปัญญาโดยตรง มุ่งให้เกิดความเข้าใจตามเป็นจริงตรงกับสถานะแท้ ๆ เป็นโยนิโสมนสิการ ระดับสังคัม

2. โยนิโสมนสิการประเภทสร้างเสริมคุณภาพจิต มุ่งปลูกเร้าให้เกิดคุณธรรมหรือกุศลธรรมต่างๆ เน้นการสกัดหรือขมต้ณหา เป็นเครื่องนำไปสู่โลกียสัมมาทิฐิโยนิโสมนสิการระดับจริยธรรม พระพุทธศาสนาถือว่าการศึกษานั้นคือชีวิตและต้องเป็นชีวิตที่ดำเนินอย่างถูกต้องมีการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาจึงจะเป็นการศึกษา

ในด้านองค์ประกอบของการจัดการศึกษา พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต) เสนอว่าโรงเรียนและสังคัมชุมชนนั้น ไม่ควรแยกออกไปจากกัน ซึ่งตัวเชื่อมที่สำคัญระหว่างโรงเรียนกับสังคัมชุมชนตลอดถึงครอบครัวนั้น คือ จริยศึกษา ท่านกล่าวว่าการบูรณาการ (integration) สถาบันการศึกษาเข้าในระบบจริยศึกษาของชุมชนหรือบูรณาการจริยศึกษาของโรงเรียนให้เข้ากับระบบจริยศึกษาของชุมชน โดยที่โรงเรียน วัด และบ้านมีส่วนร่วมอยู่ในระบบจริยศึกษา อย่างกลมกลืนเป็นอันเดียวกันดังจะเห็นได้จากท้องถิ่นในชนบทจะมีหมู่บ้าน “บวร” มากมาย (บวร ย่อมาจาก บ. คือบ้าน, ว. คือวัด, และ ร. คือโรงเรียน) สิ่งนี้ย่อมเป็นหลักประกันถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับ สังคัมชุมชนนั้นๆ ในโรงเรียนบุคคลที่มีความสำคัญก็คือครูและนักเรียน ในโรงเรียน ครูนับว่าเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุด ครูในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ ก็คือ บุคคลที่สามารถถ่ายทอดความรู้และช่วยชี้แนะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจของนักเรียน “ครูมีหน้าที่ 2 ประการคือ สิบปทายก คือผู้ให้หรือถ่ายทอดศิลปวิทยาและกัลยาณมิตรคือ ผู้ทำหน้าที่เป็นเพื่อนที่ดีหรือเพื่อนแท้ ช่วยชี้นำศิษย์มีปัญหาและคุณธรรม” หน้าที่ครูในการถ่ายทอดคุณธรรมนี้จัดเป็นปัจจัยภายนอกของครูในแง่ของกัลยาณมิตรคือผู้แนะนำอบรมให้นักเรียนดำเนินชีวิตอยู่ในสังคัมอย่างถูกต้อง คุณธรรม หรือ คุณสมบัติเบื้องต้นของครูที่ก่อให้เกิดศรัทธาแก่นักเรียนมีอยู่ 7 ประการที่เรียกว่า ครูธรรม

ส่วนที่เกี่ยวกับหลักสูตร พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ยอมรับความรู้สมัยใหม่ที่มีเทคโนโลยีเข้ามาสนับสนุนซึ่งเน้นพุทธิศึกษา เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นเลิศทางวิชาการและวิชาชีพอันจะสามารถนำไปประกอบอาชีพได้โดยเฉพาะหลายสิบปีที่ผ่านมา แต่ปัจจุบันนี้การศึกษาแบบตะวันตกกำลังประสบปัญหาอย่างมากก็เนื่องมาจากว่าหลักสูตรนั้นไม่ได้จัดไว้เพื่อพัฒนาชีวิตทุกด้าน เน้นไปในทางวัตถุนิยมมากเกินไป ก็เพราะว่าไม่สามารถแก้ปัญหาชีวิตภายในของมนุษย์ได้เป็นที่ทราบกันดีว่า การศึกษาคือการพัฒนาชีวิตให้มีความเจริญงอกงามทั้งในด้านพุทธิศึกษา จริยศึกษาและพลศึกษา การศึกษาจึงไม่ได้แยกออกไปจากวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์เลย การจัดหลักสูตรก็ควรที่จะเน้นให้สอดคล้องกับข้อเท็จจริงแห่งการดำเนินชีวิต ไม่ใช่จะมองเพียงด้านใดด้านหนึ่ง การจัดหลักสูตรควรที่จะให้เป็นไปในลักษณะบูรณาการกับสาขาวิชาการอื่น ๆ ให้เป็นไปในลักษณะจริยศึกษาที่สากลกับทุกสาขาวิชาที่ถ่ายทอด พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) จึงเสนอให้มีการผสมผสานความรู้ต่างๆ ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดทั้งภายนอกและภายใน และได้เสนอให้นำพุทธธรรมเข้ามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาการนำพุทธธรรมที่เป็นแกนกลางของพระพุทธศาสนา มาบรรจุลงในหลักสูตรนั้นท่านกล่าวว่าเริ่มตั้งแต่ “หลักชั้น 5 หลักปฏิจจสมุปบาท หลักไตรลักษณ์ มรรคมีองค์ 8 และอริยสัจ 4 หลักธรรมที่ท่านเสนอนั้นล้วนเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เมื่อจะย่อลงก็สามารถจัดลงในอริยสัจ 4 ซึ่งเป็นหัวข้อธรรมที่ครอบคลุมกว่าข้ออื่น ๆ

“อริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมสำคัญที่ครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา”

ในส่วนของการเรียนการสอนนั้นเป็นหน้าที่ของบุคคล 2 กลุ่มคือ

กลุ่มผู้ให้การศึกษา ได้แก่ ครู

กลุ่มผู้รับการศึกษา ได้แก่ นักเรียน

การเรียนการสอนก็แบ่งออกเป็น 2 เช่นเดียวกัน

ประการแรก การสอนแบบสะสมข้อมูลโดยครูถ่ายทอดให้แก่นักเรียนทางด้านวิชาการ และทักษะต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความชำนาญการสอนแบบนี้ไม่ได้ช่วยให้นักเรียนได้คิด แต่หากช่วยให้เกิดสัญญาคือความจำมากกว่า

ประการที่สอง การสอนโดยไม่มีการสะสมข้อมูลโดยศึกษาจากภายในของผู้เรียนเอง ผู้สอนเป็นเพียงผู้แนะนำ ชี้แนะแนวทางเท่านั้น ส่วนการปฏิบัติจริงโดยการนำไปคิดพิจารณาด้วยตนเองเป็นหน้าที่โดยตรงของนักเรียน

องค์ประกอบของการศึกษานั้นแบ่งออกเป็น 4 อย่าง

โรงเรียนเป็นองค์ประกอบอันดับแรกเพื่อเป้าหมายคือให้การศึกษาแก่นักเรียน ซึ่งการเรียนการสอนนั้นมิได้แยกออกไปจากวิถีชีวิต โรงเรียนจึงมีหน้าที่ 2 ประการคือ การถ่ายทอดความรู้และสร้างสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการเกิดการพัฒนาภายในแก่นักเรียน โรงเรียนจึงเป็นสถาบันที่ต้องอาศัยองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น บ้าน วัด เพื่อจัดการศึกษาให้เกิดสารัตถะมากขึ้น ครูและนักเรียนต่างก็มีบทบาทด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย คือครูมีหน้าที่ถ่ายทอดศิลปวิทยาและทำตนให้เป็นที่กล่าวยกย่องที่ดี คอยแนะนำชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตแก่นักเรียน ในขณะที่นักเรียนก็มีหน้าที่รับเอาความรู้และสร้างคุณธรรมปัญญาให้เกิดแก่ตนเอง ครูและนักเรียนจึงสัมพันธ์กันอยู่เสมอ

ส่วนด้านหลักสูตร พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้เสนอให้ใช้พระพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทในการแก้ปัญหาของชีวิตภายใน แต่ประสานสอดคล้องกับวิชาการทางโลกที่ทันสมัยในยุคเทคโนโลยีอันเป็นวิชาการที่ส่งเสริมให้ความสะดวกสบายภายนอกต่อบุคคล ในด้านการเรียนการสอนนั้นทั้งครูและนักเรียนต่างก็ทำหน้าที่ของตนด้วยความระมัดระวัง ครูก็ไม่ควรสอนแบบยัดเยียดถือตัวเองเป็นใหญ่ แต่หากคอยดูแลแนะนำนักเรียนในทางที่ถูกที่ควร ในขณะที่นักเรียนก็ตั้งใจฝึกฝนอบรมคุณธรรมปัญญาด้วยตนเอง นอกจากนั้น การเรียนการสอนตามหลักอริยสัจ 4 ก็เป็นวิธีการหนึ่งที่น่าจะนำมาประยุกต์ใช้ได้ดีในสังคมปัจจุบันทำให้เกิดความชัดเจนว่าองค์ประกอบของการศึกษานั้น ได้ถูกจัดขึ้นมาดูจะสอดคล้องสัมพันธ์กับจุดหมายของการศึกษาตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต)

ด้านสัมฤทธิ์ผลในการพัฒนาการศึกษา การศึกษาเป็นการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ การพัฒนาดังกล่าวจึงแบ่งออกเป็น 4 ด้านที่เรียกว่าภาวิตตะ คือมีตนที่ได้รับการศึกษาอบรมแล้ว พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต) ให้ทัศนะว่า ในวงการศึกษาระดับอุดมศึกษาและจิตวิทยาตะวันตกนิยมแบ่งพัฒนาการทางการศึกษาของบุคคลไว้ 4 ด้าน คือ

- 1) พัฒนาการด้านร่างกาย
- 2) พัฒนาการด้านสังคม
- 3) พัฒนาการด้านอารมณ์

4) พัฒนาการด้านปัญญา

หรือแบ่งออกเป็น 3 แดน คือ

- 1) พุทธิพิสัย คือ แดนความรู้และความคิด (cognitive domain),
- 2) เจตพิสัย หรือแดนความรู้สึก อารมณ์ และทัศนคติ (affective domain)
- 3) ทักษะพิสัย หรือ แดนประสานงานจิตซบเคลื่อนไหว (psychomotor domain)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ยืนยันว่า การแบ่งแดนอย่างนี้มีความใกล้เคียงกับการจำแนกที่มีอยู่ก่อนแล้วในพระพุทธศาสนา ถ้าดูเพียงแต่ตัวอักษรก็แทบจะไม่แตกต่างกันเลยกับการที่พระพุทธศาสนาจำแนกภาวนาคือการพัฒนาเป็น 4 ด้าน คือ ภาวนา ได้แก่การพัฒนาทางกาย ศิลภาวนา ได้แก่การพัฒนาพฤติกรรมที่แสดงออกต่อสภาพแวดล้อม จิตตภาวนา คือการพัฒนาจิตใจ และปัญญาภาวนาคือการพัฒนาปัญญา และจำแนกการศึกษาออกเป็น 3 คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา หรือ ศิล สมาธิ ปัญญา ในส่วนที่ต่างกันก็มี พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต) ให้ทัศนะว่าจะว่าไม่ต่างกันเลยนั้นคงไม่ใช่ ความจริงแล้วต่างกันแน่ของขอบเขตและจุดเน้น

โดยสรุปกล่าวได้ว่าพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) มองว่า การศึกษาที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ประสบความสำเร็จมากกว่า ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ เป็นต้นว่า การศึกษาเน้นการเรียนรู้ทางด้านทฤษฎีหรือวิชาการและพัฒนาความรู้ความชำนาญเฉพาะด้านเท่านั้น (Specialization) การศึกษาในยุคแห่งการแข่งขันจึงเป็นเพียงการสะสมข้อมูลและทักษะความชำนาญ อันจะสามารถไปประกอบอาชีพ ทั้งนี้ได้ทิ้งการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตในด้านอื่น ๆ ของผู้รับการศึกษาไป การศึกษาในลักษณะเช่นนี้จึงเป็นการปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมบางอย่างลงไปในสมองของผู้ศึกษาอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้เลย เช่น ให้การยกย่องผู้ที่เรียนเก่ง เน้นการศึกษาเพื่อให้เกิดความก้าวหน้าตลอดถึงการประสบความสำเร็จในอาชีพการงาน เพื่อความร่ำรวย มีชื่อเสียงตลอดถึงการมีบารมีอำนาจเหนือคนอื่น เป็นการสร้างความอยากเพื่อสนองตอบความโลภและความโกรธ ขอบชิงดีชิงเด่น เบียดเบียน ชัดแย้งซึ่งกันและกัน

นอกจากนั้นพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ยังได้วิจารณ์ต่อไปอีกว่าสิ่งที่อยู่เบื้องหลังทัศนคติเช่นนี้คือการศึกษาที่มีตัววิชาครอบงำอยู่ คือ ไม่เข้าใจการศึกษาที่แท้จริง ขาดเป้าหมายเป็นการศึกษาเพียงฉาบฉวยอันเกิดมาจากมิจฉาทิฐิเป็นจุดเริ่มต้น เป็นการศึกษาที่ไม่ได้มองภายใน แต่หากเป็นการมองภายนอกเป็นหลัก เมื่อมีปัญหาเกิดแก่ชีวิต การศึกษาเพื่อสนองความโลภและความโกรธนั้นไม่สามารถจะแก้ไขปัญหาของตนเองตลอดถึงสังคมไทยได้เลย ดังที่ปรากฏอยู่เสมอในสังคม เช่น มีการแบ่งแยก การขัดแย้งเกิดขึ้นในระหว่างกลุ่มชน เชื้อชาติและการขัดแย้งทางเศรษฐกิจการค้าต่างๆ จะเห็นว่าปัญหาอันเกิดมานี้ล้วนมีพื้นฐานมาจากระดับบุคคลแทบทั้งสิ้น และการนำมาตรการต่างๆ มาแก้ปัญหานั้นๆ อาจจะได้ชั่วคราวชั่วคราวแต่การเปลี่ยนแปลงที่ถาวรนั้นจะเกิดขึ้นก็โดยการพัฒนาที่ตัวบุคคลของแต่ละบุคคลก่อน สิ่งที่จะทำให้บุคคลเปลี่ยนแปลงได้นั้น ท่านได้เสนอให้มองที่จุดเริ่มต้นคือ การศึกษาเป็นหลัก อันจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อตนเองและสังคม

ท่านเห็นว่าความรู้สมัยใหม่ที่มีเทคโนโลยีเข้ามาสนับสนุน ซึ่งเน้นพุทธิศึกษาเพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นเลิศทางวิชาการและวิชาชีพ อันจะสามารถนำไปประกอบอาชีพได้ตามแนวการศึกษาแบบ

ตะวันตก ซึ่งกล่าวกันว่าเน้นความมีเหตุมีผลคือวิทยาศาสตร์ที่มีความเจริญก้าวหน้า แต่ปัจจุบันนี้ การศึกษาแบบตะวันตกกำลังประสบปัญหาอย่างมากก็เนื่องมาจากว่าหลักสูตรนั้นไม่ได้จัดไว้เพื่อพัฒนาชีวิตทุกด้าน เน้นไปในทางวัตถุนิยมมากเกินไป ความเจริญด้านวิทยาศาสตร์ที่เน้นพวกวัตถุ มากเกินไปนั้นวันจะประสบความล้มเหลว ก็เพราะว่าไม่สามารถแก้ปัญหาชีวิตภายในของมนุษย์ได้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ต้องการเสนอหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นตัวบูรณา การกับศาสตร์สาขาอื่นๆ ไม่ต้องการที่จะใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาตอบปัญหาทางสังคมทุกอย่าง อย่าง แต่ท่านเสนอหลักวิชาการในมุมมองของพระพุทธศาสนา เพื่อให้เป็นทางเลือกอันหนึ่งสำหรับ การแก้ปัญหาที่ศาสตร์อื่นๆ ถึงทางตันและยังแก้ปัญหาอะไรไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเรื่องความ เชี่ยวชาญเฉพาะด้านมีทั้งผลดีและเสีย ผลดีที่ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

ไม่ได้ปฏิเสธแต่ท่านมองเห็นผลเสียในขณะที่คนอื่นมองไม่เห็น ยกตัวอย่างเรื่องผลิตภัณฑ์ M.G.O. คือ การตัดแปลงพันธุ์พืชทางวิทยาศาสตร์เพราะความเชี่ยวชาญมากในสายนี้ ทำให้เกิดผลเสียทางด้าน สิ่งแวดล้อม ถึงขนาดห้ามรับประทานอาหารที่ผลิตด้วยวิธีการนี้ คำว่าบูรณาการคือนำเอาหลัก จริยธรรมเข้าไปกำกับ ให้คำนึงถึงผลที่จะตามมารอบด้านก่อนทำอะไรลงไป และการจะทำได้ ผู้เชี่ยวชาญในสาขานั้นๆ ต้องเปิดใจรับรู้ศาสตร์แขนงอื่นๆ ด้วย คล้ายๆ กับปัญหาการขุดเจาะท่อ ประปาต้องคำนึงถึงภูมิศาสตร์ และพยายามร่วมมือกับสำนักงานไฟฟ้าด้วยและต้องประสานงานกับ ผู้รับผิดชอบเรื่องการทาง การทำงานต้องประสานกันต้องคำนึงถึงความเสียหายอันจะเกิดมีแก่สังคม ส่วนอื่นด้วย ขณะนี้ทั่วโลกหันมาหาศาสนาเพื่อต้องการนำเอามุมมองทางศาสนาไปแก้ปัญหาวิกฤต ทางวิชาการต่างๆ ซึ่งแน่นอนศาสนาเป็นมุมมองทางด้านจิตวิญญาณก็เพื่อต้องการให้เกิดดุลยภาพ ยุค ปัจจุบันเป็นยุคการเสนอแนวความคิดแบบองค์รวมทางความรู้หรือยุคพหุนิยมทางความคิด ความ ร่วมมือกันเท่านั้นจะทำให้เกิดสันติภาพ การเสนอแนวความคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งที่ยอมรับกันในวง วิชาการสมัยใหม่ ข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เสนอหลักการพัฒนาที่ ยั่งยืนต้องเน้นการพัฒนาคน ที่ผ่านมาระดับการพัฒนาวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์และ วิทยาศาสตร์ที่ผิดๆ กล่าวคือเน้นการพิชิตธรรมชาติ จะเห็นว่าสอดคล้องกับอารยะประเทศอื่นๆ เช่น ประเทศมาเลเซีย ตามแผนพัฒนาประเทศระยะ 10 ปี จากการศึกษาเอกสารและประมวลเข้าด้วยกัน พบว่า มีผลงานวิจัยของพระมหาญาณวฑฒน์วดีวฑฒโนที่ขยายผลต่อยอดแนวคิดทางการศึกษาของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) คือ เรื่องวิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) พบว่า

1) แนวคิดทฤษฎีทางการศึกษาของไทย เป็นแนวคิดที่บูรณาการแนวคิดการศึกษา ไทย และแนวคิดการปฏิรูปการศึกษาไทย ผ่านกระบวนการพัฒนานโยบาย และเป็นแนวคิดการศึกษา ที่ สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยซึ่งมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของการศึกษาที่เรียกว่า “การศึกษาวิถีพุทธ” ที่เน้นพัฒนาตนเองให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งด้านความรู้(วิชา) และความ ประพฤติ(จรณะ) หรือความรู้คู่คุณธรรม จึงจะท าให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งปัญญาได้โดยแท้จริง

2) แนวคิดทางการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ตามแนวทางการปฏิรูป การศึกษา 6 ด้าน ได้แก่

2.1) แนวการจัดการศึกษา ได้แก่ (1) ความหมายของการศึกษา (2) ความ มุ่งหมาย ของการศึกษา (3) หน้าที่ของการศึกษา (4) องค์ประกอบของการศึกษา (5) การจัดการ

ศึกษา คือ ไตรสิกขา และการปฏิรูปการศึกษาเพื่อจัดการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับสังคมไทย (การศึกษาวิถีพุทธ)

2.2) การบริหารและการจัดการศึกษา การบริหารและการจัดการศึกษา จะต้อง ครอบคลุมชุมชนทั้งหมด ซึ่งประกอบด้วย บ้าน วัด โรงเรียน (“บวร”) ด้วยการสร้างความสมดุลขึ้นมา โดยให้ชุมชนปรับตัวสอดคล้องและส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน จนเกิดเป็นชุมชนแห่งการศึกษาที่ แท้จริง (ชุมชนแห่งกัลยาณมิตร)

2.3) มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา ได้แก่ ก. มาตรฐานการศึกษา เป็นมาตรฐานการศึกษาที่เป็นคุณสมบัติของผู้ได้รับการศึกษาตามแนวพุทธ ได้แก่ (1) คุณสมบัติของผู้ ได้รับการศึกษา คือ ภาวิต 4 (2) คุณธรรมของผู้ได้รับการศึกษา คือ มีปัญญา และมีกรุณา (3) การ ดำเนินชีวิตของผู้ได้รับการศึกษา คือ การทำประโยชน์ตน และการทำประโยชน์ต่อผู้อื่น การประกันคุณภาพการศึกษา เป็นการประกันคุณภาพการศึกษาตามแนวพุทธ คือ ภาวนา 4,

2.4) ครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา ได้แก่

ก. คุณภาพและมาตรฐาน คือ คุณสมบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งประกอบด้วย หน้าที่หลัก คือ สิบปทายก และความเป็นกัลยาณมิตร การจัดการศึกษาทางธรรมวินัย ทศพลญาณ ปฏิสัมภิตา 4 และสี่ลาการสอน 4

ข. การผลิตและการพัฒนา ได้แก่ (1) การผลิตและการพัฒนาตามระยะเวลา คือ ในระยะสั้นเพื่อสร้าง ความเป็นนักเรียนที่ดีตามหลักบัพนิมิตของการศึกษา 7 และในระยะยาวเพื่อสร้างความเป็นบัณฑิต ผู้มีศีลจรรยา มีจริยธรรม มีความสุข และการผลิตและการพัฒนาตามความมุ่งหมายของวิชาการ คือ วิชาศึกษาทั่วไปเพื่อสร้างความเป็นบัณฑิต และวิชาเฉพาะวิชาชีพเพื่อสร้างเครื่องมือบัณฑิต (2) จริยศึกษา เป็นการผลิตครูที่จะต้องคัดยัดคนให้มาเป็นยอดครูและคัดยัดครูให้มาเป็น ครูจริยศึกษา

2.5) ทรัพยากรเพื่อการศึกษา ได้แก่

ก. ทรัพยากรเพื่อการศึกษาคือธรรมชาติ เป็นแนวคิดการจัดการธรรมชาติได้แก่ (1) แนวคิดเก่าที่พิชิตธรรมชาติและเสพบริโภคมากที่สุด (2) แนวคิดใหม่ที่เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

ข. ทรัพยากรเพื่อการศึกษาคือมนุษย์ เป็นการพัฒนามนุษย์ ได้แก่ การพัฒนามนุษย์ในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์และในฐานะที่เป็นมนุษย์ (ชีวิต)

2.6) เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ได้แก่

(1) การพัฒนาผู้ใช้เทคโนโลยีที่เกี่ยวกับการฝึก อินทรีย์ 6 ในด้านการศึกษา (2) การพัฒนาผู้ผลิตเทคโนโลยีด้วยการผลิต และพัฒนาเทคโนโลยีที่ สร้างสรรค์ และไม่ก่อให้เกิดปัญหาให้แก่สังคม (3) ปัญหาที่ควรสร้างขึ้นในยุคไอที คือ ปฏิสัมภิตา 4

3) องค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัยนี้ คือ ความคิดของนักปราชญ์สู่การจัดการศึกษา หรือการ ปฏิรูปการศึกษา ที่มีความสอดคล้องกันและมีความเป็นไปได้ในการปฏิรูปการศึกษา กล่าวคือ นโยบายการปฏิรูปการศึกษาตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) เป็นการบูรณาการ จัดการศึกษาวิถีพุทธกับกระบวนการพัฒนานโยบาย ซึ่งประกอบด้วย ปรัชญาการศึกษา วัตถุประสงค์ เป้าหมาย และนโยบายการปฏิรูปการศึกษา 6 ด้าน 16 ข้อ

นอกจากนั้นยังสอดคล้องกับพุทธปรัชญาการศึกษาในพระธรรมคัมภีร์ (ป.อ.ปยุตโต) พบว่า พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวถึงความหมายของการศึกษาว่า คำว่า “การศึกษา” มาจากภาษาบาลีว่า สิกขา แต่ตามสันสกฤตว่า “ศิกษา” ทั้ง สิกขาและศิกษา และศิกษา เป็นคำเดียวกัน ซึ่งทั้งพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) และพุทธทาสภิกขุ มีความเห็นเรื่อง ความหมายของการศึกษาตรงกัน ส่วนการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์(ประยุทธ์ ปยุตโต) เรียก การฝึกตนของมนุษย์ว่า การศึกษา (สิกขา) หรือการพัฒนาชีวิต (ภาวนา) ซึ่งเป็นการศึกษาที่เรียกว่า ไตรสิกขา และการศึกษาคือ การพัฒนาชีวิตที่ดำเนินไปตลอดจนกระทั่งบรรลุเป้าหมายคือ อิสระภาพ และความสุขตามหลักไตรสิกขา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ต้องการเน้นความหมายของการศึกษาอย่างพุทธทาส ภิกขุ ที่มุ่งเน้นการให้ความหมายการศึกษาในเชิงการฝึกฝนอบรมตน ให้ออกเกิดความสุขทั้งทาง ร่างกายและจิตใจ และการมุ่งการศึกษาเพื่ออริสภายภายในที่ว่า การศึกษาภายในตนเป็นสิ่งที่ยืนตัว แน่นอน เพราะเกี่ยวข้องกับธรรมชาติภายในของบุคคล การศึกษาเพื่ออริสภายภายนอก เป็นประโยชน์ แก่มนุษย์และทำให้ชีวิตเข้าถึงจุดมุ่งหมาย คือ ความเป็นอยู่อย่างดีที่สุดได้จริง จึงเรียกว่าการศึกษาที่ แท้

จากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ในพระธรรมคัมภีร์ (ป.อ.ปยุตโต) มอง การศึกษาในประเด็นที่ว่า เมื่อการศึกษาสามารถพัฒนาภายในตัวของผู้เรียนได้แล้ว ก็สามารถพัฒนา ภายนอกได้ตามไปด้วย ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) เห็นว่าความมีอริสภายภายในก็คือ ความไม่มีทุกข์ในชีวิต การตามรู้เท่าทันตามความเป็นจริง ซึ่งก็คือการเข้าถึงภาวะเป็นพระอรหันต์ ส่วนอริสภายภายนอกก็คือ การศึกษาที่ส่งเสริมให้เป็นผู้ที่มีความรู้ หรือทักษะความสามารถด้านต่างๆ เพื่อเป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างราบรื่นได้ในสังคม

จุดมุ่งหมายการศึกษาในพระธรรมคัมภีร์ (ป.อ.ปยุตโต) นั้นมีจุดมุ่งเพื่อให้ คนที่มีการศึกษา จบการศึกษาแล้ว เรียกว่า “บัณฑิต” คือคนที่ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา เป็นอยู่ด้วยความไม่ประมาท พัฒนาชีวิตของตนจนบรรลุถึงประโยชน์ที่เป็นจุดหมาย ทั้ง 3 คือ ทิฐุธรรมมีกัตถะ สัมปรายิกัตถะ และปรมัตถะ

จุดหมายทั้ง 3 ประการนี้ เป็นจุดหมายที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาหรือเป็นอุดมคติของผู้เรียนที่ ต้องตระหนักในการศึกษา เพื่อให้เกิดเอาใจใส่ในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง สร้างให้คนธรรมดาเป็นคนที่ ได้รับการศึกษาที่เรียกว่าเป็น “บัณฑิต” และการศึกษาที่เป็นเครื่องมือให้แก่บัณฑิตในการดำเนินชีวิต และบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมส่งเสริมให้ผู้ที่ผ่านการศึกษาเป็นบุคคลที่มีชีวิตที่ดีงาม โดยไม่ต้องอิงกับ วัตถุ อินทรีย์สัมผัสที่ตอบสนอง เป็นบุคคลที่พึงประสงค์ในการดำเนินชีวิตที่เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ ผู้อื่นด้วย เพราะการศึกษาหากไม่สามารถสร้างให้ผู้เรียนบรรลุผลในด้านความสุขได้ การศึกษาก็ยังไม่ เป็นการการศึกษาที่แท้จริง การศึกษาจึงเป็นทางออกของการแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริง การศึกษาจึง สามารถพัฒนาศักยภาพมนุษย์ให้เป็นผู้มีความสุข

จุดมุ่งหมายของการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) คือ การพัฒนาบุคคลให้มี ปัญญา คือมีชีวิตหลุดพ้นจากกิเลส สามารถดำเนินชีวิตไปด้วยความเข้าใจโลกและสังคมเพื่อเป็น เครื่องมือในการช่วยพัฒนามนุษย์ ให้เกิดปัญญาเพราะเมื่อสามารถพัฒนาให้เกิดปัญญาแล้ว ก็ได้ชื่อว่า

เป็น “บัณฑิต” ซึ่ง บัณฑิต ในความหมายก็คือ เป็นผู้ที่ดีดำเนินชีวิตด้วยปัญญาอันนำไปสู่การมีชีวิตที่เป็นประโยชน์ ที่มีความสุข ทั้งต่อตนเอง และผู้อื่น ส่วนหลักสูตรการศึกษา พบว่า หลักสูตรการศึกษา ในพระคัมภีร์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ท่านพระอาจารย์ได้กล่าวถึง หลักสูตรการศึกษาว่าต้อง มีการนำหลักธรรมมาประยุกต์ คือ 1.หลักอริยสัจ 4, 2.หลักชั้น 5, 3. หลักปฏิจตุสมุปบาท 4. หลักไตรลักษณ์ 5. หลักมัชฌิมาปฏิปทา = ไตรลักษณ์ = โอวาทปาฏิโมกข์ เพื่อให้การศึกษาเป็นไปอย่างครบวงจร ที่ให้ความสำคัญทั้งชีวิต คือร่างกาย และจิต เป็นการส่งเสริมพัฒนาการที่สมดุล เพื่อนำไปสู่ การศึกษาศิลปศาสตร์ว่า เป็นวิชาที่จะพัฒนาศักยภาพพื้นฐานของมนุษย์ การเรียนรู้หรือว่ารับรู้ต้อง สามารถสื่อความหมายถ่ายทอดแก่ผู้อื่นอย่างๆ ได้ผลเป็นการนำไปสู่การมีชีวิตที่ดีงาม การมีชีวิตที่เป็น สุข การสอนจริยธรรมที่เกี่ยวกับการแสดงออกอย่างเสรี ก็ต้องฝึกการรับฟังผู้อื่นด้วย และคิด เชื่อมโยงไปหาการใฝ่รู้ความจริง จะฝึกแต่การแสดงออกโดยเสรีอย่างเดียวไม่ได้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เน้นถึงหลักสูตรที่เสริมทั้งด้านวิชาการและวิชาศีลธรรม เพื่อให้เกิดกระบวนการคิดที่เรียกว่ามีโยนิโสมนสิการ สามารถเข้าใจชีวิตได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง ที่การศึกษาเป็นไปเพื่อการสิ้นทุกข์แม้ว่าหลักสูตรต้องการที่จะมุ่งเน้นความเป็นเลิศเฉพาะทาง เป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนด แต่ต้องมีเป้าหมายไว้ว่า ต้องให้ผู้สำเร็จการศึกษาเป็นอย่างไร มีคุณสมบัติ อย่งไร ซึ่งต้องตั้งไว้ก่อนแต่ก็ต้องให้ความสำคัญในเชิงบูรณาการ คือการศึกษาในด้านศีลธรรมก็ต้อง สอนควบคู่กันไปด้วย คือ ต้องมีการกล่าวเน้นย้ำในการสอนทุกครั้ง

นอกจากประเด็นที่ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มองการศึกษาแล้ว พบว่า หนังสือ ธรรมนูญชีวิต (A Contitution For Living) ของท่านพระพรหมคุณาภรณ์(ประยูรธัญญ์ปยุตฺโต)มี ตอน หนึ่งของบทนำที่น่าคิดติดตามได้พูดถึง “คน” ที่มีผลต่อการเป็นพลเมืองดี คือ คนปัจจุบันจำนวนมาก มากมายมองชีวิตทุกวงการเป็นต่อสูระหว่างผลประโยชน์ที่ขัดกันเกิดเป็นฝ่ายนายจ้างกับลูกจ้างรัฐบาล กับราษฎร คนมีกับคนจนและแม้แต่หญิงกับชายหรือลูกกับพ่อแม่เมื่อคนถือเอาทรัพย์สินและอำนาจเป็น จุดหมายของชีวิตสังคมก็กลายเป็นสนามต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวที่ขัดกันเราก็เลยต้องเที่ยว จริยธรรมสำหรับมาปกป้องผลประโยชน์เหล่านั้น คือ

“จริยธรรมเชิงลบ” กล่าวคือ สังคมยึดหลักผลประโยชน์แบบเห็นแก่ตัว โดยถือ “สิทธิของแต่ละคนที่จะแสวงหาความสุข”เราก็เลยต้องหาจริยธรรมดั่งเช่น “สิทธิมนุษยชน” มากอยก็ดกกันกันและ กันไว้ไม่ให้มาเชือดคอหอยกันในระหว่างที่กำลังวิ่งหาความสุขนั้น

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็น “จริยธรรมเชิงบวก” ประโยชน์สุขจุดหมายหาใช้ทรัพย์สิน และอำนาจไม่พรพุทธศาสนาถือว่าสังคมเป็นสื่อกลางที่ช่วยให้ทุกคนมีโอกาสเท่าเทียมกันที่จะพัฒนา ตนเอง และเข้าถึงประโยชน์สุขมากที่สุดและนำจริยธรรมมาใช้เพื่อแก้กุลหนุนจุดหมายที่กล่าว และคำสอนที่แสดงไว้ธรรมนุญชีวิตยึดตามหลักธรรมที่เป็นตามจริงไม่จำกัดกาล กล่าว คือ กรุณา เมตตา สามัคคี สังคหะและปัญญาคนสมัยใหม่ที่มองธรรมชาติคนว่าเห็นแก่ตัวอาจจะรู้สึกว่าการคำสอน เหล่านี้เป็นเพียงอุดมคติแต่มีใช้สิ่งที่เป็นไปไม่ได้หลักธรรมเหล่านี้สามารถนำมาปฏิบัติได้จริงอย่างไรก็ ตามจะต้องระลึกไว้ว่าการคำสอนเหล่านี้เก่าแก่ถึง 2,500 ปีแล้วอาจจะมียุ 2-3 อย่างที่จะต้องนำมาแปล ความหมายให้เข้ากับสภาพปัจจุบัน

จากการศึกษาสาระสำคัญในหนังสือธรรมนุญชีวิตที่พระอาจารย์ได้เขียนไว้และกล่าวถึงในการที่จะเป็นคนดีในสังคมโดยทั่วไป ในภาค 2 มีทั้งหมด 4 หมวด⁷⁵ พบว่า หมวดที่ สอง (คนกับชีวิต) ข้อที่ 11 คนครองเรือนที่เลิศล้ำ (ชีวิตที่สมบูรณ์) ข้อ จ. ครองตนเป็นพลเมืองที่ดีนำชีวิตและครอบครัวของตนไปสู่ความเจริญสุขและเป็นพลเมืองที่สร้างสรรค์สังคมมี 17 ข้อ โดยประพจน์ดังนี้

1. น สาธารณธารสส ไม่คบขู้สูหาหมกมุ่นในทางเพศ
2. น ภุญเช สาธุมกโก ไม้ใจแคบเสพสิ่งเลิศรสผู้เดียว
3. นเสเว โลกยติกั ไม้พรั่วเวลาถกถ้อยที่เลื่อนลอยไร้สาระ
4. สีสวา ประพจน์ดี มีวินัย ตั้งอยู่ในศีล 5
5. วตตสมปญโญ ปฏิบัติกิจหน้าที่สม่าเสมอโดยสมบูรณ์
6. อปปมตโต ไม้ประมาทกระตือรือร้นทุกเวลา
7. วิจกขโณ มีวิจารณ์ญาณทำการโดยใช้ปัญญา
8. นิวัตตวุตติ อตถทโธ ไม้ดื้อกระด้างยินดียิ่งรับฟังผู้อื่น
9. สุรโต เสวี่ยมงามรักความประณีตสะอาดเรียบร้อย
10. สขิโล มุฑ พุดจ่าน่าฟังทั้งใจกายก็อ่อนโยนไม่หยาบคาย
11. สงคเหตา จ มิตตานั มีใจเอื้อสงเคราะห์ต่อมิตรสหาย
12. สวีภาคี เผื่อแผ่แบ่งปันช่วยเหลือคนทั่วไป
13. วิชานวา รู้จักจัดการงานให้เรียบร้อยและได้ผลดี
14. ตปเปยยย บำรุงพระสงฆ์ทรงความรู้ผู้ทรงศีลทรงธรรม
15. ธมมกาโม ไคร้ธรรมรักความสุจริต
16. สุตารโธ อ่านมากฟังมากรู้วิชาของตนเชี่ยวชาญ
17. ปริปุจณโกชอบสอบถามคั่นคว่ำ ใฝ่หาความรู้ยิ่งขึ้นไป (ขุ.ชา. 28/949/332)

สรุปจากธรรมนุญชีวิต พบว่า เป็นแนวทางของการปฏิบัติตนของบุคคลโดยที่ไม่ก้าวล่วงผู้อื่นถึงพร้อมด้วย กาย วาจาและใจที่สมบูรณ์ มีวิจารณ์ญาณที่เหมาะสมประพจน์ดี มีวินัย ตั้งอยู่ในศีล 5 สงเคราะห์ต่อมิตรสหายและบำรุงพระสงฆ์ทรงความรู้ผู้ทรงศีลทรงธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนที่ดีที่จะครองตนเป็นพลเมืองที่ดีนำชีวิตและครอบครัวของตนไปสู่ความเจริญสุขและเป็นพลเมืองที่สร้างสรรค์สังคมต่อไป

3.3) แนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ในการส่งเสริมการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองดี

โดยรวมในการศึกษาเอกสารของพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) ที่ทรงคุณค่าทางวิชาการแต่ละเล่มล้วนเป็นเลิศนั้น ผู้วิจัยมุ่งสังเคราะห์เฉพาะในประเด็นของการศึกษาและพระพุทธศาสนาเท่านั้น พบว่า การส่งเสริมการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองดีของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) อยู่ที่การจัดระบบของการจัดการศึกษาของไทยสำหรับเยาวชนไทยโดยผ่านหลักสูตรการศึกษาของชาติเป็นสำคัญ การศึกษาเป็นรากฐานสำคัญของชีวิตมนุษย์ “การศึกษาทำให้คนเรา

⁷⁵ พระธรรมปิฎก.(ป.อ.ปยุตโต).ธรรมนุญชีวิต.(กรุงเทพฯ:บริษัทสหธรรมิกจำกัด,2541),หน้า 41-45.

เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และเป็นการพัฒนาชีวิตให้ดำเนินไปตลอดจนกระทั่งบรรลุเป้าหมาย คือ อิสราภาพ และสันติสุข การศึกษาจึงมีเป้าหมายคือการพัฒนาชีวิตให้จุดหมายอันสูงสุดในส่วนที่จะพึงได้ เมื่อ การศึกษาคือการพัฒนาชีวิตเช่นนี้ การศึกษาจึงต้องมีบทบาทและหน้าที่สำคัญหน้าที่สำคัญของการศึกษานี้เองที่เป็นหล่อหลอมชีวิตของมนุษย์ให้ประสบอิสรภาพและสันติสุขได้” โดยการแบ่งเนื้อหา ของการจัดการศึกษาออกเป็น 3 ตอน ตอนที่ 1 ว่าด้วยการศึกษา เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา ตอนที่ 2 ว่าด้วยเรื่องความคิด แหล่งสำคัญของการศึกษาและ ตอนที่ 3 ว่าด้วยเรื่องปัญหาที่ต้องแก้ไข ยิ่งกว่าขยายโอกาสทางการศึกษาและแบ่งระบบของการศึกษาออกเป็น 3 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบที่ 1 ภารกิจของการศึกษา ว่าด้วยหน้าที่ของนักการศึกษาและผู้เกี่ยวข้องในการถ่าน ทอดการศึกษา องค์ประกอบที่ 2 กระบวนการศึกษา การศึกษาทางโลกกับทางธรรมเพราะว่า “วิชาการทางโลกล้วนนั้นเปรียบเสมือนอาวุธที่คมกริบ ถ้าไม่มีฝักคือวิชาทางธรรมเป็นเครื่องป้องกัน ไว้ไว้มีดที่ไร้ฝักก็รังแต่จะบาดหรือทิ่มแทงเจ้าของที่พกพาศาสตร์นั้นๆคนที่มีความรู้แต่อย่างเดียวแต่ไร้ คุณธรรมก็รังแต่จะสร้างปัญหาให้สังคม” และองค์ประกอบที่ 3 คือ วัตถุประสงค์การศึกษา คือ ความรู้ทางพระพุทธศาสนาต้องคู่กับคุณธรรม เรียกว่า วิชาจรณสมปนโน สู่ความเป็นมนุษย์ที่ สมบูรณ์ที่ผ่านครูเป็นผู้ให้ความรู้เพราะการศึกษาที่แท้จริงคือการศึกษาชีวิตตนเองจึงต้องพัฒนา ภายในหรือการศึกษาที่ก่อให้เกิดความรู้ภายใน เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” นอกจากนั้นต้องสร้างเสริม จริยธรรมหรือจริยศึกษาคู่กับคุณธรรม คือการบูรณาการ(Integrations) เข้ากับ 3 ส่วน ได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน

และเป็นไปตามพัฒนาการของบุคคลใน 4 ด้าน คือ พัฒนาการด้านร่างกาย พัฒนาการด้าน สังคมจึงเกิดการเรียนรู้ใน 3 ด้าน คือ

- 1) พุทธิพิสัย คือ ความรู้และความคิด (cognitive domain),
- 2) เจตพิสัย ความรู้สึก อารมณ์ และทัศนคติ (affective domain)
- 3) ทักษะพิสัย ประสานงานจิตซับซ้อนเคลื่อนกาย (psychomotor domain)

ส่วนรูปแบบในการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีของพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) คือยึด ระบบการจัดการศึกษาของไทยที่หลวงพ่อก้าวไว้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติพุทธศักราช 2542 ทั้ง 9 หมวดโดยเฉพาะหมวด 4 แนวการจัดการศึกษากล่าวถึงแนวการ จัดการเรียนการสอน ที่จะต้อง "ถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด" สาระของการเรียนจะต้องเน้นเรื่อง อะไรบ้างในแต่ละระดับ และกระบวนการเรียนรู้ควรดำเนินการอย่างไร วิธีการประเมินผลควรทำ อย่างไร หลักสูตรแกนกลางของการศึกษาขั้นพื้นฐานกับหลักสูตรท้องถิ่นประสานสอดคล้องกันอย่างไร ได้กล่าวไว้ในหมวดนี้ที่เป็นทั้งกฎหมายและรูปแบบการปฏิบัติที่สถานศึกษาเป็นผู้นำหลักสูตรสู่ สถานศึกษาในการจัดการเรียนการสอนและเสริมสร้างการเรียนรู้คุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชนของ ชาติให้เป็นพลเมืองดีที่เข้มแข็งโดยผสมกับองค์กรหลักในพื้นที่ 3 องค์กร คือ บ้าน วัด และโรงเรียน ดังแผนภูมิ

แผนภูมิที่ 6-3 องค์กร คือ บ้าน วัด และโรงเรียน

2.4.4 แนวคิดและรูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวคิดของพระสงฆ์ที่เป็นนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาในการสัมภาษณ์

แนวคิดและรูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองเป็นการศึกษาเอกสารเชิงปฐมภูมิ (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ข้อมูลทางวิชาการที่เกี่ยวข้องจากกลุ่มตัวอย่างของพระสงฆ์ที่เป็นนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา จำนวน 2 รูป ในการศึกษาครั้งนี้

- พระอาจารย์มหาวิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) สำนักศูนย์วิปัสสนาสากลไร่เชิญตะวัน จังหวัดเชียงราย
- พระราชเชมมากร (ประยุท ภูริทตฺโต) เจ้าคณะจังหวัดแพร่และรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

1) พระมหาวิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี)

1.1) แนวคิดทางพระพุทธศาสนาส่งเสริมการเรียนรู้การเป็นพลเมือง

ของพระอาจารย์มหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี)⁷⁶

แนวคิด จากการสัมภาษณ์พระอาจารย์มหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) ณ ศูนย์วิปัสสนาสากลไร่เชิญตะวัน ต.ห้วยสัก อ.เมือง จ.เชียงรายเมื่อวันที่ 21 เดือนเมษายน 2559 เวลา 17.00-18.00 น. ซึ่งมีประเด็นสัมภาษณ์การศึกษาเอกสารควบคู่กันเกี่ยวกับแนวคิดในการสร้างเยาวชนในท้องถิ่นและประชาชนทั่วไปที่เข้าไปศึกษาและเรียนรู้ในศูนย์วิปัสสนาสากลไร่เชิญตะวัน ต.ห้วยสัก อ.เมือง จ.เชียงราย พบว่า พระอาจารย์ ได้ใช้กุศโลบายที่มีอยู่รอบๆพื้นที่ที่เกิดจากแรงบันดาลใจสำคัญคือ เมื่อครั้งวันพระกลางพรรษาปีหนึ่ง(2556) ท่านได้ลงไปแสดงธรรมในหมู่บ้าน ตามความตั้งใจแต่เดิม และตั้งปณิธานไว้ว่า “ทุกวันพระจะไปแสดงธรรมให้ชาวบ้าน ในหมู่บ้านฟัง” (ตำบลหนึ่งมี 30 หมู่บ้าน) แต่ก่อนจะแสดงธรรมในเช้าวันนั้น มัคทายกได้มา กระซิบบอกว่า ไม่ต้องเทศน์นาน ท่าน จึงย้อนถามว่า ทำไมไม่ยอมยกให้เทศน์นาน มัคทายก ตอบว่า ถ้าหาก ท่านเทศน์นาน ค่าจ้างรายวันจากการทำงานคงจะหายไปครึ่งหนึ่ง(เพราะไป ทำงานสาย) ท่านจึงกลับมาคิดว่า ทำอย่างไร คนจึงจะสนใจธรรมะ เพราะตามธรรมดาท่านไป เทศน์ที่ไหน จะมีคนรอฟังท่านมากมาย และโดยทั่วไป แต่ละแห่งต้องนิมนต์ท่านล่วงหน้านานนับปี แต่ที่นี่ ที่ชุมชนใกล้เคียงไร่เชิญตะวันแท้ๆ ทำไมคนถึงไม่ยอมฟังธรรมเมื่อท่านกลับมาแล้ว จึงลองสุ่ม ทำวิจัยในสี่หมู่บ้านใกล้ๆ สำนัก ก็ พบว่า ชาวบ้านเป็นหนี้กันมหาศาลอย่างไม่น่าเชื่อ กล่าวคือ สี่หมู่บ้านเป็นหนี้กันถึง 84 ล้านบาท ชาวบ้านแต่ละคนล้วนมีหนี้ครัวเรือนโดยเฉลี่ยกว่า 200,000 บาท ตัวเลขหนี้มวลรวมและหนี้ครัวเรือนของชาวบ้าน ทำให้พระอาจารย์มหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) คิดว่า จะต้องหาวิธีช่วยชาวบ้านให้หายจากความยากจนหลุดพ้นจากหายนะของชีวิต และสามารถหยัดยั้งตัวเองทั้งทางเศรษฐกิจ และจิตใจให้ได้เพื่อสร้างเสริมคุณภาพชีวิตและสุขภาวะที่ดีของประชาชน คือให้อาชีพที่ยั่งยืนเป็นการเสริม “กาย” และ การอบรม “การปฏิบัติธรรม” เป็นการเสริม “ใจ” ให้เข้มแข็ง เป็นฐานปฏิบัติในเบื้องต้น

1.2) แนวคิดในการสร้างศูนย์เรียนรู้เยาวชนของพระอาจารย์มหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับ ชุมชนและสังคมสู่ความเป็น “พลเมือง”

อาจารย์พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ว.วชิรเมธีเป็นกลุ่มตัวอย่างที่คณะผู้วิจัยใช้เครื่องมือการวิจัยเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) อาจารย์เป็นพระนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา และนักปฏิบัติธรรมโดยเป็นผู้ก่อตั้งสถาบันวิมุตตาลัยและศูนย์วิปัสสนาสากลไร่เชิญตะวัน จังหวัดเชียงราย ดังนี้

จากข้อมูลทางเอกสารในเบื้องต้นแล้ว เมื่อได้สนทนาสัมภาษณ์กับพระอาจารย์แล้ว พบว่า “แรงบันดาลใจในการสร้างไร่เชิญตะวัน คือ ต้องการสร้างสำนักงานกลางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่ประชาคมโลก”⁵ ปัจจุบันเรามีวัดมากมายแต่วัดจำนวนมากสถานที่ไม่เอื้อ กฎกติกามากมาย กรรมการวัดและเจ้าอาวาสมีแนวคิดไปคนละทิศละทาง และวัดจำนวนมากทำงานในแบบเชิงรับ ต้องรอคนมานิมนต์ถึงออกไปทำงาน ทำให้พระพุทธศาสนาทั้งที่พระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ล้ำค่า

⁷⁶ พระอาจารย์มหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) .เอกสารอภินิหารประกอบกรบรรยายไร่เชิญตะวัน. (เชียงราย:ไร่เชิญตะวัน,2558),หน้า 9.

ที่สุดที่ประเทศไทยมีอยู่ ซึ่งสังคมไทยก็ยังคงไม่รับประโยชน์จากพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ นั่นก็เพราะว่ารูปแบบการทำงานของพระสงฆ์เป็นแบบเชิงรับมากกว่าเชิงรุก ซึ่งถ้าจะทำงานแบบเดิมๆ คงจะทำให้พระพุทธศาสนาไม่ก้าวหน้า คนรุ่นใหม่ก็จะหันหลังให้วัด จะทำอย่างไรจึงทำให้พระพุทธศาสนามีความหมายและบทบาทกับคนรุ่นใหม่และตอบสนองต่อปัญหาของคนในยุคโลกาภิวัตน์ การที่จะทำอย่างนั้นได้ก็ต้องมีสำนักงานกลางที่จะขับเคลื่อนแนวคิดดังกล่าว จึงมาสร้างไร่เจริญตะวันออก จึงตั้งชื่อว่า “ศูนย์วิปัสสนาสากลไร่เจริญตะวันออก” คำว่า สากล คือ สามารถเข้าได้ทุกชนชาติ ทุกศาสนา ซึ่งได้เรียนรู้จากท่านติช นัท ฮันห์ เพราะว่าไม่มีคำว่าวัดอยู่ข้างหน้าจึงทำให้มีทุกชนชาติ ทุกภาษา ศาสนา เข้ามาทำกิจกรรมในไร่เจริญตะวันออก คนทุกชาติ ทุกศาสนาเข้ามาใช้ได้

รูปแบบการสร้างศูนย์เรียนรู้เยาวชน คือ “ไม่ยึดติดรูปแบบ” ไม่เน้นการทำงานเชิงรับแต่เน้นการทำงานเชิงรุก เป็นพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม พระพุทธศาสนาที่มีชีวิต พระพุทธศาสนาที่กระตือรือร้นที่จะแก้ปัญหาของสังคมและของโลก ซึ่งได้แบบอย่างมาจาก ท่านติช นัท ฮันห์ และท่านดาไล ลามะ เป็นแบบอย่าง โดยต้องใช้วิธีคิดที่ต่างออกไป มีวิธีการทำงานที่ต่างออกไป ต้องการให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีชีวิตชีวา มีบทบาทกับสังคมโลกในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งสามารถสัมผัสได้ ไม่เสียเวลาภัยยศศักดิ์ อำนาจ ซึ่งถือว่าเป็นเปลือกของชีวิตนักบวช สิ่งสำคัญคือ ตื่นมาแล้วจะช่วยเหลือชาวโลกได้อย่างไร โดยไม่สนใจยศศักดิ์ใด ๆ

องค์ความรู้ที่ประชาชนได้รับไปสามารถสะท้อนกลับมาสู่ศูนย์ ได้แก่ การที่ศูนย์วิปัสสนาสากลไร่เจริญตะวันออกได้รับการพัฒนาจนถึงปัจจุบัน นั่นคือ การสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานในครั้งแรก และมีคนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ และมีการบอกต่อกัน ซึ่งงานของท่าน คือ การสร้างคน เดียวคนจะมาช่วยสร้างวัด โดยที่ใช้ธรรมะที่บริสุทธิ์ล้วน ๆ ของพระพุทธเจ้า จึงส่งผลให้ความเจริญทั้งหมดนำมาสู่การพัฒนาไร่เจริญตะวันออกซึ่งมาจากคนที่มาปฏิบัติธรรม ฟังเทศก์ ซึ่งเป็นผลตอบรับจากคนที่ได้รับประโยชน์

จากการสนทนาพระอาจารย์พระมหาวิฑูริชัย วชิรเมธี ว.วชิเมธี ในศูนย์วิปัสสนาสากลไร่เจริญตะวันออกได้ดำเนินการเพื่อให้ประชาชนได้เกิดความรู้สึกว่า พบว่า พระอาจารย์ใช้หลักศรัทธา คือ การเรียนรู้ตามแนวคิดพระพุทธศาสนา เรียกว่า สิกขา 3 หรือ การศึกษา 3 ขั้นตอน ดังนี้คือ

1. ปรียติ เป็นการเทศน์ สอน เขียน สอนให้จำ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เย็นให้สัมผัส ปฏิบัติให้เป็นแรงบันดาลใจ

2. ปฏิบัติ เป็นการสอนในเรื่องใดทำเรื่องนั้น การสอนเรื่องใดก็ทำเรื่องนั้น เช่น แผนดินไหวที่เชียงราย ท่านได้แกลงข้าวที่พารากอน จึงมียอดเงินบริจาคช่วยเหลือจากประชาชนจำนวนมาก สอนเรื่องภาวะผู้นำ ท่านต้องทำให้ดู เพื่อให้มีคนเชื่อ

3. ปฏิเวธ เป็นสิ่งที่สะท้อนกลับมาช่วยเรา ซึ่งถือได้ว่าเป็นสามสิ่งในการทำงานที่ส่งเสริมให้การทำงานประสบความสำเร็จ ดังนั้น งานทั้งหมดมี 4 ประเภท ได้แก่

- 1) ส่งเสริมการศึกษา
- 2) เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกล
- 3) ร่วมใจพัฒนาสังคม
- 4) สร้างค่านิยมแห่งสันติภาพ

ทั้งนี้ท่านมีแนวคิดในการทำงานคือ “ขอให้เธอเบิกบาน กับการรับใช้เพื่อนมนุษย์”

สภาพแวดล้อมของไร่เจริญตะวันนำเอาปรีชาธรรมมาใช้ เข้ามาเพื่อหลักสัปปะยะ 7 ในการพัฒนาไร่เจริญตะวัน ท่านกล่าวว่า เวลาสาธิตประชาชนและเยาวชนเข้าในไร่เจริญตะวันสิ่งที่ประทับใจเป็นที่ชื่นชอบและดึงดูดที่ได้รับความนิยมมาก คือ ชุ่มดอกไม้ สำหรับชุ่มดอกไม้ นั้น เปรียบเสมือนหลักธรรมมงคล 38 ประการ คำว่า "มงคล" นั้นหมายถึง เหตุแห่งความสุข ความก้าวหน้าในการดำเนินชีวิต ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ให้พุทธศาสนิกชนได้พึงปฏิบัติ โดยนำมาจากบท "มงคลสูตร" ที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาเทวดาที่ถามว่า "คุณธรรมอันใดที่ทำให้ชีวิตประสบความสำเร็จ" และคุณธรรมคือ "มงคลชีวิต" ซึ่งก็มี 38 ประการ ประเด็นแรกท่านต้องการให้สาธิตที่ก้าวย่างเข้าไปในไร่เจริญตะวันได้พบแต่ความสุขความเบิกบานทางใจเมื่อใจเป็นสุข กายก็เป็นสุขความเศร้าหมองไม่บังเกิดมีแต่ความสุขเข้ามาแทนที่ คุณธรรมจะบังเกิดขึ้นในใจ เปรียบเสมือนความความงามของชุ่มดอกไม้ที่งดงามสดชื่นเพราะเบื้องต้นนั้นมนุษย์มักจะให้ความสำคัญกับความสวยงามเสมอซึ่งก็เป็นความจริงที่ประสบ คือ ทุกคนไปถ่ายรูปกับชุ่มดอกไม้ก่อนเป็นอันดับเพราะความสวยงามเป็นตัวดึงดูด ส่วนหุ่นนั้นใช้ดึงดูดเยาวชนในการเข้ามาไร่เจริญตะวันวันสอนให้กับชาวบ้านโดยเปิดเป็นมหาวิทาลัยสอนทุกกลุ่มเพศ วัย เริ่มแรกสอนภาษาให้กับเด็ก ปิดเทอมสอนภาษาจีน อังกฤษฟรี พระจะเทศก์สองภาษา โรงเรียนชานานามีหลักสูตรโรงเรียนชานาแบบครบวงจร สร้างความเป็นพลเมืองดี เพื่อให้เกิดความยั่งยืน เข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม จิตใจ และปัญญา มาจากโรงเรียนชานา โรงเรียนต้นแบบก่อให้เกิดพลเมืองเข้มแข็งตั้งแต่ฐานราก คัดเด็กจากทั่วประเทศมาบวช เพื่ออบรมพระธรรมทูต จากประเทศลาว 50 คน และไทย 50 คน เรียนธรรมะกับท่านดาไล ลามะ 14 วัน เพื่อก้าวข้ามข้อจำกัดเพื่อมีส่วนร่วมกับเวทีโลก มีหลักในการนำมาใช้ คือ เสรีภาพ (Freedom) อาณาจักร (Kingdom) ปัญญา (Wisdom)

1.3)การเสริมสร้างความเป็นพลเมืองและแนวคิดในการสร้างศูนย์เรียนรู้แก่ชาวบ้านและประชาชนทั่วไปของพระอาจารย์มหาวิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี)

ต้องการปลอดจากความทุกข์ยากและภาระหนี้สินแก่ชาวบ้านเพื่อเป็นการสร้างเสริมคุณภาพชีวิตของความเป็นพลเมืองในขั้นพื้นฐาน คือ

- การเปิดหลักสูตรสัมมาอาชีพเกษตรอินทรีย์วิถีพุทธ
- มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์
- โรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์

1) การเปิดหลักสูตรสัมมาอาชีพเกษตรอินทรีย์วิถีพุทธ

การเปิดหลักสูตรสัมมาอาชีพเกษตรอินทรีย์วิถีพุทธ ให้แก่ กษตกรทั่วไปและในเวลาต่อมาได้ขยายตัวครอบคลุมไปเกือบทุกอำเภอของจังหวัดเชียงรายทำไมต้องเกษตรอินทรีย์ (Organic Agriculture)

สืบเนื่องจากไร่เจริญตะวัน มีเนื้อที่ 170 ไร่ เนื้อที่ทั้งหมดเป็นสวนลำไยและแปลงนามาก่อน ชาวไร่ชานาที่ทำนาทำสวนมาก่อนหน้านั้นล้วนทำเกษตรกรรมแบบใส่สารเคมีทั้งสิ้น ดังนั้นต้นไม้ใบหญ้าในไร่เจริญตะวันแต่เดิมจึงมีสิ่งปนเปื้อนจากสารเคมีสูงมาก อย่างที่ท่านเคยกล่าวไว้ในธรรมบรรยายคราวหนึ่งว่า “ในพรรษาแรก เวลานั้นสมาธิ จะได้กลิ่นยาเคมีผสม น้ำฝนโซมาเข้าจุมูก

ตลอด ทำให้หายใจไม่สะดวก และตระหนักรู้ทันทีว่า อากาศแถวนี้เต็มไปด้วยสารพิษอันตราย” เมื่อท่านลองสังเกตดูก็พบข้อเท็จจริงเพิ่มเติมว่า ต้นไม้ก็เสื่อมสภาพ ให้ออก ให้ผลไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย หน้าดินก็เสื่อมสภาพ น้ำในอ่างเก็บน้ำก็ไม่สะอาด ที่แย่หนักกว่านั้น ก็คือ ในหน้าฝนปีหนึ่งมีปลาตายลอยเป็นแพอยู่ในอ่างเก็บน้ำ อาการผิดปกติแดงของพีชไร่ พีชสวน ดิน น้ำ อากาศ อย่างที่กล่าวมา ทำให้ท่านว.วชิรเมธีคิดว่า ถึงเวลาแล้วที่จะต้องปฏิวัติวิธีการทำ เกษตรกรรมของชาวไร่ชาวนาแถวนี้ทั้งหมด

แนวทางที่ท่านว.วชิรเมธี นำมาเปลี่ยนแปลงไร่เชิงตะวัน จากพื้นที่ป่ากร้าง เสื่อมสภาพให้กลายเป็นรมณีสถานแห่งการตื่นรู้ และแผ่นดินทองแผ่นดินธรรมสำหรับเกษตรกร ชาวเชียงรายก็คือ “เกษตรอินทรีย์” หรือ “พุทธเกษตร” ซึ่งเน้นการทำเกษตรกรรมแบบ “อินทรีย์” ทุกขั้นตอน อย่างที่ท่านว.วชิรเมธี เคยกล่าวว่า “ความรับผิดชอบต่อสังคม เริ่มต้นจากข้าว เมล็ดเดียว” ดังนี้

“เมื่อเกษตรกร 1 คนเห็นภัยอันตรายของเกษตรกรรมแบบพึ่งพาสารเคมีและหันมา ทำเกษตรกรรมแบบเกษตรอินทรีย์ เขาจะกลายเป็น คนอินทรีย์

เมื่อคนอินทรีย์ ทำเกษตรอินทรีย์ ทำให้ที่ไร่ ที่สวน ที่นา แหล่งน้ำ ปลอดภัย ก็จะได้สิ่งแวดล้อมอินทรีย์

เมื่อสิ่งแวดล้อมอินทรีย์ ทำให้ผลิตผลออกมา สมบูรณ์ กลายเป็น ผลผลิตอินทรีย์

เมื่อผลผลิตอินทรีย์ ได้รับการส่งต่อให้แก่ผู้บริโภค ทำให้ผู้บริโภคได้บริโภคผลิตผล หรืออาหารที่ปลอดภัย ทำให้เกิดมี ผู้บริโภคอินทรีย์

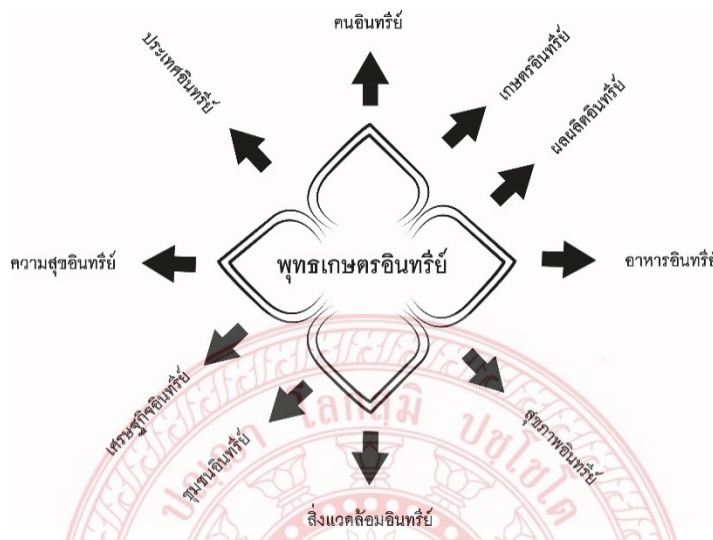
เมื่อผู้บริโภคอินทรีย์ เห็นคุณค่าของผลผลิตอินทรีย์ แล้วนำมาบริโภคเองและนำไปแลกเปลี่ยนหรือจำหน่ายจ่ายแจก ก็จะกลายเป็นระบบเศรษฐกิจอินทรีย์

เมื่อมีระบบเศรษฐกิจอินทรีย์ ก็จะทำให้ผู้ผลิต (เกษตรกร) ผู้บริโภค ผู้จำหน่าย กลายเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายหรือสังคมที่บริโภคอาหาร สินค้า และบริการที่ปลอดภัย ทำให้เกิดมีสังคมอินทรีย์เกิดขึ้น

เมื่อผลผลิตหรือสินค้าและบริการที่ผลิตโดยกระบวนการอินทรีย์ เมื่อส่งไปขายทั้งใน และต่างประเทศ ทำให้เกิดชื่อเสียงที่ดังไกลแก่ประเทศไทย ก็จะกลายเป็นชื่อเสียงอินทรีย์

ด้วยกระบวนการอินทรีย์ที่เริ่มต้นจากคนเพียงหนึ่งคน แล้วแผ่ขยายออกไปทั่วทั้ง สังคม จนก่อให้เกิดสังคมอินทรีย์หรือโลกอินทรีย์ตามมา

นอกจากนี้ ท่าน ว.วชิรเมธี กล่าวว่า “ความรับผิดชอบต่อสังคม เริ่มต้นจากข้าวเมล็ดเดียว” หมายความว่า “ข้าวที่ปลอดสารพิษแต่ละเมล็ดนั้น คือ หลักประกันสุขภาพ ที่ปลอดภัยของผู้บริโภค ทั้งสังคม การรับผิดชอบต่อสังคม จึงเริ่มต้นได้แม้จากคนเล็กๆ อย่างชาวนา...เราไม่จำเป็นต้องมีตำแหน่งใหญ่โต ก็รับผิดชอบต่อสังคม ต่อประเทศของเราได้ ขอเพียงแต่เราดูแลข้าวแต่ละเมล็ดในมือของตัวเองให้เป็นข้าวปลอดสารพิษก็พอแล้ว” จากแนวคิดดังกล่าวท่านได้สรุปเป็นแผนภูมิ ดังนี้

2) การตั้งมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์

เกิดจากปัญหาความยากจนของชุมชนรอบไร่เชิงตุระวันที่มีหนี้ครัวเรือนมหาศาล และ ปัญหาการทำเกษตรกรรมโดยใช้สารเคมีเป็นหลักจนส่งผลเสียต่อคน สัตว์ สิ่งแวดล้อม ของเกษตรกรในพื้นที่รอบไร่เชิงตุระวัน ทำให้ท่าน ว.วชิรเมธี มองหาวิธีแก้ทั้งสองปัญหานี้อย่างยั่งยืน และ ในที่สุดก็ตกใจก่อตั้ง “มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์” อันเป็น "สถาบันการศึกษา ทางเลือกเพื่อการพัฒนาตามปรัชญาพุทธเศรษฐศาสตร์” ขึ้นมาเมื่อวันที่ 29 มกราคม 2555 โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อต้องการบูรณาการพุทธศาสนากับการพัฒนาอย่างยั่งยืน นำไปแก้ปัญหาความยากจนในหมู่เกษตรกรชาวไทย ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม และสร้างเครือข่ายชุมชนพุทธเกษตรเข้มแข็ง สามารถหยัดยืนพึ่งตนเองได้ ทั้ง ในทางเศรษฐกิจและจิตใจ

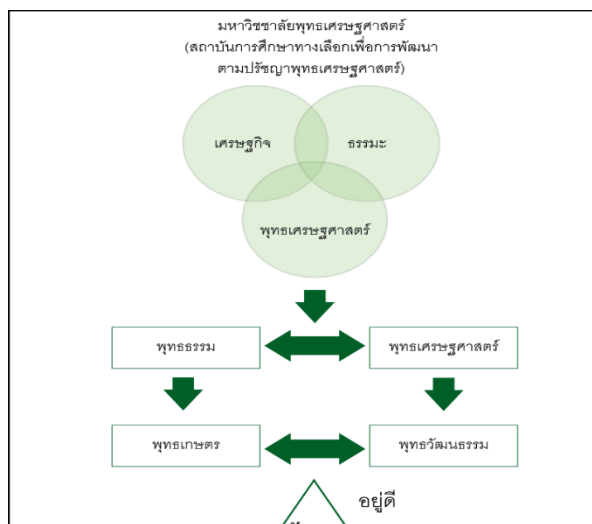
3) โรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์ (Buddhist Economics Farmer School)

สำหรับโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์ ที่ท่านจัดตั้งขึ้นมามีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อแก้ปัญหาความยากจนของเกษตรกรชาวไทยฝึกเกษตรกรให้สามารถพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจและจิตใจส่งเสริมสัมมาอาชีพที่เป็น “เกษตรอินทรีย์” แก่เกษตรกรประยุกต์ใช้ทฤษฎีพุทธเศรษฐศาสตร์กับการดำเนินชีวิต และกิจกรรมทางเศรษฐกิจของ เกษตรกรทุกขั้นตอน (ตามหลักหัวใจเศรษฐกิจ) และ ส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยให้คน สัตว์ สิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศสามารถอยู่ร่วมกัน ฉันทกัลยาณมิตร เรียนเฉพาะเสาร์-อาทิตย์ หลักสูตร 1 ปีเรียนฟรี รวมทั้งเกิดจากสังคมและโลกปัจจุบัน กำลังเข้าสู่วิกฤตเศรษฐกิจ การที่มนุษย์จะดำรงชีวิตให้เกิดความสุขความ เจริญในสังคมปัจจุบันได้นั้น จำเป็นอาศัยหลักของทฤษฎีธัมมิกัตถะ หรือหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข ขึ้นต้นในปัจจุบัน ประกอบด้วย

อุฏฐานสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา สมชีวิตา หลักการดำเนินชีวิต ตามหลักพระพุทธศาสนาทั้ง 4 ประการนี้ ส่วนแต่ส่งเสริมการทำดี อยู่ดี กินดี ถ้ามุขย์คนใดประพฤติตาม ก็ จะดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุข หรือที่คนโบราณกล่าวแฝงไว้เป็นคำสอน เรียกว่า คาถาหัวใจเศรษฐี คือ อู (อุฏฐานสัมปทา หมายถึง ความขยันหมั่นเพียร) อา (อารักขสัมปทา หมายถึง การรักษาทรัพย์) กะ (กัลยาณมิตตตา หมายถึงการคบคนดี หรือมีกัลยาณมิตร) สะ (สมชีวิตา หมายถึง การเลี้ยงชีวิตที่ พอสมควร แก่กำลังทรัพย์ที่มีอยู่และที่หามาได้โดยนัยแห่งความหมาย)

การนำคำธรรมสอนในพระพุทธศาสนา มาสร้างเป็นแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของมนุษย์ ในทุก ระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐโดยการจัดการศึกษาทางเลือกนั้น จึง เป็นการจัดการ ศึกษาที่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน โดยผู้เรียนสามารถเรียนรู้ผ่านกิจกรรม สื่อ ภูมิปัญญา ชาวบ้าน กลุ่มศาสนา หรือสถาบันต่างๆ เป็นทางเลือกของการเรียนรู้ ที่สัมพันธ์ทั้ง ตนเอง ชุมชน และสังคม อย่างสร้างสรรค์ จึงนับว่าเป็นการเปลี่ยนวัฒนธรรมการศึกษาที่ใคร่ก็ สามารถเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ได้อย่างมีศักดิ์ศรี ดังนั้น การศึกษาทางเลือกจึงเป็นการเปิดพื้นที่ สาธารณะ ให้ทุกคนได้เข้ามาสัมผัสได้มากขึ้น ทำให้จริงจัง เข้มขัน และมีคุณภาพ เพื่อให้เป็นทางเลือก ของคนทุกระดับที่จะได้มีโอกาสเข้าถึงการเรียนรู้ ตลอดชีวิต

ผลตอบรับการจัดตั้งโรงเรียนชาวนาพุทธเศรษฐศาสตร์ (Buddhist Economics Farmer School) เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ของพระอาจารย์คือการปลูกจิตสำนึกรักท้องถิ่น การสร้างคนให้ หวนคืนสู่ธรรมชาติ การพลิกฟื้นทรัพยากรที่มีอยู่ คือ ที่ดิน ป่าธรรมชาติป่าชุมชนให้เกิดความยั่งยืน เป็นแหล่งอาหารแหล่งงานและรายได้สามารถเลี้ยงตัวเองได้โดยมีตัวดัชนีชี้วัด ดังแผนภูมิ

แผนภูมิที่ 8 ปรัชญาพุทธเศรษฐศาสตร์

สรุป แนวคิดของพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) คือ หลักศรัทธา โดยใช้ขั้นตอนการเรียนรู้ตามแนวคิดพระพุทธศาสนาหรือหลักไตรสิกขา 3 และใช้การศึกษา 3 ขั้นตอน ปริยัติ คือ เป็นการศึกษาธรรมวินัย คือ พุทธวจนะ ที่พระพุทธเจ้ากล่าวไว้ในพระไตรปิฎก เปรียบเหมือนกับการศึกษาทฤษฎีในบทเรียนที่จะต้องทำความเข้าใจให้เกิดความรู้จริงและนำไปใช้ได้ด้วยตัวเอง การเรียนรู้สามารถกระทำได้ทั้งการศึกษาด้วยตนเองและการสตั้บรับฟังจากท่าน ผู้ทรงความรู้ก็ได้ ส่วนปฏิบัติ คือ การเจริญธรรมเพื่อบรรลุธรรมที่ดับกิเลส ดับทุกข์ คือ การนำเอาความรู้ที่ได้เล่าเรียนมานั้นมาปฏิบัติ การปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา จะใช้การฝึกอบรมที่เรียกว่าไตรสิกขา คือ ปัญญา ศีล และสุดท้าย คือ ปฏิเวธ การรู้แจ้งธรรมที่ ดับกิเลส ดับทุกข์ หมายถึง ผลอันเกิดจากการปฏิบัติได้อย่างถูกต้องและถูกทาง จะเกิดผลคือ มรรคผล นิพพาน สามารถรู้แจ้งเห็นจริง ลดความโลภความโกรธ ความหลงได้ ความสัมพันธ์ของปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธ และเพื่อให้ก้าวข้ามข้อจำกัด เพื่อมีส่วนร่วมทั่วโลก มีหลักการที่นำมาใช้ คือ Freedom คือ เสรีภาพ Kingdom คือ อาณาจักรของเรา และ Wisdom คือ ปัญญา สู่ความเป็นพลเมืองที่เข้มแข็งพึ่งตนเองได้พร้อมเผยแพร่องค์ความรู้สู่สังคม คือ

หลักอยู่รอด หมายถึง พึ่งตนเองในทางเศรษฐกิจและจิตใจ

อยู่ได้ หมายถึง แบ่งปันผลผลิตด้วยการจำหน่ายหรือแจก

อยู่ดี หมายถึงเดินสายขยายความรู้เป็นครูของแผ่นดิน

จากรูปแบบในการสร้างคนให้เป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ของพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) นั้น เป็นการเรียนรู้ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงด้วยการเคารพตนเอง เคารพสถานที่ เคารพอาชีพ ไม่สอนให้ยึดติดสรรพสิ่ง กล่าวคือ “ที่สุดของคนคือการเป็นคนธรรมดาที่มีความสุข” โดยเรียนรู้กับธรรมชาติบูรณาการกับความเป็นอยู่ที่ “พอเพียง” เป็นการสร้างสุขขึ้นพื้นฐานที่ยั่งยืนและเสริมสร้างการเป็นพลเมืองในสังคมต่อไป

2) แนวคิดในการส่งเสริมการเรียนรู้การเป็นพลเมืองของพระราชเขมา

กร.ผศ.ดร.

แนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระราชเชาามาการ.ศต.ตร. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน 2559 ณ ห้องประชุมโรงเรียนพุทธโกศยวิทยา เวลา 13.00-14.30 น.พระราชเชาามาการ.ศต.ตร.เป็นพระสงฆ์ที่เป็นผู้บริหารทั้งทางธรรมและทางโลกในส่วนของคณะสงฆ์ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดแพร่ ผู้จัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาและในทางโลกบริหารการศึกษาในตำแหน่งรองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ พระอาจารย์ กล่าวว่า แนวคิดในการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองนั้นต้องมองใน 2 ประเด็น คือ แนวคิดที่มาจากจัดการศึกษาของประเทศและแนวคิดที่มาจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพราะประเทศไทยเป็นประเทศที่นับถือศาสนาพุทธพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศนับถือศาสนาพุทธ

ในประเด็นของแนวคิดที่มาจากจัดการศึกษาของประเทศ พระอาจารย์ กล่าวว่า การที่จะพัฒนาคนและสร้างคนให้เป็นพลเมืองดีของประเทศที่สำคัญที่สุด คือ แนวคิดที่มาจากทำให้การศึกษาเพราะการศึกษาเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นควบคู่กับการเรียนรู้ความสำคัญของการเรียนรู้จะทำให้มนุษย์สามารถเรียนรู้ได้และการศึกษา คือ การเปลี่ยนผู้เรียนจากผู้ไม่รู้สู่ผู้รู้ ซึ่งเห็นได้จากการมีวิธีคิดจิตสำนึกที่เปลี่ยนแปลงไปมากจากเมื่อตอนที่ยังไม่รู้และเกิดพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมนอกจากนั้นกระบวนการจัดการเรียนรู้ต้องเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานของการจัดการศึกษา มีกระทรวงศึกษาธิการเป็นภาพหลัก ในประเทศไทยต้องยึดตามพระราชบัญญัติการศึกษาปีพุทธศักราช 2542 เป็นแม่บทสำคัญรวมถึงเป็นไปมาตรฐานของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 และพระราชบัญญัติการศึกษาปีพุทธศักราช 2542 ได้ระบุถึงหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ใน “มาตรา 27 วรรคสอง ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ และให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ในวรรคหนึ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติและพลโลก”

พระอาจารย์ได้ชี้ประเด็นถึงความชัดเจนในการสร้างพลเมืองตามกลไกของหลักสูตรว่า ได้กำหนดสาระการเรียนรู้ตามระดับช่วงชั้นและสาระสำคัญของการเรียนรู้ต่อการสร้างเสริมความเป็นพลเมืองจะปรากฏในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม คือ สังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตลอดเวลา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจ ว่ามนุษย์ดำรงชีวิตอย่างไร ทั้งในฐานะปัจเจกบุคคล และการอยู่ร่วมกันในสังคม การปรับตัวตามสภาพแวดล้อม การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด นอกจากนี้ ยังช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจถึงการพัฒนา เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย กาลเวลา ตามเหตุปัจจัยต่างๆ ทำให้เกิดความเข้าใจในตนเอง และผู้อื่น มีความอดทน อดกลั้น ยอมรับในความแตกต่าง และมีคุณธรรม สามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ และสังคมโลก และสิ่งที่เด็กนักเรียนจะได้จากการเรียนรู้ ในกลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม คือ สาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมว่าด้วยการอยู่ร่วมกันในสังคม ที่มีความเชื่อมสัมพันธ์กัน และมีความแตกต่างกันอย่างหลากหลาย เพื่อช่วยให้สามารถปรับตนเองกับบริบทสภาพแวดล้อม เป็นพลเมืองดี มีความ

รับผิดชอบ มีความรู้ ทักษะ คุณธรรม และค่านิยมที่เหมาะสม โดยได้กำหนดสาระต่างๆ ไว้ ดัง เช่น **ศาสนา ศีลธรรมและจริยธรรม** แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม หลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ การนำหลักธรรมคำสอนไปปฏิบัติในการพัฒนาตนเอง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นผู้กระทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม พัฒนาตนเองอยู่เสมอ รวมทั้งบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมและส่วนรวม **เสริมสร้างผู้เรียนให้มีความพร้อมด้านอารมณ์ ด้านสังคม และด้านสติปัญญา** สอดคล้องกับจิตวิทยาการศึกษาที่เน้นในเรื่องการเรียนรู้และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนเกิดการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพต้องประกอบด้วยจุดประสงค์ 3 ด้าน ตามหลักของการเรียนรู้ที่ดีคือ

- ด้านความคิด (Cognitive Domain)
- ด้านอารมณ์ (Affective Domain)
- ด้านการปฏิบัติ (Psychomotor Domain)

1. ด้านความคิด ผู้เรียนต้องเข้าใจในหลักการเรียนรู้ต่าง ๆ ของทฤษฎีการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในสมอง โดยสามารถวิเคราะห์ สรุป และแยกแยะสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการเรียนรู้ได้ถูกต้องแท้จริงอย่างมีหลักเกณฑ์

2. ด้านอารมณ์ ผู้เรียนต้องสามารถเปลี่ยนแปลงความรู้สึก ความเชื่อถือ ทศนคติและค่านิยมต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับการเรียนรู้นั้น ๆ เพื่อเสริมสร้างหรือสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ที่ดียิ่งขึ้นโดยสอดคล้องกับสภาพบริบททางสังคม

3. ด้านการปฏิบัติ ผู้เรียนต้องสามารถนำผลที่ได้จากการเรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน การแก้ปัญหาและการปรับตัวอยู่ในสังคมประจำวันได้ ซึ่งจะอยู่ในรูปของเชิงพฤติกรรมการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ตามความเหมาะสม

ส่วนแนวคิดที่มาจากหลักธรรมปรากฏในหลักสูตรขั้นพื้นฐานในกลุ่มสาระการเรียนรู้

พระพุทธศาสนาที่เป็นไปตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ 2542 มาตรา 27 สาระพระพุทธศาสนามุ่งให้ผู้เรียนมี “ความเป็นไทยความเป็นพลเมืองดีของชาติ” และเพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจในหลักศาสนาพุทธจากการปฏิบัติ พระอาจารย์ กล่าวว่า แนวคิดจากการใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองโดยรวมและสามารถปฏิบัติได้นั้น คือ การปฏิบัติธรรม เพื่อพัฒนาจิตและเจริญปัญญาตาม หลักไตรสิกขา ซึ่งพระอาจารย์ ได้ยึดหลักการของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) วัดญาณเวศกวัน ต.บางกระทึก อ.สามพราน จ.นครปฐม เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาจิตและเจริญปัญญาว่า

1. เออธรรมมาปฏิบัติ เออธรรมมาใช้ เอามาใช้ดำเนินชีวิตการทำงาน คือ เออธรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตจริง ทำให้เป็นชีวิตที่ดีมีความสุขนั่นเอง
2. เมื่อปฏิบัติธรรมก็หมายถึงว่า เออธรรมมาใช้ในชีวิตจริง หรือเอามาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต ถ้ายังไม่ได้ใช้ ก็ไม่เรียกว่าเป็นการปฏิบัติ

3. การปฏิบัติธรรมก็คือเอาธรรมมาใช้ในการเดินทางชีวิต หรือเอามาช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง หรือเอามาช่วยในการเดินทางชีวิต เพื่อให้การดำเนินชีวิตนั้นเป็นไปด้วยดี
4. การปฏิบัติธรรมเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชีวิตและครอบครัว ส่งผลต่อความมั่นคงของชีวิต
5. เป็นการปูพื้นฐานการปฏิบัติดีและการประพฤติชอบการสร้างเสริมคุณธรรมและจริยธรรม

ในพื้นที่ของจังหวัดแพร่ พระอาจารย์ ได้สร้างศูนย์ปฏิบัติธรรมในจังหวัดโดยมีจุดเริ่มต้นที่มีกลุ่มเป้าหมายจะเข้าร่วมการปฏิบัติธรรมครอบคลุมทุกกลุ่ม คือ นักเรียน นักศึกษา ข้าราชการ และประชาชนทั่วไป ซึ่งสืบเนื่องจากบริบทของสังคมในยุคปัจจุบันที่มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงอย่างก้าวกระโดดสอดคล้องกับความเจริญทางวัตถุสู่ความนิยมตะวันตกอย่างรวดเร็วสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นกับสังคม จากความอ่อนด้อยในด้านพฤติกรรมนิยมที่ถอยห่างจากความเป็นวิถีพุทธและการปลูกฝังด้านคุณธรรมและจริยธรรมต่อความเป็นพลเมือง จึงได้สร้างศูนย์ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นสถานที่ สำหรับเยาวชน นักเรียนหน่วยงานภาครัฐ และประชาชนทั่วไปได้พัฒนาจิตและเจริญปัญญา สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีความสุขและเคารพในระเบียบและกฎเกณฑ์ของสังคม ให้รู้จักพึ่งตนเอง / รู้จักมัธยัสถ์ / รู้จักบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์และได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์แก่ตนเอง ชุมชน สังคม และประเทศชาติ เยาวชนได้ศึกษาด้านศาสนา พัฒนาจิตเจริญปัญญาและสามารถประกอบศาสนกิจในชีวิต ได้อย่างถูกต้องตามหลักศาสนาและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาและเพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้เด็ก เยาวชน และประชาชน ได้เห็นคุณค่าของการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม โดยใช้มิติทางพระพุทธศาสนาเป็นกุศโลบายในการหลอมรวมความสมัครสมานสามัคคี และยึดถือเป็นแบบอย่างสอดคล้องกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเยาวชนในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม โดยเชื่อมต่อกับขั้นตอนการเรียนรู้ตามแนวคิดพระพุทธศาสนา เรียกว่า ลีขกา 3 หรือ การศึกษา 3 ขั้นตอน ดังนี้คือ

- (1) ปรียัติ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียน เป็นองค์ประกอบที่สำคัญเพราะเป็นการศึกษาภาคทฤษฎี อันเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ
- (2) ปฏิบัติ ได้แก่ การนำความรู้จากการศึกษาเล่าเรียนในภาคทฤษฎีมาสู่ขั้นตอนการปฏิบัติจริง หรือนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับฐานะของตน
- (3) ปฏิเวธ ได้แก่ ผลที่ได้รับจากการปฏิบัติ ซึ่งจะรับรู้ด้วยตนเอง ผู้ปฏิบัติย่อมได้รับผลของการปฏิบัติ นั้น ๆ

ปัจจุบัน พระอาจารย์ในฐานะที่ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดแพร่ได้ขับเคลื่อนการปฏิบัติธรรมเพื่อสร้างเสริมความเป็นพลเมืองของเยาวชน ประชาชนในจังหวัดแพร่และสังคม โดยมีพระสงฆ์ ทั้ง 8 อำเภอเป็นแกนนำในการขับเคลื่อนนำกิจกรรมการพัฒนาจิตและเจริญปัญญาผ่านศูนย์ปฏิบัติธรรมของแต่ละแห่งและมีการจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดังนี้

- 1) ศูนย์ปฏิบัติธรรมแห่งที่ 1 วัดทุ่งกวาว อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ โดยมีพระราชวิสุทธิ ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดแพร่ เป็นประธานศูนย์เพื่ออบรม
- 2) ศูนย์ปฏิบัติธรรมแห่งที่ 2 วัดพระธาตุช่อแฮพระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ มี

พระโกศยเจติยารักษ์ ดร.เป็นผู้อำนวยการศูนย์ ปัจจุบัน คือ สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแพร่ แห่งที่ 2 พระครูภาวนาเจติยานุกิจ.ดร.เป็นพระวิปัสณาจารย์

3) ศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแพร่ แห่งที่ 3 (ศูนย์ปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ ร.9) วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดแพร่

4) ศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำอำเภอเมืองแพร่ วัดชัยมงคล มีพระครูโฆสิตสังขพิทักษ์เป็นผู้อำนวยการศูนย์พร้อมพระวิทยากร

5) ศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำอำเภอเมืองสูงเม่น วัดปงท่าข้าม มีพระครูโกศลพิพัฒนคุณ เป็นผู้อำนวยการศูนย์พร้อมพระวิทยากร

6) ศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำอำเภอเด่นชัย วัดพงป่าหวาย มีพระครูสุธรรมกิตติวงศ์ เป็นผู้อำนวยการศูนย์พร้อมพระวิทยากร

7) ศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำอำเภอร่องขวาง วัดวังหม้อ มีพระครูกิตติชัยวัฒน์ เป็นผู้อำนวยการศูนย์พร้อมพระวิทยากร

8) ศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำอำเภอหนองม่วงไข่ วัดแม่คำมีตำหนักธรรม มีพระครูวิจิตรพัฒนวิมล เป็นผู้อำนวยการศูนย์พร้อมพระวิทยากร

9) ศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำอำเภอสอง วัดทุ่งน้าว มีพระครูวรธรรมสาร เป็นผู้อำนวยการศูนย์พร้อมพระวิทยากร

10) ศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำอำเภอลอง วัดทุ่งดงลาน มีพระครูบัณฑิตานุกูล เป็นผู้อำนวยการศูนย์พร้อมพระวิทยากร

11) ศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำอำเภอวังชิ้น วัดวังขอน มีพระครูชินศาสน์สาทร เป็นผู้อำนวยการศูนย์พร้อมพระวิทยากร

12) ศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำอำเภอวังชิ้นแห่งที่ 2 วัดสัมฤทธิ์บุญ มีพระครูวิจิตรธรรมสาธก เป็นผู้อำนวยการศูนย์พร้อมพระวิทยากร

พระอาจารย์ กล่าวว่า หลังจากขับเคลื่อนการตั้งศูนย์การปฏิบัติธรรมครบทุกอำเภอเน้นการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง พบว่า การปฏิบัติธรรมเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชีวิตและครอบครัว ส่งผลต่อความมั่นคงของชีวิตสร้างความสามัคคีในท้องถิ่นและชุมชน เสริมสร้างความเป็นพลเมืองให้กับ เยาวชน ประชาชนและสังคมได้อย่างลงตัวเหมาะสมกับสภาวะของสังคมปัจจุบัน

- สิ่งที่ได้รับจากการปฏิบัติธรรม เป็นการฝึกฝนปฏิบัติหรือเรียนให้รู้และฝึกทำให้เป็นหลักไตรสิกขา หรือการศึกษา 3 อย่าง เป็นการฝึกพัฒนาชีวิต 3 ด้าน คือ ด้านความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทั้งทางวัตถุ และทางสังคม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา รวมทั้งฝึกฝนพัฒนาตนและสำรวจตรวจสอบตนเอง ตามหลักไตรสิกขา ให้มีการศึกษาครบทั้งสามอย่างทั้ง ศีล สมาธิ และปัญญา พร้อมกันไป

- ผู้ที่เข้าปฏิบัติได้รับการฝึกจิตที่สัมพันธ์กับกาย จิตที่นิ่งแล้วก็พร้อมที่จะเป็นผู้ให้ คือ การสร้างเสริมกิจกรรมจิตอาสาช่วยเหลือสังคม

สรุปแนวคิดในการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของพระราชเชมากร ผศ.ดร. มาจากการจัดการศึกษาของประเทศเป็นสำคัญ ซึ่งมีหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 เป็นแม่บทในการขับเคลื่อนการจัดการศึกษาของประเทศทุกระดับและทุกช่วงชั้นในสถานศึกษาและได้พัฒนาให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ซึ่งได้กำหนดให้การจัดการศึกษาตามหลักสูตรชัดเจนตามมาตรา 27 วรรคสอง และต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทย ให้เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คู่คุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมแห่งความเป็นคนไทยในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

อีกประการหนึ่ง คือ แนวคิดที่มาจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ การพัฒนาจิตและเจริญปัญญา ตามหลักธรรมไตรสิกขา ที่พัฒนาตนและสำรวจตรวจสอบตนเอง ตามหลักไตรสิกขา ที่มีการศึกษาครบ 3 อย่างคือ ศีล สมาธิ และปัญญาพร้อมกันไปอย่างเหมาะสม **ส่วนรูปแบบการเสริมสร้างการเรียนรู้** เน้นการปฏิบัติและการจัดกิจกรรมที่เสริมสร้างทักษะของความเป็นพลเมือง 3 ด้าน คือ ด้านกาย ด้านอารมณ์ ด้านสังคม สอดคล้องกับขั้นตอนการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ 3 ด้าน คือ ด้านความคิด (Cognitive Domain) ,ด้านอารมณ์ (Affective Domain) และด้านการปฏิบัติ (Psychomotor Domain) จึงถึงพร้อมด้วยความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ส่งผลต่อความเป็นพลเมืองของประเทศที่ดีต่อไป

2.5 กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

2.5.1 ความหมายของจิตสำนึก

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ.2542⁷⁷ ให้ความหมายคำว่า “จิตสำนึก” ไว้ว่า ภาวะที่จิตตื่นและรู้ตัวสามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยกาย ขณะที่สัญญา สัญญาวิวัฒน์⁷⁸ ให้นิยามคำว่า จิตสำนึก (Conscious) ว่า หมายถึง ความคิด ความรู้สึกที่อยู่ส่วนลึกของบุคคล ติดตัวติดใจอยู่ตลอดเวลา คงทนและไม่เปลี่ยนแปลง โดยง่าย ส่วนทองพันชั่ง พงษ์วารินทร์⁷⁹ ให้ความหมายว่า จิตสำนึก (Conscientiousness) หรือ ความตระหนักรู้ (Awareness) หมายถึง การตอบสนองต่อสิ่งที่เกิดขึ้น และตัดสินใจเลือกสนองตอบต่อสิ่งนั้นในทางที่ถูกต้อง ตามกฎระเบียบ กฎหมาย กฎของสังคม จารีตประเพณี

⁷⁷ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ. 2542, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2542).

⁷⁸ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, จิตสำนึกเพื่อส่วนรวมเชิงพุทธ : เอกสารประกอบการประชุมวิชาการประจำปีของเครือข่ายสถาบันอุดมศึกษา เขตภาคกลางเพื่อพัฒนาบัณฑิตอุดมคติไทย, จิตสำนึกเพื่อส่วนรวม, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2549), หน้า 41.

⁷⁹ ทองพันชั่ง พงษ์วารินทร์, จิตสำนึกคุณภาพสร้างได้จริงใน 120 วัน, (กรุงเทพฯ : Think Beyond, 2552), หน้า 33.

วราพร ศรีสุพรรณกล่าวว่า จิตสำนึกเป็นลักษณะของจิตที่มีทั้งความตระหนัก (Awareness) และความรับผิดชอบ (responsibility)⁸⁰

สมพงษ์ สิงหะพล กล่าวว่า จิตสำนึกเป็นความรู้สึกรู้จักคิดภายในบุคคลและเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้โดยการเรียนรู้ จิตสำนึกเมื่อเกิดขึ้นแล้วยากนักที่จะหยุดหรือหมดหายไป คนที่มีจิตสำนึกที่ดีจะประพฤติปฏิบัติอย่างเหมาะสมกับจิตสำนึกนั้น และใช้จิตสำนึกของตน เพื่อประโยชน์ต่อสิ่งต่างๆ ตามมา เช่น บุคคลที่มีจิตสำนึกด้านระเบียบวินัย จะไม่ซบถผิดกฎจราจรบุคคลที่มีจิตสำนึกสาธารณะ จะไม่ขีดเขียนในสถานที่สาธารณะ⁸¹

ดวงเดือน พันธมนาวิน กล่าวถึงการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมว่าเด็กช่วงแรกเกิดจนถึงก่อน 10 ขวบ เป็นช่วงที่เด็กมีความไวต่อการรับการปลูกฝัง และส่งเสริมจริยธรรม และวัฒนธรรมเป็นอย่างดีเพราะเด็กยังเป็น ไม้อ่อนที่ตัดง่าย ฉะนั้น การปฏิบัติต่อเด็กอย่างเหมาะสมกับพัฒนาการทางร่างกาย และโดยเฉพาะเหมาะสมกับพัฒนาการทางจิตใจของเด็กจะเป็นการป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นเมื่อเข้าสู่วัยรุ่น และวัยผู้ใหญ่ได้มาก⁸²

นักจิตวิทยาการศึกษา มีความเห็นพ้องต้องกันว่าจิตสำนึกเป็นคุณลักษณะทางจิตพิสัยที่ปรากฏหรือก่อรูปขึ้นในจิตใจของมนุษย์แต่ละคนภายหลังได้รับรู้ปรากฏการณ์หรือได้รับสิ่งเร้าจากภายนอกในเชิงสะสม การก่อรูปที่มีความต่อเนื่องกันจึงยากที่จะกำหนดแยกแยะหรือทำการจัดลำดับขั้น เพื่อบ่งชี้ว่าบุคคลมีความรู้สึกอยู่ที่ใดได้ชัดเจน แน่นนอน การก่อรูปของจิตสำนึกยังเกี่ยวข้องกับคุณลักษณะทางด้านสติปัญญาและการกระทำของมนุษย์อีกด้วย หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าจิตสำนึกเป็นผลลัพธ์เชิงคุณลักษณะทางจิตใจของมนุษย์ที่ก่อรูปขึ้นผ่านกระบวนการเรียนรู้ของบุคคล ซึ่งกระบวนการเรียนรู้มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน ได้แก่

ก. คุณลักษณะด้านพุทธิพิสัย หมายถึง การได้รับรู้ (Cognition) หรือการมีประสบการณ์ตรงกับสิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมผ่านประสาทสัมผัสต่างๆ ทำให้บุคคลรู้จักหรือระลึกถึงมีความเข้าใจสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ สามารถวิเคราะห์ และประเมินคุณค่าของสิ่งดังกล่าวได้ และนำไปสู่การก่อรูปของจิตสำนึก

ข. คุณลักษณะด้านจิตพิสัย หมายถึง ความรู้สึกทางจิตใจ (Affection) อันได้แก่การมีความสนใจ หรือใส่ใจในสิ่งดังกล่าว โดยมีปฏิกริยาสนองตอบการเห็นหรือให้คุณค่า การจัดระบบของคุณค่าและสร้างเป็นคุณลักษณะนิสัยที่นำไปสู่จิตสำนึก

⁸⁰วราพร ศรีสุพรรณ. “การจัดการสิ่งแวดล้อม” สิ่งแวดล้อมศึกษา.(กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโลกสีเขียว ,ม.ป.ป.)

⁸¹สมพงษ์ สิงหะพล, อ่างในอรรถวรรณ บุญส่ง, “ผลการพัฒนาจิตสำนึกในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยใช้กิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาประกอบการประเมินตามสภาพจริง”, วิทยานิพนธ์ศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2551), หน้า 10.

⁸²ดวงเดือน พันธมนาวิน.. จริยธรรมในการทำงาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2538, หน้า 77

ค. คุณลักษณะทางด้านทักษะพิสัยที่หมายถึง พฤติกรรม (Behavior) หรือการแสดงออกที่สามารถจะสังเกตรูปแบบความประพฤติได้อย่างชัดเจนที่เรียกว่า บุคลิกภาพ⁸³

จิตสำนึกของบุคคลจึงเป็นผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นหลังจากการมีประสบการณ์ตรงกับสิ่งเร้า การรับรู้ในส่วนนี้ได้ก่อรูปขึ้นในจิตใจของบุคคลในรูปของความเชื่อ ค่านิยม ทศนคติที่ก่อให้เกิดพฤติกรรม เป็นคุณลักษณะทางจิตที่ก่อรูปผ่านกระบวนการทางปัญญาเป็นปฏิกริยาตอบสนองต่อปรากฏการณ์ทางสังคม

การเสริมสร้างการเรียนรู้ให้แก่บุคคลในสังคมตามกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพ ที่สอดคล้องกับความต้องการทางด้านเศรษฐกิจสังคมการเมืองและประเพณี วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่สังคมทุกสังคมต้องดำเนินการผ่านกระบวนการจัดการศึกษาซึ่งในทางสังคมศาสตร์จะเรียกกิจกรรมหรือกระบวนการดังกล่าวว่าเป็นการกลมกลืนทางสังคม (Socialization) อันเป็นกระบวนการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ที่มีผลทำให้สมาชิกของสังคมเกิดการรับรู้มีจิตสำนึกและมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ได้ในระดับหนึ่ง การกลมกลืนทางสังคม จึงเป็นกระบวนการในการสร้างเสริมการเรียนรู้ให้แก่บุคคลหรือสมาชิกของสังคม โดยอาศัยกลไกระบบการศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการดำเนินการ และมีรูปแบบที่สัมพันธ์และต่อเนื่องกันไปแยกเป็น 3 ส่วน⁸⁴

ก. การศึกษาในระบบโรงเรียนดำเนินการอย่างเป็นทางการ ให้สำหรับบุคคลที่อยู่ในวัยเรียน และผู้สนใจ

ข. การศึกษานอกระบบโรงเรียน ที่จัดให้สำหรับผู้พ้นวัยเรียนไปแล้ว แต่มีความต้องการได้รับประสบการณ์ทางการเรียนรู้

ค. การศึกษาตามอัธยาศัยที่เกิดขึ้นตั้งแต่บุคคลเมื่อเกิดมามีชีวิตอยู่รอด เติบโต และเสียชีวิตไป ซึ่งส่วนใหญ่แล้วมักจะเป็นปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินชีวิตประจำวันทั้งที่บ้าน จากครอบครัว ที่ทำงานและการสมาคมต่างๆ

อนึ่ง ระบบย่อยลำดับที่ 3 จะมีบทบาทในการช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้ให้แก่บุคคลและมีอิทธิพลต่อจิตสำนึกและพฤติกรรมของบุคคลในระยะยาวค่อนข้างสูงการกลมกลืนทางสังคมเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ให้แก่บุคคลหรือสมาชิกสังคม มีการรับรู้ มีจิตสำนึก (มีค่านิยม ความเชื่อ) มีบุคลิกภาพหรือมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์จึงเป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงชีวิตของบุคคลในสังคม เพื่อที่จะได้ช่วยให้สังคมได้มาซึ่งสมาชิกสังคม ที่มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ แต่ไม่ตกอยู่ภายใต้ของจิตสำนึกของบุคคลแต่ละบุคคลมากนัก และควรเป็นหน้าที่ของสถาบันหรือหน่วยงานสังคมอันได้แก่ครอบครัว โรงเรียน องค์กรศาสนา กลุ่มเพื่อน สื่อมวลชน หน่วยราชการ ฯลฯ ที่จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมและดำเนินการให้สอดคล้องประสานกัน

⁸³ อรวรรณ บุญสง, “ผลการพัฒนาจิตสำนึกในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยใช้กิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาประกอบการประเมินตามสภาพจริง”, **วิทยานิพนธ์ศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2551), หน้า 10.

⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

จากความหมายและความสำคัญของการมีจิตสำนึกดังกล่าวสรุปได้ว่า การจะพัฒนาจิตสำนึกของผู้เรียนนั้นกระบวนการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญ การได้รับรู้ หรือการมีประสบการณ์ตรงกับสิ่งต่างๆ ผ่านประสาทสัมผัส จะทำให้ผู้เรียนมีความเข้าใจ สามารถวิเคราะห์และประเมินคุณค่าสิ่งต่างๆ ได้ อันจะนำไปสู่ความรู้สึทางจิตใจในการเห็นคุณค่า สร้างเป็นคุณลักษณะนิสัยแสดงออกในรูปพฤติกรรมที่สามารถสังเกตได้ชัดเจน

2.5.2 แนวคิดเกี่ยวกับจิตสำนึก

แนวคิดเรื่องจิตสำนึกเริ่มต้นมาจากศาสตร์ของจิตวิเคราะห์และจิตวิทยาทางหนึ่ง และในอีกทางหนึ่งคือการศึกษาของกลุ่ม Marxist ซึ่งในที่นี้จะอธิบายเฉพาะแนวคิดหลักๆ ดังต่อไปนี้⁸⁵

1) แนวคิดจิตสำนึกที่เริ่มต้นมาจากศาสตร์ของจิตวิเคราะห์และจิตวิทยา แนวคิดเรื่องจิตสำนึกในด้านนี้มีที่มาจากการแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญ 4 แนวคิด ได้แก่ 1) แนวคิดทางจิตวิทยาที่เน้นธรรมชาติของประสบการณ์การมีสติสำนึก 2) แนวคิดทางจิตวิทยาที่เน้นหน้าที่ของการทำงานของกระบวนการทางจิตสำนึก 3) แนวคิดทางจิตวิทยาที่เน้นศึกษาพฤติกรรมและความสำคัญของการเรียนรู้ภายใต้จิตสำนึก นักคิดกลุ่มโครงสร้างนิยม เช่น Plato มีแนวคิดที่มนุษย์แตกต่างไปจากสัตว์ตรงที่มีมนุษย์ประกอบด้วยจิต (Mind) ซึ่งทำหน้าที่ในการสร้างแนวความคิด (Idea) ขณะที่ Aristotle เชื่อในเรื่องการมีชีวิตของจิต (Mental Life) ส่วน Descartes มีแนวคิดที่มนุษย์ประกอบขึ้นด้วยร่างกายและจิตใจซึ่งทำหน้าที่เกี่ยวข้องกัน โดยจิตสร้างภาพจากการทำงานของกายและกายทำงานตามความคิดที่เกิดขึ้นในจิต จากแนวคิดดังกล่าวทำให้เกิดแนวคิดสัมพันธนิยม (Associationism) ขึ้น และได้ถูกนำมาพัฒนาสร้างกลุ่มโครงสร้างนิยมขึ้นในประเทศเยอรมันในปี ค.ศ.1879 โดย Wilhelm Max Wundt ซึ่งมีแนวคิดที่ว่าจิต (Mind) มีองค์ประกอบอิสระต่างๆ มารวมกันเป็นโครงสร้างของจิต (Faculty of Mind) โดยพฤติกรรมของบุคคลเกิดจากการกระทำของกายที่ถูกควบคุมและสั่งการโดยจิต ซึ่งกลุ่มแนวคิดนี้เน้นศึกษาองค์ประกอบสำคัญที่เรียกว่า จิตสำนึก (The Contents of Consciousness)

2) แนวคิดจิตสำนึกในกลุ่มของ Marxist เริ่มต้นจาก Carl Marx ได้นำเสนอวิธีคิดแบบวัตถุนิยมของความคิดหรือจิตสำนึกทางสังคมมนุษย์ว่า “ความคิดหรือจิตสำนึกของผู้คนนั้นก่อรูปมาจากสภาพความเป็นอยู่ที่เป็นจริง” ซึ่งกาญจนา แก้วเทพ สรุปไว้ว่า Mark ได้ศึกษาปัญหาจิตสำนึกจากทศนะเชิงปรัชญาที่มีลักษณะทางชนชั้น (Class Notion) โดยศึกษาปัญหาเรื่อง “จิตสำนึกที่ผิดพลาด” (False Consciousness) องค์ประกอบของจิตสำนึกที่ผิดพลาดแสดงออกในสามมิติ คือ มิติแรกทางด้านความสัมพันธ์ทางการผลิต ได้แก่ลักษณะความแปลกแยก (Alienation) ทางด้าน

⁸⁵ กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, สายชานแห่งนักคิดทฤษฎี เศรษฐศาสตร์การเมือง กับ สื่อสารการศึกษา, (กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้า 1.

โครงสร้างการยอมรับอำนาจที่มีอยู่ในสังคม มิติที่สองคือ ความคิดความเข้าใจ (Mystification) และ มิติที่สามด้านความสัมพันธ์ที่จินตนาการ (Imagination) โดยมีรายละเอียดในแต่ละมิติพอสังเขปดังนี้

2.1) ปัญหาความแปลกแยกนั้น Marx สรุปรูปร่างเกิดจาก หนึ่งผู้ผลิตถูกแยก ออกจากผลผลิตของตน ผู้ทำการผลิตไม่ได้เป็นเจ้าของผลผลิตจากน้ำมือของตน สองมนุษย์ถูกแยก ออกจากตัวเอง คือไม่สามารถจะควบคุมการดำเนินชีวิตของตนให้เป็นไปตามความปรารถนา เช่น ต้อง ทำงานเพื่อเงินไม่ว่าจะพอใจหรือไม่ก็ตาม และ สามเมื่อมนุษย์ถูกแยกออกจากเพื่อนมนุษย์คนอื่นๆ ใน สังคมเพราะสภาพสังคมที่บีบบังคับให้มนุษย์แก่งแย่งแข่งขันกัน

2.2) ปัญหาเรื่องความคิดความเข้าใจ ซึ่ง Marx เน้นไปในด้านระบบ การเมือง ปัญหาเรื่องการยอมรับระบบโครงสร้างอำนาจที่มีอยู่ในสังคมนั้น มีพื้นฐานมาจากเรื่อง ความคิดความเข้าใจ (Cognition) และหลักการให้เหตุผล (Rationality) องค์ประกอบของความคิด ความเข้าใจคือการตีความ (Interpretation) การตีความเกิดขึ้นเมื่อสังคมเกิดการแตกแยกเป็นชนชั้น กลุ่มผู้ปกครองได้เข้ายึดกุมปัจจัยการผลิตทางวัตถุ และสามารถสั่งสมผลผลิตส่วนเกินจนเหลือพอเอา มาเลี้ยงดูกลุ่มปัญญาชนของตนผู้ทำหน้าที่ผลิตวิธีการตีความ ต่อจากนั้นกลุ่มผู้ปกครองที่สามารถ ควบคุมบรรดาสถาบันต่างๆ ในสังคม รวมทั้งกลไกทั้งหมดในการถ่ายทอดสื่อสารความคิดก็ได้ใช้ สถาบันและกลไกเหล่านั้นทำการบิดเบือนความคิดนั้นให้แก่สมาชิกในสังคม Goldmann กล่าวว่า สิ่งที่เรา คิด เป็นความคิดความเข้าใจ ที่เกิดจากข้อเท็จจริง (Facts) ที่เรารับรู้ในระดับปรากฏการณ์ (Phenomena) จะยังไม่ใช่ความเข้าใจที่มีสำนึกอย่างแท้จริงจนกว่าเราจะได้ทำการสะท้อน (Reflection) ข้อเท็จจริงนั้นให้เห็นทะลุทะลวงไปถึงโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มและ สังคมเสียก่อน เพราะความคิดความเข้าใจที่เรามีกันอยู่เป็นความเข้าใจที่ถูกบิดเบือนมาให้คิด Goldmann เสนอว่าหลักการวิเคราะห์องค์ประกอบด้านความคิดความเข้าใจของจิตสำนึกในกลุ่มบุคคลหนึ่งควร ประกอบด้วย หนึ่งจิตสำนึกนั้นมีเนื้อหาที่ลวงตาลวงใจไปจากความเป็นจริง สองเหตุใดคนกลุ่มนั้นๆ จึงยอมรับเนื้อหาที่ผิดพลาดนั้นว่าเป็นความจริง

2.3) ปัญหาจินตนาการที่สามารถรองรับความเป็นจริงได้ Marx เรียก ปัญหานี้ว่า ความเพ้อฝัน (Phantasy) ในขณะที่ Sigmund Freud เรียกว่า จินตนาการ (Imagine) Assoun ประยุกต์เอาหลักของจิตวิเคราะห์ระดับบุคคลมาอธิบายปัญหาจินตนาการระดับสังคมว่าเมื่อ ต้องตกอยู่ในความทุกข์ยาก คนเราจะมีทางเลือกแก้ปัญหา 2 วิธี คือ การแก้ปัญหาตามหลักความเป็น จริง (Reality Principle) และการแก้ปัญหาตามหลักความพอใจ (Pleasure Principle) และเมื่อ หนทางแก้ปัญหาตามความเป็นจริงในสังคมถูกปิดกั้นคนในสังคมก็จำเป็นต้องเลือกหนทางเดียวที่มี เหลืออยู่ คือแสวงหาการปลอบประโลมใจ ไม่ว่าจะเป็นระดับบุคคลหรือระดับกลุ่มแม้ว่าการแก้ปัญหา แบบนี้จะแก้ได้เฉพาะในจินตนาการโดยต้นตอปัญหาที่แท้จริงจะยังคงอยู่ก็ตามหลุมพรางที่ต้องพึง ระวังของการวิเคราะห์แบบ Marxist ก็คือ การใช้เกณฑ์ทางชนชั้นมาเป็นมาเป็นศูนย์กลางของการ

วิเคราะห์นั้นทำให้เกิดการมองข้ามเกณฑ์อื่นๆ ทางด้านสังคมวิทยา เพราะคนเรานั้นนอกจากจะเกิดมาสังกัดชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งแล้ว ผู้คนเหล่านั้นยังมีฐานะอื่นๆ ในสังคมด้วย เช่น การเป็นพี่ ป้า น้า อา ผู้หญิง ผู้ชาย เด็ก ผู้ใหญ่ ฯลฯ อีกประการหนึ่งเนื่องจาก Marx มีปรัชญาในการศึกษาว่า “กระทำไปเพื่อเปลี่ยนแปลงโลก” ทำให้ Marx ให้ความสนใจเฉพาะจิตสำนึกด้านที่เป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงคือ จิตสำนึกที่ผิดพลาด จึงมีผลทำให้ผู้ที่ทำการศึกษาสังคมโดยยึดแนวทางของ Marx รุ่นหลังมีทัศนคติในด้านลบต่อปัญหาจิตสำนึก และละเลยการศึกษาจิตสำนึกที่เป็นตัวเสริมและหนุนช่วยการเปลี่ยนแปลง

จากแนวคิดและความหมายของจิตสำนึกดังที่กล่าวมาจะเห็นว่าจิตสำนึกนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อมนุษย์ เพราะเป็นความคิดที่อยู่ติดตัวตลอดเวลา และมีความคงทนเปลี่ยนแปลงได้ยาก ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงหรือไม่เปลี่ยนแปลง หรือเปลี่ยนแปลงยากของจิตสำนึก จึงมีผลกระทบต่อทั้งระดับบุคคล ชุมชน และสังคม โดยเฉพาะทางด้านการพัฒนา ถ้าหากจิตสำนึกของผู้คนในสังคมไม่เปลี่ยนก็ยากที่จะเกิดการพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่มุ่งหวังไว้ โดยเฉพาะแนวคิดจิตสำนึกในกลุ่มของ Marxist นั้นอาจตีความได้ว่าจิตสำนึกที่ถูกต้อง (True Consciousness) จะนำไปสู่สังคมที่พัฒนาตามอุดมคติของผู้คนในสังคมนั้นๆ เช่น สังคมแบบคอมมิวนิสต์ ดังนั้นจิตสำนึกที่ถูกต้อง จะต้องเป็นจิตสำนึกที่เกิดขึ้นจากผู้คนในสังคมที่บริบทของพลังการผลิต และความสัมพันธ์ทางการผลิตมีความเท่าเทียมกัน ถูกปลดปล่อยจากพันธนาการของการกดขี่ขูดรีดทางชนชั้น ทั้งด้านแรงงาน มูลค่าส่วนเกิน และการครอบงำทางอุดมการณ์ (จิตสำนึกที่ผิดพลาด[1]) ผ่านองค์กรต่างๆ ของโครงสร้างส่วนบน โดยเฉพาะรัฐ

2.5.3 แนวคิดและแนวทางเพื่อการสร้างจิตสำนึกให้เกิดการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืนในบริบทสังคมไทย

การพัฒนาสังคมไทยไปสู่สังคมที่มีความสมดุลและยั่งยืนในมิติต่างๆ ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การศึกษา การเมือง จริยธรรม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น แนวทางการพัฒนาจะต้องพัฒนามาจากภายในก่อน แล้วค่อยบูรณาการปะทะสังสรรค์กับกระแสภายนอก ซึ่งการพัฒนาออกมาจากภายในนั้นมีความหมายว่า การพัฒนาระดับบุคคลต้องพัฒนาที่ระดับจิตสำนึก การพัฒนาชุมชนและสังคมต้องพัฒนาจิตสำนึกส่วนรวม และหมายความไปถึงการพัฒนาบนพื้นฐานภูมิสังคมของตนเอง อันได้แก่ สภาพภูมิศาสตร์ เชื้อชาติ ภาษา ความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรม เป็นต้น เมื่อจิตสำนึกระดับบุคคล ชุมชน สังคม สร้างมาจากพื้นฐานข้างในแล้วค่อยบูรณาการ ปะทะสังสรรค์กับปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระทบ เช่น เทคโนโลยี วัฒนธรรม ความเชื่อ ความรู้ ที่มาจากภายนอก เพื่อสร้างจิตสำนึกที่สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของสังคมที่มีความเป็นพลวัต โดยยึดหลักการรักษาความเป็นอัตลักษณ์ของตนเองและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสมดุล เท่าเทียม มีความสุข

แนวทางการพัฒนาให้ผู้คนในสังคมไทยมีจิตสำนึกที่ถูกต้อง เพื่อพัฒนาไปสู่สังคมในอุดมคติ ควรพัฒนาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งมีแนวทางต่างๆ ดังนี้

1) การพัฒนาจิตสำนึกที่ถูกต้องผ่านสถาบันครอบครัว โดยการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ และเครือญาติ ควรปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องในด้านต่างๆ ต่อลูกหลานของตนเอง โดยถือว่าเป็นภารกิจที่สำคัญของครอบครัว

2) การพัฒนาจิตสำนึกที่ถูกต้องผ่านชุมชน โดยผู้คน กลุ่ม และองค์กรต่างๆ ในชุมชนต้องช่วยกันสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้นต่อสมาชิกของชุมชนโดยเฉพาะเด็กและเยาวชนที่ถือเป็นกำลังสำคัญในอนาคต การสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้องผ่านชุมชน อาจสร้างโดยการกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้นมาเพื่อเป็นกรอบให้เกิดการสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้อง ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการช่วยกันสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้อง และรับผิดชอบร่วมกัน

3) การพัฒนาจิตสำนึกที่ถูกต้องผ่านสถาบันการศึกษา ตั้งแต่ระดับพื้นฐาน จนถึงระดับอุดมศึกษา โดยบูรณาการให้หลักสูตรต่างๆ มีเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้องในด้านต่างๆ โดยเน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เน้นความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับชุมชน และหน่วยงานต่างๆ

4) การพัฒนาจิตสำนึกที่ถูกต้องผ่านสถาบันทางสังคมต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน มีแนวทางการพัฒนาจิตสำนึกที่ถูกต้องด้านต่างๆ ตั้งแต่ระดับกฎหมายรัฐธรรมนูญ แนวนโยบายของรัฐ และวิสัยทัศน์ขององค์กรต่างๆ

แนวทางการพัฒนาเพื่อให้คน ในระดับต่างๆ มีจิตสำนึกที่ปรารถนาดังที่กล่าวไว้ต้องเริ่มที่การพัฒนาจิตสำนึกในระดับบุคคล เพราะคนถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของชุมชน และสังคม การพัฒนาจิตสำนึกควรมีลักษณะเป็นสหวิทยาการ กล่าวคือ เป็นการพัฒนาที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับมิติต่างๆ ทั้งทางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การศึกษา การเมือง จริยธรรม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากธรรมชาติของมนุษย์ส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับมิติต่างๆ อยู่ตลอดเวลา เพื่อให้การดำเนินชีวิตมีคุณภาพ มีความสุข เพื่อให้คน ชุมชน และสังคมสามารถพัฒนาตนเองไปสู่อุดมคติตามความปรารถนาได้ มนุษย์ในฐานะที่เป็นผู้สร้างชุมชนและสังคม ควรมีจิตสำนึกที่ถูกต้องเพื่อสร้างสรรค์ชุมชนและสังคมในอุดมคติของตน ซึ่งการสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้องในมิติด้านต่างๆ มีรายละเอียดในแต่ละด้านดังต่อไปนี้⁸⁶

⁸⁶ สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร, ถนนบัณฑิตอาสา : 40 ปี สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร, (กรุงเทพฯ : สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2552), หน้า 119.

1) จิตสำนึกด้านสังคม สังคมไทยในปัจจุบันค่อนข้างอ่อนแอ เนื่องจากโครงสร้างของสังคมหลายๆ ด้านมีปัญหา เช่น ปัญหาการเมือง เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม จริยธรรม เป็นต้น ปัญหาเชิงโครงสร้างดังกล่าวอาจแก้ไขได้หากมุ่งเน้นการแก้ปัญหาไปที่ต้นตอของปัญหานั้นคือคน คนที่มีลักษณะที่จะช่วยพัฒนาแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ควรเป็นคนที่มีความรู้ จิตสำนึกอาสา จิตสำนึกสาธารณะ เพื่อเป้าหมายการปลดปล่อยสังคมออกจากปัญหาต่างๆ คนที่มีจิตสำนึกอาสา คือคนที่กระทำด้วยความเต็มใจหรือสมัครใจ เป็นการเสนอตัวเข้าทำภารกิจใดๆ รวมถึงการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเมตตา กรุณา จิตอาสา การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การให้ เป็นต้น ส่วนคนที่มี จิตสำนึกสาธารณะ คือคนที่ตระหนักว่าตนที่จะทำสิ่งใดเพื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เป็นจิตที่คิดสร้างสรรค์ คือคิดในทางที่ดี ไม่ทำลายบุคคล สังคม วัฒนธรรม ประเทศชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นกุศลและมุ่งทำกรรมดีที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ในขณะที่จิตสำนึกของกลุ่ม Marxist ที่กล่าวว่าคนในสังคมแบบคอมมิวนิสต์นั้น จะต้องเป็นคนแห่งชุมชน ไม่ใช่คนแห่งวัตถุ ก็สามารถประยุกต์ใช้กับสังคมไทยได้ เพราะมีจุดมุ่งหมายเพื่อไม่ให้เห็นแก่ตัว แต่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งเป็นลักษณะของคนที่พึงปรารถนาของสังคมไทยในปัจจุบัน⁸⁷

2) จิตสำนึกด้านวัฒนธรรม การพัฒนาให้ผู้คนมีจิตสำนึกด้านวัฒนธรรมนั้นควรมีแนวทางที่หลากหลาย ควรมีแนวทางการพัฒนาให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพปัญหาของแต่ละกลุ่มคนในสังคม เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มผู้ใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรม เด็ก เยาวชน คนวัยทำงาน ผู้สูงอายุ ผู้ชาย ผู้หญิง เป็นต้น แนวทางที่น่าจะใช้พัฒนาจิตสำนึกทางด้านวัฒนธรรมได้ดี เช่น การส่งเสริมให้มีเนื้อหาเกี่ยวกับภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทยในหลักสูตรการศึกษาในทุกระดับ การปลูกฝังจิตสำนึกด้านวัฒนธรรมไทยให้เด็กและเยาวชนอย่างเข้มข้น การส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรมที่ดั่งงามไปสู่สังคม ซึ่งจิตสำนึกด้านวัฒนธรรมที่ควรพัฒนาคือ จิตสำนึกนิยมไทยอันหมายถึง การให้ความสำคัญกับภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทยในด้านต่างๆ เช่น ภาษา การแต่งกาย อาหาร การแสดง ประเพณีต่างๆ นอกจากให้ความสำคัญแล้ว ควรส่งเสริมให้ภูมิปัญญา วัฒนธรรมไทยที่ดั่งงามสามารถเป็นฐานในการสร้างสรรค์เศรษฐกิจ ซึ่งจะเป็เศรษฐกิจที่สร้างสรรค์ สร้างมูลค่าเพิ่มอย่างเหมาะสมให้กับสังคมไทย

3) จิตสำนึกด้านเศรษฐกิจ ต้นตอของปัญหาเศรษฐกิจของไทยคือ การพึ่งตนเองไม่ได้ การพึ่งตนเองไม่ได้ ไม่ได้หมายความว่าคนไทยไม่มีศักยภาพ ตรงกันข้ามคนไทยมีศักยภาพที่จะพึ่งตนเองได้เป็นอย่างดี เพราะมีปัจจัยสนับสนุนหลายๆ ด้าน เช่น การมีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ เนื่องจากอยู่ในเขตภูมิศาสตร์ที่เหมาะสม มีภูมิปัญญาของชุมชนและสังคมที่สั่งสมมานาน มีประชากรที่ยืนยันทันแข็ง และรักสงบ แต่ในปัจจุบันที่คนไทยพึ่งตนเองไม่ได้เพราะคนไทยถูกรอบงำด้วยแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่ไม่เหมาะสมกับสภาพของสังคมไทย โดยเฉพาะการพัฒนา

⁸⁷ สนธยา พลศรี, *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*, (กรุงเทพฯ : ส.เอเชียเพรส, 2547), หน้า 202.

เศรษฐกิจตามทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory) การจะพัฒนาให้สังคมไทยสามารถพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ ควรสร้างจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง เพื่อให้คนไทยสามารถพึ่งตนเองได้บนพื้นฐานภูมิปัญญา และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของตน โดยแนวทางที่เหมาะสมที่สุดคือการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่เก้า ที่มุ่งให้ทำการผลิตแบบพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน โดยอยู่บนพื้นฐานของความรู้ และคุณธรรม

4) จิตสำนึกด้านการศึกษา รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับพ.ศ.2541 ส่งเสริมให้มีการปฏิรูปการศึกษา จนได้มีการออกพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ.2551 การปฏิรูปการศึกษาดังกล่าวส่งเสริมให้คนไทยมีความเสมอภาคในการเข้าถึงและได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางทั่วถึง เป็นธรรม และมีคุณภาพเหมาะสมกับสภาพชีวิตของประชาชน ส่งเสริมการศึกษาเพื่อชีวิตอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยเน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา จิตสำนึกด้านการศึกษาที่ควรพัฒนาจึงต้องสอดคล้องกับเป้าหมายของการปฏิรูป โดยจิตสำนึกที่ควรพัฒนาได้แก่ จิตสำนึกในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต มองการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย การศึกษาจึงมีความเป็นองค์รวมไม่แยกส่วน เพราะวิถีชีวิตของคนเรามีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับหลายๆ มิติ และให้ความสำคัญกับการศึกษาทุกรูปแบบที่สนองต่อการดำเนินชีวิตของผู้คน

5) จิตสำนึกด้านการเมือง ประเทศไทยมีวิวัฒนาการทางการเมืองมาอย่างยาวนานโดยมีอุดมคติที่ชัดเจนมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2475 คือการปกครองระบบประชาธิปไตยอันพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข อุดมคติดังกล่าวจะเป็นจริงได้ต้องมีการสร้างจิตสำนึกทางการเมืองให้กับผู้คนของประเทศ จิตสำนึกที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยมองว่าการเมืองเป็นเรื่องของทุกคนบนผืนแผ่นดินไทย ไม่ใช่เรื่องของคนใด หรือกลุ่มใดเป็นการเฉพาะ ควรมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างสร้างสรรค์ เช่น การไปใช้สิทธิทางการเมืองในการเลือกตั้ง ในการประชามติ และในกรณีอื่นๆ จิตสำนึกประการต่อมา คือ การยอมรับในความแตกต่างของสิทธิ เสรีภาพ และความคิดทางการเมืองของคนอื่นๆ กลุ่มอื่นๆ ในสังคม ภายใต้กรอบจารีตประเพณี วัฒนธรรม จริยธรรม และกฎหมาย แม้ระบบประชาธิปไตยจะยอมรับและให้อำนาจกับเสียงส่วนใหญ่ แต่เสียงส่วนน้อย ความคิดที่แตกต่างก็เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศ การยอมรับซึ่งกัน และกัน เคารพในความแตกต่าง ให้ออกาสซึ่งกันและกัน จะนำมาซึ่งการเมืองที่มีคุณภาพ และนำความสุขมาสู่ประเทศ จิตสำนึกที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การส่งเสริมคนดีให้มีอำนาจเป็นตัวแทนปวงชนชาวไทย เพราะคนดีที่เป็นตัวแทนของปวงชนคือเครื่องประกันว่าสังคมไทยจะได้รับการบริหารจัดการ ให้ผู้คนทุกกลุ่มในสังคมมีสิทธิ เสรีภาพ ได้รับความยุติธรรม และได้รับการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม เท่าเทียมกัน

6) จิตสำนึกด้านจริยธรรม สังคมไทยเป็นสังคมแห่งศาสนาอย่างแท้จริง แม้ผู้คนส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาพุทธ แต่ก็สามารถอยู่ร่วมกับผู้คนที่นับถือศาสนาที่แตกต่างได้อย่างสมดุลไม่มีความ

ขัดแย้งทางศาสนาที่แตกต่างในสังคม ด้วยพื้นฐานดังกล่าวจึงควรพัฒนาจิตสำนึกด้านจริยธรรมโดยใช้หลักศาสนาเป็นแนวทาง โดยเฉพาะศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นศาสนาที่สำคัญที่สุดของคนไทย การสร้างจิตสำนึกด้านศาสนานั้น สมพร เทพลีธา สรุปไว้ว่าชาวพุทธที่ดีและชาวพุทธที่แท้จริง ไม่ใช่ชาวพุทธแต่เพียงในนามหรือตามสำมะโนครัว ควรจะมีจิตสำนึกต่อพระพุทธศาสนา 3 ประการ ดังนี้⁸⁸

6.1) มีความสำคัญต่อคุณูปการของพระพุทธศาสนา ในด้านที่เป็นศาสนาประจำชาติไทย ช่วยสร้างเอกลักษณ์และปลูกฝังคุณธรรมอันดีงามแก่คนไทย เช่น ความเมตตากรุณา ความกตัญญูกตเวที ความสุภาพอ่อนโยน การประนีประนอมกัน เป็นที่พึ่งและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมไทย ช่วยขัดเกลาให้คนไทยมีคุณธรรม ศีลธรรม และจริยธรรม

6.2) มีความสำคัญในหน้าที่ของชาวพุทธ ในการทำนุบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนา รวมทั้งพิทักษ์พระพุทธศาสนาจากภัยต่างๆ ซึ่งพระพุทธศาสนาประกอบไปด้วยองค์ประกอบ 4 ประการ คือ ศาสนวัตถุหรือศาสนสถาน ศาสนพิธี ศาสนบุคคล และศาสนธรรม

6.3) มีความสำคัญในหน้าที่ของชาวพุทธ ในการศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรม และเผยแพร่ธรรมอยู่เสมอ เพื่อให้เป็นผู้ตื่น ผู้รู้ และผู้เบิกบาน

7) จิตสำนึกด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แนวทางการพัฒนาจิตสำนึกด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควรมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาเพื่อให้ทรัพยากรมนุษย์เกิดความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยยึดแนวทางและวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้แก่ การถนอมรักษา การฟื้นฟู การลดปริมาณของเสีย การเพิ่มประสิทธิภาพการใช้งาน การสงวนและนำสิ่งอื่นมาใช้ทดแทน การสำรวจทรัพยากร และการประดิษฐ์ของเทียมขึ้นใช้ จิตสำนึกอีกประการที่ควรพัฒนาคือ การมองทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่เท่าเทียมกับมนุษย์ มองว่าต่างอยู่อย่างพึ่งพาอาศัยกัน ไม่ควรมองแบบแนวคิดทุนนิยมที่มองทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่าเป็นของมีจำกัด ต้องใช้อย่างคุ้มค่าและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด แต่ด้วยเป้าหมายของทุนนิยมอยู่ที่การบริโภคอย่างอุดม และแสวงหากำไรสูงสุด ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกแย่งกันใช้ และถูกทำลายเป็นจำนวนมาก และไม่ควรมองอย่างฐานคิดวิทยาศาสตร์ที่ว่ามนุษย์สามารถควบคุมเอาชนะทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ การมองทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่าเป็นสิ่งที่เท่าเทียมกับมนุษย์ หรือเป็นสิ่งที่อยู่เหนือกว่ามนุษย์ จะทำให้เกิดความเคารพต่อธรรมชาติ รู้จักใช้ รู้จักรักษา อย่างพอดี ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของการทำลายล้างเพื่อประโยชน์ส่วนตน⁸⁹

⁸⁸ สมพร เทพลีธา, จิตสำนึกของชาวพุทธต่อพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิสมพร เทพลีธาเพื่อศาสนาและพัฒนาสังคม(ม.ส.ท.ศ.ส.), 2540), หน้า 65.

⁸⁹ ศศิณา ภารา, ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพฯ : ส.เอเชียเพรส, 2550), หน้า 284.

สรุป การพัฒนาประเทศไทยที่ผ่านมาโดยเฉพาะตั้งแต่เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ ถึงปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๑๔-ปัจจุบัน) แนวคิดการพัฒนาที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาสังคมไทยมากที่สุด คือแนวคิดการพัฒนาตามทฤษฎีความทันสมัยโดยมีอุดมคติคือ ต้องการเปลี่ยนแปลงทุกสังคมให้มีรูปแบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การเมืองแบบประชาธิปไตย เป็นสังคมเมืองหรืออุตสาหกรรมที่มีการแข่งขัน แนวทางการพัฒนาตามทฤษฎีความทันสมัยทำให้สังคมไทยมีสภาพที่กล่าวได้ว่า “ทันสมัยแต่ไม่พัฒนา” หรือ “เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน”⁹⁰ ดังที่ได้สรุปไว้แล้วในส่วนของบริบทของสังคมไทยในปัจจุบัน ขณะที่ นักคิดในกลุ่ม Marxist เชื่อว่าสังคมที่พัฒนาแล้วผู้คนในสังคมนั้นๆ จะต้องมิจิตสำนึก (Mined Man) และถูกปลดปล่อย (Liberated Man) เพื่อสร้างสังคมที่พัฒนา สร้างคนที่มีจิตสำนึก และปลดปล่อยผู้คนในสังคมไทย แนวทางการพัฒนาจึงควรมีความสอดคล้องกับบริบทด้านต่างๆ ของสังคมไทย ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การศึกษา การเมือง จริยธรรม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเริ่มต้นจากการพัฒนาให้ผู้คนมีจิตสำนึกที่ถูกต้องในด้านต่างๆ โดยยึดหลักการพัฒนาที่เริ่มจากข้างในแล้วบูรณาการปะทะสังสรรค์กับปัจจัยภายนอก เพื่อสร้างจิตสำนึกที่สอดคล้องเหมาะสม และเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำพาสังคมไทยไปสู่สังคมที่พัฒนาตามอุดมคติของผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมได้ต่อไป

จิตสำนึกเพื่อการปลดปล่อยสังคมไทยไปสู่สังคมที่พัฒนาอย่างสมดุล ยั่งยืน ผู้คนในสังคมมีคุณภาพ มีคุณธรรม และมีความสุข จะต้องเป็นจิตสำนึกที่ถูกต้อง ซึ่งสร้างหรือพัฒนามาจาก คน ชุมชน และสังคมไทย เป็นจิตสำนึกที่ผู้คนส่วนใหญ่ของประเทศสร้างขึ้นมาร่วมกัน ไม่ใช่จิตสำนึกที่สร้างโดยผ่านอุดมการณ์ของคน กลุ่มคน บางกลุ่มของประเทศที่มีอำนาจบางประการที่สามารถใช้กดทับผู้คนส่วนใหญ่ของประเทศได้ เช่น อำนาจที่มาจากกำลังอาวุธและทหาร อำนาจของทุน อำนาจที่มาจาก การเลือกตั้งที่ไม่ยุติธรรม เป็นต้น แล้วใช้ครอบงำผู้คนส่วนใหญ่ของสังคม

2.5.4 แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึก

นักจิตวิทยาการศึกษา มีความเห็นพ้องต้องกันว่าจิตสำนึกเป็นคุณลักษณะทางจิตพิสัยที่ปรากฏหรือก่อรูปขึ้นในจิตใจของมนุษย์แต่ละคนภายหลังได้รับรู้ปรากฏการณ์หรือได้รับสิ่งเร้าจากภายนอกในเชิงสะสม การก่อรูปที่มีความต่อเนื่องกันจึงยากที่จะกำหนดแยกแยะหรือทำการจัดลำดับขั้น เพื่อบ่งชี้ว่าบุคคลมีความรู้สึกอยู่ที่ใดได้ชัดเจน แน่นนอน การก่อรูปของจิตสำนึกยังเกี่ยวข้องกับคุณลักษณะทางด้านสติปัญญาและการกระทำของมนุษย์อีกด้วย หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าจิตสำ

⁹⁰ (สุมิตร สุวรรณ, รัฐกับแนวคิดการพัฒนา (ออนไลน์), ที่มา http://www.nesdb.go.th/Portals/๑/news/research/data_๑๑๔๔๑๙๑๖๑๑.zip, สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ พ.ค. ๒๕๕๙ เวลา ๒๐.๐๒ น.

นึกเป็นผลลัพธ์เชิงคุณลักษณะทางจิตใจของมนุษย์ที่ก่อรูปขึ้นผ่านกระบวนการเรียนรู้ของบุคคล ซึ่งกระบวนการเรียนรู้มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน ได้แก่

ก. คุณลักษณะด้านพุทธิพิสัย หมายถึง การได้รับรู้ (Cognition) หรือการมีประสบการณ์ตรงกับสิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมผ่านประสาทสัมผัสต่างๆ ทำให้บุคคลรู้จักหรือระลึกถึง มีความเข้าใจสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ สามารถวิเคราะห์ และประเมินคุณค่าของสิ่งดังกล่าวได้ และนำไปสู่การก่อรูปของจิตสำนึก

ข. คุณลักษณะด้านจิตพิสัย หมายถึง ความรู้สึกทางจิตใจ (Affection) อันได้แก่การมีความสนใจ หรือใส่ใจในสิ่งดังกล่าว โดยมีปฏิริยาสนองตอบการเห็นหรือให้คุณค่า การจัดระบบของคุณค่าและสร้างเป็นคุณลักษณะนิสัยที่นำไปสู่จิตสำนึก

ค. คุณลักษณะทางด้านทักษะพิสัยที่หมายถึง พฤติกรรม (Behavior) หรือการแสดงออกที่สามารถจะสังเกตรูปแบบความประพฤติได้อย่างชัดเจนที่เรียกว่า บุคลิกภาพ⁹¹

จิตสำนึกของบุคคลจึงเป็นผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นหลังจากการมีประสบการณ์ตรงกับสิ่งเร้า การรับรู้ ในส่วนนี้ได้ก่อรูปขึ้นในจิตใจของบุคคลในรูปของความเชื่อ ค่านิยม ทศนคติที่ก่อให้เกิดพฤติกรรม เป็นคุณลักษณะทางจิตที่ก่อรูปผ่านกระบวนการทางปัญญาเป็นปฏิริยาตอบสนองต่อปรากฏการณ์ทางสังคม

การเสริมสร้างการเรียนรู้ให้แก่บุคคลในสังคมตามกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพ ที่สอดคล้องกับความต้องการทางด้านเศรษฐกิจสังคม การเมืองและประเพณี วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่สังคมทุกสังคมต้องดำเนินการผ่านกระบวนการจัดการศึกษาซึ่งในทางสังคมศาสตร์จะเรียกกิจกรรมหรือกระบวนการดังกล่าวว่าเป็นการกล่อมเกลாதงสังคม (Socialization) อันเป็นกระบวนการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ที่มีผลทำให้สมาชิกของสังคมเกิดการรับรู้มีจิตสำนึกและมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ได้ในระดับหนึ่ง การกล่อมเกลาทงสังคม จึงเป็นกระบวนการในการสร้างเสริมการเรียนรู้ให้แก่บุคคลหรือสมาชิกของสังคม โดยอาศัยกลไกระบบการศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการดำเนินการ และมีรูปแบบที่สัมพันธ์และต่อเนื่องกันไปแยกเป็น 3 ส่วน⁹²

ก. การศึกษาในระบบโรงเรียนดำเนินการอย่างเป็นทางการ ให้สำหรับบุคคลที่อยู่ในวัยเรียน และผู้สนใจ

ข. การศึกษานอกระบบโรงเรียน ที่จัดให้สำหรับผู้พ้นวัยเรียนไปแล้ว แต่มีความต้องการได้รับประสบการณ์ทางด้านการเรียนรู้

ค. การศึกษาตามอัธยาศัยที่เกิดขึ้นตั้งแต่บุคคลเมื่อเกิดมามีชีวิตอยู่รอด เติบโต และเสียชีวิตไป ซึ่งส่วนใหญ่แล้วมักจะเป็นปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินชีวิตประจำวันทั้งที่บ้าน จากครอบครัว ที่ทำงานและการสมาคมต่างๆ

⁹¹ อรวรรณ บุญส่ง, “ผลการพัฒนาจิตสำนึกในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยใช้กิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาประกอบการประเมินตามสภาพจริง”, *วิทยานิพนธ์ศึกษามหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2551), หน้า 10.

⁹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

อนึ่ง ระบบย่อยลำดับที่ 3 จะมีบทบาทในการช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้ให้แก่บุคคลและมีอิทธิพลต่อจิตสำนึกและพฤติกรรมของบุคคลในระยะยาวค่อนข้างสูงการกล่อมเกลาทางสังคมเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ให้แก่บุคคลหรือสมาชิกสังคม มีการรับรู้ มีจิตสำนึก (มีค่านิยม ความเชื่อ) มีบุคลิกภาพหรือมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์จึงเป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงชีวิตของบุคคลในสังคม เพื่อที่จะได้ช่วยให้สังคมได้มาซึ่งสมาชิกสังคม ที่มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ แต่ไม่ตกอยู่ภายใต้ของจิตสำนึกของบุคคลแต่ละบุคคลมากนัก และควรเป็นหน้าที่ของสถาบันหรือหน่วยงานสังคมอันได้แก่ครอบครัว โรงเรียน องค์กรศาสนา กลุ่มเพื่อน สื่อมวลชน หน่วยราชการ หรือองค์กรอื่นๆ ที่จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมและดำเนินการให้สอดคล้องประสานกัน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวถึงการสร้างจิตสำนึกของสังคมพุทธ ความว่า ตามหลักพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนจะต้องมองกว้าง คิดไกล ใฝ่สูง โดยมีคำอธิบายดังต่อไปนี้⁹³

1. มองกว้าง พระพุทธศาสนาสอนให้เรา มองกว้าง กล่าวคือไม่ให้มองแค่ตัวเอง ไม่ให้มองแค่สังคมของเรา แต่ให้มองทั้งโลก ให้มีปัญหา มองเห็นระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยในสรรพสิ่ง ในธรรมชาติทั้งหมด เรามองว่าธรรมชาติทั้งหมดนี้เป็นระบบแห่งปัจจัยสัมพันธ์ สิ่งทั้งหลายในจักรวาลนี้มีความสัมพันธ์ พึ่งพาอิงอาศัยและส่งผลกระทบต่อกันทั้งสิ้น และให้มีเมตตากรุณาดำเนินชีวิตและบำเพ็ญกิจต่างๆ

มองกว้างนั้น ถ้ายังมองออกไปไม่ถึงทั้งโลกหรือถึงอารยธรรมของมนุษยชาติ ก็ขอให้ มีจิตสำนึกทางสังคม ในระดับประเทศชาติของตัวเองก่อน เป็นการค่อยๆ ฝึก ค่อยๆ พัฒนากันไป ขยายทัศนะออกไป ไม่ใช่มองอยู่แค่ตัวเองและผลประโยชน์ส่วนตัวหรือเอาแต่กลุ่มแต่พวกของตัวเองแล้ว ก็กระทบกันไป กระแทกกันมา อยู่แค่นั้น จิตสำนึกทางสังคมนั้น ตอนแรกเอาแค่นี้ให้มีความรักบ้านเมือง มีความซาบซึ้งภูมิใจในความดีงามของชุมชนหรือสังคมของตน ซึ่งจะแสดงออกมาในจิตใจ เช่น เมื่อเห็นคนต่างประเทศเข้ามาในบ้านเมืองของตน ก็คิดนี้ว่า ถ้าคนต่างชาติเหล่านั้นเดินทางไปในประเทศของเรา ได้เห็นความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความสะอาด ทิวทัศน์ธรรมชาติที่สวยงามในบ้านเมืองของเรา และประชาชนที่อยู่ดีมีสุขมีน้ำใจ เขาก็คงจะชื่นชม

แม้แต่ไม่เห็นคนต่างชาติเหล่านั้น แต่ตนเองเดินทางไปในบ้านเมืองของตัวเอง มองเห็นความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความสะอาด ทัศนียภาพในธรรมชาติแวดล้อมที่ยังคงอยู่ในสภาพอันดี และประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี แล้วเกิดความรู้สึกชื่นใจ อยากให้คนต่างบ้านต่างเมืองมาเห็น และนึกว่าถ้าเขามาเห็นแล้ว เขาก็จะชื่นชม เมื่อนึกไปและทำให้เป็นไปจริงได้อย่างนี้แล้ว ก็เกิดความปิติ เอิบอímปลาบปลื้มใจ ภูมิใจในประเทศชาติบ้านเมือง ความรู้สึกนึกคิดอย่างนี้ ถ้ามีขึ้นเกิดขึ้นเสมอ ๆ ก็จะ

⁹³ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2541), หน้า 20.

ชักนำจิตใจและความคิดไปในทางที่ดีงาม และสร้างสรรค์ จะทำให้ชีวิตและสังคมเจริญพัฒนาไปในทางที่ดีงามถูกต้อง

2. คิดไกล พระพุทธศาสนาสอนให้ คิดไกล ไปข้างหน้าจนกว่าจะถึงจุดหมายสูงสุด ให้มีชีวิตอยู่กับปัจจุบัน โดยมีปัญญาสืบค้นหยั่งรู้เหตุปัจจัยยาวไกลในอดีต และมีความไม่ประมาทที่จะป้องกันความเสื่อมและสร้างสรรค์เหตุปัจจัยให้พร้อมที่จะนำไปสู่ความเจริญงอกงามในอนาคต บนฐานแห่งชีวิตที่อยู่กับปัจจุบัน ที่จัดการกับปัจจุบันให้ดีที่สุด ด้วยการพัฒนาตนก้าวไปข้างหน้าตลอดเวลา ให้ชีวิตงอกงามสมบูรณ์จนถึงพระนิพพาน นี่คือการคิดไกลอย่างยิ่ง

3. ใฝ่สูง ก็คือใฝ่ธรรมมุ่งแสวงหาความรู้ให้เข้าถึงความจริงแท้ ปรรณานาจะสร้างสรรค์ความดีงาม บำเพ็ญประโยชน์สุขแก่สังคม ให้ชีวิตและสังคมบรรลุความดีงามประเสริฐเลิศด้วยธรรม เหมือนดังพระโพธิสัตว์ที่ตั้งปณธานใฝ่ปรรณานาโพธิญาณ มีใจเด็ดเดี่ยว มุ่งหวังบรมธรรมอย่างนี้จึงจะเรียกว่าใฝ่สูง

ความใฝ่สูง คือใฝ่ธรรม ที่เป็นหลักการใหญ่ประจำใจของคนทั้งสังคม คือ การถือธรรมเป็นใหญ่ เคารพธรรม บูชาธรรม คนในสังคมนี้นี้จะต้องเชิดชูบูชาความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ยึดเอาธรรม คือ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงามนั้นเป็นบรรทัดฐาน ถ้าสังคมไทยเป็นสังคมแห่งความใฝ่ธรรมได้อย่างนี้ ก็ถึงขั้นที่เรียกได้ว่าเป็นสังคมที่มีอุดมธรรม ถ้าคนไทยมีอุดมธรรมแล้ว ปัญหาต่างๆ ที่เลวร้ายทั้งหลายจะหมดไป และความเจริญพัฒนาที่แท้จริงอันพึงปรารถนาก็จะตามมา

2.5.5 กระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาในสังคมไทย

การสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาในสังคมไทยนั้นมีวิธีการ คือ

1) กระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามหลักพุทธธรรมด้วยการกระทำให้เป็นตัวอย่าง

การกระทำเป็นตัวอย่างวิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในทางจริยธรรม คือ การทำเป็นตัวอย่างซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอนเป็นทำนองการสาธิตให้ดู แต่ที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำนั้นเป็นไปในลักษณะที่ทรงเป็นผู้นำที่ดี เป็นอยู่ตามปกติตนเอง แต่ที่ทรงปฏิบัติเป็นเรื่องราวเฉพาะก็มี เช่นคราวหนึ่ง พระพุทธเจ้า พร้อมด้วยพระอานนท์ตามเสด็จขณะเสด็จไปตามเสนาสนะที่อยู่ของพระสงฆ์ ได้ทอดพระเนตรเห็นพระภิกษุรูปหนึ่งอาพาธเป็นโรคท้องร่วง นอนจมกองมูลและคูของตน ไม่มีผู้พยาบาลดูแล จึงเสด็จเข้าไปหาจัดการทำความสะอาด ให้นอนโดยเรียบร้อย เสร็จ

แล้วจึงทรงประชุมสงฆ์⁹⁴

2) กระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามหลักพุทธธรรมด้วย กระบวนการฝึกอบรมการเจริญจิต ภาวนา

ความรู้หรือปัญญาในพุทธศาสนาเกิดจากแหล่ง 3 ประการ⁹⁵ ดังนี้

2.1) สุตมยปัญญา หมายถึงความรู้รอบและรู้สึกที่เกิดจากสุตะคือการรับข้อมูลจากแหล่งความรู้ภายนอกตัวเราคือจากปรโตโฆสะ คนที่มีสุตมยปัญญามากจัดว่ามีความจำดี เป็นพหูสูต คือ ผู้คงแก่เรียน ในอรรถกถาธรรมบทปรากฏหลายเรื่องว่าผู้เรียนเกิดความรู้หรือเกิดการเรียนรู้ได้จากการฟังพระพุทธรองค์บรรยายบ้าง เล่านิทานบ้าง เช่น ทรงสอนพวกษิษุที่พากันตำหนิพระจักขุบาลเถระว่า พระจักขุบาลเถระขยันไม่ยุ่งกาลเทศะ เพราะเวลาตายยังไม่บอดพระจักขุบาลเถระไม่ปฏิบัติธรรม แต่เมื่อตาบอดแล้วเกิดขยันขึ้นมาจึงเหยียบแมลงค่อมทองให้ตายเป็นจำนวนมาก พระพุทธรองค์ทรงทราบเรื่องจึงตรัสว่า พระจักขุบาลเถระไม่มีเจตนาที่จะเหยียบแมลงค่อมทองให้ตาย เวลานี้พระจักขุบาลเถระก็บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์แล้ว แต่ที่ตาบอดเพราะในอดีตชาติท่านเคยเป็นหมอปรุยาพิษทำให้ตาบอดแก่ผู้หญิงคนหนึ่ง ด้วยวิบากกรรมนั้นในชาตินี้พระจักขุบาลเถระจึงตาบอด เพื่อให้ความรู้เรื่องบ่อเกิดของความชั่ว ความดีที่ถูกต้องได้ตรัสพระคาถาว่า

สิ่งทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จจากใจ
ถ้าคนมีใจชั่วเสียแล้ว จะพูดหรือทำก็พลอยชั่วไปด้วย
เพราะการพูดชั่วทำชั่วนั้น ทุกข์ย่อมตามสนองเขา
เหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไปฉะนั้น⁹⁶.

หลังจากฟังจบภิกษุสามพันรูปเข้าใจหลักการได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภทา

2.2) จินตามยปัญญา หมายถึงความรู้รอบและรู้สึกที่เกิดจากการคิดซึ่งเป็นกระบวนการทำงานของจิตภายในตัวเรา มีโยนิโสมนสิการเป็นจุดเริ่มต้นของการคิดถูกทาง คนที่มีจินตามยปัญญาจะฉลาดในการวิเคราะห์ข้อมูล เขาเน้นการคิดวิเคราะห์มากกว่าการจดจำ

ในอรรถกถาธรรมบท ปรากฏหลายเรื่องว่า ผู้เรียนเกิดความรู้ หรือเกิดการเรียนรู้ได้จากการคิดใคร่ครวญตามที่พระพุทธรองค์ทรงสอน เช่น ทรงสอนพระวักลิที่ออกบวชเพื่อจะได้อยู่ใกล้พระพุทธรองค์ เพราะชื่นชอบความงามในพระรูปของพระพุทธรองค์ พระพุทธรองค์ทราบ

⁹⁴ วิรัตน์ กะสันต์, “ศึกษาพัฒนาการกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนบ้านหญ้าขาว”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557).

⁹⁵ พระราชวรมณี (ประยูร ธมมจิตโต), กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ, 2543), หน้า 10-11.

⁹⁶ ราชบัณฑิตยสถาน, อ่างใน วิรัตน์ กะสันต์, “ศึกษาพัฒนาการกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนบ้านหญ้าขาว”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557).

วาระจิตของพระวักกलि จึงตรัสให้คิดเพื่อได้สติว่า “วักกलि ประโยชน์อะไรของเธอด้วยการเฝ้าดูกาย เหน่านี้, วักกलि ผู้ใดแลเห็นธรรม, ผู้นั้น ชื่อว่าเห็นเราตถาคต, ผู้ใดเห็นเราตถาคต, ผู้นั้น ชื่อว่าเห็นธรรม”⁹⁷

2.3) ภาวนามยปัญญา หมายถึงความรู้รอบและรู้สึกที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติซึ่งผ่านขั้นตอนการลองผิดลองถูก ผู้มีทักษะในเรื่องต่างๆ จัดว่ามีภาวนามยปัญญา

ในอรรถกถาธรรมบท ปรากฏหลายเรื่องที่ยุเรียนเกิดความรู้หรือเกิดการเรียนรู้อาจประสบการณ์ตรงของผู้เรียน เช่น ทรงสอนพระจูฬปันถก ความว่า พระจูฬปันถกออกบวชในสำนักของพระศาสดา ท่องคาถาเพียงบทเดียวแต่ใช้เวลา 4 เดือน ก็ยังท่องไม่ได้ พระมหาปันถก ซึ่งเป็นพี่ชายของท่าน จึงไล่ให้ลาสิกขา ท่านเสียใจ จึงร้องไห้และตัดส้นใจจะลาสิกขา พระพุทธองค์ ทรงทราบเรื่องทั้งหมด จึงตรัสว่า “จูฬปันถก เธอชื่อว่าบรรพชาในสำนักของเรา แม้ถูกพี่ชายขับไล่ ทำไมจึงไม่มาสู่สำนักของเรา? มาเถิด เธอจะต้องการอะไรด้วยความเป็นคนคฤหัสถ์ เธอต้องอยู่ (ต่อไป) ในสำนักของเรา” ดังนี้แล้ว เอาผ้าพระหัตถ์อันมีพื้นวิจิตรไปด้วยจักรรูปเธอที่ศรัทธาแล้ว พาไปให้นั่งที่หน้ามุขพระคันธกุฎี ประทานท่อนผ้าที่สะอาด ซึ่งทรงบันดาลขึ้นด้วยฤทธิ์ ด้วยตรัสสั่งว่า

“จูฬปันถก เธอจงผินหน้าไปทางทิศตะวันออก ลูบผ้าท่อนนี้ ด้วยบริกรรมว่า ‘รโฆหรณั รโฆหรณั’ (ผ้าเช็ดธุลีๆ) อยู่ที่นี่แหละ...ฝ่ายพระจูฬปันถก นั่งแลดูพระอาทิตย์พลางลูบผ้าท่อนนั้นบริกรรมว่า “รโฆหรณั รโฆหรณั” เมื่อท่านลูบท่อนผ้าอยู่นั้นอยู่ ท่อนผ้าได้ เสร้าหมองแล้ว ลำดับนั้นจึงคิดว่า “ท่อนผ้านี้สะอาดแท้ๆ แต่อาศัยอัธยาศัยนี้ จึงละปกติเดิมเสียกลายเป็นของเฝ้าหมองอย่างนี้ไปได้ สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ? (ครั้งนี้แล้ว) เริ่มตั้งความสิ้นและความเสื่อม เจริญวิปัสสนา”⁹⁸ มองเห็นตามกฎไตรลักษณ์ ในที่สุดท่านก็บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย

กล่าวโดยสรุป ความรู้เกิดจาก (1) ปริยัติ เรียนทฤษฎี โดยผ่านทางสูตร (การฟัง) และจินตะ (การคิด) (2) ภาวนา คือการลงมือกระทำ (ปฏิบัติ หรือพัฒนา) และ (3) ปฏิเวธ คือ ผลได้จากการนำทฤษฎีมาปฏิบัติ

ดังนั้น จุดมุ่งหมายของพุทธศาสนาไม่ได้อยู่ที่ปัญญาแต่อยู่ที่การหลุดพ้น เพราะปัญญานั้นเป็นเพียงเครื่องมือให้ลด ละ เลิก หลุดพ้นจากกิเลส (วิมุตติ) แต่ถ้าปัญญานั้น ไม่ได้นำไปสู่การหลุดพ้น ถือว่าปัญญาเป็นเพียงอุปกรณ์ที่ยังไม่เกิดประโยชน์โดยสมบูรณ์

พระพุทธเจ้าใช้เป็นสื่อสอนกรรมฐานแก่พระภิกษุรูปหนึ่ง ผู้เป็นสิทธิวิหาริกของพระสารีบุตรเถระ กล่าวคือภิกษุรูปนั้นได้ฝึกกรรมฐานกับพระสารีบุตรโดยไม่มีความก้าวหน้าแต่กลับถอย พระสารีบุตรจึงพามาพบพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าหยั่งรู้ว่าภิกษุรูปนี้เคยเกิดเป็นช่างทองมาไม่รู้กี่ชาติ ทุกวันก็มีหน้าที่หลอมทอง อยู่กับของสวยๆ งามๆ เมื่อทราบเช่นนั้นแล้ว พระพุทธเจ้าจึงประทานดอกบัวให้ จากนั้นให้ไปปักที่กองทรายแล้วนั่งฟัง พร้อมกับบริกรรมหรือท่องในใจเบาๆ ว่า โลหิตกัม สักพัก

⁹⁷ช.ธ.อ. (ไทย) 8/123-125.

⁹⁸ช.ธ.อ. (ไทย) 2/117-118

ดอกบัวก็เหี่ยวเออลง เป็นสีดำ เกิดความคิดเปรียบเทียบเห็นไตรลักษณ์ จากนั้นสักพักก็บรรลุเป็นอรหันต์⁹⁹

จะเห็นได้ว่าการใช้ดอกบัว เป็นสื่อในการสอนกรรมฐานของพระพุทธเจ้าที่ประสบผลสำเร็จ เพราะพระสงฆ์หลักการเลือกใช้สื่อการสอนที่มีความเหมาะสมกับภิกษุรูปนั้นด้วยอุปพณิ วาสนาสติปัญญา คือ ปรีชาหยั่งรู้อันทำให้ระลึกภาพที่เคยอยู่ในหนหลังได้¹⁰⁰ ปรีชาหยั่งรู้อันดังกล่าวทำให้ทราบภพในหนหลังของภิกษุรูปนี้ว่าเป็นช่างทองมาไม่รู้กี่ชาติ ส่งผลให้ชาตินี้ชอบของสวยๆงามๆ อสุภปฏิบัติกรรมฐานไม่เหมาะแก่ภิกษุรูปนี้ กรรมฐานที่พอใจเท่านั้นจึงจะเหมาะด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงทรงใช้ดอกบัวเป็นสื่อประกอบการสอน จากการเลือกใช้สื่อที่เหมาะสมกับคุณลักษณะของภิกษุรูปนั้น จึงส่งผลให้ภิกษุรูปนั้นเกิดความคิดรวบยอดในเรื่องนั้นได้อย่างถูกต้อง ชัดเจน และประจักษ์ในรายละเอียดภายในระยะเวลาอันรวดเร็ว

3) กระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาในสังคมไทย

การจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมเพื่อให้ผู้เรียนได้รู้จักคิด มีการฝึกปฏิบัติเสมอๆ ทั้งด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา(ปัญญา) และเพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามในชีวิตที่มีสติคอยกำกับ สามารถปรับตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษาใน 4 ลักษณะ คือ

1. กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร เช่น
 - 1) พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ
 - 2) ประกวดมารยาทชาวพุทธ
 - 3) กิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญา
2. กิจกรรมประจำวัน/ประจำสัปดาห์
 - 1) กิจกรรมที่กระทำเพื่อรำลึกถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
 - 2) กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ แผ่เมตตาและสงบนิ่งทำสมาธิ
 - 3) กิจกรรมทำความดีระหว่างวัน
3. กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
 - 1) กิจกรรมวันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา และวันเข้าพรรษา

ควรจัดกิจกรรม ดังนี้

- (1) ทำบุญ ตักบาตรบริเวณหน้าสนามสถานศึกษา

⁹⁹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถาแปล ชุททกนิกาย คาถาธรรมบท ภาคที่ 2, ตอนที่ 4, หน้า 127-130.

¹⁰⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 282.

(2) ฟังพระเทศน์ (โดยนักเรียนเป็นผู้ดำเนินการพิธีกรรม)

(3) เวียนเทียนที่วัดหรือสถานศึกษา

(4) สถานศึกษาจัดบรรยายภาควันสำคัญทางศาสนา โดยระดับชั้น

ทิวสีเหลือง เชิญธงธรรมจักร ธงฉัพพรรณรังสี เปิดเพลงธรรมะ (เสียงตามสาย)

(5) จัดนิทรรศการหรือจัดบอร์ดถึงประวัติ ความสำคัญของวัน

สำคัญทางพระพุทธศาสนา

4. กิจกรรมพิเศษอื่นๆ

- 1) กิจกรรมตอบปัญหาธรรมะ
- 2) กิจกรรมวันสำคัญของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
- 3) กิจกรรมการประเมินผลการทำความดี
- 4) กิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ทำความดี
- 5) กิจกรรมการกำหนดทักษะและความรู้ทางพุทธศาสนา
- 6) กิจกรรมพัฒนาศาสนสถาน
- 7) กิจกรรมสร้างสรรค์สังคม
- 8) กิจกรรมปฏิสัมพันธ์กัน

ตัวอย่างการจัดกิจกรรมต่างๆ

กิจกรรมในวันแม่แห่งชาติ เป็นอีกกิจกรรมสำคัญอย่างหนึ่ง ที่สนับสนุนให้เกิดความตระหนักสำนึกนักเรียน เพื่อให้เกิดคุณค่าของความเป็นคนมีความกตัญญูรู้คุณของบุพการี จึงนิยมจัดกิจกรรมต่างๆ ทั้งในหมู่บ้าน ชุมชน วัด และสถานศึกษา ดังต่อไปนี้

ก. วันแม่แห่งชาติ

ตรงกับวันที่ 12 สิงหาคม ของทุกๆ ปี ซึ่งวันแม่แห่งชาติ หรือที่คนไทยทั่วไปนิยมเรียกกันสั้นๆ ว่า "วันแม่" ทุกคนรับทราบและซาบซึ้งกันดี เนื่องจากวันสำคัญนี้ตรงกับวันเฉลิมพระชนมพรรษาของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถคือ วันที่ 12 สิงหาคม อันเป็นวันคล้ายวันเสด็จพระราชสมภพและถือว่าเป็นวันแม่ของชาติด้วย ซึ่งแต่เดิมนั้น วันแม่ของชาติได้กำหนดเอาไว้วันที่ 15 เมษายนของทุกๆ ปี ทั้งนี้เป็นไปตามมติของคณะรัฐมนตรีประกาศรับรอง เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2493 ซึ่งได้พิจารณาเห็นว่าการจัดงานวันแม่ของสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง สภาวัฒนธรรมแห่งชาติผู้รับมอบหมายให้จัดงาน วันแม่ มาตั้งแต่วันที่ 15 เมษายน พ.ศ.2493 เป็นครั้งแรกเป็นต้นมานั้นได้รับความสำเร็จด้วยดี ด้วยประชาชนให้การสนับสนุนจนสามารถขยายขอบข่ายของงานให้กว้างขวางออกไป มีการจัดพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา การประกวดคำขวัญวันแม่ การประกวดแม่ของชาติ เพื่อให้เกียรติและตระหนักในความสำคัญของแม่ และเพื่อเพิ่มความสำคัญของวันแม่ให้ยิ่งๆ

ขึ้นไป ด้วยเหตุนี้งานวันแม่จึงเป็นวันแม่ประจำปีของชาติตามประกาศของรัฐบาลฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่โดยทั่วไปเรียกกันว่าวันแม่ของชาติ ต่อมาถึง พ.ศ.2519 ทางราชการได้เปลี่ยนใหม่ให้ถือเอาวันเสด็จพระราชสมภพของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ คือ วันที่ 12 สิงหาคม เป็นวันแม่แห่งชาติ เริ่มในปี พ.ศ. 2519 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน วันแม่แห่งชาติ เป็นวันที่ทางราชการกำหนดในวันที่ 12 สิงหาคม ของทุกปี และถือว่าเป็นวันสำคัญยิ่งของปวงชนชาวไทย โดยกำหนดให้ถือว่า "ดอกมะลิ" สีขาวบริสุทธิ์เป็นสัญลักษณ์ของความดีงามของแม่ผู้ให้กำเนิดแก่เรา วันแม่มีความสำคัญดังที่กล่าวมา โรงเรียนบ้านหญ้าขาวจึงได้จัดกิจกรรมวันแม่ขึ้นดังนี้ คือ 09.09 น. นักเรียนรวมกันที่ห้องอาคารอเนกประสงค์ ประธานมาถึงทุกคนเคารพประธาน พิธีกรเชิญประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย ประธานนักเรียนนำกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย แล้วฟังพระเทศน์เรื่องพระคุณของแม่ แล้วประกาศผลการประกวดเรียงความพระคุณแม่ และคำขวัญวันแม่ แล้วให้นักเรียนผู้ชนะเลิศอ่านเรียงความ ประธานเปิดกรวยดอกไม้ ตัวแทนนักเรียนอ่านบทเสียดราวาท นักเรียนร่วมกันร้องเพลงคำนำนม และเพลงไครหนอ แล้วหันหน้าไปหาแม่กล่าวขอขมาแม่ และทำพิธีกราบแม่ ให้แม่ดีเด่นให้ออวาท ประธานให้ออวาทและกล่าวปิดงาน แล้วฝึกมารยาทการกราบการไหว้ ต่อไป

ผลจากการจัดกิจกรรมวันแม่ ทำให้นักเรียนซาบซึ้งมีจิตสำนึกในพระคุณของแม่ ให้ความรักและผูกพันแม่มากขึ้น สังเกตจากขณะทำกิจกรรม นักเรียนและผู้ปกครองจะซาบซึ้งร้องไห้ในขณะที่ทำกิจกรรม และนักเรียนเปลี่ยนแปลงมีพฤติกรรม รู้หน้าที่ เชื่อฟังพ่อแม่มากขึ้น จากการสัมภาษณ์ผู้ปกครอง

ข. จัดกิจกรรมวันไหว้ครู

ครูอาจารย์ ก็เป็นผู้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง รองจากบิดา มารดา ซึ่งเป็นทั้งผู้ให้ความรู้อบรม สั่งสอน เพื่อให้ศิษย์ทั้งหลายเป็นบุคคลที่มีความรู้และมีความประพฤติดี สามารถจะกล่าวได้ว่า ครูอาจารย์ เป็นผู้ที่มีความปรารถนาดีต่อศิษย์อย่างจริงใจ เมื่อมีวาระสำคัญเวียนมาถึง คือ วันไหว้ครู จึงเป็นหนทางที่ศิษย์ จะได้แสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทิตาต่อครูอาจารย์ ซึ่งการแสดงออกถึงการกตัญญูกตเวทิตาต่อผู้มีพระคุณนี้ ถือเป็นศิลปวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามของไทยอย่างหนึ่ง เดือนมิถุนายนของทุก ๆ ปี เป็นเดือนที่ทั้งนักเรียนเก่าและนักเรียนใหม่ต่างรอคอยวันสำคัญวันหนึ่ง คือ วันไหว้ครู ที่ตนจะได้แสดงออกถึงการกตัญญูกตเวทิตาต่อครูผู้มีพระคุณ

ส่วนโรงเรียนใด จะเลือกเอาวันพฤหัสบดีไหนในเดือนนี้ เป็นวันไหว้ครู ก็สุดแล้วแต่ความพร้อมของโรงเรียน นอกจากกิจกรรมไหว้ครูแล้ว โรงเรียนยังได้จัดกิจกรรมควบคู่กันไปอีกกิจกรรมคือ กิจกรรมการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ โดยสถานที่จัดกิจกรรม คือ โรงเรียนบ้านหญ้าขาว ตำบลหนองกุงสวรรค์ อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม โดยประธานพิธีไหว้ครู กล่าวนำพิธีไหว้ครู เริ่มด้วยนักเรียนกล่าวบทไหว้ครูและคำปฏิญาณตน ตัวแทนนักเรียนแต่ละชั้นเชิญพานไหว้ครูจากนั้นพระสงฆ์ก็ได้มอบเกียรติบัตรแก่ผู้ที่ชนะการประกวดคำขวัญเกี่ยวกับความสำคัญของครู และเรียงความพระคุณของครู และให้ออวาทแก่นักเรียน หลังจากเสร็จสิ้นพิธีไหว้ครู พระสงฆ์ได้ให้นักเรียนทำพิธีการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ

การจัดกิจกรรมวันไหว้ครู ทำให้นักเรียนซาบซึ้งมีจิตสำนึกในพระคุณของครู ให้ความเคารพรัก เชื่อฟังและผูกพันครูมากขึ้น สังเกตนักเรียนหลังทำกิจกรรม นักเรียนเปลี่ยนแปลงมีพฤติกรรม รู้หน้าที่ เชื่อฟังครู และตั้งใจเรียนมากขึ้น จากการสังเกตพฤติกรรมของนักเรียน

ค. การอบรมคุณธรรมจริยธรรมในห้องจริยธรรม

ห้องจริยธรรมถือว่าเป็นห้องที่มีความหมายเป็นห้องที่ศักดิ์สิทธิ์ในการอบรมคุณธรรมจริยธรรม หลังจากไหว้พระสวดมนต์ อาราธนาศีล 5 สมาทานศีล 5 นั่งสมาธิ แผ่เมตตาแล้ว คุณครูผู้รับผิดชอบก็จะอบรมคุณธรรมจริยธรรมเป็นแนวปฏิบัติเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้นักเรียนทุกวันพุธ

การจัดกิจกรรมห้องจริยธรรม ทำให้นักเรียนซาบซึ้งมีจิตสำนึกในพระคุณของพระพุทธศาสนา ได้นำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาไปใช้ในชีวิตประจำวัน ให้ความเคารพ เชื่อฟังในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนามากขึ้น สามารถแก้ไขปัญหานักเรียนมีพฤติกรรมก้าวร้าว สมาธิสั้น ระเบียบวินัย และพฤติกรรมอื่นๆ ได้ สังเกตนักเรียนหลังทำกิจกรรม นักเรียนมีพฤติกรรมเปลี่ยนแปลง ไปในทางที่ดี รู้หน้าที่ เชื่อฟังครู และตั้งใจเรียนมากขึ้น จากการสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนอยากเข้าห้องจริยธรรม และตั้งใจปฏิบัติกิจกรรม สิ่งสำคัญคือนักเรียนอยากได้บุญในการปฏิบัติกิจกรรมในห้องจริยธรรม

ง. กิจกรรมหน้าเสาธง

กิจกรรมหน้าเสาธงถือว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญอย่างยิ่ง หลังจากทำกิจกรรมเสร็จ คุณครูเวรและผอ.โรงเรียนก็จะแจ้งข่าวสาร และอบรมสั่งสอนคุณธรรมเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้นักเรียนวิธีการปลูกฝังโดยการใช้คติธรรมคำกลอน และหลักธรรมเป็นสื่ออบรมนักเรียนหน้าเสาธง เพราะว่าทุกวันนักเรียนจะรวมกันทำกิจกรรมหน้าเสาธง หลังจากนั้นไหว้พระสวดมนต์แล้วสภานักเรียนสรุปรายงานกิจกรรมต่างๆ หน้าเสาธง หลังจากนั้นครูใช้คติธรรมคำกลอนและหลักธรรมเป็นสื่อในการอบรมคุณธรรมจริยธรรมด้านต่างๆ และให้นักเรียนมีส่วนร่วม เพื่อปลูกฝังซึมซับให้รู้น้อยๆ ได้จดจำ รู้จักว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรผิด อะไรถูก และจะได้เลือกนำไปใช้ในชีวิตประจำวันให้เกิดความสุข ความเจริญ ตามหลักจริยศาสตร์คือศาสตร์แห่งความประพฤติ จริยศาสตร์ ตรงกับภาษาลาตินว่า “อีธอส” (Ethos) ซึ่งหมายถึงอุปนิสัย หรือหลักของการประพฤติ โดยนัยนี้ จริยศาสตร์ จึงเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยความประพฤติหรือการกระทำของมนุษย์นั่นเอง บางทีเราก็เรียกว่าปรัชญาจริยธรรม (Moral Philosophy) หรือหลักจริยธรรม ดังนั้น จริยศาสตร์จึงศึกษาว่า อะไรควรเว้น อะไรควรทำ อะไรผิด อะไรถูก อะไรดี อะไรชั่ว¹⁰¹

จากการศึกษาวิธีปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมด้วยการใช้กระบวนการเป็นสื่อในการอบรมนักเรียนหน้าเสาธงถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพราะว่านักเรียนต้องทำกิจกรรมหน้าเสาธงทุกวัน การอบรมนักเรียนหน้าเสาธงถือว่าเป็นกระบวนการหนึ่งในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้นักเรียนทำให้นักเรียนมีพฤติกรรมดีขึ้น

จ. กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์วันศุกร์สุดสัปดาห์

นักเรียนทำกิจกรรมไหว้พระสวดมนต์และสรุปกิจกรรมเสร็จ คุณครูก็จะอบรมคุณธรรมเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้นักเรียนทุกวันศุกร์วิธีการปลูกฝังโดยการใช้คติธรรมคำกลอนและ

¹⁰¹ชัยวัฒน์ อุตพัฒน์, จริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2530), หน้า 3.

หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาเป็นสื่ออบรมในวันศุกร์สุดสัปดาห์ เพราะว่าทุกวันศุกร์นักเรียนจะรวมกันในห้องประชุมเพื่อไหว้พระสวดมนต์ในวันศุกร์สุดสัปดาห์ หลังจากนั้นนักเรียนไหว้พระสวดมนต์แล้วสถานักเรียนสรุปรายงานกิจกรรมต่างๆ ในรอบสัปดาห์ หลังจากนั้นครูใช้คติธรรมคำกลอน และหลักธรรมคำสอน เป็นสื่อในการอบรมคุณธรรมจริยธรรมด้าน ต่างๆ และให้นักเรียนมีส่วนร่วมและทบทวนคติธรรมคำกลอนและคำสอนที่เรียนมาเพื่อปลูกฝัง และจะได้นำมาใช้ในชีวิตประจำวันให้เกิดความสุขความเจริญ

ฉ. จัดกิจกรรมวันดอกบัวบาน

คณะครู ผู้ปกครอง และนักเรียนร่วมกันจัดกิจกรรมวันดอกบัวบาน ให้นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เพื่อสร้างขวัญกำลังใจแก่นักเรียน โดยการทำบายศรีสู่ขวัญ หมอพรหมณ์สู่ขวัญให้แก่ นักเรียน ผูกแขนให้พรแก่นักเรียน ตัวแทนนักเรียนกล่าว คำอาลัยปี ประถมศึกษาปีที่ 6 ตัวแทนนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กล่าวอ้อลา และกล่าวความรู้สึก แจกทุนการศึกษา ไหว้พระรับศีลถวายภัตตาหาร นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กล่าวคำปฏิญาณตน ตัวแทนผู้ปกครองกล่าวให้โอวาท ครูประจำชั้นและผู้บริหารกล่าว ปังฉิมนิเทศ นักเรียนขอขมาครู และครูให้พรแก่นักเรียนแล้วกราบลาคุณครู การจัดกิจกรรมวันดอกบัวบานเป็นการสร้างจิตสำนึกของนักเรียน เพื่อให้นักเรียนมีจิตสำนึก มีความกตัญญูต่อบุคคลที่ต่อโรงเรียนและคุณครู

ช. จัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันวิสาขบูชา

วันวิสาขบูชา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ซึ่งหมายถึง การบูชาในวันเพ็ญเดือน 6 วิสาขบูชา ย่อมาจาก “วิสาขบูชา” แปลว่า “การบูชาในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ” ถ้าปีใดมีอธิกมาส คือ มีเดือน 8 สองหน ก็เลื่อนไปเป็นกลางเดือน 7 ความสำคัญ วันวิสาขบูชา เป็นวันสำคัญยิ่งทางพระพุทธศาสนา เพราะเป็นวันที่พระพุทธเจ้าประสูติ คือเกิด ได้ตรัสรู้ คือสำเร็จ ได้ปรินิพพาน คือดับ เกิดขึ้นตรงกันทั้ง 3 คราวได้แก่

1) เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะ ประสูติที่พระราชอุทยานลุมพินีวัน ระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์กับเทวทหะ เมื่อเช้าวินศุกรรม ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ปีก่อนพุทธศักราช 80 ปี

2) เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้าเมื่อพระชนมายุ 35 พรรษา ณ ใต้ร่มไม้ศรีมหาโพธิ์ ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ในตอนเช้ามืดวันพุธ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ปีระกา ก่อนพุทธศักราช 45 ปี หลังจากออกผนวชได้ 6 ปี ปัจจุบันสถานที่ตรัสรู้แห่งนี้เรียกว่า พุทธคยา เป็นตำบลหนึ่งของเมืองคยา แห่งรัฐพิหารของอินเดีย

3) หลังจากตรัสรู้แล้ว ได้ประกาศพระศาสนา และโปรดเวไนยสัตว์ 45 ปี พระชนมายุได้ 80 พรรษา ก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน เมื่อวันอังคาร ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ปีมะเส็ง ณ สาลวโนทยาน ของมัลลกษัตริย์ เมืองกุสินารา แคว้นมัลละ (ปัจจุบันอยู่ในเมือง กุสินคร) แคว้นอุตตรประเทศ ประเทศอินเดีย¹⁰²

นับว่าเป็นเรื่องที่น่าอัศจรรย์ยิ่ง ที่เหตุการณ์ทั้ง 3 เกี่ยวกับวิถีชีวิตของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งมีช่วงระยะเวลาห่างกันนับเวลาหลายสิบปี บังเอิญเกิดขึ้นในวันเพ็ญเดือน 6 ดังนั้น เมื่อถึงวันสำคัญ

¹⁰²เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากอดีตถึงปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันสื่อธรรม, 2545), หน้า 34-40.

เช่นนี้ ชาวพุทธทั้งคฤหัสถ์ และบรรพชิตได้พร้อมใจกันประกอบพิธีบูชาพระพุทธรองค์เป็นการพิเศษ เพื่อน้อมรำลึกถึงพระกรุณาธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระบริสุทธิคุณ ของพระองค์ท่าน ผู้เป็นดวงประทีปของโลก

ดังนั้น กิจกรรมสำคัญในวันวิสาขบูชา คือ คุณธรรมที่นำมาปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้นักเรียนให้เกิดความตระหนักในความกตัญญูแก่นักเรียน โรงเรียนบ้านหญ้าขาวได้จัดกิจกรรมดังนี้ คือ

1) การทำบุญตักบาตร โดยการนำของคณะผู้บริหารสถานศึกษา ครูอาจารย์ ผู้ปกครองนักเรียน และนักเรียน นักศึกษาในสถาบันร่วมกันทำบุญตักบาตรในเวลาเช้าประมาณ 07.00 น. ด้วยการนิมนต์พระภิกษุ สามเณร จำนวน 5 รูป มารับบิณฑบาต

2) การให้ทาน ในวันวิสาขบูชา เน้นเรื่องการให้วัตถุสิ่งของเล็กๆน้อยๆ พอที่จะหาได้และไม่ลำบากนักเรียนนัก เช่น การถวายนมกล่อม ข้าวสาร อาหารแห้ง เป็นต้น เพื่อจัดเตรียมไว้ใส่บาตรแก่พระภิกษุและสามเณร นอกนั้น ก็จะมีอภัยทาน คือ การปล่อยนก ปล่อยปลา

3) รักษาศีล นิยมทำก่อนให้ทาน กล่าวคือ เมื่อพระสงฆ์ไปถึงสถานที่ซึ่งโรงเรียนหรือสถานศึกษาจัดรับรองไว้ พระสงฆ์ผู้เป็นประธาน ก็จะให้ศีล 5 และพิธีกรทางพระพุทธศาสนาก็จะเป็นผู้ดำเนินการนำให้พระรับศีลไปตามลำดับ

4) การฟังธรรม สถานศึกษา ก็จะนิมนต์พระสงฆ์แสดงเทศนาหรือแสดงธรรมแก่คณะผู้บริหาร ครูอาจารย์ ผู้ปกครองนักเรียน และนักเรียน โดยเนื้อหาที่จะพรรณนาถึงความสำคัญของการปฏิบัติบูชาต่อพระพุทธศาสนาที่ได้อบรมสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนเป็นคนดี มีสติปัญญาโดยการตอบแทนคุณด้วยวิธีปฏิบัติธรรม เช่น เติบงกรรม นิ่งสมาธิ เป็นต้น

5) การเวียนเทียนรอบอุโบสถ (หรือศาลาปฏิบัติธรรม) เป็นกิจกรรมสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้ระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า ด้วยการเจริญพุทธานุสติไว้ในใจ โดยอาจจะกล่าวหรือเปล่งวาจาไปด้วยในขณะที่เดินรอบอุโบสถหรือสถานที่ที่ได้กำหนดไว้ ด้วยการสวดพุทธคุณ เริ่มตั้งแต่ อิติปิโสภะคะวา อะระหัง ฯลฯ พุทธโธมะคะวาติฯ จนกว่าจะเวียนครบ 3 รอบ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการเจริญสติปัญญาไปในตัวด้วย

6) การเจริญภาวนา กระทำในภายหลังที่พระสงฆ์แสดงธรรมเสร็จแล้ว ก็จะเจริญภาวนาตามสมควรแก่เวลา และร่วมกันแผ่เมตตาแผ่จิตไปยังสรรพสัตว์หรือเพื่อนมนุษย์ที่เกิดแก่เจ็บตายทุกคน โดยตั้งจิตปรารถนาดีไม่เบียดเบียนหรือประทุษร้ายต่อใครๆ ถือหลักสันติความสงบ เป็นแกนนำชีวิต ฉะนั้น การเจริญภาวนา จึงควรปลูกฝังอย่างยิ่งเพราะไม่ต้องใช้ทรัพยากรหรือเครื่องมืออื่นๆ เข้ามาช่วย เพียงแต่ปฏิบัติกาย วาจาและใจให้สงบระงับจากบาปอกุศลได้ชั่วขณะ ก็คือว่า การเจริญภาวนาย่อมมีประสิทธิภาพต่อสุขภาพจิตที่ผ่อนคลาย มีอิสระในการทำงาน ไม่หุดหู่เกียจคร้าน ในการปฏิบัติหน้าที่ ถ้าเป็นนักเรียนก็ทำให้มีสมาธิเรียนหนังสือเก่งขึ้นการจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพุทธศาสนา ทำให้นักเรียนซาบซึ้งมีจิตสำนึกในพระคุณของพระพุทธเจ้า ให้ความเคารพ เชื่อฟังและผูกพันศาสนามากขึ้น สังเกตนักเรียนหลังทำกิจกรรม นักเรียนเปลี่ยนแปลงมีพฤติกรรมเข้าใจซาบซึ้งในศาสนามากขึ้น จากการสัมภาษณ์และสังเกตพฤติกรรมของนักเรียน

สรุปได้ว่า การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม เกี่ยวกับ ความกตัญญู, ความใฝ่รู้, ความขยัน, ความประหยัด, ความซื่อสัตย์, รักความเป็นไทย, สัมมาคารวะ, ความมีระเบียบวินัย, อยู่อย่างพอเพียง

ความเมตตา, ความสามัคคี, ความสะอาด ให้แก่นักเรียน โดยอาศัยกระบวนการผ่านกิจกรรมต่างๆ คือ กิจกรรมวันแม่, กิจกรรมวันดอกบัวบาน, กิจกรรมห้องจริยธรรม, กิจกรรมใน กิจกรรมวันศุกร์สุดสัปดาห์, กิจกรรมหน้าเสาธง, กิจกรรม ในวันไหว้ครู, และ กิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ นักเรียนสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันจนติดเป็นนิสัย ทำให้มีผลต่อตนเอง ต่อสังคม และประเทศชาติสืบไป

2.5.6 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพุทธศาสนา

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษา ทางด้านสมรรถนะความเป็นพลเมืองคือ

1. หลักนาถกรณธรรม นาถกรณธรรม 7¹⁰³ คือ หลักธรรม 10 ประการที่เกื้อกูลให้ผู้ปฏิบัติสามารถก้าวพ้นจากความทุกข์นำมาซึ่งความเจริญในกุศลธรรม ไม่มีความเสื่อม เป็นธรรมชุดหนึ่ง(หรือหมวดหนึ่ง) ในหลายหมวดซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประทานไว้สำหรับให้หมู่สงฆ์ร่วมกันปฏิบัติเพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเอง ไม่เป็นภาระให้แก่ผู้อื่น เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ธรรมเครื่องกระทำที่พึ่ง” ประกอบด้วย เป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรพระปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์ (มารยาท) และการโคจร (การเที่ยวไป) มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย แม้การที่ภิกษุผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในพระปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย สมาทานอยู่ในสิกขาบทเล็กน้อย นี้เป็นนาถกรณธรรม
2. เป็นพหูสูต ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ เป็นผู้ฟังมากซึ่งธรรมทั้งหลายที่มีความงามในเบื้องต้นท่ามกลาง มีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ ครบถ้วน แล้วทรงจำไว้ได้คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดดีด้วยทิวฐิติ แม้การที่ภิกษุเป็นพหูสูต ฯลฯ แทงตลอดดีด้วยทิวฐิติ นี้ก็เป็นนาถกรณธรรม
3. เป็นผู้มิตมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี แม้การที่ภิกษุเป็นผู้มิตมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี นี้ก็เป็นนาถกรณธรรม
4. เป็นผู้ว่าง่าย ประกอบด้วยธรรมเป็นเครื่องทำให้เป็นผู้ว่าง่าย อดทน รับฟังคำพร่ำสอนโดยเคารพ แม้การที่ภิกษุเป็นผู้ว่าง่าย ประกอบด้วยธรรมเป็นเครื่องทำให้เป็นผู้ว่าง่ายอดทน รับฟังคำพร่ำสอนโดยเคารพ นี้ก็เป็นนาถกรณธรรม
5. เป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในการงานที่จะต้องช่วยกันทำ ทั้งงานสูงและงานต่ำของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น สามารถทำได้ สามารถจัดได้ แม้การที่ภิกษุเป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในการงานที่จะต้องช่วยกันทำทั้งงานสูงและงานต่ำของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ฯลฯ สามารถทำได้ สามารถจัดได้ นี้ก็เป็นนาถกรณธรรม
6. เป็นผู้ใคร่ธรรม เป็นผู้ฟังและผู้แสดงธรรมอันเป็นที่พอใจ มีความปราโมทย์อย่างยิ่งในพระอภิธรรม ในพระอภิวินัย แม้การที่พระภิกษุเป็นผู้ใคร่ธรรม เป็นผู้ฟังและผู้แสดงธรรมอันเป็นที่พอใจ มีความปราโมทย์อย่างยิ่งในพระอภิธรรม ในพระอภิวินัย นี้ก็เป็นนาถกรณธรรม

¹⁰³ ที.ปา.(ไทย). 10/345/359.

7. เป็นผู้สันโดษด้วยจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารตามแต่จะได้ แม้การที่ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารตามแต่จะได้ นี้ก็เป็นนาถกรรมธรรม

8. เป็นผู้ปรารภความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิด มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ แม้การที่ภิกษุเป็นผู้ปรารภความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิด มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ นี้ก็เป็นนาถกรรมธรรม

9. เป็นผู้มีสติ คือ ประกอบด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง ระลึกถึงสิ่งที่ทำและคำที่พูดแม่นยำได้ แม้การที่พระภิกษุมีสติ คือ ประกอบด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง ระลึกถึงสิ่งที่ทำ และคำที่พูดแม่นยำได้ นี้ก็เป็นนาถกรรมธรรม

10. เป็นผู้มียปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ แม้การที่ภิกษุเป็นผู้มียปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ นี้ก็เป็นนาถกรรมธรรม¹⁰⁴

ซึ่งจากหลักธรรมชุดนี้แม้จะเป็นธรรมที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้สำหรับพระภิกษุสงฆ์นำไปประพฤติปฏิบัติดังได้กล่าวมานี้ก็ตาม แต่ในอีกด้านหนึ่งการปฏิบัติตามธรรมวินัยของคณะสงฆ์นั้นย่อมจะมีเป้าหมายที่สำคัญอีกด้านหนึ่งรวมอยู่ด้วยเสมอคือ ทำให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายไปพร้อมๆ กัน จากข้อสังเกตนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า พระธรรมวินัยที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศนั้นมิได้จำกัด “คุณค่า” ไว้แต่เพียงคณะสงฆ์หรือภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่หวังความเจริญก้าวหน้าแก่ตนได้นำมาปฏิบัติเท่านั้น หากแต่ถ้าบุคคลใดที่หวังความเจริญ หรือ มุ่งพัฒนาตนให้เป็นที่ยิ่งของตนเองได้ (เช่นเดียวกับพระภิกษุสงฆ์ในพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า)แล้ว ก็สามารถศึกษาและนำพระธรรมวินัยเหล่านั้นมาปรับใช้และปฏิบัติได้เช่นกัน ดังกรณีของนาถกรรมธรรม¹⁰ ประการนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้นำมาอธิบายเพิ่มเติมไว้ในเชิงการประยุกต์ใช้สำหรับบุคคลทั่วไปว่า เป็นธรรมที่มีไว้สำหรับช่วยให้หมู่ชนอยู่ร่วมกันด้วยดี ปัจจุบันบุคคลสามารถพึ่งตนเองได้พร้อมที่จะรับผิดชอบตนเอง โดยไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระแก่หมู่คณะ หรือหมู่ญาติ ด้วยการประพฤติธรรมสำหรับสร้างที่พึ่งแก่ตนเอง กล่าวคือ¹⁰⁵

1. ศิล ประพฤติดีมีวินัย คือ ดำเนินชีวิตโดยสุจริตทั้งทางกาย ทางวาจา มีวินัย และประกอบสัมมาอาชีพ

2. พานุสัจจะ คือ การได้ศึกษาตรัสฟังมามาก อันใดเป็นสาขาวิชาของตน หรือตนศึกษาศิลปวิทยาใด ก็ศึกษาให้ชำนาญ มีความเข้าใจกว้างขวางลึกซึ้ง รู้ชัดเจนและใช้ได้จริง

¹⁰⁴ที.ปา. (ไทย) 11/301/360-361.

¹⁰⁵พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่12, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 22.

3. กัลยาณมิตตา รู้จักคบคนดี คือ มีกัลยาณมิตร รู้จักเลือกเสวนา เข้าหาที่ปรึกษา หรือผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี เลือกสัมพันธ์เกี่ยวข้องและถ้อยเยี่ยงอย่างสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี ซึ่งจะทำให้ชีวิตเจริญงอกงาม

4. โสวจิตตสา เป็นคนที่พูดกันง่าย คือ ไม่ดื้อรั้นกระด้าง รู้จักรับฟังเหตุผลและข้อเท็จจริง พร้อมทั้งจะแก้ไขปรับปรุงตน

5. กิงกรณียสุทักขตา ขวนขวายกิจของหมู่คณะ คือเอาใจใส่ช่วยเหลือธุระและกิจการของชนร่วมหมู่คณะ ญาติ เพื่อนพ้องและของชุมชน รู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรองหาวิธีดำเนินการที่เหมาะสมทำได้ จัดได้ ให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี

6. ธรรมกามตา เป็นผู้ใคร่ธรรม คือรักธรรม ชอบศึกษา ค้นคว้า สอบถามหาความรู้ หาความจริง รู้จักพูด รู้จักรับฟัง สร้างความรู้สึกรสนิยมสบายใจ ขวนให้ผู้อื่นอยากเข้ามาปรึกษาและร่วมสนทนา

7. วิริยารัมภะ มีความเพียรขยัน คือ ขยันหมั่นเพียร พยายามหลีกเลี่ยงความชั่ว ประกอบความดี บากบั่น ก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ละเลย ทอดทิ้งธุระหน้าที่

8. สันตุภฐี มีสันโดษรู้พอดี คือ ยินดี พึงพอใจแต่ในลาภผล ผลงานและผลสำเร็จต่างๆที่ตนสร้างหรือแสวงหามาได้ด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามของตนเองโดยทางชอบธรรมและไม่มัวเมาเห็นแก่ความสุขทางวัตถุ

9. สติ มีสติมั่นคง คือ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการที่ทำ คำที่พูด กิจที่ทำแล้ว และที่จะต้องทำต่อไปได้ จะทำอะไรก็รอบคอบ รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่ผลีผลาม ไม่เลินเล่อ ไม่เลื่อนลอยไม่ประมาท ไม่ยอมถลำลงในทางผิดพลาด ไม่ปล่อยปละละเลยทิ้งโอกาสสำหรับความดีงาม

10. ปัญญา มีปัญญาเหนืออารมณ์ คือ มีปัญญายังรู้เหตุผล รู้ดี รู้ชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้จักพิจารณาวินิจฉัยด้วยใจเป็นอิสระทำการต่างๆ ด้วยความคิดและมีวิจารณ์ญาณ

เมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้ว ย่อมจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าหลักธรรมชุดนี้สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงพัฒนาสมรรถนะของพลเมืองให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมจากนาถกรณธรรมจำนวน 10 ข้อ สามารถแบ่งได้ 4 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 นาถกรณธรรมข้อ 1 ได้แก่ การดำรงตนอยู่ในศีล 5 ประการ รู้จักวิธีที่จะควบคุมกาย วาจา ความประพฤติของตนให้เป็นปกติ ไม่ไปล่วงละเมิดต่อบุคคลอื่น การเลือกประกอบอาชีพที่ถูกต้อง (สัมมาอาชีพ) ก็เป็นวิถีทางอีกประการหนึ่งที่จะควบคุมทั้งกายและจิตของตนไม่ให้เลือกประกอบอาชีพที่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

กลุ่มที่ 2 ได้แก่ นาถกรณธรรมข้อ 2-4 การศึกษามาก การสดับตรับฟังมาจากการรู้จักการเข้าหาผู้ใหญ่ที่มีความรู้ มีประสบการณ์มาก รู้จักการเลือกคบมิตร หรืออยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม เอื้ออำนวยให้ตนมีโอกาสในการพัฒนาตนเอง ขณะเดียวกันก็ต้องรู้จักฝึกฝนอบรมตนเองให้เป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตน เพื่อให้เป็นผู้ที่เหมาะสมที่จะรองรับความรู้และประสบการณ์ที่จะถูกถ่ายทอดมาจากทุกทิศทางได้

กลุ่มที่ 3 ได้แก่ นาถกรณธรรมข้อที่ 5-7 คุณสมบัติของบุคคลผู้ที่จะพึ่งตนเองได้ในชุดที่สามนี้ จะพบว่ามีได้เป็นเพียงชุดคุณสมบัติที่ควรมีไว้เพื่อการพึ่งตนเองได้เท่านั้น แต่ยังเป็นการ

เพิ่มศักยภาพของตนให้สามารถเป็นที่พึ่งพาของบุคคลรอบข้างไปพร้อมกันด้วย ดังจะเห็นได้จาก “กิจกรรมสุทักขตา” การชวนช่วยช่วยเหลือกิจการของหมู่คณะ “ธรรมกามตา” การเป็นผู้ใคร่ธรรม ดึงดูดให้ผู้เข้ามาแลกเปลี่ยนความคิดความรู้ มีความอบอุ่นใจ สบายใจ “วิริยารัมภะ” ความขยันหมั่นเพียร ไม่ทอดทิ้งในธุระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ฯลฯ นั้นล้วนแต่เป็นชุดของคุณธรรมที่มีไว้เพื่อการเกื้อกูลแก่สังคมร่วมไปด้วยทั้งสิ้น ซึ่งการที่บุคคลจะมีคุณสมบัติในการเกื้อกูลสังคมได้นั้นก็เป็นที่ยอมรับกันอยู่แล้วว่าจะต้องพึ่งพาตนเองให้ได้ก่อนเป็นเบื้องต้น

กลุ่มที่ 4 ได้แก่ นาถกรณธรรมข้อที่ 8-10 เป็นคุณสมบัติของผู้ที่จะพึ่งตนเองได้ในทางปัญญาเป็นหลัก กล่าวคือ การรู้จักพึงพอใจในความพยายามอย่างเต็มที่ของตน รู้จักควบคุมจิตใจและสติปัญญาของตนให้รู้จักใช้ความรู้ของตนให้เกิดประโยชน์แต่ในทางที่ชอบที่ควร นาถกรณธรรมทั้ง 10 ประการนี้จึงมีสาระสำคัญยิ่งไปกว่าการเป็นชุดหลักธรรมที่เน้นการพึ่งพาตนเองเท่านั้น แต่ยังหมายถึงความสามารถในการพึ่งตนเองทั้งในระดับกาย จิต และปัญญาขณะเดียวกันก็จะต้องสามารถเป็นที่พึ่งพาแก่บุคคลรอบข้าง ชุมชนและสังคมที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับกาย จิตและปัญญาเช่นเดียวกัน¹⁰⁶

จากสมรรถนะของพลเมืองเกี่ยวข้องกับความสามารถในการรับฟังและแสดงความคิดเห็น ความสามารถในการอยู่ร่วมกันกับบุคคลอื่นและในสังคม มีความสามารถในการสื่อสารและแสดงออกต่อผู้อื่นอย่างสุภาพ อ่อนโยน มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการปัญหาสังคมและสามารถทำให้ผู้อื่นตระหนักถึงปัญหาสังคม มีความสอดคล้องกับหลักนาถกรณธรรม 10 คือมีการเลือกคบมิตรดี เป็นคนที่รับฟังเหตุผล สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้ดี นอกจากนี้ เป็นคนที่ชวนช่วยทำประโยชน์ให้กับส่วนรวม โดยดำรงตนตั้งอยู่บนศีล มีสติและปัญญาพิจารณาไตร่ตรองความถูกต้อง ความเหมาะสมในการกระทำการใดๆ จึงสามารถประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นบุคคลที่มีความสามารถในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น เป็นสมาชิกของสังคมได้เป็นอย่างดี

การสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาให้มีคุณสมบัติที่เป็นไปตามตัวชี้วัด 10 ตัว (คือ ความสามารถในการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การรู้จักแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล การรู้จักแสดงออกต่อผู้อื่นอย่างสุภาพอ่อนโยน การมีความสามารถในการติดต่อสื่อสาร การมีความสามารถในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น ความเข้าใจผู้อื่น ความตระหนักในปัญหาสังคม ความสามารถในการทำให้ผู้อื่นตระหนักในปัญหาสังคม ตลอดจนการมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการปัญหาสังคม)

การหมั่นประชุมกันเป็นเนืองนิตย์ การรู้จักมีความพร้อมเพรียงกันในการประชุม การไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ (อย่างดีแล้ว) และการไม่ล้มล้างสิ่งที่ได้บัญญัติไว้ (อย่างดีแล้ว) การรู้จักเคารพนับถือ ให้คุณค่ากับบุคคลที่ผ่านประสบการณ์มาก่อน ฯลฯ นั้น ก็เป็นหลักการหรือเป็นแนวทางที่สำคัญสำหรับการช่วยพัฒนาบุคคลพลเมืองให้รู้จักการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การรู้จักแสดง

¹⁰⁶ ศรัณย์ เลิศศรีภักษ์มงคล, “การสร้างตัวชี้วัดความเป็นพลเมืองที่สอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา”, *วิทยานพนธ์ดุชนิพนธ์*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555), หน้า 133.

ความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ อย่างมีเหตุผล การรู้จักแสดงออกต่อผู้อื่นอย่างสุภาพอ่อนโยน และการมีความสามารถติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นได้โดยตรง (หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือหลักการบริหารนิยธรรม 4 ประการแรกมีลักษณะที่สัมพันธ์ กับตัวชี้วัดความเป็นพลเมืองใน 4 ข้อแรกโดยตรง) กล่าวคือ การหมั่นประชุมกันเป็นเนืองนิตย์การรู้จักพร้อมเพรียงกันในการประชุม การไม่บัญญัติสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว การไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ การรู้จักเคารพนับถือ และให้คุณค่ากับบุคคลที่ผ่านประสบการณ์มาก่อน เป็นปัจจัยก่อให้เกิดคุณลักษณะที่เป็นสมรรถนะพลเมือง 4 ประการคือ การรู้จักรับฟังความคิดเห็น (ของผู้อื่น) การรู้จักแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล การแสดงออกต่อผู้อื่นด้วยความสุภาพอ่อนโยน และ การมีความสามารถในการติดต่อสื่อสาร ขณะเดียวกันการที่พลเมืองได้จะได้มีโอกาสพัฒนาคุณลักษณะที่เป็นสมรรถนะพลเมืองทั้ง 4 ประการดังกล่าวมานี้ได้อย่างประสบความสำเร็จก็จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตามหลักการบริหารนิยธรรมข้อ 1-4 นี้อย่างต่อเนื่องด้วย ซึ่งความสัมพันธ์กันในลักษณะดังกล่าวนี้ย่อมมิได้ส่งผลถึงแต่เพียงในด้านการพัฒนาคุณลักษณะของพลเมืองในเชิงปัจเจกบุคคลเท่านั้น หากยังมีส่วนในการช่วยพัฒนาความเข้มแข็งของสังคมในเชิงโครงสร้างด้วยในเวลาเดียวกันขณะเดียวกัน ในระดับที่ลึกลงไป ผู้วิจัยเห็นว่าบริหารนิยธรรมในข้อที่ 1-4 ยังมีสำคัญต่อสมรรถนะของพลเมืองในข้อที่ 5-10 ด้วย (ซึ่งได้แก่ ความสามารถในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น ความเข้าใจผู้อื่นจากมุมมองหรือสถานการณ์ของเขา ความตระหนักในปัญหาสังคม ชุมชน สิ่งแวดล้อม ความสามารถในการชักชวนให้บุคคลอื่นตระหนักในปัญหาสังคม ชุมชน สิ่งแวดล้อม และการมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการปัญหาสังคม ชุมชน สิ่งแวดล้อม) ทั้งนี้ เพราะในทางปฏิบัตินั้น การที่พลเมืองจะสามารถร่วมในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างกัน สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่น ตลอดจนมีความตระหนักในปัญหาสังคมในด้านต่างๆ ได้นั้น จำเป็นที่พลเมืองจะต้องรู้จักที่จะเข้าร่วมประชุมปรึกษาหารือร่วมกับผู้อื่นอย่างสม่ำเสมอ เมื่อเลิกประชุมก็ต้องเลิกประชุมโดยพร้อมเพรียงกัน ในระหว่างการประชุมหากมีความจำเป็นต้องพิจารณาเรื่องใดๆ ก็ต้องไม่ยึดถือเอาความสะดวก หรือประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่ตนเอง แต่ต้องรู้จักยึดถือเอากฎเกณฑ์ ระเบียบประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาด้วยดีนั้นเป็นเป้าหมาย ขณะเดียวกันเมื่อมีข้อคิดเห็นใดๆ จากบุคคลผู้มีประสบการณ์เข้ามาก็ต้องรู้จักรับฟังและพิจารณาอย่างรอบคอบเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม

การที่พลเมืองรู้จักเปิดโอกาสให้ตนเอง ในการเข้าร่วมปรึกษาหารือกับผู้อื่นก็ดี รู้จักให้เกียรติส่วนรวมโดยการไม่ออกนอกสถานที่ประชุมไปก่อนก็ดี หรือ การรู้จักกำกับจิตใจตนเองไม่ให้ลงความเห็นเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยปราศจากอคติ (และยึดเอากฎเกณฑ์ ระเบียบประเพณีเดิมเคยยึดถือร่วมกันมาเป็นที่ตั้งก็ดี) ตลอดจนรู้จักรับฟังความคิดเห็นของผู้มีประสบการณ์ที่หลากหลายก็ดี ฯลฯ นั้น ถือว่าเป็นการช่วยให้การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในเรื่องต่างๆ ก็ดี การปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่นก็ดี ความเข้าใจในความแตกต่างระหว่างตนเองและผู้อื่นก็ดี หรือ การตระหนักในปัญหาของชุมชนและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ก็ดีนั้นย่อมเกิดขึ้นได้โดยง่าย และเมื่อถึงเวลาต้องลงมือกระทำก็ย่อมจะเป็นไปได้โดยราบรื่นเรียบร้อยเช่นเดียวกันสำหรับบริหารนิยธรรมข้อ 5-7 นั้นผู้วิจัยเห็นว่ามีความสอดคล้องหรือสนับสนุนต่อตัวชี้วัดความเป็นพลเมือง (ด้านสมรรถนะพลเมือง) ในข้อ 7-10 เป็นหลัก เนื่องจากคุณธรรมของบุคคลที่รู้จักการเคารพต่อความรู้ การรู้จักให้เกียรติบุคคลที่มีประสบการณ์อย่างเหมาะสม การรู้จักให้เกียรติแก่สตรี การให้ความเคารพในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เจดียสถานหรือปูชนีย

สถานต่างๆ อย่างจริงจังนั้นย่อมทำให้พลเมืองผู้นั้นเป็นบุคคลที่มีความละเอียดอ่อน เข้าใจและยอมรับในความแตกต่างของบุคคล สถานที่ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่แตกต่างกันไป การมีคุณธรรมข้ออธิษฐานธรรมข้อที่ 5-7 อยู่ในตัวจึงสะท้อนถึงการมีสมรรถนะในการเข้าใจผู้อื่นในมุมมองหรือสถานการณ์ที่แตกต่างกัน การมีความตระหนักในปัญหาของชุมชน สิ่งแวดล้อม และการจัดการปัญหา (ซึ่งอาจมีความแตกต่างกัน) ได้ด้วย

การมีส่วนร่วมในการปกครองด้วยการใช้หลักอปริหานิยธรรม 7¹⁰⁷ นั้น จึงเป็นธรรมที่ทำให้บุคคลสามารถพัฒนาตนเองเพื่อดำรงตนให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างสงบสุข มีการกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม รับฟังและเคารพความคิดเห็นของบุคคลอื่น จึงกล่าวได้ว่า หลักอปริหานิยธรรม 7 เป็นหลักธรรมที่บุคคลพึงปฏิบัติเพื่อให้สามารถเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมได้ เนื่องจากรู้จักให้เกียรติ ให้คุณค่ากับผู้อื่น จึงมีความเข้าใจผู้อื่น สามารถรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ อันทำให้เกิดลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองในสังคม

การนำหลักนาถนธรรม 10 และอปริหานิยธรรม 7 สัปปริสธรรม 7 เป็นการสนับสนุนให้พลเมืองมีการกำกับตนเองให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ อันสอดคล้องกับสมรรถนะของพลเมืองที่พึงกระทำต่อผู้อื่น และสังคม ตัวชี้วัดด้านสมรรถนะของพลเมืองมีความเกี่ยวข้องกับวิธีการปฏิบัติตนต่อผู้อื่นเพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข ไม่มีความขัดแย้ง ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักนาถนธรรม 10 และ อปริหานิยธรรม 7 สมรรถนะของความเป็นพลเมืองเกี่ยวกับความ

เข้าใจผู้อื่นและการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น คือ ตัวชี้วัดที่ 1 ความสามารถในการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ตัวชี้วัดที่ 2 ความสามารถในการแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล และ ตัวชี้วัดที่ 7 ความเข้าใจผู้อื่นจากมุมมองหรือสถานการณ์ของเขา สอดคล้องกับนาถนธรรมข้อ 2-4 การศึกษามาก การสดับรับฟังมาก การรู้จักการเข้าหาผู้ใหญ่ที่มีความรู้ มีประสบการณ์มาก รู้จักการเลือกคบมิตร ให้ตนมีโอกาสในการพัฒนาตนเอง รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น นาถนธรรมข้อที่ 8-10 การรู้จักควบคุมจิตใจและสติปัญญาของตนให้รู้จักใช้ความรู้ของตนให้เกิดประโยชน์แต่ในทางที่ชอบ ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้ยังสนับสนุนให้เกิดคุณสมบัติในการปฏิบัติตามหลักอปริหานิยธรรม 7 ได้ โดยง่ายด้วยการแสดงออกต่อผู้อื่น และ การติดต่อสื่อสาร คือ ตัวชี้วัดที่ 3 การแสดงออกต่อผู้อื่นด้วยความสุภาพ อ่อนโยน ตัวชี้วัดที่ 4 ความสามารถในการติดต่อสื่อสารสอดคล้องกับ นาถนธรรมข้อที่ 1 ข้อที่ 2-4 ข้อที่ 8-10 และอปริหานิยธรรม 7 ตัวชี้วัดดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยศิลปะในการประพฤติชอบทางกาย วาจา ใจ เพื่อให้สามารถแสดงออกต่อผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม รวมทั้งอาศัยหลักธรรมเกี่ยวกับการคบคนดี การรับฟังเหตุผล การเคารพผู้อื่น และการใช้สติปัญญาพิจารณาการกระทำใด ๆ เพื่อแสดงออกต่อผู้อื่นอย่างสุภาพ อ่อนโยน และมีการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม พฤติกรรมต่อปัญหาสังคม ชุมชน สิ่งแวดล้อม ได้แก่ ตัวชี้วัดที่ 8 ความตระหนักเกี่ยวกับปัญหา สังคม ชุมชน สิ่งแวดล้อม ตัวชี้วัดที่ 9 ความสามารถในการชักชวนให้บุคคลอื่นตระหนักถึงปัญหาสังคม ชุมชน สิ่งแวดล้อม และ ตัวชี้วัดที่ 10 ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการปัญหา สังคม ชุมชน สิ่งแวดล้อม ทั้งสามตัวชี้วัดมีความสอดคล้องกับหลักนาถนธรรมข้อ 8-10 และอปริหานิยธรรม สำหรับตัวชี้วัดในการชักชวนให้บุคคลอื่นตระหนักถึงปัญหาสังคม ชุมชน สิ่งแวดล้อมนั้น นอกจากจะ

¹⁰⁷ ที.ม.(ไทย). 11/134/78-80.

สอดคล้องกับหลักนาถกรรมกรรมธรรมข้อ 8-10 และอธิธานิยธรรมแล้ว ยังสอดคล้องกับอธิธานิยธรรมข้อ 5-7 ด้วย เนื่องจากการชักชวนให้ผู้อื่นตระหนักถึงปัญหาสังคมจำเป็นต้องรู้จักวิทูร และวิธีฟัง เพื่อให้การสื่อสารระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล และสังคมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

จากพุทธธรรมดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า บุคคลทุกคนที่เป็นสมาชิกของสังคมนั้น โดยปกติแล้วจะไม่สามารถดำรงอยู่อย่างลำพังด้วยตนเองได้ เพราะจำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันกับสมาชิกในสังคมนั้น ๆ ด้วยในลักษณะที่แตกต่างกันไป ในด้านหนึ่งในฐานะของพลเมืองที่จำเป็นต้องให้การสงเคราะห์ผู้อื่น ต้องรู้จักพิจารณาถึงความเหมาะสมในการสงเคราะห์ (หรือแลกเปลี่ยนความช่วยเหลือ) ซึ่งกันและกันด้วย ในที่นี้ วิธีการหนึ่งที่จะทำให้การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันมีประสิทธิภาพ เป็นไปด้วยความราบรื่น จำเป็นจะต้องอาศัยหลักสังคหวัตถุ 4 มาเป็นเครื่องสนับสนุน กล่าวคือ พลเมืองจะต้องมีการแบ่งปันความช่วยเหลือกัน ในทางวัตถุเป็นพื้นฐาน ขณะเดียวกันก็ต้องรู้จักใช้ปัญญา คือ คำพูดที่เหมาะสม รักษาหัวใจซึ่งกันและกันเลือกคำพูดที่เป็นคำสัตย์คำจริง ตรงตามสาระสำคัญที่ต้องการสื่อสารเพื่อให้เกิดความมั่นใจ ไว้เนื้อเชื่อใจซึ่งกันและกัน รู้จักการแบ่งปันริเวรแรงเพื่อช่วยเหลือกันในกิจกรรมต่างๆ ตามความเหมาะสม รวมทั้งรู้จักวางตนให้เสมอต้น เสมอปลาย ร่วมสุขร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน เพราะคุณสมบัติทั้งหมดนี้มีส่วนสำคัญในการทำให้กิจการของส่วนรวมบรรลุผล

สำหรับ อธิธานิยธรรม 7¹⁰⁸ (ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง

1. หมั่นประชุมกันเนื่องนิิตย์
2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ
ในข้อนี้แปลอีกอย่างหนึ่งว่า : พร้อมเพรียงกันลุกขึ้นป้องกันบ้านเมือง พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลาย
3. ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ (อันขัดต่อหลักการเดิม) ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ (ตามหลักการเดิม) ถือปฏิบัติมั่นตามวัชชีธรรม (หลักการ) ตามที่วางไว้เดิม
4. ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววัชชี เคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง
5. บรรดากุลสตรีกุลกุมารีทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหง หรืออดคร่ำชื่นใจ
6. เคารพสักการบูชาเจดีย์ (ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ ตลอดถึงอนุสาวรีย์ต่างๆ) ของวัชชี (ประจำชาติ) ทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก ไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลีที่เคยให้เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรามไป
7. จัดให้ความอารักขา ค้ำครอง ป้องกัน อันชอบธรรม แก่พระอรหันต์ทั้งหลาย (ในที่นี้กินความกว้าง หมายถึงบรรพชิตผู้ดำรงธรรมเป็นหลักใจของประชาชนทั่วไป) ตั้งใจว่า ขอพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังมีได้มา พึงมาสู่แคว้นแคว้น ที่มาแล้วพึงอยู่ในแคว้นแคว้นโดยผาสุก

¹⁰⁸ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์.พี.ริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, 2551) หน้า 497-498.

จะเห็นได้ว่า อปริหานิยธรรม 7 ประการนี้ พระพุทธเจ้าตรัสแสดงแก่เจ้าวัชชีทั้งหลายผู้ปกครองรัฐโดยระบอบสามัคคีธรรมซึ่งรัฐคู่อริยอมรับว่า เมื่อชาววัชชียังปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ จะเอาชนะด้วยการรบไม่ได้ นอกจากจะใช้การเกลี้ยกล่อมหรือยุแยกให้แตกสามัคคี.

สำหรับ สัปปริสธรรม 7¹⁰⁹ (ลักษณะของคนดีที่จะนำหมู่ชน) หรือ “ธรรมอันเป็นคุณลักษณะของคนดี” หรือ คนที่สมบูรณ์แบบซึ่งสามารถนำหมู่ชนและสังคมไปสู่สันติสุขและความสวัสดิ¹¹⁰ ประกอบด้วยคุณลักษณะ 7 ประการ 7¹¹¹ ประกอบด้วย 1.ธัมมัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักเหตุ 2.อรรถัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักผล 3. อรรถัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักตน 4. มัตตัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณ 5. กาลัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักเวลา 6. ปริสัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักชุมชน และ 7. บุคคลัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักบุคคล ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาได้อธิบายรายละเอียดไว้ดังนี้

1. ธัมมัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักเหตุ คือ การรู้วันวิงศตฤตศาสตร์ หมายถึง พระภิกษุที่เป็นผู้รู้เหตุ รู้เรื่องวันวิงศตฤตศาสตร์ คือ คำสั่งสอนของพระศาสดาอันเป็นศาสนธรรม มีองค์ประกอบอยู่ 9 ประการ ประการหรือที่เรียกว่ารัฐธรรมนูญคำสอนในพระไตรปิฎก คือ หลักปริยัติธรรมนั่นเอง ได้แก่ การรู้เรื่องของพระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม เป็นต้น อันเป็นเหตุ แห่งความเจริญในการปฏิบัติเพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุดของการศึกษา พระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนา ภิกษุรูปใดมีความรอบรู้ในหลักธรรมคำสอนดังกล่าวมาแล้วนี้ ภิกษุนั้น ชื่อว่าเป็นผู้รู้จักธรรม หรือเหตุแห่งความเจริญ¹¹²

2. อรรถัญญูตา คือ ผู้รู้จักผล การรู้จักผล หมายถึง รู้จักผลที่เกิดมาจากเหตุ เพราะเหตุกับผลนั้น จะเป็นปัจจัยที่เนื่องถึงกันและกัน เมื่อเหตุเป็นอย่างใด ผลก็เป็นเช่นนั้น ดังพุทธพจน์ว่า ภิกษุที่เป็นผู้รู้จักผล คือ ภิกษุในพระพุทธศาสนานี้เป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องเนื้อความ ใจความ ความมุ่งหมาย และประโยชน์ ในทางพระพุทธศาสนา กล่าวถึงภิกษุที่เป็นผู้รู้จักผลว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้รู้ความหมายแห่งภาษิต คือ ถ้อยคำที่เป็นประโยชน์นั้นเป็นความหมายแห่งภาษิตนี้ นี่เป็นความหมายแห่งภาษิตนี้ หากภิกษุไม่รู้เนื้อความแห่งภาษิตนั้นเลยว่าเป็นความหมายแห่งภาษิตนี้ นี่เป็นความหมายแห่งภาษิตนี้ ไม่พึงเรียกเธอว่า เป็นอรรถัญญู แต่เพราะภิกษุรู้ความหมายแห่งภาษิตนั้น ๆ ว่านี่เป็นความหมายแห่งภาษิตนี้ นี่เป็นความหมายแห่งภาษิตนี้ ฉะนั้น ควรเรียกภิกษุนั้นว่าเป็น อรรถัญญูตา¹¹³

3. อตตัญญูตา คือ ผู้รู้จักตน หมายถึงการรู้จักตนเกี่ยวกับ ศรัทธา ศีล จาคะ สติปัญญา เป็นต้น ดังพุทธพจน์ว่า พระภิกษุในศาสนานี้ รู้จักตน คือ รู้ว่าตนเองนั้นมีศรัทธาความเชื่อ มีศีลมีระเบียบวินัย มีสุตตะ คือการศึกษาเล่าเรียน ได้ยินได้ฟัง มีจาคะ การสละแบ่งปันการปล่อยวาง มี

¹⁰⁹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า 432.

¹¹⁰ สุภางค์ จันทวานิช, **ทฤษฎีสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553), หน้า 4.

¹¹¹ ที.ปา.(ไทย). 10/330/333.

¹¹² อัง. สดตท. (ไทย) 37/65/236.

¹¹³ อัง. สดตท.(ไทย) 37/65/236.

สติปัญญาความรู้ความสามารถ อยู่ประมาณเท่าใดบ้าง แล้ววางตนให้เหมาะสมกับฐานะ ภาวะความรู้ความสามารถของตนเอง ไม่ทำให้เกิน ความรู้ความสามารถของตนเอง ดังนี้เรียกว่า เป็นผู้รู้จักตน¹¹⁴

4. มัตตัญญูตา คือ การรู้จักประมาณ รู้จักความพอดี เป็นลักษณะของคนดี เพราะคนดีจะต้องรู้จักประมาณในการใช้จ่ายและสร้างคุณประโยชน์ที่มีต่อสังคม บุคคลบางคนได้รับความลำบากในปัจจุบันนี้ ส่วนหนึ่งสาเหตุมาจากความไม่รู้จักประมาณ โดยความรู้จักประมาณในทางพุทธศาสนาได้มุ่งให้รู้จักประมาณเกี่ยวกับการใช้จ่ายสี่ ดังพุทธพจน์ว่าภิกษุในธรรมวินัยนี้ รู้จักประมาณในการบริโภคปัจจัยสี่ในการเลี้ยงชีพ เช่น การรู้จักประมาณในการรับ หรือการใส่สอยจีวร การรับอาหารบิณฑบาตและบริโภคอาหารให้พอประมาณแก่อัตภาพของตน ไม่มากไม่น้อยเกินไป การใช้เสนาสนะที่อยู่อาศัย ให้พอสมควรเหมาะสมกับสมณะสาธูป ยารักษาโรค และบริวารอื่น ๆ ที่ภิกษุเข้าไปเกี่ยวข้อง ต้องให้รู้จักความพอดีแก่ตนเองหากภิกษุไม่รู้จักประมาณในการรับปัจจัยสี่ ไม่พึงเรียกเธอว่าเป็นมัตตัญญู แต่เพราะภิกษุรู้จักประมาณในการรับปัจจัยสี่จึงเรียกเธอว่า เป็น มัตตัญญู¹¹⁵

5. กาลัญญูตา คือ รู้จักกาลเวลา รู้จักแนวปฏิบัติ อันเหมาะสมกับกาลเทศะ ดังปรากฏในพุทธพจน์ว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบไปด้วยความรู้ว่า เวลานี้เป็นเวลาควรศึกษา ควรทรมาน เวลานี้ควรเป็นเวลาทำความเพียร ควรหลีกเลี่ยงจากหมู่คณะ คือ รู้จักการปฏิบัติให้สอดคล้องกับกาลเทศะให้เหมาะสมกับสมณะสาธูป รู้คุณค่าของเวลา เมื่อภิกษุมีความรู้ความเข้าใจในการใช้เวลา ย่อมจะเป็นผู้มีสติปัญญาในพระพุทธานุชาตเพราะทำให้ถูกกับกาลเวลา¹¹⁶

6. ปริสัณญูตา คือ รู้จักชุมชนหรือสังคม ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึง ปริสัณญูตาโดยมุ่งการรู้จักบริษัทและแนวปฏิบัติของบริษัท ดังพุทธพจน์ว่า ภิกษุเป็นผู้รู้จักบริษัท คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ รู้จักบริษัทหรือรู้จักชุมชนเหล่านี้ เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นคหบดี ชนเหล่านี้เป็นสมณะในชุมชนนั้นควรเข้าไปหาอย่างนี้ ควรยืนอย่างนี้ ควรนั่งอย่างนี้ ควรกล่าวอย่างนี้ ควรสงบอย่างนี้ หากภิกษุไม่รู้จักว่าชุมชนเหล่านั้น และวางตนไม่เหมาะสมกับสังคมหรือชุมชนนั้นแล้ว ไม่ควรเรียกเธอว่าเป็นปริสัณญูตา แต่เพราะภิกษุรู้ว่า นี้เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นคหบดี เป็นสมณะ ในบริษัทนั้นเราควรเข้าไปหาอย่างนี้ ควรยืนควรนั่งอย่างนี้ ควรกล่าวควรสงบอย่างนี้ จึงเรียกเธอว่า เป็น ปริสัณญูตา¹¹⁷

7. ปุคคลปโรปริญญูตา คือ รู้จักบุคคล รู้ประเภทของบุคคล รู้จิตนิสัยต่าง ๆ และรู้จักเลือกคบหาบุคคลที่เหมาะสม รู้จักบุคคลผู้นั้นๆ ว่ามีคุณธรรมยิ่งหย่อนอย่างไร โดยในทางพระพุทธศาสนาได้จำแนกการรู้จักบุคคล 2 จำพวกไว้ด้วย กล่าวคือ

1) รู้ลักษณะบุคคลผู้ที่เป็นบัณฑิต รู้บุคคลที่มีความต้องการจะพบบุคคล ผู้ที่เป็นพระอริยะหรือ ผู้ที่เป็นบัณฑิต เป็นคนดีมีศีลธรรม สนใจในคำสั่งสอน แล้วนำมากระทำตามคำสั่งสอนนั้นเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น

¹¹⁴ อ. สดตก.(ไทย) 37/65/237.

¹¹⁵ อ. สดตก.(ไทย) 37/65/237.

¹¹⁶ อ. สดตก.(ไทย) 37/65/237.

¹¹⁷ อ. สดตก.(ไทย) 37/65/237.

2) รู้จักลักษณะของบุคคลที่ไม่ใช่บัณฑิต ไม่ต้องการเห็นบุคคลที่เป็นบัณฑิต หรือพระอริยะและไม่ต้องการจะฟังธรรมคำแนะนำสั่งสอนจากท่านผู้รู้¹¹⁸

จากหลักพุทธธรรมดังกล่าว พอสรุปได้ว่าความเป็นพลเมืองที่ดีนั้น ต้องเป็นผู้รู้จักที่จะเคารพตน เคารพผู้อื่น เมื่อจะกระทำสิ่งใดต้องมีกระบวนการคิดเชิงเหตุผล คำนึงถึงศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ของตนและผู้อื่นปฏิบัติตามหลักสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค โดยตัวชี้วัดความเป็นพลเมืองในด้านนี้มีความสอดคล้องกับหลักธรรมาธิปไตย และหลักสัพปริสธรรมโดยเฉพาะเรื่องการรู้จักชุมชน และต้องอยู่บนพื้นฐานของหลักเหตุผลที่ถูกต้อง ดีงาม เพื่อนำไปสู่การสร้างสังคมแห่งสันติสุข กล่าวได้ว่าการการที่พลเมืองมีการปฏิบัติตามหลักสิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาค ซึ่งแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรมจากตัวชี้วัด จะทำให้เป็นผู้เคารพในตนเองและผู้อื่น สร้างระบบสังคมที่ดีให้เกิดขึ้นได้อย่างมั่นคง

2.6 กระบวนการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

2.6.1 แนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

แนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา จากการศึกษาเอกสารข้อมูลที่เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาผู้วิจัยแยกเป็น 2 ประเด็นการศึกษา พบว่า พระพุทธเจ้าหรือองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงวางรากฐานตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเบื้องต้นที่สามารถบูรณาการในการเสริมสร้างบุคลากรของสังคมไทยให้เป็น “คนดี” ก่อนที่จะเป็น “คนเก่ง” โดยประยุกต์ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนในสถาบันการศึกษา และตัวหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

ก. แนวคิดทฤษฎี การเรียนรู้และพฤติกรรมการเรียนรู้ตามแนวคิดทาง

พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาต่อการส่งเสริมความเป็นพลเมือง

ข. แนวคิดและการเรียนรู้ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาต่อการสร้างเสริมความเป็นพลเมืองที่มีการจัดการเรียนรู้ถูกบรรจุไว้ในหลักสูตรสถานศึกษา

แนวคิดและการจัดการเรียนรู้ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่สามารถที่จะนำมาบูรณาการในการเรียนรู้ได้ คือ การนำหลักธรรมเข้าสู่สถานศึกษาโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ในห้องเรียนเพื่อเป็นพื้นฐานต่อการรับรู้ของเยาวชนให้เข้มแข็งสู่ความเป็นพลเมืองดีแนวคิดหลัก พบว่าแนวคิดและทฤษฎีการจัดการเรียนรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นแนวคิดที่เห็นเป็นรูปธรรมนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม คือ

¹¹⁸ช.ชา. (ไทย) 61/2152/130-137.

ก. แนวคิดทฤษฎี การเรียนรู้และพฤติกรรมการเรียนรู้ตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า เป็นการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษาได้ 3 ขั้นตอนดังนี้

1) กระบวนการเรียนรู้ตามแนวขั้น 5

การเรียนรู้และพฤติกรรมตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา เป็นการเปรียบเทียบกระบวนการเรียนรู้ตามแนวขั้น 5 หรือ เบญจขั้น กองแห่งรูปธรรมและนามธรรมห้าหมวดที่ประชุมกันเข้าเป็นหน่วยรวมซึ่งบัญญัติเรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เขา-เรา ส่วนประกอบที่รวมเข้าเป็นชีวิต ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

รูป คือ กองรูป ส่วนที่เป็นรูปธรรมที่เป็นร่างกาย พฤติกรรม ประกอบด้วย ธาตุ 4 ได้แก่ ดิน ประกอบด้วย ผิวน้ำ ขน เล็บ กระดูก กล้ามเนื้อ เป็นต้น น้ำ ประกอบด้วย เลือด หนอง น้ำมูก น้ำลาย เป็นต้น ลมประกอบด้วย ลมหายใจหายใจเข้าออก เป็นต้น และไฟ ได้แก่ อุณหภูมิในร่างกาย นอกจากนี้รูป ยังหมายถึง รูปธรรมที่มาสัมผัสอายตนะภายในทั้ง 6 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

เวทนา คือ กองเวทนา ส่วนที่เป็นการเสวยรสอารมณ์ ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ ประกอบด้วย สุขเวทนา (ความรู้สึกสุข) ทุกขเวทนา (ความรู้สึกทุกข์) และ อุเบกขาเวทนา (ความรู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์)

สัญญา คือ กองสัญญา ส่วนที่เป็นความกำหนดหมายจำอารมณ์นั้น ๆ ความจำ หรือจำได้ หมายถึง รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และสิ่งที่ใจนึกคิด

สังขาร คือ กองสังขาร ส่วนที่เป็นการปรุงแต่งสภาพที่ปรุงแต่งจิตให้ตีหรือชั่วหรือเป็นกลาง ๆ คุณสมบัติของจิตมีจิตเป็นตัวนำที่ปรุงแต่งคุณภาพของจิตให้เป็นกุศล อกุศล อภัยกฤต การคิดปรุงแต่งหรือการนำเอาข้อมูลที่รับเข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

วิญญาณ คือ กองวิญญาณ ส่วนที่เป็นการรู้แจ้งอารมณ์ ความรู้อารมณ์ทางอายตนะทั้ง 6 การรับรู้อายตนะภายนอก (รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และที่ใจนึกคิด) ที่ผ่านเข้ามามายังอายตนะภายใน เช่น ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง สอดคล้องกับแนวคิดของวิริยูท วิเชียรโชติ และนวลเพ็ญ วิเชียรโชติ¹¹⁹ ได้อธิบายว่า ขั้น 5 น่าจะต้องเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบการเรียนรู้ และพฤติกรรมของมนุษย์ จากสมมติฐานนี้จึงได้จัดขั้น 5 ในรูปของระบบพฤติกรรม โดยนำเอาองค์ประกอบทางจิตวิทยาอื่น ๆ มาผสมผสานกับขั้น 5 เพื่อให้ครบระบบพฤติกรรม กล่าวคือ มีองค์ประกอบที่เป็นสิ่งเร้าภายนอก องค์ประกอบที่เป็นอินทรีย์ องค์ประกอบที่เป็นสิ่งเร้าภายใน สิ่งแวดล้อมภายในและโครงสร้างภายใน องค์ประกอบที่เป็นพฤติกรรมตอบสนอง และองค์ประกอบที่ปฏิสัมพันธ์ การประเมิน และปรับปรุง รูปแบบการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในระบบขั้นห้า เริ่มต้นด้วยอายตนะภายนอก อันได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และ

ผลที่ตามมา คือ สิ่งที่ใจนึกคิด (ธรรมารมณ์) มากระทบ (เร้า) อายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ในขณะที่อายตนะภายนอกกระทบอายตนะภายในนั้น วิญญาณขั้น จะทำหน้าที่เป็น

¹¹⁹ วิริยูท วิเชียรโชติ และนวลเพ็ญ วิเชียรโชติ. ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ (กรุงเทพฯ: กราฟพิคอาร์ต, 2526), หน้า 119-121.

สื่อกลางที่ทำให้เกิดการรับรู้ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และสิ่งที่ใจนึกคิด ในลักษณะที่รับรู้ทั่วไป กล่าวคือ เมื่อรับรู้ทางหู ว่าเป็นเสียง แต่ยังไม่บอกไม่ได้ว่าเป็นเสียงอะไร เป็นต้น ในขณะที่ เวทนาชั้นนี้ จะทำหน้าที่รับรู้อารมณ์ความรู้สึกว่าสิ่งนั้นเป็นสุข เป็นทุกข์ และไม่สุขไม่ทุกข์

การรับรู้ทั่วไป จะเริ่มแปรสภาพเป็นการรับรู้เฉพาะในช่วงเวลาอันสั้นกว่าปริบตา โดยการทำงานของ สัญญาชั้นนี้ ในขณะที่เกิดการรับรู้เฉพาะนี้ สัญญาชั้นนี้ จะทำให้บอกได้ว่ารูปที่เห็นนั้นคือ รูปอะไร เสียงได้กลิ่นนั้นเสียงอะไร เป็นต้น การรับรู้ทางวิญญาณชั้นนี้จะรับรู้อารมณ์ทางเวทนาชั้นนี้ และการจำได้หมายรู้ทางสัญญาชั้นนี้ ผลผลิตจากทั้งสามแหล่งนี้ เป็นข้อมูลให้กับสังขารชั้นนี้ ซึ่งทำหน้าที่ปรุงแต่งให้เกิดกระแสดารแห่งความคิด คำนี้ จนถึงขั้นของการกำหนดออกมาเป็นเจตนา และ มโนกรรม คือ การกระทำทางใจ

มโนกรรม ที่เกิดขึ้นในใจ ย่อมพร้อมจะแสดงออกมาทางวาจา เรียกว่า วจกรรม หรือแสดงออกมาทางกาย เรียกว่า กายกรรม

2) ขั้นตอนการเรียนรู้

ขั้นตอนการเรียนรู้ตามแนวคิดพระพุทธศาสนา เรียกว่า สิกขา 3 หรือ การศึกษา 3 ขั้นตอน ดังนี้คือ

(1) ปริยัติ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียน เป็นองค์ประกอบที่สำคัญเพราะเป็นการศึกษาภาคทฤษฎี อันเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ

(2) ปฏิบัติ ได้แก่ การนำความรู้จากการศึกษาเล่าเรียนในภาคทฤษฎีมาสู่ขั้นตอนการปฏิบัติจริง หรือนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับฐานะของตน

(3) ปฏิเวธ ได้แก่ ผลที่ได้รับจากการปฏิบัติ ซึ่งจะรับรู้ด้วยตนเอง ผู้ปฏิบัติย่อมได้รับผลของการปฏิบัตินั้น ๆ

3) บุพพนิมิตของมัชฌิมปฏิปทา

บุพพนิมิตของมัชฌิมปฏิปทา คือ บุพภาคของการศึกษา หมายถึง ส่วนเบื้องต้นของการศึกษานั้นคือ “สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ” เป็นองค์ประกอบสำคัญของมรรค ในฐานะที่เป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติธรรม หรือเป็นขั้นเริ่มแรกในระบบการศึกษาตามหลักการของพระพุทธศาสนา และเป็นธรรมที่ต้องพัฒนาให้บริสุทธิ์ ชัดเจน เป็นอิสระมากขึ้นตามลำดับจนกลายเป็นการตรัสรู้ในที่สุด

สัมมาทิฐิ คือ ปัญญาชั้นสูงที่เกิดจากการสั่งสอนอบรมในด้านจิตใจ จนเห็นสัจจะทั้งปวงว่าอะไรควรชองแหวะ อะไรควรละอย่างชัดเจน การจัดการศึกษาจนได้ปัญญาประเภทสัมมาทิฐิ คือการวางรากฐานความถูกต้องให้แก่วิชาการทั้งปวง ความรู้ใด ๆ ก็ตามที่ตั้งอยู่บนสัมมาทิฐิ ล้วนเป็นความรู้ที่ไม่เป็นพิษเป็นภัยแก่ใคร แต่จะสร้างสรรค์ประโยชน์ฝ่ายเดียว พื้นฐานสำคัญของการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ ต้องมีสัมมาทิฐิเป็นแกนกลาง พระพุทธองค์ก็ได้ชี้ชัดว่าการเกิดสัมมาทิฐิมาจากการสองอย่าง คือ

1) โปรโตโฆสะ คือ ปัจจัยกระตุ้นการเรียนรู้จากภายนอก เช่น การแนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ตลอดจนการเลียนแบบจากพ่อ แม่ ครู เพื่อน ซึ่งหมายเอาเฉพาะการเรียนจาก

ส่วนที่ดั่งามถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับฟังธรรม ความรู้ หรือคำแนะนำจากบุคคลที่เป็น กัลยาณมิตร บุคคลที่ทรงคุณธรรม เป็นต้น

2) โยนิโสมนสิการ คือ ปัจจัยกระตุ้นการเรียนรู้จากภายใน หมายถึง การคิดอย่างแยกคาย หรือความรู้จักคิด คิดอย่างมีระบบ คิดอย่างมีกระบวนการ คิดรอบด้าน หรือคิดตามแนว ทางปัญญา คือ รู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ ตามความเป็นจริง ซึ่งโยนิโสมนสิการ เป็น องค์ประกอบภายใน ได้แก่ปัจจัยภายในตัวบุคคล เรียกว่า วิธีการแห่งปัญญา นั่นก็คือ วิธีคิดแบบ โยนิโสมนสิการเป็นวิธีคิดที่ก่อให้เกิดปัญญา

ปัจจัยทั้งสองอย่างนี้ย่อมสนับสนุนซึ่งกันและกัน สำหรับคนสามัญซึ่งมีปัญหาไม่แก้กล้า ย่อม ต้องอาศัยการแนะนำชักจูงจากผู้อื่น (ปรโตโฆสะ) และคล้อยตามคำแนะนำชักจูงที่ฉลาดได้ง่าย แต่ก็ จะต้องฝึกหัดให้สามารถใช้ความคิดอย่างถูกวิธี (โยนิโสมนสิการ) ด้วยตนเองได้ด้วย จึงจะก้าวหน้าไป ถึงที่สุดได้ ส่วนคนที่ปัญหาแก้กล้าย่อมรู้จักใช้โยนิโสมนสิการได้ดีกว่า แต่อย่างไรก็ตามก็อาจต้อง อาศัยคำแนะนำที่ถูกต้องเป็นเครื่องนำทางในเบื้องต้น และเป็นเครื่องช่วยส่งเสริมให้ก้าวหน้าไปได้ รวดเร็วยิ่งขึ้นในระหว่างการศึกษา

การสร้างเสริมสัมมาทิฐิ ด้วยปรโตโฆสะ คือ วิธีการที่เริ่มต้นด้วยศรัทธาและอาศัยศรัทธาเป็น สำคัญ เมื่อนำมาใช้ปฏิบัติในระบบการศึกษาอบรม จึงต้องพิจารณาที่จะให้ได้รับการแนะนำชักจูงสั่ง สอนอบรมที่ได้ผลดีที่สุด คือ ต้องมีผู้สั่งสอนอบรมที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติมีความรู้ความสามารถ และใช้วิธีการอบรมสั่งสอนที่ได้ผล ดังนั้น ในระบบการศึกษาอบรม จึงจำกัดให้ได้ใน ปรโตโฆสะที่มุ่ง หมายด้วยหลักที่เรียกว่ากัลยาณมิตร (ผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี เพื่อนที่ดี สภาพแวดล้อมที่ดี) ส่วนโยนิโส มนสิการ เป็นตัวหลักการใช้ปัญญา ซึ่งจะต้องพิจารณาว่าควรใช้ความคิดให้ถูกต้องอย่างไร เมื่อนำ ปัจจัยทั้งสองมาประกอบกัน นับว่า กัลยาณมิตร เป็นองค์ประกอบภายนอก และโยนิโสมนสิการ เป็น องค์ประกอบภายใน

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การประยุกต์หลักธรรมเข้ากับกระบวนการเรียนรู้สู่ความเป็นพลเมือง เพื่อมุ่งเน้นให้เข้าใจถึง ธรรมชาติของการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ ทฤษฎีการเรียนรู้ การประยุกต์ใช้ ทฤษฎีการเรียนรู้ในกระบวนการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียน ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับ สภาพและลักษณะการรับรู้และเรียนรู้ของเยาวชนโดยบูรณาการกับทฤษฎีการเรียนรู้ของตะวันตก รวมทั้งการรับรู้และเรียนรู้ตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นการพัฒนากายและจิตให้มีความ เข้มแข็งเปรียบเสมือนเชื่อมกันกายและใจให้มีความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาปผ่านกระบวนการรับ รู้และเรียนรู้ตามแนวชั้น 5 ขั้นตอนการเรียนรู้ตามหลักสิกขา 3 และบุพพนิมิตของมัชฌิมปฏิปทา เป็นฐานของการปฏิบัติตนและเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสร้างความเข้มแข็งในการเป็นพลเมืองดี ตามสังคมไทย

ข. แนวคิดและการเรียนรู้ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาต่อการสร้างเสริมความเป็น พลเมืองที่มีการจัดการเรียนรู้ถูกบรรจุไว้ในหลักสูตรสถานศึกษา

แนวคิดและการเรียนรู้ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาต่อการสร้างเสริมความเป็นพลเมืองที่มีการจัดการเรียนรู้ถูกบรรจุไว้ในหลักสูตรสถานศึกษา พบว่า มีหลักธรรมที่สำคัญ คือ หลักสังคหวัตถุ 4 และหลักพรหมวิหาร 4

1. สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมสำคัญที่ปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้กล่าวถึงสังคหวัตถุไว้ในพระสูตรต้นตปิฎกอังคุตตรนิกายจตุกกนิบาต สังคหวัตถุสูตร¹²⁰ ดังนี้

ภิกษุทั้งหลายสังคหวัตถุ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว) 4 ประการนี้สังคหวัตถุ 4 ประการอะไรบ้างคือ

1. ทาน (การให้)
2. เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก)
3. อตถจริยา (การประพฤติประโยชน์)
4. สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ)

ภิกษุทั้งหลายสังคหวัตถุ 4 ประการนี้แล...

ทานเปยยวัชชะอตถจริยาในโลกนี้และสมานัตตตาในธรรมนั้นๆตามสมควรสังคหธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลกเหมือนลิมสลักที่ยึดคุมรถซึ่งแล่นไปไว้ได้ฉะนั้นถ้าไม่พึงมีธรรมเหล่านี้มารดาหรือบิดาก็ไม่พึงได้การนับถือหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุแต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้ฉะนั้นบัณฑิตเหล่านี้จึงถึงความยิ่งใหญ่และเป็นผู้นำสรรเสริญนอกจากนั้นสังคหวัตถุยังปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎกที่ฆนิกายปาฎิกวรรคสังคหวัตถุสูตรดังนี้

ทาน (การให้) เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก) อตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) ในโลกนี้และสมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) ในธรรมนั้นๆตามสมควรสังคหธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลกเหมือนลิมสลักเพลาคุมรถที่แล่นไปไว้ได้ฉะนั้นถ้าไม่มีสังคหธรรมเหล่านี้มารดาหรือบิดาก็ไม่พึงได้การนับถือหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุแต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้

ฉะนั้นบัณฑิตเหล่านี้จึงถึงความยิ่งใหญ่และเป็นผู้นำสรรเสริญจากที่มาจากสังคหวัตถุข้างต้นสรุปได้ว่าสังคหวัตถุเป็นหลักธรรมที่มีที่มาจากคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรในพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนา

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต)¹²¹ ได้ให้ความหมายของสังคหวัตถุ 4 คือหลักธรรม ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวนำใจคนและประสานหมู่ชนไว้ให้มีความสามัคคีกันประกอบด้วย

1. ทาน ให้ปัน คือ ความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือ ทรัพย์สิน สิ่งของ ตลอดจนจนให้ความรู้ ความเข้าใจและศิลปวิทยา

¹²⁰ อัง.จตุกก. (ไทย) 21/72/50-51.

¹²¹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ 86, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด 2550), หน้า 25.

2. ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงามหรือแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

3. อุตถจริยา ทำประโยชน์แก่กัน คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกายและขวนขวายช่วยเหลือกิจการต่างๆบำเพ็ญประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

4. สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลายให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอกับต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบและเสมอในสุขทุกข์คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

หลักสังคหวัตถุ 4 คือ สังคห ว่าวิธีสงเคราะห์ หมายถึง วิธีปฏิบัติเพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจคนอื่นที่ยังไม่เคยรักใคร่นับถือ หรือที่รักใคร่นับถืออยู่อยู่แล้วให้สนิทแนบยิ่งขึ้น สังคหวัตถุ ก็คือ เทคนิควิธีทำให้คนรัก หรือมนต์ผูกใจคนนั่นเอง

1. ทาน คือ การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

2. ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ คือ วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดตม้มน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะ อ่อนหวาน สมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม

3. อุตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

4. สมานัตตตา คือ ความมีตนเสมอ ทำคนเสมอด้วยปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอกับในชนทั้งหลาย และเสมอในทุกข์โดยร่วมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

นอกจากนี้สังคหวัตถุ 4 ยังอำนวยความสะดวกที่มองเห็นได้เป็นรูปธรรมดังต่อไปนี้

1. ช่วยให้ผู้คนดำรงตนอยู่ในสังคมด้วยความสุข
2. เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจสมานไมตรีระหว่างกัน
3. เป็นเครื่องส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลให้มีความเคารพนับถือกันตามสมควรแก่ฐานะ

4. เป็นเครื่องประสานองค์ประกอบต่างๆของสังคมให้คงรูปอยู่และดำเนินไปได้ด้วยดี
5. ช่วยส่งเสริมศีลธรรมและป้องกันความประพฤติที่เสื่อมเสียในสังคม

พอสรุปได้ว่า แนวคิดจาก สังคหวัตถุ 4 คือ การแบ่งปัน เจรจาไพเราะ บำเพ็ญประโยชน์ ความวางตน เสมอในธรรมนั้นๆ ตามควร เป็นธรรมะที่สามารถยึดเหนี่ยวจิตใจของคน ทำให้คนเกิดความรักความผูกพันกันความสามัคคีที่มีต่อกันเบื้องต้นในระดับครอบครัวและขยายผลสู่ภาคชุมชนองค์กรทางสังคมโดยรวมที่บทบาทสำคัญต่อการพัฒนาคนให้เป็นพลเมืองดีต่อไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)¹²²) ให้ทัศนะว่าพรหมวิหารธรรม หมายถึงคุณธรรม สำหรับผู้ใหญ่ปกครองหรือผู้บริหาร

องค์ประกอบของพรหมวิหาร 4

1. เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาดีมีไมตรีต่อกันหรือต่อผู้อื่นกล่าว คือ ปรารถนาให้เขาเหล่านั้นมีความสุข

2. กรุณา ความสงสาร คือ ช่วยเหลือให้พระภิกษุหรือบุคคลอื่นให้พ้นจากความทุกข์ไข้ใจ ในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความเดือดร้อนของตนรวมถึงสัตว์ทั้งหลายด้วย

3. มุทิตา ความพลอยยินดีเมื่อเพื่อนประสบความสำเร็จในการเรียนและหน้าที่การงานรู้สึกชื่นชมยินดีกับความความสำเร็จของเขาเหล่านั้น

4. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง คืออันที่จะทำให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา กล่าว คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขัง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชังไม่ซ้ำเติมเมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จพิจารณาเห็นการกระทำของเขาเหล่านั้นตามหลักแห่งกรรม คือการกระทำของเขาเองว่าเขาเป็นผู้กระทำขึ้น อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ

องค์ประกอบของพรหมวิหารธรรม ๔ ประการได้แก่

1. เมตตา คือ ความรัก ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

2. กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ไข้ใจในอันที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

3. มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิงกอบประด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุขเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

4. อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชังพิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดูในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)¹²³ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของพรหมวิหาร 4 ประการไว้ว่า

1. เมตตา คือ ความรัก ความหวังดีที่ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข นักเรียนจะต้องมีความรักและความหวังดีแก่เพื่อนด้วยความรักจะเกิดได้ถ้านักเรียนรู้จักมองแง่ดีหรือส่วนดีของเพื่อน

2. กรุณา คือ ความสงสารเห็นใจ ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์เมื่อเพื่อนประสบเคราะห์กรรม นักเรียนต้องมีความสงสาร คิดหาทางช่วยให้เพื่อนพ้นทุกข์และเปิดใจกว้างรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น

3. มุทิตา คือ ความรู้สึกพลอยชื่นชมยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุข นักเรียนต้องมีความรักและส่งเสริมให้เพื่อนไปในทางที่ดี

¹²² พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 167-168.

¹²³ อ่างแล้ว พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีการบริหาร.

4. อุเบกขา คือ ความรู้สึกวางเฉยเป็นกลาง ไม่ลำเอียงเข้าข้างคนใดคนหนึ่งนั่นคือความนักเรียนที่ไม่รู้เท่าทันเพื่อนไม่รู้เท่าทันสถานการณ์อาจวางเฉยได้เหมือนกัน แต่การวางเฉยเช่นนั้นเรียกว่า “อัญญาอุเบกขา” คือวางเฉยเพราะโง่งซึ่งไม่ใช่สิ่งที่ดี

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช)¹²⁴ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของพรหมวิหารธรรมนั้นมี 4 ประการคือ

1. เมตตา คือ ความจริงใจ ความรัก ความปรารถนาต่อผู้อื่นไม่มีเล่ห์เหลี่ยมดูได้จากสีหน้าที่บ่งบอกคือยิ้มแย้มแจ่มใจ และดูจากการกระทำที่มุ่งหวังให้ผู้อื่นมีดียิ่งๆขึ้นไป
2. กรุณา คือ ความสงสาร ความเห็นอกเห็นใจ ต่อเพื่อนมนุษย์ร่วมโลกยามเห็นผู้อื่นมีความลำบากก็ทนอยู่ไม่ได้ต้องแสดงออกมาด้วยการเข้าช่วยเหลือเจือจุน ด้วยความเต็มใจเสมอในทำนองสุขก็สุขด้วย นั่นเอง
3. มุทิตา คือ ความชื่นชมยินดีในความสำเร็จสมหวังของผู้อื่น ไม่แสดงความอิจฉาริษยาด้วยการทนดูเห็นคนที่เขาได้ดีกว่าตัวไม่ได้ดูดีจากการไปแสดงไมตรีจิตต่อบุคคลอื่นหรือชื่นชมต่อความสำเร็จของผู้อื่นโดยไม่ต้องบังคับใจ
4. อุเบกขา คือ ความวางเฉย ในเมื่อไม่อาจจะช่วยเหลือเขาได้ไม่ทับถมซ้ำเติมและเมื่อผู้อื่นผิดพลาดหรือได้รับความวิบัติไม่แสดงอาการสมน้ำหน้าเมื่อเขาพลาด เป็นต้น

นอกจากนี้ ไสว มาลาทอง ได้กล่าวว่า¹²⁵ พรหมวิหาร ประกอบด้วย 4 ประการ คือ

1. เมตตา แปลว่า ความรักความปรารถนาดีมีไมตรีจิต คิดช่วยเหลือให้ทุกคนในโลกนี้ประสบประโยชน์และความสุขโดยทั่วกัน จุดมุ่งหมายที่แท้จริงของเมตตานั้นอยู่ที่การฝึกอบรมจิตใจของเราเองเป็นสำคัญ คือฝึกจิตให้มีความเยือกเย็น มีเมตตาอารีย์ต่อสรรพสัตว์ทั่วหน้าไม่ว่าประเภทใด สัตว์ทุกประเภท มีความรักในชีวิตของตนเสมอเหมือนกันหมดสัตว์ทุกประเภทมีความรักความสุขเกลียดทุกข์เท่าเทียมกันไม่มียกเว้น
2. กรุณา แปลว่า ความสงสารคือคิดจะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์เดือดร้อนได้แก่ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง การปฏิบัติเกี่ยวกับกรุณานั้น เริ่มแรกด้วยการปลุกฝังความสงสารผู้ได้รับความลำบากเกิดขึ้นในใจเมื่อมีคุณธรรม คือ กรุณาในใจแล้วการแสดงออกย่อมจะเกิดขึ้นตามแต่เหตุการณ์นั้น เช่น การช่วยเหลือคนเจ็บ ช่วยเหลือคนกำพร้าอนาถา ช่วยเหลือคนขาดแคลน
3. มุทิตา ได้แก่ความชื่นบาน กล่าว คือ ความพลอยยินดีด้วยในเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีขอมุทิตานี้เป็นหลักธรรมของผู้มีลักษณะใจกว้างขวาง ยินดีต่อความยินดีของผู้อื่น นับได้ว่าเป็นการกระทำบุญหรือความดีอย่างหนึ่งตัวอย่าง เช่น นักกีฬาแข่งขันกีฬา เมื่อฝ่ายตรงข้ามชนะก็แสดงออกซึ่งความยินดี

¹²⁴ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ชุดคำวัต, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, 2546), หน้า 1039.

¹²⁵ ไสว มาลาทอง, คู่มือการศึกษาจริยธรรม สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษา นักบริหาร นักปกครอง ประชาชนผู้สนใจทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2542), หน้า 139– 148.

ที่ชนะไม่เอจฉาริชยา หรือกลั่นแกล้งคุณธรรมข้อนี้ยังหมายถึงการให้การสนับสนุน แก่ผู้สร้างประดิษฐ์สิ่งต่างๆ เพื่อประโยชน์แก่สังคมด้วย

4. อุเบกขา ได้แก่ การวางใจเป็นกลาง โดยพิจารณาข้อเท็จจริงกล่าว คือ ในการตัดสินเรื่องใดๆ จะต้องพิจารณาใคร่ครวญด้วยปัญญา มีเหตุผลอย่างถูกต้องด้วยความเที่ยงธรรมสามารถใช้สติปัญญาพิจารณาข้อเท็จจริงอย่างถูกต้องประกอบด้วยเหตุผลแล้วปฏิบัติลงไปด้วยความเยือกเย็นสุขุมรอบคอบ สามารถดำรงมั่นรักษาความถูกต้องหรือความยุติธรรมไว้ได้

จากการหลักพุทธธรรมที่ใช้ในหลักสูตรสถานศึกษาพอสรุปได้ว่า แนวคิดจากหลักธรรมพรหมวิหาร 4 ต่อการเสริมสร้างการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองพบว่า ข้อเมตตาความรักใคร่ปรารถนาดีมีไมตรีต่อเพื่อนหรือบุคคลอื่นกล่าวคือ ปรารถนาให้เขาเหล่านั้นมีความสุข เมตตา ความจริงใจ ความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม ดูได้จากสีหน้าที่บ่งบอกคือยิ้มแย้มแจ่มใส และดูจากการกระทำที่มุ่งหวังให้ผู้อื่นมีดียิ่งขึ้นไป ความรัก ความหวังดีที่ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขนั้นก็บริหารจะต้องมีความรักและความหวังดีแก่เพื่อนก่อนหรือบุคคลอื่นๆ ความรักจะเกิดได้ถ้านักเรียนรู้จักมองแง่ดีหรือส่วนดีของบุคคลอื่น ความปรารถนาให้เกิดความสุขความเจริญแก่ผู้อื่นความปรารถนาดีอยากให้มีมีความสุขความมีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์ซึ่งเป็นประเด็นหลักธรรมที่สำคัญต่อการเรียนรู้ที่สร้างเสริมความเป็นพลเมืองดีของสังคมต่อไป

2.6.2 การจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน หรือ “บวร”

โรงเรียนมีบทบาทในการสร้างเยาวชนให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ขณะเดียวกันชุมชนก็มีบทบาทและความสำคัญต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียนในแง่ของการเป็นแหล่งเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยมของสังคม และภาระหน้าที่ที่จะให้การอบรมกล่อมเกลาแก่สมาชิกในสังคมให้เป็นพลเมืองดี ซึ่งรวมถึงเยาวชนด้วย เพื่อให้รู้จักกฎเกณฑ์ แบบแผนของสังคมในวิถีชีวิตที่เป็นจริง เพื่อให้เยาวชนรู้จักบทบาทของตนเองและผู้อื่นในประเด็นดังกล่าวนี้สอดคล้องกับ อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์¹²⁶ ที่เสนอแนวคิดเรื่องกระบวนการศึกษาของชุมชน มีส่วนสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนว่า ฐานการเรียนรู้ แหล่งให้การศึกษาเรียนรู้ มีอยู่รอบตัวทั้งในครอบครัว ในชุมชน ในวัด ในเมือง ในธรรมชาติ ฯลฯ ล้วนเป็นกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในวิถีชีวิตของบุคคลอย่างไม่เป็นทางการ มีผลให้บุคคล สังคมความรู้ ทักษะ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี ฯลฯ ในเรื่องต่างๆจนสามารถดำรงชีวิต และเลี้ยงชีพด้วยตนเองได้ ช่วยเหลือผู้อื่นและชุมชนได้ รวมทั้งถ่ายทอดสิ่งที่ตนเรียนรู้ไปสู่ผู้อื่นด้วย

ขณะเดียวกันความเข้มแข็งของชุมชนก็ขึ้นอยู่กับค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม ที่สมาชิกในสังคม ชุมชนยึดถือปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม ที่ก่อให้เกิดวัฒนธรรม

¹²⁶ บทความทางวิชาการใช้เป็นเอกสารประกอบการเสวนาวิชาการทางการศึกษา เรื่องจำเป็นจริงหรือกับการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน วันที่ 30 มิถุนายน 2549 คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น (ขอนแก่น:คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น,2559),หน้า 3-14.

แบบร่วมมือ และหลักของการอยู่ร่วมกัน ของผู้คนในสังคม และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ นำมาซึ่งความสงบสุขของชุมชน ซึ่งพระเทพเวที (ประยุทธิ์ ประยุตโต)¹²⁷ ได้ให้แนวคิดไว้ใน สังคมหนึ่งๆถ้าโรงเรียนกับบ้านรู้จัก และร่วมมือกัน เช่น โรงเรียนสั่งสอนแนะนำ หรือพูดอะไร บ้านและวัดเสริม ขยายเน้นย้ำในเรื่องนั้นได้ บ้านและวัดแนะนำเอ่ยอ้าง พูดอะไร เด็กไปโรงเรียนก็ ถ้ามเพิ่มเติมได้ หรือโรงเรียนก็อาจเอามาชี้แจงเสริมขยายเน้นย้ำได้ โดยที่ทั้งทางโรงเรียน บ้าน และวัดได้มีส่วนร่วมอยู่ในระบบจริยศึกษาอย่างกลมกลืนเป็นอันเดียวกัน

คำว่า “บวร” กับสังคมไทยนั้นแสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงองค์ความรู้ที่มีบูรณาการร่วมกัน อย่างแนบแน่นและร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆไปด้วยกันดังสุภาษิตที่กล่าวไว้ว่า “วัดจะดีมีหลักฐาน เพราะบ้านช่วย บ้านจะสวยเพราะมีวัดตัดนิสัย บ้านกับวัดผลัดกันช่วยก็อวยชัย ถ้าขัดกันก็บรลัยทั้งสองทาง ” เด็กและเยาวชนได้รับการบ่มเพาะฝึกฝนคุณธรรมและจริยธรรมจากครอบครัวจากบ้าน และวัดก็เป็นสถานที่ที่เป็นศูนย์กลางของจารีตประเพณีวัฒนธรรมและหลักธรรมคำสอนทาง พระพุทธศาสนาโรงเรียนอบรมบ่มนิสัยผ่านหลักสูตรทางการศึกษาตามลำดับของชั้นเรียนและช่วงวัย ของเยาวชนจึงถือได้ว่าสามส่วนนี้สร้างเสริมความเป็นพลเมืองดีของชาติที่ต้งาม จึงทำให้เห็นภาพ ชัดเจนว่าแนวคิดในการเป็นพลเมืองมีจุดเริ่มต้นมาจากที่ใดบ้างโดยมีทฤษฎีและกระบวนการจัดการ การศึกษาในปัจจุบันรองรับดังแผนภูมิ

แผนภูมิที่ 9 กระบวนการจัดการเรียนรู้ผ่านสามองค์กร คือ “บวร” บ้าน วัด โรงเรียนที่มีผลต่อความเป็นพลเมืองดี

ดังนั้นคำว่า “บวร” จึงไม่ใช่เพียงคำประกอบที่ใช้เรียกสถานที่ต่างๆ เท่านั้นมันมีที่มาถึงสังคม ที่เกื้อกูล ส่งเสริม ช่วยเหลือ ซึ่งกันและกันในวงเวียนสังคมนั้นๆ ความเจริญที่แท้จริงของสังคมที่จะมี ความสุขจึงจะสมบูรณ์แบบ

ในหลักสูตรของสถานศึกษาได้จัดกระบวนการเรียนการสอนที่มุ่งสร้างเสริมเยาวชนให้ถึง พร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรมผ่านกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม พบว่า สาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม ในมาตรฐาน ส 1.1 รู้และเข้าใจประวัติความสำคัญศาสนา หลักธรรมขอพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือและศาสนาอื่น มีศรัทธาที่ถูกต้อง ยึดมั่น และ ปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและมาตรฐาน ส 1.2 เข้าใจ ตระหนักและปฏิบัติ

¹²⁷ พระเทพเวที (ประยุทธิ์ ประยุตโต). ทางสายอิสรภาพของการศึกษาไทย. (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย, 2534), หน้า 4.

ตนเป็นศาสนิกชนที่ดี และดำรงรักษาพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือสอดคล้องกับสาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ซึ่งมาตรฐาน ส 2.1 เข้าใจและปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดี มีค่านิยมที่ดีงาม และดำรงรักษาประเพณีและวัฒนธรรมไทย ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไทยและสังคมโลกอย่างสันติสุข ส่วนมาตรฐาน ส 2.2 เข้าใจระบบการเมืองการ หน้าที่ของการเป็นพลเมืองดีที่ค่านิยมที่ดีงามและดำรงรักษาประเพณีและวัฒนธรรมไทย ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไทยและสังคมโลกอย่างสันติสุข ส่วนมาตรฐาน ส.2.2 เข้าใจระบบปกครองในสังคมปัจจุบัน ยึดมั่น ศรัทธาและดำรงรักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ในสาระที่ 2 มุ่งเน้นการปฏิบัติหน้าที่ของความเป็นพลเมืองสถานศึกษา ได้ปลูกฝังและอบรมองค์ความรู้ความเป็นคนดีพลเมืองเมืองดีของชาติมาตั้งแต่ระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการต่อยอดจากสถาบันครอบครัวและศูนย์เด็กเล็กก่อนวัยเรียนที่ได้รอกอบการบ่มที่ดีเป็นเบื้องต้นแล้วในระดับหนึ่งและเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ สามารถนำไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิต มีคุณธรรม จริยธรรม มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ในด้านรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ซื่อสัตย์ มีวินัย ใฝ่เรียนรู้ รักความเป็นไทย มีจิตสาธารณะ สามารถดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในสังคมไทย และสังคมโลก สามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์โดยใช้วิธีการของเศรษฐกิจพอเพียงและสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

จากการศึกษากลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม นั้นมีสำคัญต่อการสร้างความพลเมืองที่มีความเหมาะสมที่สุด คือ การที่ผู้เรียนเข้าใจ และนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ ให้เป็นชีวิตที่ดีงามและช่วยสร้างสรรค์สังคม ดังนั้น การจัดการเรียนการสอนสังคมจึงเชื่อมโยงให้เด็กเรียนรู้การใช้ชีวิตที่ถูกต้อง อยู่อย่างมีความสุข โดยเรียนผ่านสถานการณ์จริงที่เกิดขึ้นในห้องหรือในโรงเรียน หรือวิเคราะห์จากตัวอย่างสถานการณ์ที่เป็นจริงในสังคม เพื่อให้เด็กฝึกคิดวิเคราะห์ รู้ทันการเปลี่ยนแปลง รู้จักตัวเอง สามารถจัดการชีวิตของตัวเอง และมีวิถีชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขการเรียนการสอนสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมเป็นการศึกษาที่พัฒนาทั้ง 3 ด้านของชีวิต ดังนี้

1. ด้านพฤติกรรม (ศีล) คือ พฤติกรรมในความสัมพันธ์กับโลกแห่งวัตถุ ได้แก่ การใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิต มีประสิทธิ ภาพในการใช้งาน ให้ดูเป็น ฟังเป็น และการบริโภคปัจจัย 4 รวมถึงการใช้ประโยชน์จากวัตถุอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยีด้วยปัญญา มุ่งคุณค่าที่แท้จริง และส่งเสริมการพัฒนาชีวิต เรียกว่า กินเป็น บริโภคเป็น ใช้เป็นพฤติกรรมในการสัมพันธ์กับโลกแห่งชีวิต ได้แก่ การอยู่ร่วมสังคม โดยไม่เบียดเบียน ไม่ก่อความเดือดร้อน มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนมนุษย์ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดำรงตนอยู่ในขอบเขตแห่งศีล 5 รักษากติกาสังคม กฎเกณฑ์ กฎหมาย ระเบียบแบบแผน จรรยาบรรณต่างๆ มีการให้ เผื่อแผ่ แบ่งปัน ช่วยเหลือ ให้ความสุขกับเพื่อนมนุษย์ ส่งเสริมการสร้างสรรคสิ่งดีงามพฤติกรรมในด้านอาชีพ คือ ทำมาหาเลี้ยงชีพที่เป็นสัมมาชีพ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น เป็นอาชีพที่เอื้อต่อการพัฒนาชีวิตของตน ไม่ทำให้เสื่อมจากคุณความดี

2. ด้านจิตใจ (สมาธิ) แยกได้ 3 ประการ ดังนี้

2.1 คุณภาพจิต ได้แก่ คุณธรรมความดีงามต่างๆ เช่น เมตตา กรุณา กตัญญู กตเวทิตี หิริโอตตปปะ ฯลฯ ซึ่งจะหล่อเลี้ยงจิตใจให้งอกงาม และเป็นพื้นฐานของพฤติกรรมที่ดีงาม

2.2 สมรรถภาพจิต ได้แก่ ความสามารถ เข้มแข็ง มั่นคง มีฉันทะ (ความใฝ่รู้ ใฝ่ดี ใฝ่ทำ) มีความเพียร (วิริยะ) ขยัน (อุตสาหะ) อุตุน (ขันติ) มีสติ ควบคุมได้ สงบ มีสมาธิ ไม่ประมาท ทำให้ก้าวหน้านั่นคงในพฤติกรรมที่ต้งามและพร้อมที่จะใช้ปัญญา

2.3 สุขภาพจิต ได้แก่ สภาพจิตที่ปราศจากความขุ่นมัว เศร้าหมอง เป็นจิตที่สดชื่น ร่าเริง เบิกบาน ผ่อนคลาย ผ่องใส เป็นสุข ซึ่งส่งผลต่อสุขภาพกาย และทำให้พฤติกรรมที่ดีงาม มีความมั่นคง

3. ด้านปัญญา (ปัญญา) มีการพัฒนาหลายด้าน หลายระดับ เช่นความรู้ความเข้าใจ ในการฟัง เล่าเรียน และรับข้อมูลข่าวสารอย่างมีประสิทธิภาพรับรู้ประสบการณ์และเรียนรู้สิ่งต่างๆ อย่างถูกต้องตามความเป็นจริงคิดพิจารณาอย่างมีวิจารณญาณ ใช้ปัญญา รู้จักมอง รู้จักคิด ที่จะให้เข้าถึงความจริง และได้คุณประโยชน์ มีโยนิโสมนสิการ ที่เรียกว่า มองเป็น คิดเป็น รู้จักคิดจัดการ ดำเนินการ ทำกิจให้สำเร็จ ฉลาดในวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมายแสวงหา คัดเลือก นำความรู้ที่มีอยู่มา เชื่อมโยงสร้างเป็นความรู้ความคิดใหม่ๆ เพื่อใช้แก้ปัญหาและสร้างสรรค์รู้เท่าทันธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย รู้แจ้งความจริงของโลกและชีวิต ทำให้วางใจถูกต้องต่อทุกสิ่งทุกอย่าง สามารถแก้ ปัญหาชีวิต ขจัดความทุกข์ในจิตใจของตนได้ หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นในสิ่งทั้งหลาย ดำเนินชีวิตด้วย ปัญญาอย่างแท้ จริยธรรมเป็นกรลตทิวธิ ทางกาย วาจา ใจ เกิดการคิดดีทำดี ด้วยหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญาเกิดคุณงามความดีส่งผลต่อการปฏิบัติในชีวิตประจำวันนั่นเอง

นอกจากนี้ยังพบว่า ประโยชน์ที่ได้รับจากกลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ผู้เรียนจะได้ประโยชน์ คือได้เรียนรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเองและผู้ที่อยู่รอบข้าง ตลอดจนสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น ที่อยู่อาศัยและเชื่อมโยงประสบการณ์ไปสู่โลกกว้างได้รับการพัฒนาให้มีทักษะกระบวนการ มีข้อมูลที่จำเป็นต่อการพัฒนาให้เป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม ประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาที่ตนนับถือ มีความเป็นพลเมืองดี มีความรับผิดชอบ การอยู่ร่วมกัน และการทำงานกับผู้อื่น มีส่วนร่วมในกิจกรรมของห้องเรียน และได้ฝึกหัดในการตัดสินใจได้ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับตนเอง ครอบครัว โรงเรียน และชุมชนในลักษณะบูรณาการ ได้เข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับปัจจุบันและอดีต มีความรู้พื้นฐานทางเศรษฐกิจ ได้ข้อคิดเกี่ยวกับรายรับ-รายจ่ายของครอบครัว เข้าใจถึงการเป็นผู้ผลิต ผู้บริโภค รู้จักการออมขั้นต้นและวิธีการเศรษฐกิจพอเพียงและได้รับการพัฒนาแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม หน้าที่พลเมือง เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภูมิปัญญา เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจในขั้นที่สูงต่อไปและในความเป็นพลเมืองของสังคมหน้าที่เป็นภารกิจที่บุคคลต้องกระทำเพื่อสร้างคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เมื่อเกิดมาเป็นคนและค่าของคนอยู่ที่การปฏิบัติหน้าที่ โดยมีความรับผิดชอบเป็นหัวใจสำคัญ และต้องสอดคล้องกับบทบาททางสังคมที่แต่ละบุคคลดำรงอยู่หน้าที่จึงเป็นภารกิจที่จะต้องกระทำเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่อย่างมีคุณค่า และเป็นที่ยอมรับของสังคม ซึ่งอาจเป็นหน้าที่ตามหลักศีลธรรม กฎหมาย หรือจิตสำนึกที่ถูกต้องเหมาะสม หน้าที่ที่เป็นภารกิจของพลเมืองดีโดยทั่วไปพึงปฏิบัติของการเป็นพลเมืองดีตามหลักธรรม และการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามหลักธรรม เป็นหน้าที่ของพลเมืองดีพึงปฏิบัติ ซึ่งมีดังนี้

1. ศีลธรรม ความเป็นปกติหรือการรักษากาย วาจา ใจให้เป็นปกติไม่ทำชั่วหรือเบียดเบียนผู้อื่น เช่น ห้ามพูดเท็จ ให้พูดแต่ความจริง ห้ามเสพของมึนเมา ให้มีสติอยู่เสมอ ห้ามฆ่าสัตว์ ตัดชีวิต ให้มีความเมตตากรุณา

2. คุณธรรม หลักการที่ดีมีประโยชน์ที่สังคมเห็นว่าเป็นความดีความงาม เช่น ซื่อสัตย์ สุจริต มีเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม

3. จริยธรรม หลักการของกิริยาที่ควรประพฤติทำให้สังคมอยู่ด้วยกันโดยสงบ เช่น อยู่ในระเบียบวินัย ตรงต่อเวลา มีความรับผิดชอบ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ทำให้ผู้อื่นเสียหาย

2.7 ความเป็นมาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาต่อการจัดการศึกษาของพระสงฆ์

2.7.1 โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

จากการศึกษาข้อมูลทางเอกสารของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา¹²⁸ ต่อการสร้างเสริมความเป็นพลเมือง พบว่า มุ่งเป้าไปที่การจัดการศึกษาเป็นการศึกษาตามแนวคิดของการศึกษาคณะสงฆ์เป็นการศึกษาที่รัฐกำหนดให้มีขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ ซึ่งมีมูลเหตุสืบเนื่องจากการที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดตั้งโรงเรียนบาลีมัธยมศึกษาและบาลีวิสามัญศึกษาสำนักเรียนวัด กล่าวคือ ภายหลังจากการศึกษาที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง คือ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเปิดดำเนินการมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2432 และ พ.ศ. 2489 ตามลำดับได้เจริญก้าวหน้ามากขึ้น ทางมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจึงได้จัดตั้งแผนกมัธยมขึ้นมาเรียกว่า โรงเรียนบาลีมัธยม กำหนดให้เรียนบาลี นักธรรมและความรู้ชั้นมัธยมศึกษาโดยรับผู้ที่สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ต่อมาเมื่อโรงเรียนบาลีมัธยมศึกษาได้แพร่ขยายไปยังต่างจังหวัดหลายแห่ง มีพระภิกษุสามเณรเรียนกันมากทางคณะสงฆ์โดยองค์การศึกษาจึงได้กำหนดให้เรียกโรงเรียนประเภทนี้ใหม่ว่า โรงเรียนบาลีวิสามัญศึกษาสำนักเรียนวัด โดยมีมติสังฆมนตรีและกระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบกระทรวงให้โรงเรียนบาลีวิสามัญศึกษาสำนักเรียนวัดเปิดสอนสมทบในชั้นตัวประโยคคือชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา และเมื่อสอบได้แล้วก็จะได้รับประกาศนียบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการด้วย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระภิกษุสามเณรนิยมเรียนกันมากขึ้น โรงเรียนประเภทนี้จึงแพร่ขยายออกไปยังจังหวัดต่างๆอย่างกว้างขวาง จนทำให้ทางคณะสงฆ์เกรงว่าการศึกษาทางธรรมและบาลีจะเสื่อมลงเพราะพระภิกษุสงฆ์มุ่งศึกษาวิชาทางโลกมากเกินไปเป็นเหตุให้ต้องละทิ้งการศึกษาระบบธรรมและบาลี แต่ทางการคณะสงฆ์ก็ยังพิจารณาเห็นความจำเป็นของการศึกษาวิชาทางโลกอยู่ ดังนั้นแม่กองบาลีสนามหลวงสมัยนั้นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตติโร) จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีขึ้นโดยมีวิชาบาลี วิชาธรรมและวิชาทางโลก เรียกว่า บาลีศึกษาสามัญและปริทัศน์ศึกษา และได้ประกาศเมื่อ พ.ศ. 2507 พร้อมกับได้ยกเลิกระเบียบของคณะสังฆมนตรีว่าด้วยการศึกษาของโรงเรียนบาลีวิสามัญศึกษา สำนักเรียนวัดและกำหนดให้พระภิกษุ สามเณรเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ที่คณะสงฆ์จัดตั้งขึ้น แต่ว่าการศึกษาระบบใหม่ไม่เป็นที่นิยมของผู้เรียนพระภิกษุสงฆ์ สามเณรส่วนใหญ่ ยังพอใจที่จะเรียนโดยได้รับประกาศนียบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการ

¹²⁸ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. ประกาศคณะกรรมการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ ว่าด้วยคณะกรรมการบริหารหลักสูตรและงานวิชาการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ.2555.

อยู่ ดังนั้นนักเรียนในโรงเรียนดังกล่าวจึงได้พากันเข้าชื่อเป็นนักเรียนผู้ใหญ่บ้าง ทำให้การศึกษาของคณะสงฆ์ในช่วงระยะนั้นเกิดความสับสนเป็นอันมาก” เพื่อสนองความต้องการของผู้เรียนและแก้ไขปัญหาความสับสนในการศึกษาของคณะสงฆ์ก็ออกข้อเรียกร้องของสมาชิกรัฐสภาผู้แทนราษฎร ที่เสนอให้กระทรวงศึกษาธิการเปิดสอนสมทบในชั้นตัวประโยคให้แก่พระภิกษุสามเณร กระทรวงศึกษาธิการ จึงประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญขึ้นเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2514 โดยประสงค์ที่จะให้ศึกษาดังกล่าวเป็นประโยชน์ต่อฝ่ายศาสนจักร และฝ่ายอาณาจักรกล่าวคือ ศาสนาได้ศาสนทายาทที่ดี มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง ประพฤติชอบในขณะที่ดำรงอยู่ในสมณเพศ หรือแม้ลาสิกขาไปแล้ว ก็สามารถเข้าศึกษาต่อในสถานศึกษาของรัฐได้สามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมและประเทศชาติได้เช่นกันด้วยเหตุนี้โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญจึงได้ก่อตั้งขึ้นและกระจายอยู่ตามจังหวัดต่างๆทั่วประเทศซึ่งเป็นที่นิยมของพระภิกษุสามเณรที่ขาดโอกาสทางการศึกษาอย่างกว้างขวาง ปัจจุบันแนวโน้มที่จะมากขึ้นเป็นลำดับนับตั้งแต่ปี 2515 มีโรงเรียนที่เปิดสอน 51 โรงเรียน พระภิกษุ สามเณรที่เข้ารับการศึกษามีจำนวน 4,800 รูป แต่ปัจจุบันปีการศึกษา 2554 มีจำนวนโรงเรียน 408 โรงเรียนพระภิกษุสามเณรที่เข้ารับการศึกษามีจำนวน 48,528 รูป เป็นระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 35,516 รูป มัธยมศึกษาตอนปลาย 13,061 รูป

2.7.2 การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์นั้น พบว่า ได้มีมาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล ตามหลักการศึกษาที่แบ่งตามประเภทของการปฏิบัติ เช่น คันถวัตร และวิปัสสนาวัตร แบ่งตามการศึกษาใน 3 ระดับ คือ ปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรม และปฏิเวธสัทธรรม และแบ่งตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่เป็นข้อปฏิบัติและเป็นหลักสำหรับการศึกษา คือ ฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน ในหลักการศึกษามีอยู่ใน 3 ระดับนั้น มีความหมายที่เป็นพื้นฐานของการศึกษาของคณะสงฆ์ดังนี้

ปริยัติสัทธรรม ได้แก่ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อันจะต้องศึกษาเล่าเรียนเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง กล่าวโดยรวม ได้แก่ พระพุทธวจนะที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกทั้งหมด เป็นการศึกษาเล่าเรียนโดยวิธีการถ่ายทอดโดยการท่องจำบ้าง บอกล่า (มุขปาฐะ) เป็นการสอนรายบุคคล ไม่มีตำราหรือสูตรตายตัว ผู้สอนวางตนในฐานะกัลยาณมิตรมากกว่าเป็นครูในความหมายในปัจจุบันซึ่งมีคุณสมบัติ 7 ประการคือ 1. น่ารัก 2. น่าเคารพ 3. นายกย่อง 4. รู้จักพูด 5.อดทนต่อถ้อยคำ 6.กล่าวชี้แจงแถลงเรื่องต่างๆ ได้ลึกซึ้ง 7.ไม่ชักจูงผู้เรียนในทางเสียหาย

อีกประการหนึ่ง ครูผู้สอนต้องมีคุณสมบัติ คือ ย่อมสามารถอนุเคราะห์ลูกศิษย์ในฐานะ 5 ประการ คือ ดังนี้ 1.ฝึกแนะนำให้เป็นคนดี 2.สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง 3.สอนให้โดยไม่ปิดบัง 4.ยกย่องให้ปรากฏในหมู่คณะ 5.ช่วยคุ้มครองเป็นที่พึ่งพำนักในทิศทั้งหลาย

โดยนัยนี้ การเรียนการสอนตามปริยัติสัทธรรม จึงเป็นการเรียนการสอนที่เน้นในภาคทฤษฎีเพื่อความรู้ ความเข้าใจในพระพุทธวจนะ หรือตามพระไตรปิฎก และจากนั้นจึงนำไปสู่การปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่ถูกต้อง

ปฏิบัติสัทธรรม ได้แก่ การปฏิบัติตามหลักธรรม หรือหลักทฤษฎีต่างๆ ที่ได้รับการศึกษาเรียนรู้มา ซึ่งนับว่ามีความสำคัญ ในการที่จะนำความรู้ที่นำมาศึกษา ปฏิบัติ จนให้เกิดความรู้ ความเข้าใจอย่างแท้จริง โดยยึดหลักการตามมรรคมงคล 8 หรือหลักไตรสิกขา ได้แก่

1. หลักศีลสิกขา คือ การฝึกอบรมในด้านความประพฤติ หรือ พฤติกรรมทางกาย วาจา ให้เป็นปกติ เป็นการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งทางกาย และวาจา ให้เรียบร้อย ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน อันจะสร้างพื้นฐานความเข้าใจอันดีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และเพื่อนมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และพร้อมที่จะพัฒนาทางด้านจิตใจต่อไป

2. หลักจิตตสิกขา คือ การฝึกอบรมจิตใจหรือกระบวนการพัฒนาจิตใจ ยกกระดับจิตใจให้สูงขึ้น เหมาะสมต่อการทำงาน การเรียนรู้ และการควบคุมตนเองมิให้ตกอยู่ในอำนาจของความใฝ่ต่ำ หรือกิเลส ให้มีสภาพหรือความมั่นคงทางอารมณ์และจิตใจ มีสติรู้เท่าทันตนเอง ทั้งนี้โดยอาจจะเป็นการศึกษาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เป็นต้น

3. หลักปัญญาสิกขา คือ การฝึกอบรมปัญญา คือ ความรู้ความเข้าใจในสรรพสิ่งอย่างถูกต้องและเป็นจริง หรืออาจจะหมายถึงปัญญาในระดับต้นๆ ที่ให้ความรู้ ความเข้าใจถูกต้องตามแนวทางของการปฏิบัติตามศีล สมาธิ ทั้งนี้เป็นการศึกษาตามขั้นของสิ่งที่ทำให้เกิดปัญญา ได้แก่ สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง จินตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิด วิเคราะห์ และภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฝึกอบรมทางด้านจิตใจ ที่ให้เกิดความเข้าใจ รู้แจ้ง เห็นจริง ในสภาวะทั้งหลายตามความเป็นจริง จนถึงขั้นของความหลุดพ้นจากกิเลส คือ การบรรลุพระอรหันต์ การเข้าถึงพระนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

ปฏิเวธสัทธรรม คือ ผลจะพึงเข้าถึงหรือการบรรลุด้วยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา เช่น มรรค ผล นิพพาน ที่ได้จากการปฏิบัติ คือถึงเป้าหมายแห่งการพัฒนาตนหรือมนุษย์นั่นเอง

การศึกษาคณะสงฆ์นั้น ได้มีการพัฒนามาจากการศึกษาในอดีต โดยเฉพาะฝ่ายปริยัติธรรม นั้น มุ่งเน้นการศึกษาให้หลักการ หรือ ทฤษฎี เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม โดยการท่องจำบ้าง (มุขปาฐะ) การจดบันทึกบ้าง แล้วจึงนำความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องนั้นไปปฏิบัติตามพระธรรมวินัย จนให้เกิดผล คือ ปฏิเวธสัทธรรมตามมา ดังนั้น การศึกษาในส่วนของปริยัติสัทธรรม จึงมีความจำเป็นในการที่ให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง สำหรับประเทศไทยการศึกษาทางพระพุทธศาสนาและวัดนั้น นับว่ามีความสำคัญต่อการศึกษาของคนไทยฐานะเป็นแหล่งความรู้ของประชาชน และของพระภิกษุ สามเณร ครั้นเมื่อได้มีการปฏิรูปทางการศึกษาขึ้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 สายอย่างชัดเจน คือ สายสามัญและอาชีวศึกษา และสายพระปริยัติธรรมอีกระบบหนึ่ง โดยที่สายสามัญเป็นหน้าที่ของรัฐและเอกชนที่จะจัดบริการให้กับประชาชนทั่วไป สถานศึกษาที่ใช้ คือ โรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัย ส่วนสายปริยัติธรรม ยังคงเป็นระบบเดิม คือใช้วัดเป็นสถานที่ศึกษาให้กับพระภิกษุสามเณร

ฝ่ายการศึกษาปริยัติธรรมนั้น พบว่า ได้แยกออกเป็น แผนกธรรม แผนกบาลี การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา และการศึกษาในมหาวิทยาลัยของคณะสงฆ์ 2 แห่ง มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย โดยมีการจัดการดังนี้

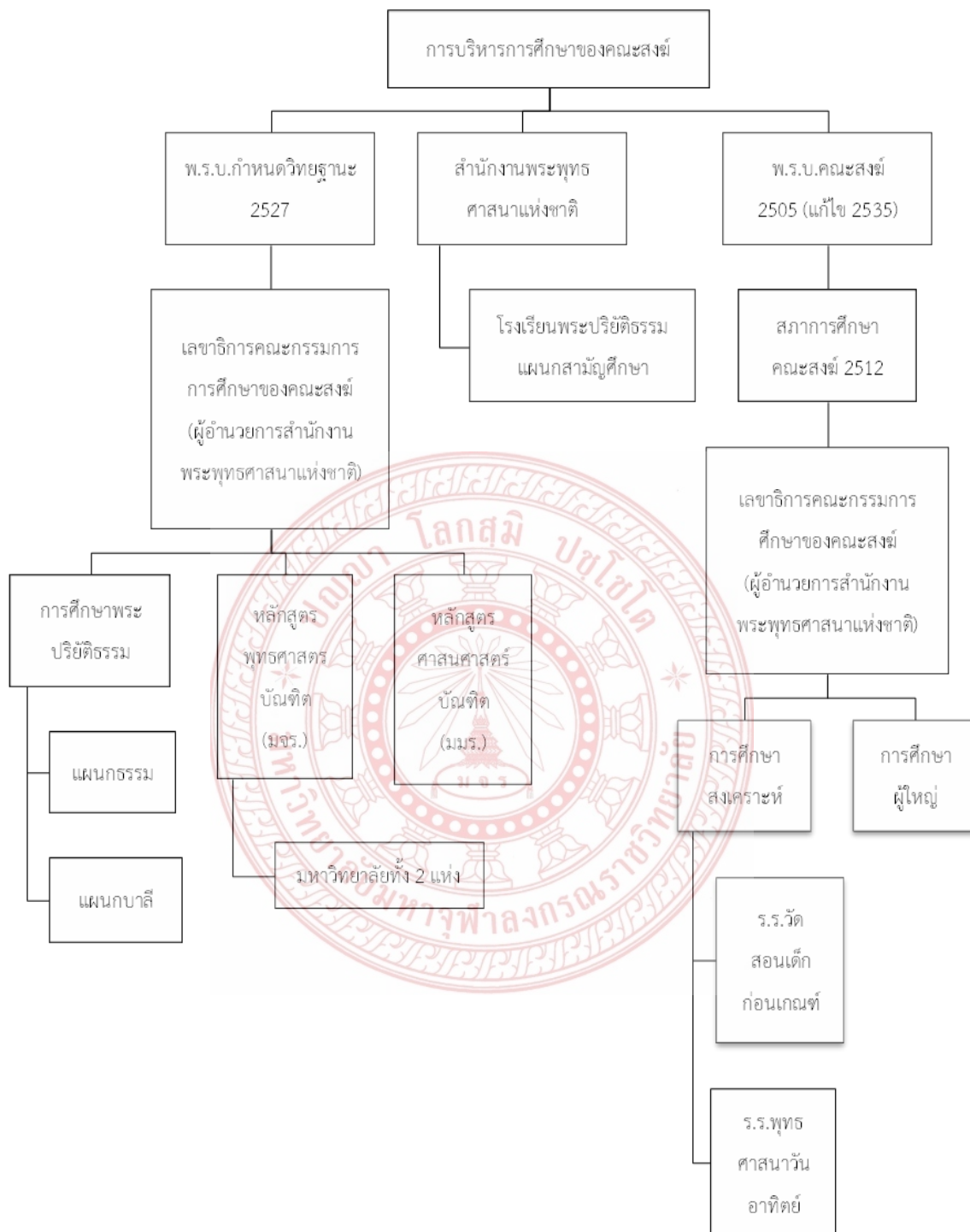
1. การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม แบ่งเป็น 3 ชั้น คือ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท นักธรรมชั้นเอก สำหรับพระภิกษุ สามเณร และธรรมศึกษาตรี ธรรมศึกษาโท ธรรมศึกษาเอก สำหรับฆราวาส โดยมีวิชาที่ศึกษา 4 รายวิชา คือ พุทธประวัติ ธรรม วินัย และเรียงความแก้กระทู้ธรรม

2. การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี การศึกษาแผนกนี้แบ่งออกเป็น 8 ชั้น คือ เปรียญธรรมประโยค 1-2 และเปรียญธรรม 3 ถึง 9 ประโยค โดยมีการเรียนมุ่งเน้นในเรื่องของภาษาบาลี และหลักธรรมตามพระไตรปิฎก อรรถกถา เป็นต้น

3. การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็นการศึกษาที่จัดเสริมขึ้นส่วนที่เป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมจากของเดิมที่มีอยู่ คือ แผนกธรรม และแผนกบาลี เพื่อให้ผู้ศึกษามีโอกาสได้ศึกษาวิชาสามัญเพิ่มขึ้น โดยมีการศึกษาตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาที่ 1-6

4. การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ทั้งสองแห่ง เป็นการศึกษาในระดับอุดมศึกษาที่มุ่งการศึกษา วิจัย ทางด้านพระพุทธศาสนา สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ เป็นการประยุกต์การเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาควบคู่กับวิชาสามัญ โดยการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบันมีแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ 9 การศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

2.7.3 การจัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

1) ความหมายของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

จากการศึกษาเอกสารปฐมภูมิ พบ คำว่า ปริยัติ หมายถึง ¹²⁹ การศึกษาหาความรู้ในทางวิชาการหรือหลักทฤษฎี และพุทธธรรม ซึ่งเปรียบเสมือน แผนที่นำทาง ประเทศไทยในปัจจุบันและอนาคตต้องการบุคคลที่มีทั้งความรู้ควบคู่ทักษะการคิด แก้ไขปัญหา ด้วยปัญญา และมีคุณธรรมจริยธรรม การที่จะพัฒนาให้เด็กมีคุณลักษณะข้างต้นต้องใช้วิธีการจัดการเรียนรู้แนวทางใหม่หรือการปฏิรูปการศึกษา รวมทั้งปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และให้สอดคล้องกับสภาพชีวิตจริงของนักเรียน ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545 ผู้ที่มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติ และเต็มตามศักยภาพให้ครบสมบูรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นการศึกษาภาคบังคับ และเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการพัฒนาประเทศ

2) วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

1. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร
2. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาวิชาการสมัยใหม่ ทำให้รู้เท่าทันภาวะการณ์ทางสังคมสำหรับพระภิกษุ สามเณร
3. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาฝึกอบรมพระภิกษุ สามเณร ให้เป็นศาสนทายาทที่มีความรู้และความสามารถดีเหมาะสมแก่กาลสมัยต่อความเป็นพลเมือง
4. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาฝึกอบรมสั่งสอนหลักวิชาการ เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สำหรับพระภิกษุ สามเณร
5. เพื่อให้พระภิกษุ สามเณร ได้มีโอกาสศึกษาต่อในสถาบันการศึกษาชั้นสูงขึ้นไป โดยไม่ขัดต่อกฎระเบียบ หรือข้อบังคับของมหาเถรสมาคม
6. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาศิลปวิทยาอันเป็นชาติภูมิ
7. เพื่อให้พระภิกษุ สามเณร มีความสามารถในการบำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชนได้อย่างกว้างขวาง และเป็นกำลังสำคัญในการจรรโลงสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
8. เพื่อให้พระพุทธรูปศาสนาเจริญก้าวหน้าดำรงอยู่คู่ชาติไทยตลอดไป

3) การจัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

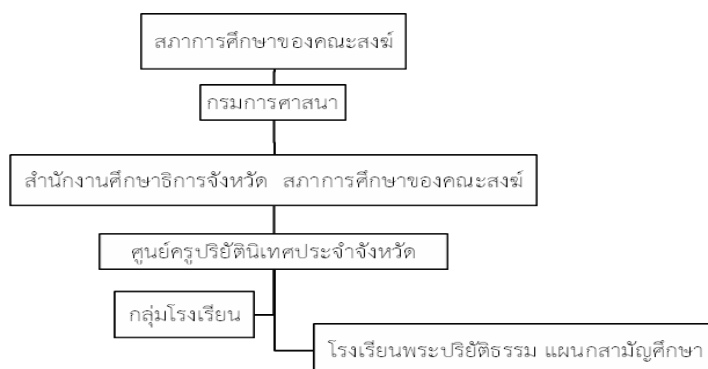
การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จึงเป็นการศึกษารูปแบบหนึ่งของการศึกษาคณะสงฆ์ ซึ่งจัดตั้งขึ้นเพื่อให้พระภิกษุ สามเณร ได้มีโอกาสศึกษาสายสามัญตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และตอนปลาย โดยเทียบกับชั้นมัธยมศึกษาสายสามัญ จัดหลักสูตรให้มีวิชาที่เหมาะสมแก่ภาวะของพระภิกษุสงฆ์ สามเณร ที่จะศึกษาได้ โดยไม่ขัดต่อพระ

¹²⁹ มานพ พลไพรินทร์, คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์. (กรุงเทพมหานคร: ชูติมาการพิมพ์, 2537.), หน้า 12.

ธรรมวินัย และเป็นวิชาที่จำเป็นต่อพระพุทธศาสนา เป็นหลักสูตรที่ให้การศึกษาวินัยพระปริยัติธรรม ควบคู่กับวิชาสามัญ ได้แก่ ภาษาบาลี ธรรมวินัย ศาสนปฏิบัติ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ สังคมศึกษา คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สุขศึกษา (กมล รอดคล้าย 2532 : 27) หลักสูตรที่โรงเรียนจัดขึ้น และจบได้ในตัวเอง หรือเป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อ มุ่งให้พระภิกษุ สามเณร มีบุคลิกภาพที่เหมาะสม ตามสมณเพศช่วยให้มีความรู้ ทั้งทางโลกทางธรรม ปรับตัวเข้ากับสังคมได้และไม่ขัดต่อวินัยสงฆ์ มุ่งให้พระภิกษุ สามเณร ได้ศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ทั้งในมหาวิทยาลัยสงฆ์และในสถาบันอุดมศึกษาทั่วไป

การดำเนินการของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีลักษณะการบริหารโดยมี สภาการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นองค์กรหลักที่ควบคุม ส่งเสริมโดยตรง ส่วนการบริหารโรงเรียนให้อยู่ ในการปกครองของคณะสงฆ์ เช่น ให้เจ้าคณะจังหวัดมีหน้าที่เป็นผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในระดับจังหวัด และเจ้าคณะอำเภอมีหน้าที่เป็นผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในระดับอำเภอ โดยมีเจ้าอาวาสเป็นเจ้าสำนักโรงเรียนของแต่ละโรงเรียนเป็นผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในแต่ละวัด (กิตติ ธีรทานต์ 2539 : 4)

การจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็นเรื่องของวัดสำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติภายใต้การกำกับดูแลของสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ ทำหน้าที่เพียงอนุมัติ การจัดตั้งและให้การส่งเสริมสนับสนุนเท่านั้น ทั้งนี้เพราะโรงเรียนเหล่านี้ มิได้เป็นโรงเรียนของ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติโดยตรงเหมือนกับโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา หรือสำนักงาน คณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ แต่มีลักษณะคล้ายกับโรงเรียนเอกชน ภายใต้การกำกับดูแล ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน หน่วยงานที่รับผิดชอบการบริหารการศึกษาพระปริยัติ ธรรม แผนกสามัญศึกษาก่อนปี 2535 มี 4 หน่วยงาน คือ สภาการศึกษาคณะสงฆ์ กรมศาสนา สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดและศูนย์ครูพระปริยัติในเทศประจำจังหวัด สำหรับหน่วยงานที่ให้ความ สนับสนุนด้านวิชาการ ได้แก่ กลุ่มโรงเรียน นอกจากนั้นยังมีหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในลักษณะ ให้ความช่วยเหลือและส่งเสริม ได้แก่ หน่วยงานศึกษานิเทศก์ สังกัดกรมสามัญศึกษา และกรมการ ศึกษาออกโรงเรียน โดยมีแผนภูมิโครงสร้างการบริหารดังนี้

แผนภูมิที่ 10 โครงสร้างการบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

4) การบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ จัดตั้งขึ้นเพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้มีโอกาสศึกษาสายสามัญตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายโดยเทียบกับมัธยมศึกษาสายสามัญ จัดหลักสูตรให้มีวิชาที่เหมาะสมแก่ภาวะของพระภิกษุ สามเณรที่จะศึกษาได้โดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย และเป็นวิชาที่จำเป็นต่อพระพุทธศาสนา เป็นหลักสูตรที่ให้การศึกษาคือให้การศึกษาวินัยพระปริยัติธรรมควบคู่กับวิสามัญ ได้แก่ ภาษาบาลี ธรรมวินัย ศาสนปฏิบัติ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ สังคมศึกษา คณิตศาสตร์ สุขศึกษา หลักสูตรที่จัดขึ้นจบได้ในตัวเองหรือเป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อมุ่งให้พระภิกษุสามเณรมีบุคลิกภาพที่เหมาะสมตามสมณเพศ ช่วยให้มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมปรับตัวเข้ากับสังคมได้และไม่ขัดต่อวินัยสงฆ์ มุ่งให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาในระดับที่สูงขึ้นโดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยราชภัฏราชวิทยาลัยรับพระภิกษุสามเณรที่เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายของหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เข้าศึกษาในระดับปริญญาตรี ในมหาวิทยาลัยทั้ง 2 แห่ง และวิทยาเขตอีก 18 แห่ง วิทยาลัยสงฆ์ 8 แห่ง ห้องเรียน 12 แห่งและหน่วยวิทยบริการอีก 8 แห่ง โดยการดำเนินการบริหารจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษามีลักษณะการบริหารโดยสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นองค์กรหลักที่ควบคุมจัดการศึกษาโดยตรง ส่วนการบริหารโรงเรียนให้อยู่ในความปกครองของคณะสงฆ์ เช่น ให้เจ้าคณะจังหวัดมีหน้าที่เป็นผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในระดับอำเภอ มีเจ้าอาวาสว่าเป็นเจ้าสำนักเรียนของแต่ละโรงเรียน เป็นผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญในแต่ละวัด โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญจะจัดตั้งได้ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กองศาสนศึกษา สำนักนายกรัฐมนตรีและด้วยความเห็นชอบของคณะสงฆ์วัดที่สามารถจัดตั้งได้ต้องปฏิบัติตามระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติภายใต้การกำกับดูแลของสำนักนายกรัฐมนตรีทำหน้าที่เพียงอนุมัติการจัดตั้งและให้การส่งเสริมสนับสนุนเท่านั้น โดยหน่วยงานที่รับผิดชอบการบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ คือ นายกรัฐมนตรี สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด สำหรับหน่วยงานที่ให้ความสนับสนุนด้านวิชาการ ได้แก่กลุ่มโรงเรียน นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในลักษณะให้ความช่วยเหลือและส่งเสริมได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดโดยมีบทบาทการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ 4 งาน คือ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานบุคคล การบริหารงบประมาณ และงานบริหารทั่วไป และการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรแกนกลางของกระทรวงศึกษาธิการซึ่งมีทั้งหมด 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ คือ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะการงานอาชีพและเทคโนโลยีและภาษาต่างประเทศ นอกจากนี้ยังเพิ่มในส่วนของหลักสูตรเฉพาะหรือหลักสูตรท้องถิ่นเข้าไป เช่น ภาษาบาลี ศาสนปฏิบัติ ธรรมวินัย และหลักสูตรอื่นๆ ที่สถานศึกษาจัดให้มีการเรียนการสอนเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของสถานศึกษา คือ มีหน้าที่กำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ให้สอดคล้องกับปัญหาความจำเป็นและความต้องการของสถานศึกษาและชุมชน เพื่อสร้างเอกลักษณ์เฉพาะของสถานศึกษา เช่น คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมและวัฒนธรรมใน

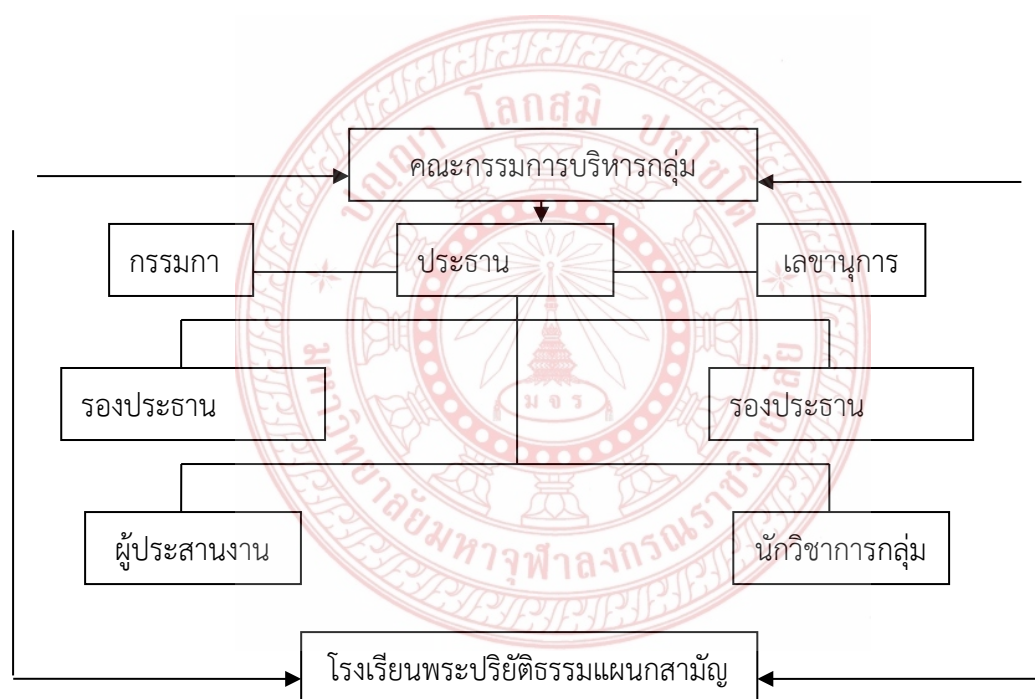
การดำรงชีวิต ให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขและสันติสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของสถานศึกษา ชุมชนและสังคมโลก โดยคุณลักษณะอันพึงประสงค์นั้นอาจซ้ำหรือแตกต่างจากคุณธรรมจริยธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะตามมาตรฐานหลักสูตรโดยจะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมกับสมณสาธูป

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา หมายถึง โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นในวัดหรือธรณีสงฆ์ หรือที่ดินของมูลนิธิทางพระพุทธศาสนา โดยได้รับอนุญาตจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ด้วยความเห็นชอบของคณะสงฆ์ที่ให้การศึกษแก่พระภิกษุสงฆ์ สามเณรตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 เป็นหลัก และมีรายวิชาอื่นๆ ทางศาสนา เช่น ภาษาบาลี ธรรมวินัย ศาสนปฏิบัติ เพื่อตอบสนองความต้องการของพระสงฆ์ สามเณร ตามความรู้ความสามารถของแต่ละคน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อสถาบันพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมสนับสนุนการเผยและการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาและโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เป็นโรงเรียนที่จัดให้สำหรับพระภิกษุสงฆ์สามเณรให้ได้รับการศึกษาเล่าเรียน ซึ่งเป็นภารกิจหลักที่สำคัญประการหนึ่งของคณะสงฆ์และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเพราะผู้ที่บวชเข้ามาในบวรพระพุทธศาสนาแล้วต้องศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยเป็นสำคัญหรือพระภิกษุสามเณรรูปใดประสงค์จะศึกษาหาความรู้ทางโลกก็ย่อมสามารถศึกษาได้

การศึกษาที่เป็นระบบของคณะสงฆ์โดยเฉพาะเรียกว่าการศึกษาด้านปริยัติธรรม ซึ่งมี 2 แผนก คือ

1) การศึกษาที่คณะสงฆ์กำกับดูแลและดำเนินการโดยรัฐสนับสนุน ได้แก่ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี

2) การศึกษาที่สถาบันทางศาสนาดำเนินการ แต่อยู่ในการกำกับดูแลของรัฐ ได้แก่ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา การจัดการศึกษาดังกล่าวข้างต้นนั้น เป็นการจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรที่ด้อยโอกาสทางการศึกษา ช่วยแก้ปัญหาผู้ติดยาเสพติด ช่วยแก้ปัญหาทางสังคมครอบครัวแตกแยก ผู้ที่มีปัญหาเนื่องจากการเลี้ยงดูของผู้ปกครอง ให้ได้เรียนโดยการบวช เพื่อหาความรู้เป็นพื้นฐาน ในการดำรงชีพให้เป็นพลเมืองดี ภายใต้หลักการ “**ความรู้คู่คุณธรรม**” เพื่อให้สามารถศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาหรือในระดับที่สูงขึ้นหรือลาสิกขาเพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนและประเทศชาติ เป็นศาสนทายาทที่ดี เพื่อเป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาต่อไป เพื่อให้การบริหารการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาเกิดความคล่องตัวและเกิดความสะดวกต่อการดำเนินงานได้ประกาศแบ่งเขตพื้นที่การศึกษาโดยคณะกรรมการศึกษาจึงได้กำหนดกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ออกเป็น 14 เขต โดยแบ่งตามลักษณะของพื้นที่และได้จัดรูปแบบการบริหารในลักษณะของคณะกรรมการกลุ่มโรงเรียน มีการคัดเลือกประธานกรรมการและรองประธานกรรมการโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการบริหารกลุ่มโรงเรียน ส่วนคณะกรรมการและเลขานุการประธานกรรมการเป็นผู้คัดเลือก สำหรับการบริหารงานภายในกลุ่มประธานกรรมการบริหารกลุ่มโรงเรียน เป็นผู้แต่งตั้งผู้ประสานงานกลุ่มและนักวิชาการกลุ่มโรงเรียน ณ วันที่ 6 มกราคม 2537 ดังภาพ

แผนภูมิที่ 11 การบริหารกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

สำหรับโรงเรียนพุทธโกศวิทยาคม แผนกสามัญศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม ในจังหวัดแพร่ สังกัดในกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมกลุ่มที่ 6 โดยมีวิสัยทัศน์การบริหารงานของกลุ่ม 6 คือ “จัดการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม 6 โครงการตามพระราชดำริของ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ให้เป็นโรงเรียนต้นแบบแห่งการเรียนรู้ ในการพัฒนาศาสนทายาทที่มีคุณธรรมนำความรู้และสามารถใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ” (ข้อมูลจากกลุ่มโรงเรียนปริยัติธรรมกลุ่มที่ 6 : 2555)

2.7.4 พัฒนาการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

จากข้อมูลดังกล่าวแล้วเบื้องต้นทำให้เห็นว่าการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์และโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษามีการพัฒนาในด้านโครงสร้างขององค์กร การบริหารจัดการ การบริหารทรัพยากรบุคคล ที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ¹³⁰ การพัฒนาด้านหลักสูตรและโครงสร้างของรายวิชาที่บรรจุไว้ในหลักสูตรที่สอดคล้องกับกลไกการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมยุคใหม่รวมทั้งมีการสื่อสารกับองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นลักษณะของการบริหารจัดการที่เดินควบคู่ไปกับกระแสสังคมปัจจุบันโดยยึดหลักการสำคัญของกระทรวงศึกษาธิการ มหาเถรสมาคม สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พระราชวรมนูณี (พล อากาศโร ป.ธ. 9, Ph.D.) รองเจ้าคณะภาค 6, กรรมการสภาการศึกษา (สกศ.) พัฒนาการการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ปัจจุบัน. 2555.หน้า 1- 6.) ดังนี้

นับตั้งแต่มีพระราชบัญญัติว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2545 เป็นต้นมาการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลีและสามัญศึกษาของคณะสงฆ์ได้มีการปรับประยุกต์ไปตามพระราชบัญญัติการศึกษาอย่างลงตัว เหตุที่มีการดำเนินการเช่นนี้เพราะว่าพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 กำหนดไว้ในมาตรา 17 ให้มีการศึกษาภาคบังคับจำนวนเก้าปี โดยให้เด็กที่มีอายุย่างเข้าปีที่ เจ็ด เข้าเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจนอายุย่างเข้า 16 ปี และในพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2545 ยังได้บัญญัติไว้ในมาตรา 4 ว่า “การศึกษาภาคบังคับ” หมายความว่าการศึกษาชั้นปีที่ 1 ถึงปีที่ 9 ของการศึกษาขั้นพื้นฐานตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2545 ให้เด็กและเยาวชนต้องศึกษาไปจนจบหลักสูตรปีที่ 9 หรือชั้นมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 3 (ไม่ใช่จบเพียงชั้น.6 เหมือนสมัยก่อน) เพราะพระราชบัญญัติการศึกษาทั้ง 2 ฉบับ เป็นเหตุให้คณะสงฆ์ ได้ถือสิทธิตามมาตรา 12 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่บัญญัติไว้ว่า “นอกเหนือจากรัฐ เอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่นมีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้งนี้ให้เป็นไปตามกฎกระทรวง”

คณะสงฆ์ในฐานะที่เป็น “สถาบันศาสนา” จึงเสนอให้มีการออกกฎกระทรวงว่าด้วยสิทธิการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยสถาบันศาสนา และกฎกระทรวงฉบับนี้ได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2548 ได้แก้ปัญหาเกี่ยวกับการบวชเรียนของเยาวชนแม้จะจบเพียง ป. 6 ก็มีสิทธิบวชเรียนได้ โดยรายละเอียดของกฎกระทรวงได้บรรจุคำนิยามของสถานศึกษาและแนวทางว่าด้วยการจัดการศึกษาไว้ว่า

“โรงเรียน” หมายความว่า สถานศึกษาที่วัดจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ คือสอนวิชาสามัญตามหลักสูตรขั้นพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการตั้งแต่มัธยมศึกษาชั้นปีที่ 1-6

“สำนักศาสนาศึกษา” หมายความว่า สถานศึกษาที่วัดจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมหรือพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ตามที่มหาเถรสมาคมกำหนด

¹³⁰ เอกสารอักษรณ์พัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ปัจจุบัน. 2555.หน้า 1-6.

“สำนักเรียน” หมายความว่า สถานศึกษาที่จัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมหรือแผนกบาลี ซึ่งเป็นสำนักเรียนในเขตกรุงเทพมหานครและสำนักเรียนคณะจังหวัดตามที่มหาเถรสมาคมกำหนด

กำหนดระดับการศึกษาไว้ว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เป็นการจัดการศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีชั้นเปรียญ 3 ประโยคเป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย คือ เรียนจบมัธยมศึกษาชั้นเอกหรือเทียบเท่าชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และจบชั้นประโยค 3 เทียบเท่าชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 แต่ทั้งนี้นักเรียนต้องเรียนวิชาสามัญเพิ่มเติมตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขของคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดโดยคำแนะนำของมหาเถรสมาคม เมื่อกฎกระทรวงฉบับนี้ได้ नियามโรงเรียน สำนักศาสนศึกษาและสำนักเรียนชัดเจนแล้ว เท่ากับว่าได้แก้ปัญหา การศึกษาภาคบังคับที่ปรากฏในพระราชบัญญัติเกี่ยวกับกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ.2545 แล้ว สรุป เยาวชนชายแม้จะจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ก็สามารถบวชเรียนได้ ทั้งนี้เพราะมีกฎกระทรวงรองรับ

เมื่อกฎกระทรวงได้ออกมาแล้วคณะสงฆ์ได้ดำเนินการด้านการศึกษาเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่การศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ซึ่งมีมาแต่ดั้งเดิมในขณะเดียวกันก็พยายามประยุกต์การจัดการศึกษาที่เห็นว่ามีจำเป็นให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกตามนโยบายของฝ่ายอาณาจักรโดยได้ดำเนินการตามขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1. การออกประกาศมหาเถรสมาคมว่าด้วยการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี พ.ศ. 2555 ประกาศมหาเถรสมาคมว่าด้วยการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี เมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2555 ในประกาศฉบับนี้ได้ नियาม “สำนักเรียน สำนัก-สำนักศาสนศึกษา และเจ้าสำนักเรียน” ยังได้บรรจุคานิยามคำว่า วิชาสามัญ บุคลากรทางการศึกษา การตั้ง การยุบรวมเลิก สำนักเรียนและสำนักศาสนศึกษาตลอดพูดถึงการฟื้นฟูสภาพของครูสอนพระปริยัติธรรมไว้อย่างชัดเจนโดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ระบุถึงการส่งเสริมสนับสนุนด้านงบประมาณแผ่นดินตามกฎหมายไว้ด้วย ในส่วนของการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ที่รับผิดชอบสนับสนุนเกี่ยวกับการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีโดยตรง ได้ร่างยุทธศาสตร์การพัฒนาศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี (ระหว่าง พ.ศ. 2556-2560) ซึ่งเป็นแผนระยะ 5 ปี โดยวางกรอบประเด็นยุทธศาสตร์เป้าประสงค์ ผลผลิต กลยุทธ์และแผนโครงการและกำหนดวิสัยทัศน์ชัดเจนว่า

“จะสร้างคุณค่าและคุณภาพแก่ระบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีจะนำพระพุทธศาสนาให้เจริญงอกงามด้านศาสนทายาทที่เปี่ยมด้วยปัญญาพุทธธรรมนำประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีของโลก”

ถือว่าเป็นความก้าวหน้าเกี่ยวกับการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี ปัจจุบันหลังจากมีประกาศมหาเถรสมาคมฉบับนี้ออกมาบังคับใช้เป็นที่เรียบร้อยแล้วซึ่งทำให้กระบวนการขับเคลื่อนการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไปสู่เป้าหมายมีทิศทางและตรงตาม

วัตถุประสงค์อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น และจากการกำหนดยุทธศาสตร์ และสรุปได้ใน 4 สรุปได้ใน 4 ยุทธศาสตร์ ดังนี้

1) เพิ่มจำนวนและคุณภาพของนักเรียนมัธยมศึกษา-บาลีและธรรมศึกษา บาลีศึกษาให้มากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะการเป็นศาสนทายาท

2) ส่งเสริมให้สร้างให้สำนักเรียน สำนักศาสนศึกษาให้มีคุณภาพมาตรฐานรวมทั้งได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ที่จะทำให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลีของโลก

3) การดำรงอยู่ในเพศบรรพชิตมากขึ้น

4) สร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อพัฒนาการเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนามากขึ้นซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่คณะสงฆ์ตั้งไว้เพื่อพัฒนาระบบการศึกษาการศึกษาของสงฆ์ให้มีคุณภาพมากขึ้นการกำหนดยุทธศาสตร์จะดำเนินการประเมินแผนยุทธศาสตร์ในวงรอบ 5 ปีจำนวน 2 ครั้งการประเมิน เพื่อดูประสิทธิภาพของแผนยุทธศาสตร์ว่ามีข้อควรปรับปรุงแก้ไข และมองถึงทิศทางการศึกษาแบบองค์รวมเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพของระบบการศึกษาระหว่างพระปริยัติธรรมแผนกธรรมแผนกบาลีกับแผนกสามัญศึกษา คือ การศึกษาธรรม-บาลี ตั้งแต่ยังมีอยู่แต่ก็ทำในเชิงรุกไปยังโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษามากขึ้นเนื่องจากที่ผ่านมาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา มีผลผลิตด้านมัธยมศึกษาและบาลีค่อนข้างน้อย ต่อไปจะมีการส่งเสริมทั้งสองด้านคือทางโลกและทางธรรมจะเข้มข้นขึ้นโดยจะมีการเชื่อมโยงกับระบบการสอบ ปี-เน็ต (Buddhism National Education Test : B – NET) วิชาเฉพาะของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ก็จะทำให้การเรียนการสอนเกิดประสิทธิภาพมากขึ้น

2. การออกประกาศมหาเถรสมาคมว่าด้วยการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ พ.ศ.

2553

ประกาศเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2553 โดยมีสาระสำคัญระบุถึงบุคลากรทางการศึกษา พนักงานศาสนการด้านการศึกษารับการ จัดสรรงบประมาณแผ่นดิน การศึกษาวิชาสามัญและหลักสูตรมัธยมศึกษาของคณะสงฆ์และการจัดตั้ง การยุบ การรวม การเลิก โรงเรียนโดยทางมหาเถรสมาคมไว้ด้วย ซึ่งเป็นสาระที่สำคัญที่ผู้ดำเนินการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาควรให้ความสนใจและนำไปปฏิบัติ

พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาเป็นการจัดการศึกษาแผนกหนึ่งของคณะสงฆ์ที่ให้โอกาสแก่ศาสนทายาทให้มีความรู้ทางพระปริยัติธรรม คือ มัธยมศึกษาควบคู่ไปกับวิชาสามัญ คือ หลักสูตรของสำนักงานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ) กระทรวงศึกษาธิการ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาจัดขึ้นโดยอาศัยสิทธิตามมาตรา 12 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545

โดยสภาพความเป็นจริงการศึกษาในรูปแบบบูรณาการ คือ มัธยมศึกษาและวิชาสามัญเริ่มมีพัฒนาการและเปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่ พ.ศ. 2500 และ 2507 จนกระทั่งเป็นรูปแบบของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา มีพัฒนาการตามลำดับดังนี้

พ.ศ. 2514 กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบกระทรวงว่าด้วยการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โดยรับสนองพระราชพรารภของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (จวน อุฏฐายีมหาเถระ) ว่า “การศึกษาทางโลกเจริญก้าวหน้ามากขึ้น ตามความเปลี่ยนแปลงของโลก จึงเห็นสมควรที่จะมีหลักสูตรในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ศึกษาได้มีโอกาสบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ได้ทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป”

พ.ศ. 2535 ระเบียบว่าด้วยการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษายังคงเป็นระเบียบที่ออกโดยกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2545 เมื่อมีพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรมและตั้งหน่วยงาน คือ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติขึ้นสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจึงได้ออกระเบียบ ว่าด้วยการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาขึ้นใน พ.ศ. 2546 โดยให้สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

ในส่วนของอาณาจักรช่วงระยะเวลานี้ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวงการศึกษที่สำคัญขึ้นหลายอย่างคือ ใน พ.ศ. 2542 มีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติขึ้น และ พ.ศ. 2545 ได้มีพระราชบัญญัติว่าด้วยการศึกษาภาคบังคับ เนื่องจากมีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (มาตรา 17) และพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ (มาตรา 4) ที่กำหนดให้เด็กต้องเรียนถึงชั้นปีที่ 3 หรือมัธยมศึกษาปีที่ 3 ซึ่งเป็นภาคบังคับ ทำให้คณะสงฆ์ได้เสนอให้ออกกฎกระทรวง พ.ศ. 2548 เพื่อรับรองการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาให้ถูกต้องตามกฎหมายเมื่อกฎกระทรวงเกิดขึ้น และได้ให้นิยามของคำว่า “โรงเรียน” หมายความว่า “สถานศึกษาที่วัดจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา” จึงเป็นเหตุให้โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาได้อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของมหาเถรสมาคมได้อย่างสมบูรณ์ เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามกฎกระทรวง ดังนั้นใน พ.ศ. 2553 มหาเถรสมาคมจึงได้ออกประกาศมหาเถรสมาคมว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา (1 ธันวาคม 2553) และได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา (26 มีนาคม 2554) ขึ้นมากำกับดูแลโดยมีเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต เป็นประธานกรรมการและมีผู้อำนวยการ กองพุทธศาสนศึกษาเป็นกรรมการและเลขานุการ เจตนารมณ์ที่แท้จริงของการจัดการศึกษา พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา คือ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม ได้แก่ นักรธรรมบาลี เป็นหลัก และการศึกษาวิชาสามัญเรียนควบคู่กันไป ดังนั้น พ.ศ. 2554 มหาเถรสมาคมได้มีมติให้โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ได้เพิ่มรายการเรียนรายวิชาภาษาบาลี จาก 1 หน่วยกิต (เรียน 40 คาบต่อปีการศึกษา) เป็น 3 หน่วยกิต (เรียน 120 คาบต่อปีการศึกษา)

และในปี พ.ศ. 2555 กระทรวงศึกษาธิการได้ปรับปรุงโครงสร้างเวลาเรียนหลักสูตรเพื่อให้เหมาะสมกับจุดเน้นของแต่ละสถานศึกษาประธานคณะกรรมการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาโดยการรับทราบของมหาเถรสมาคม ตระหนักถึงอัตลักษณ์ของความเป็นศาสนทายาทของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาจึงได้มีคำสั่งปรับปรุงโครงสร้างเวลาเรียนและเกณฑ์การจบการศึกษา (คำสั่งที่ 1/2555 ลงวันที่ 14 เมษายน 2555) ตามหลักสูตรการศึกษาวิชานักธรรมและบาลีในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาขึ้น โดยวิชานักธรรมให้เรียนวิชากระทุ่ ธรรมะพุทธประวัติ วินัยบัญญัติ ตามหลักสูตรแม่กองธรรมสนามหลวง และวิชาภาษาบาลี ให้ปรับจาก 3 หน่วยกิต เป็น 4 หน่วยกิต (เรียน 200 คาบต่อปีการศึกษา) และให้เรียนตามหลักสูตรแม่กองบาลีสนามหลวงเพื่อจะได้เกื้อกูลต่อการสอบบาลีสนามหลวง โดยเริ่มตั้งแต่ภาคเรียนที่ 1/2555 เป็นต้นไป

และทั้งวิชานักธรรม-บาลี เป็นวิชาบังคับเลือกที่นักเรียนต้องเรียนไม่อย่างนั้นจะไม่จบในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย กอปรกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้ประชุมตกลงเบื้องต้นกับสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) ถึงการประเมินคุณภาพการศึกษาในรอบต่อไป โดยจะยึดหลักเกณฑ์การประเมินประเด็นหลักอยู่ที่การศึกษานักธรรม-บาลีและหลักสูตรแกนกลางของคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ประกอบกัน

จากพัฒนาการการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ที่พัฒนามาตามลำดับทำให้ได้ข้อสรุปในประเด็นต่างๆดังนี้

1. ทำให้คณะสงฆ์ได้ดำเนินการจัดการศึกษาของสงฆ์โดยยึดพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 12
2. มีการออกกฎกระทรวงเพื่อจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้แก่เยาวชนที่เข้ามาบวชเรียนและไม่จบการศึกษาภาคบังคับ คือ ป.9
3. การจัดการศึกษาของสงฆ์ก้าวหน้าตามลำดับโดยหลอมรวมเอาการศึกษาทั้งแผนกธรรม แผนกบาลีและแผนกสามัญศึกษามาแลดูอย่างเต็มรูปแบบและดำเนินตามอัตลักษณ์ความศักดิ์สิทธิ์อย่างที่เคยปฏิบัติ
4. คณะสงฆ์ได้รับการอุปถัมภ์จากฝ่ายอาณาจักรอย่างเป็นระบบต่อเนื่องเพิ่มพูนยิ่งขึ้น
5. โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาได้มีการจัดระบบโครงสร้างหลักสูตรใหม่ โดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมและคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) กระทรวงศึกษาธิการ
6. นักเรียนที่ศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาได้ศึกษาทั้งวิชาสามัญและนักธรรม-บาลี ตามหลักสูตรกองธรรมสนามหลวงและหลักสูตรกองบาลีสนามหลวงและมีการส่งเสริมทั้งสองด้านคือทางโลกและทางธรรมจะเข้มข้นขึ้นโดยจะมีการเชื่อมโยงกับระบบการสอบ ปิเน็ต (Buddhism National Education Test: B – NET) วิชาเฉพาะของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา
7. ทำให้เกิดศาสนทายาทที่มีความรู้ทางธรรมและทางสามัญศึกษา
8. ศาสนทายาทที่อยู่สืบทอดพระพุทธศาสนาก็จะเป็นผู้ที่มีความรู้ด้านพระบาลี – พระธรรมวินัยอย่างสมบูรณ์เป็นเนืองนิตย์ของพระพุทธศาสนาสืบไป
9. เมื่อลาสิกขาไม่อยู่ในสมณเพศแล้วก็สามารถเป็นคฤหัสถ์ได้ถึงพร้อมด้วยวิชาความรู้ทั้งสองสถานประกอบกันในการประกอบอาชีพชอบต่อไป

สรุปแนวคิดในภาพรวมจากการศึกษาเอกสารปฐมภูมิของกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พบว่า มีแนวคิดในการจัดการศึกษาตามแนวคิดของการศึกษาคณะสงฆ์เป็นการศึกษาที่รัฐกำหนดให้มีขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ เพื่อสร้างพลเมืองจุดเริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยมีหลักการจัดการศึกษาที่แบ่งตามประเภทของการปฏิบัติ 3 ระดับ คือ ปริยัติสังฆจรรยา ปฏิบัติสังฆจรรยา และปฏิบัติสังฆจรรยาและตามหลักพระพุทธศาสนาคือหลักธรรมไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เน้นการพัฒนา กาย วาจา ใจและปัญญา ที่เริ่มจากการจัดตั้งโรงเรียนบาลีวิสามัญโดยมติของสังฆมนตรีและในส่วนของกระทรวงศึกษาธิการเริ่มจากหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนก

บาลีและหลักสูตรโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา 2514 ที่เน้นประโยชน์ 2 ฝ่าย คือ ศาสนจักรกับอาณาจักร จุดประสงค์เพื่อสร้างศาสนทายาทที่ดีและพลเมืองดีของสังคมสอดคล้องกับมติของมหาเถรสมาคม พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2542 และคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพ.ฐ) กระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการจัดการศึกษาของชาติ คือ มีแนวคิดของการจัดการศึกษามาจากการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์และสอดคล้องกับกลไกการศึกษาทางอาณาจักรคือแนวคิดการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2542 ยึดการจัดการหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการเป็นสำคัญ

ส่วนรูปแบบ พบว่า มาจากตัวหลักสูตรที่บูรณาการสู่กระบวนการเรียนการสอนในห้องเรียน เน้นการจัดกิจกรรมให้กับผู้เรียนเป็นสำคัญ ตามกลไกของหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กองพุทธศาสนศึกษา สำนักพระพุทธศาสนาจังหวัด และกระทรวงศึกษาธิการ รูปแบบของหลักสูตรยึดตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2542 มาตรา 27 วรรค 2 และถือสิทธิตามมาตรา 12 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่บัญญัติไว้ว่า “นอกเหนือจากรัฐ เอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่นมีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้งนี้ให้เป็นไปตามกฎกระทรวง” และบูรณาการกับหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างเหมาะสม เน้น การพัฒนา กาย วาจา ใจและปัญญาในการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาคือหลักไตรสิกขา

2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปราริต ไชยพันธ์¹³¹ ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับ การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นโรงเรียนมัธยมศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 22 จังหวัดนครพนม ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการบริหารจัดการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นโรงเรียนมัธยมศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 22 จังหวัดนครพนม ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน 9 กิจกรรม และ 46 กิจกรรมย่อย ดังนี้คือ ขั้นตอนที่ 1 การวางแผนการบริหารจัดการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนมี 3 กิจกรรม 18 กิจกรรมย่อย ขั้นตอนที่ 2 การปฏิบัติการบริหารจัดการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน มี 3 กิจกรรม 16 กิจกรรมย่อย ขั้นตอนที่ 3 การประเมินผลการบริหารจัดการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนมี 3 กิจกรรม 12 กิจกรรมย่อย

สมนึก จ้อยดอนกลอย¹³² ได้ทำการวิจัยเรื่อง บทบาทที่รับรู้ของผู้บริหารโรงเรียนในการส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในโรงเรียนประถมศึกษาสำนักงานประถมศึกษาในเขตการศึกษา 7 ผลการวิจัยพบว่า

¹³¹ ปราริต ไชยพันธ์, การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นโรงเรียนมัธยมศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 22 จังหวัดนครพนม, (วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น, 2557) หน้าบทคัดย่อ

¹³² สมนึก จ้อยดอนกลอย, บทบาทที่รับรู้ของผู้บริหารโรงเรียนในการส่งเสริมการจัดการเรียนการสอน

1. บทบาทที่รับรู้ของผู้บริหารโรงเรียนในการส่งเสริมด้านการเรียนการสอน ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านการวัดและประเมินผลการเรียนการสอน และด้านการนิเทศการเรียนการสอน อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านสื่อการเรียนการสอน อยู่ในระดับปานกลาง

2. ผลการเปรียบเทียบบทบาทที่รับรู้ของผู้บริหารโรงเรียนในการส่งเสริม ตามวุฒิการศึกษา และประสบการณ์ในการบริหาร พบว่า

2.1 ผู้บริหารโรงเรียนที่มีวุฒิการศึกษาต่างกัน มีบทบาทที่รับรู้ในการส่งเสริมเรื่องมีนโยบายให้ครูผู้สอนเน้นการเรียนการสอนด้วยการให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริงที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ในรายด้านแต่ละด้านแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

2.2 ผู้บริหารโรงเรียนที่มีประสบการณ์ในการบริหารโรงเรียนต่างกัน มีบทบาทที่รับรู้ในการส่งเสริม ที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 อยู่ 3 เรื่องคือ ให้ครูผู้สอนมีการวัดและประเมินผลด้วยวิธีการที่หลากหลาย เช่น การสังเกต การสัมภาษณ์ การทำงานกลุ่มการส่งเสริมมากกว่าผู้บริหารที่มีประสบการณ์ในการบริหาร 6-10 ปี, เรื่องให้ครูผู้สอนวัดและประเมินผลการเรียนการสอนของผู้เรียนอย่างสม่ำเสมอ โดยผู้บริหารที่ประสบการณ์บริหาร 1-5 ปีมีบทบาทที่รับรู้ในการส่งเสริมมากกว่าผู้บริหารที่มีประสบการณ์ในการบริหาร 6-10 ปี และผู้บริหารที่มีประสบการณ์ในการบริหารมากกว่า 10 ปี มีบทบาทที่รับรู้ในการส่งเสริมมากกว่าผู้บริหารที่มีประสบการณ์ในการบริหาร 6-10 ปี, และเรื่องมีการชี้แนะครูผู้สอนให้ปรับปรุงข้อผิดพลาดการเรียนการสอนหลังจากที่รับรู้ผลของการนิเทศแต่ละครั้ง โดยผู้บริหารที่มีประสบการณ์ในการบริหาร 1-5 ปี มีบทบาทที่รับรู้ในการส่งเสริมมากกว่าผู้บริหารที่มีประสบการณ์ในการบริหารมากกว่า 10 ปี ในรายด้านแต่ละด้าน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

เคน จันทรวงษ์¹³³ ได้ศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการคิดอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนเรื่องสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยด้วย การสอนแบบอริยสัจและการสอนตามคอนสตรัคติวิซิม ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนที่เรียน โดยการสอนแบบอริยสัจกับนักเรียนที่เรียนโดยการสอนตามแนวคอนสตรัคติวิซิม มีความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

สิริมา กลิ่นกุหลาบ¹³⁴ ศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความสามารถในการตัดสินใจของผู้เรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนคุณธรรมที่ส่งเสริมการเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยด้วย

ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานการประถมศึกษาในเขตการศึกษา 7. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต, 2543), บทคัดย่อ

¹³³ เคน จันทรวงษ์, การศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการคิดอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนเรื่องสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย ด้วยการสอนแบบอริยสัจและการสอนตามแนวคอนสตรัคติวิซิม สาขาการมัธยมศึกษา. (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2546), บทคัดย่อ

¹³⁴ สิริมา กลิ่นกุหลาบ, การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และความสามารถในการตัดสินใจของผู้เรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนคุณธรรมที่ส่งเสริมความเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยด้วยชุดการ

ชุดการสอนแบบโยนิโสมนสิการกับชุดการสอนแบบกระบวนการกระจำง่าคำนิยม ผลการวิจัยพบว่า ผู้เรียนที่เรียนด้วยชุดการสอนแบบโยนิโสมนสิการกับชุดการสอนแบบกระบวนการกระจำง่าคำนิยม มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความสามารถในการตัดสินใจแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญ 30 ทางสถิติ ผู้ที่เรียนด้วยชุดการสอนแบบโยนิโสมนสิการมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและมีความสามารถในการตัดสินใจสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

ดรรารัตน์ อุทัยพยัคฆ์¹³⁵ ได้ศึกษาการพัฒนาารูปแบบการเรียนการสอนแบบพุทธวิธีสามารถเสริมสร้างพฤติกรรมมารองรับสังคม สิ่งแวดล้อมของเด็กปฐมวัย ผลการวิจัยพบว่า การนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่สำคัญ คือ หลักกัลป์ยานมิตร หลักโยนิโสมนสิการ หลักอริยสัจ 4 หลักอิทธิบาท 4 และหลักไตรสิกขาเป็นหลัก เพื่อมาบูรณาการเข้าไปในการจัดกระบวนการสอน เพื่อปลูกฝังและเสริมสร้างพฤติกรรมมารองรับสังคม สิ่งแวดล้อมให้กับเด็กปฐมวัยเป็นสิ่งที่ครูพอใจอย่างยิ่งการนำหลักธรรมมาใช้ในการเรียนการสอนสามารถพัฒนาเด็กให้มีคุณภาพ

ศักดิ์ชัย นิรัฐทวิ¹³⁶ ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี ผลการวิจัยพบว่า คุณลักษณะของเยาวชนไทยที่เหมาะสมกับความเป็นพลเมืองไทย คือ คุณลักษณะที่ขยายรายละเอียดจากเป้าหมายของการศึกษา คือ เป็นคนเก่ง เป็นคนดี และมีความสุข เพียงแต่ต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนในความคิดเรื่องความเก่งเนื่องจากความเก่งกับความมีปัญญาหลายครั้งไม่ได้เป็นเรื่องเดียวกัน แม้ว่าทางการศึกษาจะกำกับความเก่งด้วยลักษณะของความดีก็ตาม เนื่องจากความคิดเรื่องความดีเอง ก็มีหลายแง่มุมยกตัวอย่างเช่นคนคนหนึ่งกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งอาจเป็นเรื่องหมิ่นเหม่ต่อการผิดจริยธรรม แต่คนคนนั้นฉลาดหรือเก่งพอที่จะทำเรื่องนั้นให้ถูกต้องตามกฎหมายหรือกฎหมายรวมทั้งกติกาของสังคมประชาธิปไตยไม่สามารถเอาความผิดจากการกระทำนั้นได้ คนก็อาจได้ชื่อว่าเป็นคนเก่ง พร้อมกับมีความสุขอยู่ในสังคมปัจจุบันได้เช่นเดียวกัน ดังนั้นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของความเป็นพลเมืองของเยาวชนไทยควรมี 3 มิติคือ ด้านความรู้ ความเข้าใจ ด้านความคิดความเชื่อและด้านการปฏิบัติตน

ด้านความรู้ความเข้าใจ ได้แก่

1. มีความรู้ความเข้าใจหลักและระเบียบการปกครองประเทศในระดับประเทศและระดับท้องถิ่น
2. มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสิทธิ หน้าที่ของตนเองและผู้อื่น
3. มีความรู้ความเข้าใจในความเกี่ยวข้องกันของสภาพของสังคมกลุ่มต่างๆในสังคม

สอนแบบโยนิโสมนสิการกับชุดการสอนแบบกระบวนการกระจำง่าคำนิยม. (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการมัธยมศึกษา, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2546), บทคัดย่อ

¹³⁵ ดรรารัตน์ อุทัยพยัคฆ์, การพัฒนาารูปแบบการเรียนการสอนแบบพุทธวิธีเพื่อเสริมสร้างพฤติกรรมมารองรับสังคม สิ่งแวดล้อมของเด็กปฐมวัย. (ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษามัธยมศึกษา, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2548), บทคัดย่อ

¹³⁶ อ่างแล้ว เรื่องเดียวกัน หน้า 94

4. มีความรู้ความเข้าใจการเมืองการปกครองในมิติสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน และการเมืองภาคประชาชน เข้าใจเรื่องของสิทธิชุมชนทุนทางสังคมอันหลากหลาย
5. มีความรู้ความคิดเท่าทันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งในระดับประเทศและระดับโลกที่อาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับประเทศไทย
6. มีความรู้ความสามารถในเทคโนโลยีสมัยใหม่ วิถีชีวิตอย่างใหม่ตามควรแก่วิชาชีพของตน

ด้านความคิดเห็นหรือเจตคติ

1. มีเจตคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองอันเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
2. มีเจตคติที่ดีต่อการอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร
3. เป็นผู้มีความคิดเห็นต่อเหตุการณ์บ้านเมือง
4. เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมไทย วิถีชีวิตและค่านิยมของไทย
5. เห็นคุณค่า และผลดีความเป็นชาติร่วมกับผู้อื่น
6. มีความคิดเห็นที่ทันสมัย

ด้านการปฏิบัติตน

1. ปฏิบัติตนให้ถูกต้องสอดคล้องกับกฎหมาย กฎศีลธรรมและกฎกติกาของชุมชนท้องถิ่น ประเทศชาติ
2. ปฏิบัติตนตามหลักสิทธิ หน้าที่ของพลเมือง
3. ปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น
4. มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เป็นเรื่องของการจรจรรโลงความถูกต้อง ความเป็นระเบียบ ความดีงามของสังคม

นอกจากนี้ ยังได้สรุปผลวิจัยไว้ว่าความเป็นพลเมืองที่การเรียนการสอนพึงสร้างให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนนั้นควรถือแนวทางตามที่เป้าหมายการศึกษาปัจจุบันวางไว้เพียงแต่ต้องทำให้กรอบความคิดเรื่องความเป็นพลเมืองต้องมีความหลากหลายเนื่องจากในปัจจุบันนิยามความคิดเรื่องนี้มีมิติกว้างมากขึ้น จากเดิมที่อธิบายความเป็นพลเมืองตีความถึงการปฏิบัติตามหน้าที่พลเมือง และศีลธรรมอันดีของสังคม เนื่องด้วยภารกิจที่พึงปฏิบัติต่อสังคมเองก็มีความหลากหลายมิติมากขึ้น เช่น การเป็นพลเมืองดีอาจไม่ได้จำกัดเพียงการไปลงคะแนนเลือกตั้งเท่านั้นหรือไม่ใช่เพียงการยอมรับแนวทางที่รัฐกำหนดโดยไม่มี การโต้แย้งถกเถียง หาเหตุผลอันเหมาะสมไม่ขัดกับหลักการอื่นซึ่งอาจมีความหมายสูงกว่านโยบายของรัฐ เช่น หลักแห่งสิทธิมนุษยชน เป็นต้น

สุจิตรา วันทอง¹³⁷ ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง การวิจัยและพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้ การวิจัยเป็นฐานเพื่อพัฒนาคุณลักษณะพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนประถมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพปัจจุบัน คือ (1) ครูมีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะ พลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนและมีความสำเร็จอยู่ในระดับสูง โดยการจัดกิจกรรมใช้สื่อ ที่หลากหลาย ปัญหาที่ครู พบ คือ ความไม่พร้อมของนักเรียนและงบประมาณสนับสนุนการจัด กิจกรรมที่ไม่เพียงพอ และ (2) ครูมีการจัดการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการวิจัยและมีความสำเร็จอยู่ใน ระดับปานกลาง ปัญหาคือ ครูขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการวิจัย และขาดทัศนคติที่ดีต่อการ วิจัย 2) แผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐานเพื่อพัฒนาคุณลักษณะพลเมืองดีตามวิถี ประชาธิปไตยของนักเรียนระดับประถมศึกษาที่พัฒนาขึ้น มีกระบวนการเรียนรู้ 4 ขั้นตอน คือ 2.1) การตีความ และการกำหนดปัญหา 2.2) การวางแผนงาน 2.3) การดำเนินงานตามแผน และ 2.4) การนำผลที่ได้ไปใช้แก้ปัญหา ประกอบด้วย หน่วยการเรียนรู้ 3 หน่วย คือ เรียนรู้ประชาธิปไตย ใส่ใจ ส่วนรวม และร่วมสืบสานความเป็นไทย 3) นักเรียนที่เรียนรู้ตามแผนการจัดกิจกรรมฯที่พัฒนาขึ้นมี ค่าเฉลี่ยของคะแนนของคุณลักษณะพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยด้านพุทธิพิสัยและด้านจิตพิสัยสูง กว่านักเรียนที่เรียนตามแผนแบบปกติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ชรินทร์ มั่งคั่ง¹³⁸ ได้ทำการวิจัย การศึกษาพหุวัฒนธรรมด้านความเป็นพลเมืองดีในสาระการ เรียนรู้สังคมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า 1) เนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดและมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เชิงพหุวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับความเป็นพลเมืองดี จำนวน 8 คุณลักษณะ 25 ตัวบ่งชี้ พบว่า ตัวบ่งชี้ ที่สอดคล้องกับคุณลักษณะการเป็นพลเมืองดีตามวิถีโลก จำนวน 22 ตัวบ่งชี้ และตัวบ่งชี้ที่แสดงถึงอัต ลักษณะการเป็นพลเมืองดีตามวิถีไทย จำนวน 3 ตัวบ่งชี้ คือ การเคารพเชื่อฟังผู้มีพระคุณตาม วัฒนธรรมไทย การดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ และการดำรงชีวิต อย่างมีคุณภาพโดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 2) การจัดหลักสูตรและการเรียนการสอนสาระ วิชาสังคมศึกษาที่เกี่ยวข้อง การศึกษาพหุวัฒนธรรมในด้านความเป็นพลเมืองดีพบว่า ครูสังคมศึกษามี ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาพหุวัฒนธรรมระดับน้อย และครูสังคมศึกษาร้อยละ 100 มีความต้องการ พัฒนาการจัดการเรียนการสอนเชิงพหุวัฒนธรรมในโรงเรียน สำหรับองค์ประกอบที่ครูสังคมไม่ ปฏิบัติตามตัวชี้วัดมากที่สุด คือ องค์ประกอบที่ 4 การวัดผลและการประเมินผลการเรียนรู้ คิดเป็น ร้อยละ 100 องค์ประกอบที่ 3 การพัฒนาสื่อและแหล่งเรียนรู้ คิดเป็นร้อยละ 98.53 องค์ประกอบที่ 1 วิเคราะห์หลักสูตร คิดเป็นร้อยละ 97.06 และองค์ประกอบที่ 2 การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร คิด เป็นร้อยละ 83.82 3) การปฏิบัติตนตามความเป็นพลเมืองดีของนักเรียน พบว่านักเรียนมีการปฏิบัติ ตนตามความเป็นพลเมืองดีมากกว่าร้อยละ 50 จำนวน 6 คุณลักษณะ คือ ซื่อสัตย์ สุจริต คิดเป็นร้อย ละ 91.93 จิตสำนึกสาธารณะ คิดเป็นร้อยละ 81.73 มีวินัย คิดเป็นร้อยละ 80.42 รักชาติ ศาสน์

¹³⁷ สุจิตรา วันทอง, การวิจัยและพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยเป็นฐานเพื่อพัฒนา คุณลักษณะพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนประถมศึกษา, (วิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต คณะครุ ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555). บทคัดย่อ

¹³⁸ ชรินทร์ มั่งคั่ง, การศึกษาพหุวัฒนธรรมด้านความเป็นพลเมืองดีในสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา. สำนักวิชาการศึกษา, คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2553, หน้า 72-74)

กษัตริย์ คิดเป็นร้อยละ 79.20 มุ่งมั่นในการทำงาน คิดเป็นร้อยละ 73.54 และรักความเป็นไทย คิดเป็นร้อยละ 72.20 อย่างไรก็ตามยังพบว่านักเรียนไม่ได้ปฏิบัติมากกว่าร้อยละ 50 จำนวน 2 คุณลักษณะ คือ ใฝ่เรียนรู้ คิดเป็นร้อยละ 73.84 และอยู่อย่างพอเพียง คิดเป็นร้อยละ 54.86 นอกจากนี้ยังพบว่านักเรียนร้อยละ 95.07 มีความรู้เกี่ยวกับการศึกษาพหุวัฒนธรรมในระดับน้อย

กัลย์ธีรา สุขกร่า¹³⁹ ได้ทำการวิจัย การทำหน้าที่ของครอบครัว ความฉลาดทางจริยธรรม กับความเป็นพลเมืองดี ของนิสิตชั้นปีที่ 4 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน ผลการวิจัยพบว่า 1) การทำหน้าที่ของครอบครัวของนิสิตชั้นปีที่ 4 มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขนอยู่ในระดับปานกลาง ความฉลาดทางจริยธรรมอยู่ในระดับสูง และความเป็นพลเมืองดีอยู่ในระดับสูง 2) นิสิตชั้นปีที่ 4 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขนที่มีเพศต่างกัน และเกรดเฉลี่ยต่างกัน มีความเป็นพลเมืองดีแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001 และ 0.05 3) การทำหน้าที่ของครอบครัวมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความเป็นพลเมืองดีอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001 4) ความฉลาดทางจริยธรรมมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความเป็นพลเมืองดีอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001 5) การทำหน้าที่ของครอบครัวมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความฉลาดทางจริยธรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

ธัญชัช วิภัติภูมิประเทศ¹⁴⁰ ได้ทำการวิจัย ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของนักศึกษามหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ ผลการวิจัยพบว่า 1) นักศึกษามีความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยในภาพรวมระดับค่อนข้างสูง เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า นักศึกษามีความเป็นพลเมืองด้านการเคารพกติกาสูงที่สุด รองลงมาคือ ด้านการเคารพสิทธิผู้อื่น และด้านความรับผิดชอบต่อสังคม 2) ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยในภาพรวมของนักศึกษามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อจำแนกตามเพศ ภูมิลำเนา ผลการเรียน คณะ ชั้นปี และการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย ข้อเสนอแนะ คือ 1) ควรจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยโดยเฉพาะด้านความรับผิดชอบต่อสังคมในรายวิชาศึกษาทั่วไปสำหรับนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และ 2) ควรจัดให้มีการเรียนรู้ด้วยการบริการสังคม

สุทธิพร บุญส่ง¹⁴¹ (2550) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีตามแนวคิดการเรียนรู้เพื่อความยั่งยืนสำหรับนักศึกษาสายอาชีวศึกษา

¹³⁹ กัลย์ธีรา สุขกร่า, การทำหน้าที่ของครอบครัว ความฉลาดทางจริยธรรม กับความเป็นพลเมืองดีของนิสิตชั้นปีที่ 4 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2554, บทคัดย่อ)

¹⁴⁰ ธัญชัช วิภัติภูมิประเทศ, ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของนักศึกษามหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์. (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์.2556, หน้า 55-66)

¹⁴¹ สุทธิพร บุญส่ง, การพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีตามแนวคิดการเรียนรู้เพื่อความยั่งยืนสำหรับนักศึกษาสายอาชีวศึกษา. (ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.2550, บทคัดย่อ)

โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาและศึกษาผลของกระบวนการเสริมสร้างคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีของนักศึกษา ตามแนวคิดการเรียนรู้เพื่อความยั่งยืน กลุ่มตัวอย่างจากสถานศึกษา ได้แก่ ผู้บริหาร และผู้สอนของสถานศึกษามาจากภูมิภาคต่างๆ ทั้ง 6 ภูมิภาค และผู้สอนที่ทดลองใช้จาก 3 สถานศึกษา การเลือกกลุ่มตัวอย่างนักศึกษาใช้การสุ่มอย่างง่ายจากประชากรนักศึกษาของสถานศึกษาที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง โดยมีวิธีการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ระยะการวิจัย คือ ระยะที่ 1 การศึกษาสภาพการณ์ ระยะที่ 2 การพัฒนาและทดลอง และระยะที่ 3 การทดสอบประสิทธิภาพกระบวนการกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีตามแนวคิดการเรียนรู้เพื่อความยั่งยืน สำหรับนักศึกษาสายอาชีพศึกษาผลการศึกษาริวิจัยได้พบขั้นตอนและกระบวนการสำคัญในการจัดการกระบวนการกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีที่เหมาะสมอย่างน้อย 5 ขั้นตอน และผลการใช้กระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดการเรียนรู้เพื่อความยั่งยืน สำหรับนักศึกษาสายอาชีพศึกษา พบว่านักศึกษาผู้เข้าร่วมโครงการ มีระดับของการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ และมีระดับความคิดเห็นต่อการจัดการกระบวนการการเรียนรู้ในด้านต่างๆ อยู่ในระดับเห็นด้วยมาก และนักศึกษาเห็นว่า สิ่งที่ได้เรียนรู้ไปนั้นทำให้นักเรียนเกิดความเข้าใจในคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีเพิ่มมากขึ้น กิจกรรมที่ได้เรียนรู้ขึ้นถือว่าเป็นกิจกรรมใหม่ ที่แตกต่างออกไปจากการเรียน การสอนเพื่อคุณธรรมจริยธรรมที่ได้เคยเรียนมา กิจกรรมที่ได้เรียนรู้ถือว่า มีประโยชน์สำหรับนักเรียนในแง่ของการพัฒนาตนเองเพื่อให้เป็นผู้ที่มีความเป็นพลเมืองดี สามารถนากิจกรรมที่ได้จากการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองไปใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันได้ เปิดโอกาสให้นักเรียนเปิดมุมมองใหม่ให้กับนักเรียนในการปฏิบัติตัวเป็นพลเมืองดีของสังคม มีการร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และแนวคิดต่างๆกับเพื่อนในการปฏิบัติตัวให้เป็นพลเมืองดีเมื่อได้เรียนรู้ตามกิจกรรมพัฒนาตนเองแล้วนักเรียนสามารถนำแนวคิด วิธีการปฏิบัติตัว ที่ได้เรียนรู้ไปใช้ในชีวิตรประจำวันต่อไปได้อย่างแน่นอน

ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ¹⁴² ได้ศึกษาความเป็นพลเมืองในประเทศไทยจัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึง 1) การจัดทำตัวชี้วัดความเป็นพลเมืองที่เหมาะสมกับสังคมไทยศึกษาประเด็นความสำคัญที่แสดงถึงคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองในทัศนะของประชาชนชาวไทยและศึกษาการมีอยู่ของความเป็นพลเมืองของประชาชนชาวไทย โดยตัวอย่างได้จากการสุ่มตามความน่าจะเป็น จากรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั่วประเทศไทย จำนวน 1,500 คน ซึ่งได้ทำการเก็บข้อมูลก่อนการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หลังการเลือกตั้ง ผลการศึกษา พบว่า คุณสมบัตินของการเป็นพลเมืองที่ประชาชนให้ความสำคัญสูงสุด 5 อันดับแรก คือ การทำงานแบบสุจริต การมีความภูมิใจในการเป็นคนไทย การไปใช้สิทธิเลือกตั้ง การเต็มใจที่จะเสียภาษี และ การปฏิบัติตามกฎหมายในขณะที่คนไทยเองมีคุณสมบัติของการเป็นพลเมืองใน 5 อันดับแรกคือ การมีความภูมิใจในการเป็นคนไทย การทำงานแบบสุจริต การไปใช้สิทธิเลือกตั้ง การเต็มใจที่จะเสียภาษี และการปฏิบัติตามกฎหมาย สิ่งที่แตกต่างกันของระหว่างคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์กับคุณสมบัติที่มีอยู่จริงของความเป็นพลเมือง คือ การสามารถวิเคราะห์และแสดงความคิดเห็นทางการเมือง และมี

¹⁴² ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ, ความเป็นพลเมืองในประเทศไทย เอกสารเผยแพร่ในการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 13 (กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2555, หน้า 5).

ความรู้เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง การศึกษานี้ยังทำให้เกิดตัวชี้วัดที่แสดงคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองที่มีอยู่ในสังคมไทย สามารถแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ ตัวชี้วัดความเป็นพลเมืองในด้านที่ให้ความสำคัญกับวิถีวัฒนธรรม ด้านที่เน้นชุมชน และ ด้านการเน้นเรื่องอิสรภาพและความคิดที่ก้าวหน้า นอกจากนี้ เมื่อศึกษาถึงขั้นความสัมพันธ์ในรายภาคของคุณสมบัติของการเป็นพลเมืองที่ประชาชนมีพบว่าประชาชน ในแต่ละภาคมีความแตกต่างกันในคุณสมบัติของการเป็นพลเมือง โดยผู้ที่คิดว่าตนเองมีคุณสมบัติความเป็นพลเมืองในด้านวิถีวัฒนธรรมมากที่สุด คือ ผู้ที่อาศัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รองลงมาคือ ภาคกลาง ส่วนผู้ที่คิดว่าตนเองมีคุณสมบัติความเป็นพลเมืองด้านชุมชนมากที่สุด คือ ผู้ที่อาศัยในภาคกลาง และสุดท้าย ผู้ที่คิดว่าตนเองมีคุณสมบัติของความเป็นพลเมือง ด้านความมีอิสรภาพและความก้าวหน้ามากที่สุด คือ ภาคกลาง รองลงมา คือ กรุงเทพมหานคร ดังนั้น การจะเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของประชาชนชาวไทยให้มีมากขึ้นนั้นจะต้องขึ้นอยู่กับบริบทของพื้นที่ และลักษณะของประชากรในพื้นที่ด้วย เพื่อที่จะทำให้การพัฒนาความเป็นพลเมืองมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

จากการศึกษาผลการงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้ และความเป็นพลเมือง โดยสรุปพบว่า การจัดการเรียนรู้ส่วนใหญ่ต้องผ่านกระบวนการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียนโดยเน้นให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติ และนำกระบวนการวิจัยมาเสริมสร้างการเรียนรู้ของผู้เรียน สำหรับความเป็นพลเมืองที่เกิดจากการจัดการเรียนรู้นั้น ผู้วิจัยส่วนใหญ่มุ่งให้ผู้เรียนเกิดแนวคิดความเป็นพลเมืองในมิติที่กว้างขึ้นไม่จำกัดเพียงแค่หน้าที่พลเมืองเท่านั้น แต่ยังมีมุ่งให้เสริมสร้างศีลธรรมอันดีของสังคม และรวมถึงมนุษยธรรมหรือหลักแห่งสิทธิมนุษยชนอีกด้วย

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัย การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยแบ่งขั้นตอนการวิจัยออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง และการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ 2 พัฒนากระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ 3 รวบรวมข้อมูลการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง และสังเคราะห์องค์ความรู้การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ 4 สรุปผลและนำเสนอการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการดำเนินงานการวิจัยและผลที่ได้รับในขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

3.1 ขั้นตอนการวิจัย

ตารางที่ 2 แสดงกระบวนการดำเนินการวิจัยและผลที่ได้รับในแต่ละขั้นตอน

ขั้นตอน	วิธีการ	ผลที่ได้รับ
ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง และการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองและการเรียนรู้ตลอดชีวิตแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา	1. วิเคราะห์จากเอกสารต่างๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ 2. ศึกษาแนวคิดและรูปแบบเชิงลึก โดยการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา และการจัดการเรียนรู้ 3. ศึกษากระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง 4. ศึกษากระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองการเรียนรู้ตลอดชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา	1. ได้แนวคิด ทฤษฎี รูปแบบการจัดการเรียนรู้ และความเป็นพลเมืองอันพึงประสงค์ 2. ได้รูปแบบและแนวคิด นักการศึกษาด้านศาสนาทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ 3. กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง 4. ได้กระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ขั้นตอน	วิธีการ	ผลที่ได้รับ
---------	---------	-------------

	2. ตรวจสอบความเหมาะสมของกระบวนการสร้างจิตสำนึกและการเสริมการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง โดยผู้เชี่ยวชาญ	
	3. นำกระบวนการสร้างจิตสำนึกและการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาไปใช้	
ขั้นตอนที่ 3 รวบรวมข้อมูลการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง และสังเคราะห์องค์ความรู้การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา	วิเคราะห์ข้อมูล และสังเคราะห์ข้อมูลจากรูปแบบกระบวนการสร้างจิตสำนึกและส่งเสริมการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง และจากแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์	ได้ข้อมูลและองค์ความรู้การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา
ขั้นตอนที่ 4 สรุปผลและนำเสนอการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย	สนทนากลุ่มย่อย(Focus Grub) คณะผู้วิจัยและผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการเรียนรู้ และด้านพระพุทธศาสนา	1. ได้รูปแบบการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย 2. ชุดความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

จากกระบวนการดำเนินงานการวิจัยและผลที่ได้รับดังกล่าวข้างต้น มีรายละเอียดของแต่ละขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง และการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยดำเนินการในขั้นตอนนี้ ดังต่อไปนี้

- 1.1 ศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย และเอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้และความเป็นพลเมือง
- 1.2 ศึกษาหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ และการสัมภาษณ์เกี่ยวข้องกับแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ และความเป็นพลเมืองทั้งของนักการศึกษา ตะวันตก นักวิชาการศึกษาในประเทศไทย
- 1.3 ศึกษากระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองจากหนังสือ ตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.4 ศึกษาการเสริมสร้างจิตสำนึกและการเรียนรู้ตลอดชีวิตของความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ 2 พัฒนาระบบการสร้างจิตสำนึกและการส่งเสริมการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ในขั้นนี้ ผู้วิจัยดำเนินการดังต่อไปนี้

1. นำรูปแบบและแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง และหลักพุทธธรรมมาสร้างเป็นกระบวนการสร้างจิตสำนึก และการเสริมสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

2. กระบวนการสร้างจิตสำนึก และการเสริมสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้นให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความเหมาะสม

3. กระบวนการสร้างจิตสำนึก และการเสริมสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ที่ผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิไปใช้กับโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา โดยการเลือกตัวแทนแบบเจาะจง เนื่องเป็นกลุ่มโรงเรียนที่รูปแบบการบริหารและจัดการเรียนการสอนที่มีลักษณะไม่แตกต่างกันทั้งด้านหลักสูตร บุคลากรทั้งที่เป็นผู้บริหาร ครู และนักเรียน โดยกำหนดพื้นที่สำหรับการศึกษาเป็นภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ขั้นตอนที่ 3 รวบรวมข้อมูลจากกระบวนการสร้างจิตสำนึก และการเสริมสร้างจิตสำนึกและการเรียนรู้ตลอดชีวิตแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ในขั้นนี้ คณะผู้วิจัยดำเนินการดังต่อไปนี้

1. รวบรวมข้อมูลที่ได้จากกลุ่มตัวอย่าง แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ และผลจากกระบวนการสร้างจิตสำนึก นำมาวิเคราะห์ข้อมูล

2. สังเคราะห์จากผลการวิจัยเป็นการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ขั้นตอนที่ 4 สรุปผลและนำเสนอการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ในขั้นนี้ ผู้วิจัยดำเนินการดังต่อไปนี้

1. จัดสนทนากลุ่มย่อย (Focus Groups) ระหว่างคณะผู้วิจัยกับผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการเรียนรู้ และด้านพระพุทธศาสนา และผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำเสนอผลการวิจัย

2. สรุปผลการวิจัยและสังเคราะห์ชุดองค์ความรู้การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย เพื่อนำเผยแพร่ต่อสาธารณชน

3.2 ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในศึกษารวบรวมข้อมูล ดังนี้

3.2.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

การกำหนดเขตพื้นที่สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดตัวแทนซึ่งเป็นโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาโดยการเลือกแบบเจาะจง ตามภูมิภาคและจังหวัดที่แบ่งตาม

การแบ่งอย่างเป็นทางการ ตามนํานักงานราชบัณฑิตยสภา และตามคณะกรรมการพัฒนาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดังนี้

1) ตัวอย่างจากภาคกลาง มีทั้งหมด 21 จังหวัด รวมกรุงเทพมหานคร และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 7 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดชัยนาท จังหวัดนครนายก จังหวัดนครปฐม จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดนนทบุรี จังหวัดปทุมธานี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพิจิตร จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดลพบุรี จังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสาคร จังหวัดสระบุรี จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดสุโขทัย จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดอ่างทอง จังหวัดอุทัยธานี และกรุงเทพมหานคร ภาคตะวันออก ประกอบด้วย จังหวัดจันทบุรี จังหวัดชลบุรี จังหวัดตราด จังหวัดระยอง จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดปราจีนบุรี และจังหวัดสระแก้ว

2) ตัวอย่างจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีทั้งหมด 20 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดนครพนม จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบึงกาฬ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดมุกดาหาร จังหวัดยโสธร จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดเลย จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดสกลนคร จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดหนองคาย จังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดอุบลราชธานี

3) ตัวอย่างจากภาคเหนือ มีทั้งหมด 7 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดเชียงราย จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดน่าน จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดลำปาง จังหวัดลำพูน และจังหวัดอุตรดิตถ์

สำหรับเขตพื้นที่ที่ใช้เป็นตัวแทนในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่

1) พื้นที่จังหวัดภาคกลาง ได้แก่ กรุงเทพมหานคร คือ โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา และ โรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จังหวัดนครปฐม

2) พื้นที่จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จังหวัดเลย จังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดขอนแก่น

3) พื้นที่จังหวัดภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดเชียงราย และจังหวัดแพร่ กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

3.2.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาที่ใช้สำหรับการศึกษาไว้ ดังนี้

1) เอกสารปฐมภูมิ (Documentary Research) ประกอบด้วย

- (1) เอกสารข้อมูลที่เป็นแนวคิดของ พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญโญ) หรือ พุทธทาสภิกขุ สวณโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- (2) เอกสารข้อมูลที่เป็นแนวคิดของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) หรือ

หลวงพ่อบุชา วัดหนองป่าพง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
 (3) เอกสารข้อมูลที่เป็นแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)
 วัดญาณเวศกวัน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

2) ผู้ให้ข้อมูลหลัก

(1) พระมหาวิฑูริย์ วชิรเมธี หรือ ว.วิฑูริย์ พระนักวิชาการทาง
 พระพุทธศาสนาผู้ก่อตั้งสถาบันวิมุตตาลัยและศูนย์วิจัยปัสสนาสากลไร่เชิญตะวัน จังหวัดเชียงราย

(2) ผู้บริหาร ครู อาจารย์ กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

ก. ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาพื้นที่ภาค
 กลาง โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา และโรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และโรงเรียนพระปริยัติธรรมมหาสวัสดิ์วิทยา อำเภอ
 สามพราน จังหวัดนครปฐม ประกอบด้วยผู้จัดการโรงเรียน/ผู้อำนวยการโรงเรียน 3 รูป รอง
 ผู้อำนวยการโรงเรียน 12 รูป/คน หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม 3
 รูป/คน ครูผู้สอน 9 รูป/คน รวมทั้งหมด 27 รูป/คน

ข. ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาพื้นที่ภาค
 ตะวันออกเฉียงเหนือ โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ กลุ่มตัวอย่างเป็นโรงเรียนปริยัติธรรมตั้งอยู่
 ในเขต 3 จังหวัด ดังนี้ 1) จังหวัดเลย ได้แก่ โรงเรียนวัดศรีวิชัยนาราม อำเภอเมือง จังหวัดเลย
 โรงเรียนวัดสันติวนาราม อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย และโรงเรียนวัดวังสะพุงพัฒนาราม อำเภอวังสะ
 พุง จังหวัดเลย 2) หนองบัวลำภู ได้แก่ โรงเรียนวัดศรีสระแก้ววิทยา อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู
 โรงเรียนพิศาลรัฐญาวาส อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู และโรงเรียนวัดโพธิ์ชัยสมสะอาด อำเภอ
 เมือง จังหวัดหนองบัวลำภู และจังหวัดขอนแก่น ได้แก่ โรงเรียนประภัสสรวินัย อำเภอเมือง จังหวัด
 ขอนแก่น โรงเรียนมัธยมวัดโพธิ์ชัยศึกษา อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น และโรงเรียนวัดหนอง
 แวงวิทยา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งมีโรงเรียนพระปริยัติธรรม รวมทั้งหมด 44 โรงเรียน แต่
 คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการครั้งนี้ จังหวัดละ 3 โรงเรียน และเป็นโรงเรียนที่ผู้วิจัย
 เดินทางเข้าถึงได้สะดวก ส่วนสำหรับการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Groups Discussion) ได้แก่
 ผู้บริหาร ครู และผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีบทบาทหน้าที่ในการให้ข้อเสนอแนะนโยบายกระบวนการ
 เสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองจำนวน 56 คนในจำนวน 44 โรงเรียน

ค. ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาเขต
 พื้นที่ภาคเหนือ โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ จังหวัดแพร่ คือ โรงเรียนพระปริยัติธรรมโรงเรียน
 โกศัลยวิทย์แผนกสามัญศึกษา มีบุคลากรและผู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเรียนรู้ในมิติต่างๆ
 ประกอบด้วย ผู้จัดการโรงเรียนพุทธโกศัลยวิทย์แผนกสามัญศึกษา 1 รูป ผู้อำนวยการ 1 รูป รอง
 ผู้อำนวยการ 4 รูป/คน หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม 1 คน
 ครูผู้สอนในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม 2 รูป/คน รวมทั้งหมด 9 รูป/คน

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

การวิจัยในครั้งนี้ เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่

1. แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interviews) สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยมีประเด็นที่สำคัญ เช่น แนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา การส่งเสริมการเรียนรู้การเป็นพลเมืองของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา และความรู้จิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามพระพุทธศาสนา
2. แบบสนทนากลุ่มย่อย (Focus Groups Discussion) และแบบบันทึกภาคสนาม (Field Note)

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. วิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎีจากเอกสารเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ ความเป็นพลเมือง และการสร้างจิตสำนึก ทั้งแนวทั่วไปและแนวพระพุทธศาสนา
2. สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยมีประเด็นที่สำคัญ เช่น แนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา และเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาจากนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา
3. การสนทนากลุ่มย่อย (Focus Groups Discussion) โดยดำเนินการสนทนากลุ่มย่อยระหว่างผู้วิจัย กับผู้บริหารและครูโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ
4. สังเคราะห์ แนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ และการส่งเสริมการเรียนรู้ เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากผู้วิจัยได้ตรวจสอบตรวจสอบความสมบูรณ์และความถูกต้องของแหล่งข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยแล้ว จะดำเนินการบันทึกและวิเคราะห์ข้อมูล และนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากส่วนต่างๆ มาสังเคราะห์รวมกัน โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการและแนวทางการองค์ความรู้ และการประยุกต์ใช้เป็นหลักการจัดการเรียนรู้พลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ดังนี้

1. สังเคราะห์ความรู้โดยจากการศึกษาเอกสารและข้อมูลเชิงประจักษ์การจัดการเรียนความเป็นพลเมือง และนำเสนอข้อมูลเชิงบรรยาย วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารเชิงเนื้อหา (Content analysis) เพื่อจัดกลุ่มข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง โดยทั่วไป แนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองโดยทั่วไป กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา และการเสริมสร้างจิตสำนึกและการเรียนรู้ตลอดชีวิตแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา
2. นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และข้อคิดเห็นเพิ่มเติม ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และนำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบข้อมูลเชิงบรรยาย

3. สังเคราะห์ผลการวิจัยเพื่อเป็นชุดความรู้ในการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัย การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ผู้วิจัยได้ศึกษาและดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนการวิจัย โดยมีผลการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

1. แนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา
2. กระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวทางพระพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาในสังคมไทย
3. การเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาของสถานศึกษาในสังคมไทย
4. การสังเคราะห์หลักพุทธธรรมในการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

จากการศึกษา การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ผลการศึกษาวិเคราะห์ ปรากฏดังนี้

4.1 แนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

4.1.1 แนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาจากนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา จากนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ข้อมูลทั้งการสัมภาษณ์และเอกสาร ปรากฏผลวิจัยดังนี้

พุทธทาสภิกขุ หรือ พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญฺโญ)

จากการศึกษาแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่าการศึกษาหรือการเรียนรู้ของมนุษย์ต้องเน้นการฝึกปฏิบัติภายในและความอิสระของจิตใจ โดยยึดถือแนวทางการพัฒนายกระดับคุณภาพชีวิตให้สมบูรณ์ครบถ้วน ตามระบบองค์รวมแห่งพุทธธรรมทั้ง 3 ด้าน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อนำไปสู่วิถีชีวิตที่สุขสงบเย็น ก้าวหน้า อย่างมีดุลยภาพและยั่งยืนทั้งส่วนตนและสังคม กล่าวคือ

ด้านศีล ให้ฝึกใช้ชีวิตที่สวบรมเย็นเรียบง่ายเป็นอิสระจากพันธนาการทางวัตถุส่วนเกินให้มากที่สุดให้ความสำคัญต่อการรักษาปฏิบัติตามระเบียบวินัยอันดีของชุมชนดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าเป็นประโยชน์ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นและตนเองโดยยึดถือแนวปฏิบัติศีลแปดเป็นบรรทัดฐานขั้นต่ำ

ด้านสมาธิ ให้การฝึกหัดพัฒนายกระดับความมีคุณภาพและประสิทธิภาพของจิต ทั้งทางด้านสติและสมาธิด้วยระบบอานาปานสติภาวนา โดยฝึกหัดปฏิบัติให้ทุกอิริยาบถของการดำรงชีวิต

ด้านปัญญา ให้นำหลักธรรมที่เป็นแก่นหลักของพุทธธรรมเป็นแนวทางและพื้นฐานความรู้ที่จะนำไปสู่การปฏิบัติ จนเกิดการพัฒนาปัญญาญาณ รู้เห็นแจ้งสภาวะตามความเป็นจริงของสังขารแห่งชีวิตและสรรพสิ่งทั้งหลายที่เกี่ยวข้อง

นอกจากนี้ ได้เสนอแนวทางการเรียนเรียนรู้เพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง พบว่า การไม่ยึดติดกับสรรพสิ่งทั้งหลาย การเข้าถึงหัวใจของพระพุทธศาสนาไม่หลงในอำนาจของวัตถุนิยมความเข้าใจในศาสนากับการศึกษา เน้นความมี “สติ” เพื่อให้คนเรารู้เท่าทันในสังขาร 3 และเพื่อให้เกิดผลดีทั้ง 3 ด้านในกายและใจ ได้แก่ ความดี ความเก่ง และความสุข สอดคล้องกับหลักการตามมรรคมีองค์ 8 หรือ หลักไตรสิกขา คือ ศีล ด้านความประพฤติ หรือ พฤติกรรมทางกาย วาจา, สมาธิการฝึกอบรมจิตใจหรือกระบวนการพัฒนาจิตใจ ยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นและปัญญา การฝึกอบรมปัญญา คือ ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสรรพสิ่งอย่างถูกต้องและเป็นจริง

ส่วนรูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้การเป็นพลเมือง พบว่า มุ่งเน้นการถ่ายทอดหลักธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นสำคัญการให้ความสำคัญทางการศึกษาแก่เยาวชน ประชาชน บุคคลทั่วไปทุกระดับ เน้นการปฏิบัติตามหลักอานาปานสติและหลักไตรสิกขาด้วยการปฏิบัติตนในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชนได้ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นสำคัญ นอกจากหลักไตรสิกขาแล้ว บุคคลธรรมดาควรได้อบรมปฏิบัติธรรมขั้นพื้นฐานที่จะนำไปสู่ความเป็นพลเมืองดี กล่าวคือ การปฏิบัติตามศีล 5

หลวงพ่ocha สุภโท หรือ พระโพธิญาณเถระ

จากการศึกษาแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า พลเมืองต้องฝึกตนทำตนให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมสมควรเสียก่อน แล้วจึงสอนคนอื่นที่หลัง เป็นอยู่ด้วยความเรียบง่าย ไกล่ชิดธรรมชาติ ไม่ฟุ้งเฟ้อหรือสะสม คงความเป็นพุทธ คือ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานอย่างแท้จริง เพื่อความงามแห่งจิตใจและปัญญาของตนและสังคม ด้วยการฝึกใจ เพราะการฝึกใจเป็นหลักสำคัญของพระพุทธศาสนา ผู้ที่ฝึกปฏิบัติทางจิต คือผู้ปฏิบัติธรรมในทางพุทธศาสนาโดยแท้ การฝึกใจของมนุษย์นั้นต้องฝึกให้สัมพันธ์กันกับศีล เพราะศีลเป็นพื้นฐานหรือรากฐานในการอบรมกาย วาจา จึงทำให้เกิดปัญญาได้ ศีลสะอาด กายสะอาด วาจาสะอาดและใจสะอาด ถือว่าเป็นฐานที่แข็งแกร่งของการเป็นพลเมือง ตามหลักไตรสิกขา

ส่วนรูปแบบของการส่งเสริมการเรียนรู้การเป็นพลเมืองดี พอสังเคราะห์ได้ว่า ท่านให้มุ่งเน้นกระบวนการการเรียนรู้ที่ให้โอกาสกับพุทธศาสนิกชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ด้วยการฝึกปฏิบัติ คือ “การฝึกใจ” เมื่อใจพร้อมก็เข้าวิถีแห่งการปฏิบัติธรรมเป็นการเติมเต็มความเป็นมนุษย์ใน 3 ด้าน คือ กาย วาจาและใจ ด้วยบุญกิริยาวัตถุ 3 คือ การให้การเสียสละการบริจาคโดยไม่คิดเอา กลับคืนรวมไปถึงการให้อภัยด้วย เป็นการแบ่งปันสิ่งของแก่บุคคลที่สมควรให้ 1 รักษาศีล คือ การสำรวมกาย วาจา 1 และการเจริญเมตตาภาวนา คือ การทำใจของตนเองให้ผ่องใสมีจิตใจรักใคร่ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข 1 หมั่นรักษาศีล เจริญเมตตาภาวนา ไม่ประมาทในการใช้ชีวิตที่เป็นปัจจัยให้คนดำเนินชีวิตด้วยความสุขตามอัฏฐภาพ จนถึงที่สุดของชีวิตไปสู่สุคติและมรรค ผล นิพพาน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

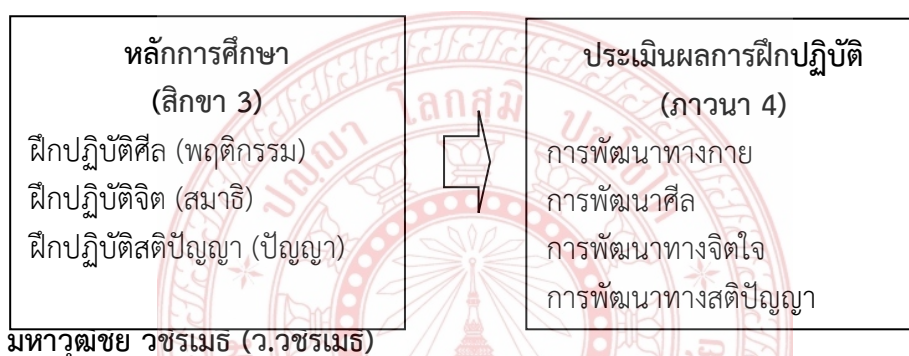
จากการศึกษาแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่าแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) จะให้ความสำคัญกับการศึกษา และสิ่งเป็นพื้นฐานในการสร้างเสริมเยาวชนของชาติให้เป็นคนดีได้ต้องมาจากการศึกษาที่มุ่งการพัฒนา ภาย วาจา ใจของเยาวชนเพื่อให้มีภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็ง และเป็นคนดีของสังคมในภาวะของการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เทคโนโลยีเข้ามาสู่ชีวิตประจำวัน ดังนั้น การศึกษาต้องฝึกปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นทั้ง 2 อย่าง คือ ความรู้ควบคู่ไปกับคุณธรรม หรือเรียกว่า วิชชาจรณสัมปนโน หมายถึง ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ คือเป็นผู้มีความรู้และมีความประพฤติดี ดังนั้น การศึกษา จึงต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาชีวิตให้ดำเนินไปตลอดจนกระทั่งบรรลุเป้าหมาย คือ อิสราภาพและสันติสุข การศึกษาจึงมีเป้าหมายคือการพัฒนาชีวิตให้จุดหมายอันสูงสุดในส่วนที่จะพึงได้ เมื่อการศึกษาคือการพัฒนาชีวิตเช่นนี้ การศึกษาจึงต้องมีบทบาทและหน้าที่สำคัญ หน้าที่สำคัญของการศึกษานี้เองที่หล่อหลอมชีวิตของมนุษย์ให้ประสบอิสรภาพและสันติสุขได้ จึงจะเรียกว่า เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ กล่าวคือ การมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา อยู่อย่างไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน อยู่อย่างประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ

นอกจากนี้ ยังพบว่า กระบวนการศึกษาตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ นั้นประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ส่วนที่เกิดจากภายใน กับส่วนที่เกิดจากภายนอก กล่าวคือ ส่วนที่หนึ่งเป็นส่วนที่เกิดจากภายนอก คือ การถ่ายทอดความรู้จากผู้อื่นที่เรียกว่าปรโตโฆสะ ได้แก่ ครูเป็นผู้ให้ความรู้โดยตรงและดำรงฐานะเป็นกัลยาณมิตร ผู้คอยแนะนำให้ผู้ได้รับการศึกษารู้จักวิถีทางแห่งการดำเนินที่ถูกต้องดีงาม กัลยาณมิตรหรือสัปทหายก รวมถึงสังคมและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ด้วย เช่น บิดามารดา หนังสือ ตลอดจนสื่อมวลชนต่าง ๆ ส่วนที่สองเป็นเกิดจากภายใน หรือโยนิโสมนสิการ คือ การศึกษาชีวิตและสรรพสิ่งโดยพิจารณาด้วยใจอันแยบคาย คิดอย่างถูกวิธีหรือคิดให้เป็น เพราะกระบวนการคิดแบบนี้ ย่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในบุคคลซึ่งทำให้จุดหมายของการศึกษาบรรลุวัตถุประสงค์ได้ ซึ่งการคิดแบบโยนิโสมนสิการ มี 2 ลักษณะ คือ 1) โยนิโสมนสิการประเภทพัฒนาปัญญาโดยตรง มุ่งให้เกิดความเข้าใจตามเป็นจริงตรงกับสภาวะแท้ ๆ เป็นโยนิโสมนสิการระดับสังคม และ 2) โยนิโสมนสิการประเภทสร้างเสริมคุณภาพจิต มุ่งปลูกเร้าให้เกิดคุณธรรมหรือกุศลธรรมต่างๆ เน้นการสกตหรือข่มตนหา

ส่วนองค์ประกอบของการจัดการศึกษา พระพรหมคุณาภรณ์(ประยูรธี ปยุตฺโต) เสนอว่าโรงเรียนและสังคมชุมชนนั้น ไม่ควรแยกออกไปจากกัน ซึ่งตัวเชื่อมที่สำคัญระหว่างโรงเรียนกับสังคมชุมชนตลอดถึงครอบครัวนั้น คือ จริยศึกษา และส่วนที่เกี่ยวกับหลักสูตรนั้น เพื่อให้การศึกษาเป็นการพัฒนาชีวิตให้มีความเจริญงอกงามทั้งในด้านพุทธิศึกษา จริยศึกษา และพลศึกษา การศึกษาจึงไม่ควรแยกออกไปจากวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ดังนั้น การจัดหลักสูตร จึงควรที่จะเน้นให้สอดคล้องกับข้อเท็จจริงแห่งการดำเนินชีวิต ไม่ใช่จะมองเพียงด้านใดด้านหนึ่ง ควรให้เป็นไปในลักษณะบูรณาการกับสาขาวิชาการอื่นๆ ให้มีการผสมผสานความรู้ต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดทั้งภายนอกและภายใน ที่สำคัญควรนำพุทธธรรมเข้ามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา เริ่มตั้งแต่หลักของขั้น 5 หลักปฏิบัติจสมุปปาท หลักไตรลักษณ์ มรรคมืองค์ 8 และอริยสัจ 4 หากพิจารณาหลักธรรมที่ท่านเสนอนั้น สรุปประมวลลงที่ข้อธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ก็คือ อริยสัจ 4 นั่นเอง เนื่องจากครอบคลุมทั้ง ส่วนที่เป็นพุทธิศึกษา จริยศึกษา และพลศึกษา หรือ พุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย

ส่วนการประเมินผลนั้น ควรพิจารณาผลสัมฤทธิ์ จากการจัดการศึกษา โดยการติดตาม ประเมินพัฒนาการทั้ง 4 ด้าน หรือที่เรียกว่า ภาวนา 4 คือ กายภาวนา ศิลภาวนา จิตภาวนา และ ปัญญาภาวนา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดนักการศึกษาทางตะวันตก พัฒนาการทางการศึกษาของบุคคล ไว้ 4 ด้าน คือ 1) พัฒนาการด้านร่างกาย 2) พัฒนาการด้านสังคม 3) พัฒนาการด้านอารมณ์ 4) พัฒนาการด้านปัญญา กล่าวคือ กายภาวนา เป็นการพัฒนาทางกาย ศิลภาวนา เป็นการพัฒนา พฤติกรรมที่แสดงออกต่อสภาพแวดล้อม จิตภาวนา เป็นการพัฒนาจิตใจ และปัญญาภาวนา เป็น การพัฒนาปัญญา

ดังนั้น จากแนวคิดการเรียนรู้ดังกล่าวของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) สามารถ สังเคราะห์เป็นรูปแบบการเรียนรู้ ตามหลักสิกขา 3 หรือไตรสิกขา และติดตามการพัฒนาของผู้เรียน ตามหลักของ ภาวนา 4 ดังนี้

จากการศึกษาและสัมภาษณ์ พระมหาวิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) พบว่า แนวคิดและ รูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา เริ่มต้นด้วยสร้างศรัทธา ด้วยหลัก ของทฤษฎีอัมมิกัตถะ หรือสังคหัตถุ 4 หรือหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข ประกอบด้วย

1. อุฏฐานสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร ประกอบอาชีพอันสุจริต
2. อารักขสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยการรักษา ค้ำครองเก็บโภคทรัพย์และผลงานที่ทำด้วย ความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน
3. กัลยาณมิตตตา คือ คบคนดีเป็นมิตร รู้จักเลือกคบบุคคลที่ประกอบด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา และเลือกถิ่นที่อาศัยที่เหมาะสมกับตน
4. สมชีวิตา คือ มีความเป็นอยู่เหมาะสม เลี้ยงชีวิตแต่พอดี ไม่ฝืดเคืองหรือไม่พุ่มเฟิย มีความประหยัดและรู้จักเก็บออม

นอกจากนี้ ยังพบว่า รูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ของพระ มหาวิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) นั้น ประกอบด้วย การศึกษา 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นปริยัต เป็นการศึกษาระรมวินัย คือ พุทธวจนะ ที่พระพุทธเจ้ากล่าวไว้ในพระไตรปิฎก เปรียบเหมือนกับการศึกษาทฤษฎีในบทเรียนที่จะต้องทำความเข้าใจให้เกิดความรู้จริงและนำไปใช้ได้ ด้วยตัวเอง การเรียนรู้สามารถกระทำได้ทั้งการศึกษาด้วยตนเองและการสดับตรับฟังจากท่าน ผู้ทรง ความรู้ก็ได้
2. ขั้นปฏิบัติ เป็นขั้นที่นำเอาความรู้ที่ได้เล่าเรียนมานั้นมาฝึกปฏิบัติ ถ้าตามหลักพุทธศาสนา จะใช้การฝึกอบรมตามหลักที่เรียกว่า ไตรสิกขา

3. **ขั้นปฏิบัติ** เป็นขั้นรับผลอันเกิดจากการปฏิบัติที่ถูกต้องและถูกทางมาใช้ดำเนินชีวิตประจำวัน ทางพุทธศาสนาเรียกว่า มรรคผล นิพพาน สามารถรู้แจ้งเห็นจริง ลดความโลภความโกรธ ความหลง

รูปแบบในการสร้างคนให้เป็นพลเมืองดีตามทัศนะของพระมหากษัตริย์ วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) ก็คือ การเรียนรู้ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงด้วยการเคารพตนเอง เคารพสถานที่ เคารพอาชีพ ไม่ยึดติดสรรพสิ่ง เพราะที่สุดของคนคือการเป็นคนธรรมดาที่มีความสุข เรียนรู้กับธรรมชาติ บูรณาการกับความเป็นอยู่ที่ “พอเพียง” เป็นการสร้างสุขขั้นพื้นฐานที่ยั่งยืนและเสริมสร้างการเป็นพลเมืองในสังคม

จากการศึกษาแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า มีแนวคิดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ดังนี้

1. ใช้แนวคิดการเรียนรู้ด้วยหลักของไตรสิกขา ประกอบด้วย
 - 1.1 การฝึกอบรมด้านระเบียบวินัยของผู้เรียน (ศีล)
 - 1.2 การฝึกอบรมด้านการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมทางจิตใจของผู้เรียน (สมาธิ)
 - 1.3 การฝึกอบรมทางด้านวิชาการ ความรู้ต่างๆ ของผู้เรียน (ปัญญา)
2. ใช้รูปแบบการเรียนรู้โดยยึดกระบวนการเรียนรู้ตามอริยสัจ 4 คือ
 - 2.1 ขั้นการศึกษาปัญหา (ขั้นทุกข์)
 - 2.2 ขั้นการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา (ขั้นสมุทัย)
 - 2.3 การเลือกแนวทางปฏิบัติเพื่อหาวิธีการแก้ปัญหา (ขั้นนิโรธ)
 - 2.4 การสรุปผลและกำหนดแนวทางปฏิบัติที่ดี (ขั้นมรรค)
3. ติดตามประเมินผลการศึกษาโดยพิจารณาจาก ภาวนา 4
 - 3.1 การพัฒนาทางกาย (กายภาวนา)
 - 3.2 การพัฒนาพฤติกรรม (ศีลภาวนา)
 - 3.3 การพัฒนาทางจิตใจ (จิตภาวนา)
 - 3.4 การพัฒนาทางสติปัญญา (ปัญญาภาวนา)

พระราชเชมมาร.ผศ.ดร. (ประยุทธ์ ภูริทัตโต)

จากการศึกษาและสัมภาษณ์ พบว่า แนวคิดและรูปแบบการจัดการศึกษามาจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและการจัดการศึกษาของประเทศเป็นสำคัญ ซึ่งมีหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ เป็นแม่บทในการขับเคลื่อนการจัดการศึกษาของประเทศทุกระดับและทุกช่วงชั้นในสถานศึกษาและได้พัฒนาให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งได้กำหนดให้การจัดการศึกษาตามหลักสูตรชัดเจนว่าต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทย ให้เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้คู่คุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมแห่งความเป็นคนไทยในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขและอีกประการหนึ่ง คือ แนวคิดที่มาจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ การพัฒนาจิตและเจริญปัญญา ตามหลักธรรมไตรสิกขา ที่พัฒนาตนและสำราจ

ตรวจสอบตนเอง ตามหลักไตรสิกขา ที่มีการศึกษาครบ 3 อย่างคือ ศีล สมาธิ และปัญญาพร้อมกันไปอย่างเหมาะสม นอกจากนี้ รูปแบบการจัดการศึกษาเน้นการปฏิบัติและการจัดกิจกรรมที่เสริมสร้างทักษะของความเป็นพลเมือง 3 ด้าน คือ ด้านกาย ด้านอารมณ์ ด้านสังคม สอดคล้องกับขั้นตอนการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ 3 ด้าน คือ ด้านความคิด (Cognitive Domain) ,ด้านอารมณ์ (Affective Domain) และด้านการปฏิบัติ (Psychomotor Domain) จึงถึงพร้อมด้วยความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ ส่งผลต่อความเป็นพลเมืองของประเทศที่ดีต่อไป

4.1.2 แนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาจากสถานศึกษา

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา จากสถานศึกษาซึ่งเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา โดยการประชุมกลุ่มย่อย(Focus group) ของผู้บริหาร ครู อาจารย์ ผลวิจัยพบว่า ทางโรงเรียนใช้แนวคิดพื้นฐานในการพัฒนาผู้เรียน 3 ประการ ดังนี้

- 1) การฝึกฝนอบรมทางด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริตทางกายวาจา และอาชีวะ เรียกว่า อธิศีลสิกขา
- 2) การฝึกฝนอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต เรียกว่า อธิจิตตสิกขา
- 3) การฝึกฝนอบรมทางปัญญา ให้เกิดความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ทำให้แก้ไขปัญหาไปตามแนวทางเหตุผล รู้เท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์ หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นในสิ่งต่างๆ ดับกิเลส ดับทุกข์ได้ เป็นอยู่ด้วยจิตใจอิสระ ผ่องใสเบิกบาน เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา

นอกจากนี้ ยังพบว่า โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา มีแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ดังนี้

- 1) แนวคิดการบริหารและการจัดการเรียนรู้ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และจัดการเรียนการสอนที่เป็นจุดเน้นหรือรายวิชาเพิ่มเติม เป็นวิชาธรรม – บาลี

- 2) รูปแบบในการบริหารและจัดการเรียนรู้ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จัดการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมโดยทางธรรมเรียนบาลีและนักธรรม

(1) การจัดการเรียนการสอนทางโลก มีการจัดการเรียนการสอนวิชาตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่มสาระ เช่นเดียวกับโรงเรียนสามัญทั่วไป โดยได้ดำเนินการตามมาตรฐานของมหาเถรสมาคม และของกระทรวงศึกษาธิการ และจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนตามที่กำหนดในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และตามระเบียบของคณะสงฆ์หรือที่มหาเถรสมาคมกำหนด

- (2) จัดการเรียนการสอนในรายวิชาเพิ่มหรือที่จุดเน้นของสถานศึกษา เป็นวิชาธรรมและบาลี รวมถึงส่งเสริมให้นักเรียนได้ศึกษาในวิชาชีพร่างๆ

3) แนวคิดการเสริมสร้างการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เน้นในเรื่องของศีลธรรมและข้อปฏิบัติของพระพุทธศาสนา เราเรียนเพื่อเป็นคนดี เป็นผู้ที่มีระเบียบ วินัย ความประพฤติเรียบร้อย เพื่อเป็นตัวอย่างแก่สาธุชนทั่วไป นั่นคือ ให้มีความเป็นระเบียบวินัยที่ดี มีความประพฤติเรียบร้อยและเป็นที่ศรัทธาแก่ประชาชน ตลอดจน โรงเรียนได้มีการจัดกิจกรรมจิตสาธารณะเพื่อชุมชน และสังคมโดยเข้าไปร่วมทำกิจกรรมกับชุมชนและสังคม โดยเฉพาะศีล 10 และเสขียวัตร ดังนี้

ศีล 10

เป็นสิกขาบทหรือข้อปฏิบัติสำหรับสามเณร ซึ่งสอดคล้องกับการจัดการเรียนการสอนที่เป็นจุดเน้นของโรงเรียน เพื่อต้องการพัฒนาคุณภาพสามเณร ประกอบด้วย

- (1) เว้นจากทำลายชีวิต
- (2) เว้นจากถือเอาของที่เขามิได้ให้
- (3) เว้นจากประพฤตินิดพรหมจรรย์ คือ เว้นจากร่วมประเวณี
- (4) เว้นจากพูดเท็จ
- (5) เว้นจากของเมา คือ สุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท
- (6) เว้นจากบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือ เวลาตั้งแต่เที่ยงขึ้นไปจนถึงขึ้นเช้าวันใหม่
- (7) เว้นจากการพ้อนรำขับร้อง ประโคมดนตรี
- (8) เว้นจากการประดับร่างกายด้วยดอกไม้ของหอม เครื่องประดับ เครื่องทา เครื่องย้อม
- (9) เว้นจากการนั่งนอนเหนือเตียงตั้ง ที่เท้าสูงเกิน ภายในมีนุ่นหรือสำลี
- (10) เว้นจากการรับทองและเงิน

เสขียวัตร

เป็นวัตรปฏิบัติที่ภิกษุและสามเณร จะต้องศึกษาธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทที่พึงฝึกฝนปฏิบัติ เป็นพุทธบัญญัติที่ได้เตือนสติให้ภิกษุ สามเณรพึงสำรวม กาย วาจา ใจ เมื่อเข้าไปอยู่ในที่ชุมชนหรือในละแวกบ้านของผู้อื่น เพื่อยังให้เกิดความเลื่อมใสของบุคคลในชุมชนนั้นๆ จะได้มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา สำหรับโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา นั้นถือว่าเป็นหลักธรรมสำคัญในการฝึกอบรมผู้เรียนในสถานศึกษา เพราะเปรียบเสมือนการฝึกอบรมให้ผู้เรียนในสถานศึกษาเป็นพลเมืองที่ดีของสังคมตามแนวทางพระพุทธศาสนา หลักเสขียวัตรนั้นมีข้อปฏิบัติทั้งหมด อยู่ 75 ประการ โดยสรุปแบ่งเป็น 4 หมวด ประกอบด้วย

หมวดที่ 1 ว่าด้วยกิริยามารยาทที่ควรประพฤติในเวลาเข้าไปในหมู่บ้าน เริ่มตั้งแต่การนุ่งห่ม การสำรวม ระวังอิริยาบถ การพูดคุย ให้อยู่ในอาการที่เหมาะสม

หมวดที่ 2 ว่าด้วยกิริยามารยาทที่ควรประพฤติในการรับบิณฑบาต และการฉันภัตตาหาร

หมวดที่ 3 ว่าด้วยกิริยามารยาทในการแสดงธรรมแก่ผู้อื่น

หมวดที่ 4 ว่าด้วยกิจกรรมารยาทในการถ่ายทอดสาระ ปัสสาวะ

4) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ของโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

จากการศึกษา พบว่า ควรส่งเสริมให้เรียนรู้และเน้นปฏิบัติในเรื่องศีลให้มาก ซึ่งถือเป็นแนวทางในการเสริมสร้างพฤติกรรมที่เหมาะสมและสอดคล้องกับพระธรรมวินัยของสงฆ์ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนโครงการศาสนาทายาทตนแบบอย่างต่อเนื่อง

ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการเสริมสร้างการเป็นพลเมืองและศาสนาทายาทที่ดีตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผลการศึกษามีปรากฏดังนี้

- 1) ผู้เรียนยังไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้ในหลักธรรม เนื่องจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาซับซ้อนทำให้ผู้เรียนซึ่งเป็นสามเณรยากที่จะทำความเข้าใจได้ง่าย
- 2) ผู้เรียนมีพื้นฐานที่แตกต่างกันทำให้ต้องใช้เวลาในการปรับตัวค่อนข้างนาน
- 3) สื่อเทคโนโลยีที่เป็นสื่อสังคม (Social Network) เป็นสื่อชั้นนำให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมที่ไม่สอดคล้องกับพระธรรมวินัยเท่าที่ควร

4.2 กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาของสถานศึกษาในสังคมไทย

จากการศึกษากระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา จึงนำเสนอผู้บริหาร ครู อาจารย์ กลุ่มโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา โดยการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) และการสัมภาษณ์ (interview) ผู้บริหาร ครู อาจารย์ กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ผลการศึกษาปรากฏ

4.2.1 ผลการสังเคราะห์แนวคิดและรูปแบบการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง และกระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยดังปรากฏในตารางที่ 1 แสดงกระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

ตารางที่ 3 แสดงกระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

ลักษณะพลเมือง	หลักธรรม	กิจกรรมการสร้างจิตสำนึก
มีคารวะธรรม 1. เคารพในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ 1.1 แสดงออกโดยการร่วมกิจกรรมต่างๆ เพื่อความมั่นคงและสงบสุขของคนในชาติ	1. คารวะหรือเคารพ 6 (ความนับถือ ยกย่องเชิดชู และระลึกถึงหรืออนุสติ) 1.1 เคารพในพระศาสดา 1.2 เคารพในพระธรรม 1.3 เคารพในพระสงฆ์	ลักษณะที่กิจกรรมที่จัดให้ผู้เรียน 1. กิจกรรม “วันศีล วันธรรม” จัดให้ผู้เรียนได้รักษาศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 และปฏิบัติธรรมทุกวันพระ

<p>1.2 ปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา โดยไม่ละเว้นการฝึกจิตหรือสมาธิ</p> <p>1.3 แสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะเป็นศูนย์รวมจิตใจและบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎร</p> <p>2. เคารพในความเป็นมนุษย์</p> <p>2.1 ทางกาย เช่น แสดงออกต่อบุคคล ด้วยการไม่ฆ่าไม่เบียดเบียน และแสดงความเคารพตามลำดับอายุอย่างเหมาะสมกับกาลเทศะ</p> <p>2.2 ทางวาจา เช่น แสดงออกทางวาจา ด้วยการไม่พูดปด ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดหยาบคาย และไม่พูดเพ้อเจ้อ</p> <p>2.3 สิทธิและหน้าที่ เช่น ไม่ล่วงละเมิดและยอมรับในความเป็นเจ้าของของแต่ละบุคคล ทรัพย์สิน และความคิดเห็นของบุคคล ทั้งทางกายและวาจา</p> <p>2.4 ระเบียบสังคม เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และกฎหมาย</p>	<p>1.4 เคารพในการศึกษา</p> <p>1.5 เคารพในความไม่ประมาท</p> <p>1.6 เคารพในปฏิสันถารหรือปฏิบัติต่อบุคคล</p> <p>2.เบญจศีล-เบญจธรรม</p> <p>2.1 เว้นจากการฆ่าและเบียดเบียนผู้อื่น – แต่ให้มีความรักและปรารถนาดีต่อผู้อื่น (เมตตา-กรุณา)</p> <p>2.2 เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ – แต่ให้เลี้ยงอาชีพสุจริต ไม่คดโกง (สัมมาอาชีพ)</p> <p>2.3 เว้นจากการประพฤติผิดในกาม – แต่ให้รู้จักสำรวมระวังในกามคุณทั้งหลาย และให้พอใจในคนรักของตนเอง (กามสังวร)</p> <p>2.4 เว้นจากพูดไม่จริง ส่อเสียด คำหยาบ เพ้อเจ้อ – แต่ให้มีความซื่อสัตย์จริงใจ พูดจริงทำจริง (สัจจะ)</p> <p>2.5 เว้นจากการดื่มและเสพของมีเมาทั้งปวง – แต่ให้ไม่ประมาท โดยระลึกได้และรู้ตัวเสมอ (สติสัมปชัญญะ)</p>	<p>2. กิจกรรม “นักเรียนดีศรีโรงเรียน” โดยติดตามประเมินพฤติกรรมที่แสดงตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ มีรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ เป็นต้น ในกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง</p> <p>3. กิจกรรม “วัฒนธรรมของชาติ” ให้นักเรียนดำเนินการจัดกิจกรรมในวันสำคัญของชาติ และวันสำคัญทางศาสนา โดยโรงเรียนสนับสนุนสถานที่และงบประมาณ</p>
---	---	---

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลักษณะพลเมือง	หลักธรรม	กิจกรรมการสร้างจิตสำนึก
<p>มีสามัคคีธรรม</p> <p>1. ร่วมมือกันทำงาน ไม่เอาเปรียบผู้อื่น</p> <p>2. รับผิดชอบต่อหน้าที่ ทั้งส่วนตนและส่วนรวม</p> <p>3. เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของหมู่คณะ และสังคม และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน</p> <p>4. เสียสละความสุขส่วนตนหรือหมู่คณะเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมและประเทศชาติ</p> <p>5. หลีกเลียงความขัดแย้ง มีความอดทน อดกลั้น</p>	<p>อปรีหานิยธรรม 7</p> <p>สำหรับภิกษุ สามเณร</p> <p>(1) หมั่นประชุมกันเนืองๆ</p> <p>(2) ประชุมหรือเลิกประชุมและทำกิจของส่วนรวมอย่างพร้อมเพรียงกัน</p> <p>(3) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติ ไม่ถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว ยึดถือปฏิบัติตามหลักธรรมที่บัญญัติไว้</p> <p>(4) เคารพนับถือเชื่อฟังและให้เกียรติแก่ผู้เป็นประธาน ผู้บริหารหมู่คณะ และปฏิบัติตามหลักธรรมที่บัญญัติไว้</p> <p>(5) ไม่ลุแก่อำนาจแก่ความอยากที่</p>	<p>ลักษณะที่กิจกรรมที่จัดให้ผู้เรียน</p> <p>1. จัดกิจกรรม “รู้จักสามัคคี” ให้นักเรียนเสนอกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ อย่างน้อยภาคเรียนละ 1 ครั้ง โดยเน้นกิจกรรมกลุ่ม</p> <p>2. กิจกรรมการเรียนการสอนแบบ “ร่วมเรียนร่วมใจ” เน้นการประเมินพฤติกรรมกระบวนการกลุ่ม ในกิจกรรมการเรียนการสอน โดยยึดหลักอปริหานิยธรรม เป็นเกณฑ์ในการประเมิน</p>

<p>ตารางที่ 3 (ต่อ)</p>	<p>เกิดขึ้น คือไม่ตกอยู่ในอำนาจของ ตัดทอน</p> <p>(6) ยินดีในความสงบ สันโดษ หมายถึงการยินดีในการอยู่ป่า</p> <p>(7) ตั้งใจอยู่เสมอว่าพระภิกษุ สามเณรผู้มีศีลที่ยังไม่มาสู่ที่พักขอให้ มา ที่มาแล้วขอให้อยู่ผาสุก</p> <p><u>สำหรับผู้บริหารหรือบุคคลทั่วไป</u></p> <p>(1) หมั่นประชุมเป็นเนืองนิตย์</p> <p>(2) พร้อมเพรียงในการประชุม มาประชุม เลิกประชุม และทำภารกิจ อื่นๆ ให้พร้อมกัน</p> <p>(3) ไม่บัญญัติสิ่งใหม่ๆ ตามอำเภอใจ โดยผิดหลักการเดิมที่หมู่คณะวางไว้</p> <p>(4) เคารพนับถือผู้มีอาวุโส และรับฟัง คำแนะนำจากท่าน</p> <p>(5) ไม่ข่มเหงหรือล่วงเกินสตรี</p> <p>(6) เคารพสักการะปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ และรูปเคารพต่างๆ</p> <p>(7) ให้ความคุ้มครองพระสงฆ์ผู้ทรง ศีลและนักบวชอื่นๆ ให้อยู่ในชุมชน อย่างปลอดภัย</p>	
<p>มีปัญญาธรรม</p> <p>1. การไม่ยึดติดในอำนาจ ตำแหน่ง และการถือความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่</p> <p>2. ใช้เหตุผลในการตัดสินปัญหา</p> <p>3. ใช้สติในการวิเคราะห์สถานการณ์ ต่างๆ</p> <p>4. วิเคราะห์และประมวลข่าวสาร ข้อมูลด้วยความรอบคอบ และสังเคราะห์ส่วนที่เป็นสาระประโยชน์</p> <p>5. พิจารณาเหตุผลด้วยใจเป็นกลาง และไม่หลงผิด</p>	<p>1. อริยสัจ 4</p> <p>1.1 ศึกษาปัญหา (ทุกข์)</p> <p>1.2 วิเคราะห์สาเหตุ (สมุทัย)</p> <p>1.3 เลือกแนวทางแก้ปัญหาที่ดีที่สุด (นิโรธ)</p> <p>1.4 ปฏิบัติตามทางเลือกและสรุปผล (มรรค)</p> <p>2. อคติ 4</p> <p>2.1 ไม่ลำเอียงเพราะความชอบพอกัน (ฉันทาคติ)</p> <p>2.2 ไม่ลำเอียงเพราะความโกรธหรือชิงชัง (โทสาคติ)</p> <p>2.3 ไม่ลำเอียงเพราะหลงหรือความไม่เข้าใจหรือไม่รู้จักจริง (โมหาคติ)</p> <p>4. ไม่ลำเอียงเพราะความเกรงกลัวภัยหรืออิทธิพลอื่นๆ (ภยาคติ)</p>	<p><u>ลักษณะที่กิจกรรมที่จัดให้ผู้เรียน</u></p> <p>1. กิจกรรม “รู้ข่าวรู้เรา” ให้นักเรียนวิเคราะห์ข่าวจากสื่อต่างๆ ตามที่สนใจ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ข่าวตามกระบวนการ อริยสัจ 4 เพื่อนำเสนอด้วยการเล่าข่าวทุกวันก่อนมีกิจกรรมการเรียนการสอน</p> <p>2. กิจกรรม “ปัญหาแก้ด้วยปัญญา” ให้นักเรียนฝึกแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยใช้กระบวนการสืบสวนสอบสวนด้วยอริยสัจ 4 และตัดสินปัญหาด้วยหลัก อคติ 4</p>

จากตารางที่ 3 แสดงถึงผลการสังเคราะห์ลักษณะของพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา และหลักธรรมที่ควรนำมาพัฒนาให้เกิดความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา รวมถึงกิจกรรมในการพัฒนาให้เกิดคุณลักษณะความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

4.2.2 ผลการศึกษากระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

จากการเสนอกระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ต่อสถานศึกษา ที่เป็นตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งประกอบด้วยผู้บริหาร ครู อาจารย์ กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ผลการวิจัยปรากฏดังนี้

2.2.1 ความมีศีลธรรม

ลักษณะพลเมืองที่เกี่ยวกับ 1) เคารพในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และ 2) เคารพในความเป็นมนุษย์ คุณลักษณะความเป็นพลเมืองทั้ง 2 ข้อนี้มีความสอดคล้อง กับหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียน และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ด้านคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ส่วนหลักธรรมที่นำมาพัฒนาด้านนี้ ควรเพิ่มหลักของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เนื่องจากเป็นหลักของการศึกษาพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะกิจกรรมใดๆ จะขาดไม่ได้ นอกจากนี้ ยังเสนอให้มีหลักของ นาคณธรรม 10 ประการ อีกด้วย ซึ่งประกอบด้วย สีล (ความประพฤติที่ตรง รักษาระเบียบวินัย) พุทฺสจฺจ (เป็นผู้ใฝ่เรียนรู้ และเข้าใจอย่างลึกซึ้ง) กลฺยาณมิตฺตตา (คบคนดี มีที่ปรึกษา และแนะนำสั่งสอนที่ดี) โสวจฺสสตา (ว่าง่ายสอนงาน รับฟังเหตุผล) กิรณียะสุ ทุกขตา (ความเอาใจใส่ในกิจการงานต่างๆ ของเพื่อนร่วมหมู่ร่วมคณะ รู้จักใคร่ครวญไตร่ตรอง จัดระเบียบงานให้เรียบร้อย) ฌมมกามตา (เป็นผู้ใฝ่ธรรม ใฝ่เรียนรู้ ยินดีในธรรมวินัย) วิริยารมฺภ (มีความขยันหมั่นเพียร ละชั่ว ประคบแต่กรรมดี) สนฺตฺถุญฺญี (สันโดษ คือ พอใจในสิ่งที่มี ยินดีในสิ่งที่ได้มาด้วยความเพียรพยายามอันชอบธรรม) สติ (มีความระลึกถึงกำหนดจดจำ ด้วยความไม่ประมาท) ปญญา (ความรู้รอบรู้เหตุรู้ผล รู้จักคิดพิจารณา เข้าใจความเป็นจริงของสรรพสิ่ง)

สำหรับกิจกรรม “วันศีล วันธรรม” นั้น ทางโรงเรียนยังไม่สามารถดำเนินการได้ เนื่องจากในวันพระนั้น เป็นวันหยุดของนักเรียน ซึ่งนักเรียนอาจมีกิจกรรมทางวัดของตนเอง แต่เห็นด้วยหากนำไปใช้ในโรงเรียนสามัญทั่วไป ส่วนกิจกรรมอื่นเห็นด้วยจะเสนอให้คณะครูดำเนินการตามความเหมาะสม

2.2.2 ความมีสามัคคีธรรม

ลักษณะพลเมืองในข้อนี้ ผู้บริหาร ครู อาจารย์ กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา มีความเห็นด้วยกับหลักธรรมที่นำเสนอ โดยขอให้มีการเพิ่มหลัก สปัปฺริยธรรม 7 ด้วย เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติของคนดีในการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งประกอบด้วย ฌมมญฺยุตา (ความเป็นผู้รู้จักเหตุ) อตฺถญฺยุตา (ความเป็นผู้รู้จักผล) อตฺตญฺยุตา (ความเป็นผู้รู้จักตน) มตฺตญฺยุตา (ความเป็นผู้รู้จักประมาณ) กาลญฺยุตา (ความเป็นผู้รู้จักเวลา) ปรีสญฺยุตา (ความเป็นผู้รู้จักชุมชน) และ บุคฺคญฺยุตา (ความเป็นผู้รู้จักบุคคล) เพื่อเป็นหลักธรรมที่กระตุ้นเตือนให้บุคคลได้ปฏิบัติตนต่อหมู่คณะและช่วยเสริมสร้างหมู่คณะให้มีความสุขสงบได้ดี

ส่วนกิจกรรมการสร้างจิตสำนึกนั้น ผู้บริหาร ครู อาจารย์ กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา กล่าวว่า กิจกรรมร่วมเรียนร่วมใจนั้น ทางโรงเรียนได้จัดให้มีในกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และติดตามประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์อย่างสม่ำเสมอ ส่วนกิจกรรม “รู้จักสามัคคี” นั้น ก็มีความสอดคล้องกับกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนของโรงเรียน แต่โรงเรียนอาจไม่ได้ให้นักเรียนดำเนินการทุกภาคเรียน

2.2.3 ความมีปัญญาธรรม

ลักษณะพลเมืองในข้อนี้ ผู้บริหาร ครู อาจารย์ กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา มีความเห็นด้วยกับการนำหลักธรรม อริยสัจ 4 และ อคติ 4 มาพัฒนาผู้เรียน แต่ควรเพิ่มหลักธรรม คือ หิริ โอตตัมปะ เพื่อเป็นการปลูกฝังความละอายใจที่จะประพฤติปฏิบัติในความชั่วทั้งปวง และมีความเกรงกลัวไม่กล้าในการทำชั่ว นอกจากนี้ ยังมีหลักของ พรหมวิหาร 4 ที่จะเสริมสร้างให้นักเรียนได้รู้จักรักและปรารถนาดีต่อคนอื่น รู้จักแสดงความยินดีกับคนอื่นที่เขาประสบความสำเร็จ เพื่อไม่เกิดความอิจฉาริษยากัน และรู้จักวางใจเป็นกลางไม่ตีใจจนเกินเหตุยามที่ประสบผลสำเร็จเพราะจะนำไปสู่ความประมาทในชีวิตได้ และเสียใจจนเกินไป ในกรณีที่ตนเองไม่สามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้ด้วยความจำเป็น

ส่วนกิจกรรมการสร้างจิตสำนึกนั้น เห็นว่าเป็นกิจกรรมที่น่าสนใจ หากนำมาปฏิบัติอย่างต่อเนื่องสามารถสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาได้ และยังเสริมสร้างกิจกรรมการเรียนของผู้เรียนได้อีกด้วย

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังพบว่า โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา มีการจัดการเรียนรู้ที่มีการสร้างความเป็นพลเมืองของไทย โดยยึดหลักหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ในสาระการเรียนรู้ที่ 1 ว่าด้วย ศาสนา ศิลธรรม จริยธรรม สาระการเรียนรู้ที่ 2 หน้าทีพลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม นอกจากนี้ ยังมุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียนให้เป็นศาสนทายาทและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพราะมีความเชื่อว่า การจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ กล่าวคือ 1) เป็นศาสนทายาทที่ดี 2) รักชาติศาสน์กษัตริย์ 3) ซื่อสัตย์สุจริต 4) มีวินัย 5) ใฝ่เรียนรู้ 6) อยู่อย่างเพียงพอ 7) มุ่งมั่นในการทำงาน 8) รักความเป็นไทย 9) มีจิตสาธารณะ ทั้งหมดนี้จะสามารถทำให้ผู้เรียนเป็นพลเมืองที่ดีของชาติได้ ส่วนกระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาโดยตรงนั้นไม่มีความชัดเจน ซึ่งผู้บริหาร ครู อาจารย์ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ให้ความเห็นดังนี้

1. สถานศึกษาทุกระดับยังขาดการเอาใจใส่ในการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา
2. ขาดการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแก้ปัญหาอย่างแท้จริง
3. ปัจจุบันสถานศึกษาที่ต้นแบบในการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาใช้ประกอบในกิจกรรมการเรียนการสอนยังมีน้อยเกินไป โดยเฉพาะโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญ

ศึกษาเมื่อเทียบกับโรงเรียนสามัญทั่วไป อีกทั้งกลุ่มโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ก็ยังรับนักเรียนเฉพาะกลุ่มเฉพาะภิกษุ สามเณรเท่านั้น

4. กิจกรรมสร้างจิตสำนึกโดยการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาใช้ในสถานศึกษา และครอบครัวยังคงที่และน้อยเกินไป เมื่อเปรียบเทียบกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว ทำให้พลเมืองของประเทศตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของวัตถุและข้อมูลข่าวสาร กลายเป็นสังคมบริโภคนิยม

4.3 การเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาของสถานศึกษาในสังคมไทย

จากการศึกษาการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ของตัวอย่างที่เป็นโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่จัดในรูปแบบของโครงการหรือกิจกรรมเป็นการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งกิจกรรมหรือโครงการส่วนใหญ่ ทางโรงเรียนเป็นผู้จัดให้กับนักเรียน ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

ตารางที่ 4 แสดงกิจกรรมเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ของโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

เสริมสร้างควมมีคารวธรรม	เสริมสร้างควมมีสามัคคีธรรม	เสริมสร้างปัญญาธรรม
<p>1.โครงการวันสำคัญทางศาสนา วัตถุประสงค์</p> <p>(1) เพื่อให้เด็กนักเรียนได้มีความรู้ และเข้าร่วมกิจกรรมจากการปฏิบัติจริง และเล็งเห็นความสำคัญ</p> <p>(2) เพื่อส่งเสริมและเป็นการอนุรักษ์ วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของไทย และท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป</p> <p>(3) เพื่อสนับสนุนการมีส่วนร่วมของ ชุมชนและเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน</p> <p>(4) เพื่อให้เด็กนักเรียนได้เรียนรู้และ เกิดความภาคภูมิใจในความเป็นไทย และท้องถิ่น</p> <p>2. โครงการป้องกันและแก้ไขสิ่ง เสพติดในโรงเรียน วัตถุประสงค์</p> <p>(1) เพื่อให้ให้นักเรียนเข้าใจถึงโทษภัย ของยาเสพติด แต่ละชนิด</p>	<p>1.โครงการส่งเสริมระเบียบวินัย คุณธรรม จริยธรรมนักเรียน วัตถุประสงค์</p> <p>(1) เพื่อส่งเสริมระเบียบวินัยของ นักเรียน</p> <p>(2) เพื่อให้ให้นักเรียนตระหนักใน คุณธรรม จริยธรรม</p> <p>(3) เพื่อให้ให้นักเรียนรู้จักรับผิดชอบในหน้าที่ มีความจงรักภักดีต่อสถาบัน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และ ยึดมั่นในวัฒนธรรมไทย</p> <p>(4) เพื่อส่งเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองของโลก</p> <p>2. โครงการสร้างขวัญและกำลังใจ วัตถุประสงค์</p> <p>(1) เพื่อเสริมสร้างขวัญและกำลังใจ ในการปฏิบัติหน้าที่</p> <p>(2) เพื่อให้คณะครูมีความสามัคคีใน หมู่คณะและพบปะสังสรรค์</p>	<p>1. โครงการทัศนศึกษา วัตถุประสงค์</p> <p>(1) เพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษา เรียนรู้ และ รับประสบการณ์ตรงจากวิทยากรและ สถานที่จริง</p> <p>(2) เพื่อให้ผู้เรียนเกิดทักษะ กระบวนการเรียนรู้อย่างกว้างขวาง และหลากหลายจะนำไปสู่ความเป็นพลเมืองที่ดีในสังคม</p> <p>2. โครงการอาหารกลางวัน</p> <p>(1) เพื่อให้ให้นักเรียนได้รับประทานอาหารที่เป็นประโยชน์และมีคุณค่าทางโภชนาการ</p> <p>(2) เพื่อให้ให้นักเรียนได้เอา ประสบการณ์ที่ได้รับเรื่อง โภชนาการไปใช้ในชีวิตประจำวัน</p> <p>(3) เพื่อเป็นการส่งเสริมให้นักเรียน มีระเบียบวินัยและมารยาทในการ รับประทานอาหาร</p> <p>(4) เพื่อให้ให้นักเรียนได้ดื่มน้ำที่สะอาด</p>

<p>(2) เพื่อเป็นตัวอย่างสำหรับแนวทางที่ทำให้นักเรียนห่างไกลยาเสพติด นักเรียนที่ไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด มีสุขภาพแข็งแรง และมีจิตใจร่าเริงแจ่มใส</p> <p>(3) เพื่อลดปัญหาสังคมที่อาจจะเกี่ยวข้องกับสิ่งเสพติด ต่อกลุ่มเป้าหมายคือ นักเรียน เยาวชน และวัยรุ่น</p> <p>3. โครงการปฏิบัติธรรม วัตถุประสงค์</p> <p>(1) เพื่อให้ผู้เรียนได้นำความรู้ที่ได้อ่านมาไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน</p> <p>(2) เพื่อให้มีทักษะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รักการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เกิดมีความกระตือรือร้น สนใจการเรียนรู้จากหลักธรรมของพระพุทธศาสนา</p> <p>(3) เพื่อให้ผู้เรียนสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ผู้เรียนมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับครู เพื่อน และบุคคลทั่วไป สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขและมีจิตใจโอบอ้อมอารี</p> <p>(4) เพื่อให้รู้จักทางสำรวมกายวาจาใจ</p>	<p>3. โครงการส่งเสริมประชาธิปไตย วัตถุประสงค์</p> <p>(1) เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจในหลักการปกครองแบบประชาธิปไตย</p> <p>(2) เพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสฝึกประสบการณ์ในการเลือกตั้ง</p> <p>(3) เพื่อให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการคิด ทำและแก้ไขปัญหาของโรงเรียน</p> <p>(4) เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องตามกฎหมายและเผยแพร่ต่อชุมชน</p>	<p>(5) เพื่อให้ให้นักเรียนมีสุขภาพพลานามัยสมบูรณ์แข็งแรงมีน้ำหนักส่วนสูงตามเกณฑ์</p>
--	--	--

ตารางที่ 4 (ต่อ)

เสริมสร้างคุณธรรม	เสริมสร้างสามัคคีธรรม	เสริมสร้างปัญญาธรรม
<p>4. วัตถุประสงค์</p> <p>(1) เพื่อให้นักเรียนได้แสดงความสามารถพิเศษด้านศิลปะไทยโบราณ</p> <p>(2) เพื่อให้นักเรียนรู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์</p>	<p>4 โครงการประชุมผู้ปกครองนักเรียน วัตถุประสงค์</p> <p>(1) เพื่อแจ้งนโยบายระเบียบข้อบังคับให้กับผู้ปกครองนักเรียน</p>	-

<p>(3) เพื่อให้มีความรู้นำไปประกอบอาชีพช่างศิลป์ไทยโบราณได้</p> <p>5.โครงการออมทรัพย์ <u>วัตถุประสงค์</u></p> <p>(1) เพื่อให้นักเรียนมีนิสัยรักการออมทรัพย์</p> <p>(2) เพื่อให้นักเรียนรู้จักคุณค่าของการประหยัดเก็บออม</p> <p>(3) เพื่อให้นักเรียนได้เก็บเงินไว้ใช้ในเวลาจำเป็น</p> <p>6. โครงการศึกษาแหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่น <u>วัตถุประสงค์</u></p> <p>(1) ให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างสร้างสรรค์ มีสื่อการเรียนการสอนที่เหมาะสมและเอื้อต่อการเรียนรู้</p> <p>(2) เพื่อให้นักเรียนมีประสบการณ์ตรงนอกเหนือจากแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน</p> <p>(3) เพื่อให้นักเรียนรักและภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง</p>	<p>(2) เพื่อให้ผู้ปกครองนักเรียนและคณะครูได้แลกเปลี่ยนปรึกษาหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน</p> <p>-</p>	
--	--	--

จากตารางที่ 4 แสดงถึงกิจกรรมที่เสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองไทยตามแนวพระพุทธศาสนา โดยสังเคราะห์เข้ากับลักษณะของพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

นอกจากกิจกรรมการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง ที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ได้จัดขึ้นเสริมสร้างให้กับนักเรียน ผู้ปกครอง และบุคลากรของโรงเรียนแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่า ในแต่ละโครงการหรือกิจกรรมนั้น ได้นำหลักพุทธธรรมมาเป็นหลักในการจัดกิจกรรมอีกด้วย ผลปรากฏในตารางที่ 3 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5 แสดงหลักพุทธธรรมที่ใช้ในการจัดกิจกรรมเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

โครงการ/กิจกรรมเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง	หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการเสริมสร้าง
--	-----------------------------------

<p>ความมีคารวะธรรม</p> <p>1.โครงการวันสำคัญทางศาสนา</p> <p>วัตถุประสงค์</p> <p>(1) เพื่อให้เด็กนักเรียนได้มีความรู้และเข้าร่วมกิจกรรมจากการปฏิบัติจริง และเล็งเห็นความสำคัญ</p> <p>(2) เพื่อส่งเสริมและเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของไทยและท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป</p> <p>(3) เพื่อสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนและเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน</p> <p>(4) เพื่อให้เด็กนักเรียนได้เรียนรู้และเกิดความภาคภูมิใจในความเป็นไทยและท้องถิ่น</p>	<p>“จักร 4” เป็นหลักธรรมสำหรับนำไปใช้ชีวิตไปสู่ความเจริญ ประกอบด้วย</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ปฏิรูปเทสวาสะ การอยู่ในถิ่นหรือสิ่งแวดล้อมที่ดี 2. สัมปยุตฺตสังเสวะ คบหาสมาคมกับผู้มีคุณธรรม 3. อุตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ในฐานะที่ถูกต้องเหมาะสม มีจิตมุ่งไปสู่เป้าหมายที่ถูกต้อง 4. ปุพเพกตปุณญตา เป็นผู้ทำแต่ความดีมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความเป็นพลเมืองดีของชาติ
<p>2. โครงการป้องกันและแก้ไขสิ่งเสพติดในโรงเรียน</p> <p>วัตถุประสงค์</p> <p>(1) เพื่อให้ให้นักเรียนเข้าใจถึงโทษภัย ของยาเสพติด แต่ละชนิด</p> <p>(2) เพื่อเป็นตัวอย่างสำหรับแนวทางที่ทำให้นักเรียนห่างไกลยาเสพติด นักเรียนที่ไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด มีสุขภาพแข็งแรง และมีจิตใจร่าเริงแจ่มใส</p> <p>(3) เพื่อลดปัญหาสังคมที่อาจจะเกี่ยวข้องกับสิ่งเสพติด ต่อกลุ่มเป้าหมายคือ นักเรียน เยาวชน และวัยรุ่น</p>	<p>“มิตรแท้ 4” เป็นหลักปฏิบัติของเพื่อนแท้ที่มีจิตใจดีและจริงใจ ประกอบด้วย</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. มิตรอุปการะ <ol style="list-style-type: none"> 1.1 ช่วยรักษาปกป้องเพื่อน เมื่อเพื่อนพลาดพลั้งประมาทด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ 1.2 ช่วยรักษาทรัพย์ของเพื่อน เมื่อเพื่อนพลาดพลั้งประมาทด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ 1.3 เป็นที่พึ่งที่อาศัยได้ เมื่อเพื่อนมีภัยอันตราย 1.4 เมื่อเพื่อนมีกิจที่จำเป็น ก็ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่เคยรับปากไว้ 2. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์

ตารางที่ 5 (ต่อ)

โครงการ/กิจกรรมเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง	หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการเสริมสร้าง
<p>3. โครงการปฏิบัติธรรม</p> <p>วัตถุประสงค์</p> <p>(1) เพื่อให้ผู้เรียนได้นำความรู้ที่ได้เรียนมาไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน</p> <p>(2) เพื่อให้มีทักษะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รักการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เกิดมีความกระตือรือร้น สนใจการเรียนรู้จากหลักธรรมของพระพุทธศาสนา (3) เพื่อให้ผู้เรียนสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ผู้เรียนมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับครู เพื่อน และบุคคลทั่วไป สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขและมีจิตใจโอบอ้อมอารี</p> <p>(4) เพื่อให้รู้จักทางสารภี วาจา ใจ</p>	<ol style="list-style-type: none"> 2.1 บอกความลับแก่เพื่อน 2.2 ปิดความลับของเพื่อน 2.3 ไม่ทอดทิ้ง แม้ยามมีภัยอันตราย 2.4 สละชีวิตเพื่อเพื่อนได้ <p>3. มิตรณะประโยชน์</p> <ol style="list-style-type: none"> 3.1 คอยห้ามปราม ยามเพื่อนจะทำชั่วเสียหาย 3.2 คอยแนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี 3.3 ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง 3.4 บอกทางสุขทางดีให้เพื่อน <p>4. มิตรมีน้ำใจ</p> <ol style="list-style-type: none"> 4.1 เพื่อนทุกข์ ก็ทุกข์ด้วย 4.2 เพื่อนมีสุข ก็ชื่นชมยินดีด้วย 4.3 เพื่อนถูกตีเตียน ก็แก้ต่างให้เพื่อน <p>“สติปัญญา 4” เป็นหลักธรรมเสริมสร้างสติให้ผู้ฝึกปฏิบัติในการดำเนินชีวิต</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. มีสติรู้เท่าทันอาการที่ปรากฏทางกาย (กายนุปัสสนาสติปัญญา)

	<p>2. มีสติรู้เท่าทันอารมณ์ความรู้สึก (เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน)</p> <p>3. มีสติรู้เท่าทันความคิด (จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน)</p> <p>4. มีสติรู้เท่าทันธรรมชาติของชีวิตและสภาวะธรรมที่ปรากฏมีกับชีวิตทั้งที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป (ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน)</p> <p>“ภาวนา 4” เป็นหลักธรรมสำหรับตรวจสอบการศึกษาและพัฒนาการของชีวิต</p> <p>1. ฝึกอบรม พัฒนาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ให้สัมพันธ์กับสิ่งที่สัมผัส (กายภาวนา)</p> <p>2. ฝึกอบรม พัฒนาพฤติกรรม ให้มีระเบียบวินัย อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข (ศีลภาวนา)</p> <p>3. ฝึกอบรม พัฒนาจิตใจ ให้มีความเข้มแข็งมั่นคง และเมตตากรุณา (จิตตภาวนา)</p>
--	---

ตารางที่ 5 (ต่อ)

โครงการ/กิจกรรมเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง	หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการเสริมสร้าง
	<p>4. ฝึกอบรม พัฒนาปัญญา ให้รู้เท่าทันความจริงของโลกและชีวิต (ปัญญาภาวนา)</p>
<p>4. โครงการอนุรักษ์ศิลปะไทยโบราณ <u>วัตถุประสงค์</u></p> <p>(1) เพื่อให้นักเรียนได้แสดงความสามารถพิเศษด้านศิลปะไทยโบราณ</p> <p>(2) เพื่อให้นักเรียนรู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์</p> <p>(3) เพื่อให้มีความรู้นำไปประกอบอาชีพช่างศิลปะไทยโบราณได้</p>	<p>“อิทธิบาท 4” หลักปฏิบัติสู่ความสำเร็จ</p> <p>1. ความพึงพอใจในงาน ในสิ่งที่มีที่ได้ (ฉันทะ)</p> <p>2. เพียรสร้างให้เกิดให้มี รักษาสิ่งที่มีให้ยั่งยืน (วิริยะ)</p> <p>3. ฝึกใฝ่ในงาน จริงใจ จริงจัง อุทิศกายอุทิศใจ (จิตตะ)</p> <p>4. ใช้สติปัญญาใคร่ครวญ ตรวจสอบ อนุรักษ์ปรับปรุงแก้ไข (วิมังสา)</p> <p>หลักธรรมนี้ มุ่งให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าภูมิปัญญาบรรพชนที่ได้สร้างสรรค์ด้วยความเพียรอดุสาหะ อุทิศกายใจสร้างสรรค์ไว้ให้后人 และได้อนุรักษ์พัฒนาให้มั่นคงยั่งยืนสืบต่อมาถึงทุกวันนี้</p>
<p>5. โครงการออมทรัพย์ <u>วัตถุประสงค์</u></p> <p>(1) เพื่อให้นักเรียนมีนิสัยรักการออมทรัพย์</p> <p>(2) เพื่อให้นักเรียนรู้จักคุณค่าของการประหยัดเก็บออม</p> <p>(3) เพื่อให้นักเรียนได้เก็บเงินไว้ใช้ในเวลาจำเป็น</p>	<p>“โภควิภาค 4” เป็นหลักธรรมเสริมสร้างให้รู้จักจัดสรรทรัพย์ในการดำเนินชีวิต</p> <p>1. หนึ่งส่วน ใช้สำหรับเลี้ยงดูตนเองและบุคคลที่ควรเลี้ยงดู รวมถึงการให้ทานและบริจาค</p> <p>2. สองส่วน ใช้สำหรับการประกอบกิจการงาน หรือลงทุน</p> <p>3. อีกหนึ่งส่วน ใช้สำหรับเก็บออมไว้ยามจำเป็น</p>
<p>6. โครงการศึกษาแหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่น <u>วัตถุประสงค์</u></p>	<p>“อิทธิบาท 4” หลักปฏิบัติสู่ความสำเร็จ</p> <p>1. ความพึงพอใจในงาน ในสิ่งที่มีที่ได้ (ฉันทะ)</p> <p>2. เพียรสร้างให้เกิดให้มี รักษาสิ่งที่มีให้ยั่งยืน (วิริยะ)</p>

<p>(1) ให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างสร้างสรรค์ มีสื่อการเรียนการสอนที่เหมาะสมและเอื้อต่อการเรียนรู้</p> <p>(2) เพื่อให้นักเรียนมีประสบการณ์ตรงนอกเหนือจากแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน</p> <p>(3) เพื่อให้นักเรียนรักและภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง</p>	<p>3.ฝึกฝนในงาน จริงใจ จริงจัง อุทิศกายอุทิศใจ(จิตตะ)</p> <p>4.ใช้สติปัญญาใคร่ครวญ ตรวจสอบ อนุรักษ์ปรับปรุงแก้ไข (วิมังสา)</p> <p>หลักธรรมนี้ มุ่งให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าภูมิปัญญาบรรพชนที่ได้สร้างสรรค์ด้วยความเพียรอดสาหัส อุทิศกายใจสร้างสรรค์ไว้ให้อนุชน และได้อนุรักษ์พัฒนาให้มันคงยั่งยืนสืบต่อมาถึงทุกวันนี้</p>
<p>โครงการ/กิจกรรมเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง</p>	<p>หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการเสริมสร้าง</p>
<p>ความมีสามัคคีธรรม</p> <p>1.โครงการส่งเสริมระเบียบวินัย คุณธรรม จริยธรรม นักเรียน</p> <p>วัตถุประสงค์</p> <p>(1) เพื่อส่งเสริมระเบียบวินัยของนักเรียน</p> <p>(2) เพื่อให้นักเรียนตระหนักในคุณธรรม จริยธรรม</p> <p>(3) เพื่อให้นักเรียนรู้จักรับผิดชอบในหน้าที่ มีความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และยึดมั่นในวัฒนธรรมไทย</p> <p>(4) เพื่อส่งเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองของโลก</p>	<p>“นาถกรณธรรม 10” หลักปฏิบัติเพื่อทำตนให้เป็นที่พึงของตน</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. สีส การมีความประพฤติดีงามสุจริต รักษาระเบียบวินัย 2. พาหุสัจจะ การได้เป็นผู้ใฝ่เรียน ศึกษาเล่าเรียนมาก 3. กัลยาณมิตรตา การได้คบคนดี ได้ที่ปรึกษาและผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี 4. โสวัจจัสสตา การเป็นผู้วางายสอนง่าย รับฟังเหตุผล 5. กิงกรณียะสุ ทักขตา การมีความเอาใจใส่ช่วยชวนช่วยในกิจใหญ่น้อยทุกอย่างของเพื่อนร่วมหมู่คณะ และสามารถจัดทำให้สำเร็จเรียบร้อย 6. ธัมมกามตา การเป็นผู้ใคร่ธรรม ร่วมปรึกษาสนทนาในหลักธรรมหลักวินัยที่ระเอียดลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้น 7. วิริยารัมภะ มีความขยันหมั่นเพียร ไม่ย่อท้อ 8. สันตุฎฐี มีความสันโดษ คือ ยินดีในสิ่งที่มี ที่หามาได้ด้วยความเพียรอันชอบธรรม 9. สติ มีสติรู้จักกำหนดจดจำ ไม่มีความประมาทในการดำเนินชีวิต 10. ปัญญา การเป็นผู้รู้เหตุผล รู้จักคิดพิจารณาเข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง
<p>2. โครงการสร้างขวัญและกำลังใจ</p> <p>วัตถุประสงค์</p> <p>(1) เพื่อเสริมสร้างขวัญและกำลังใจ ในการปฏิบัติหน้าที่</p> <p>(2) เพื่อให้คณะครูมีความสามัคคีในหมู่คณะและพบปะสังสรรค์</p>	<p>“ราชสังคหวัตถุ 4” เป็นหลักสงเคราะห์กันและกันในสังคม</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.ส่งเสริมอาหารการกิน พิษพันธัญญาหาร (สัสสมะระ) 2.ส่งเสริมผู้ปฏิบัติงาน สนับสนุนคนดีมีความสามารถ (ปุริสมะระ) 3.รู้จักผูกผสานรวมใจประชาชนและส่งเสริมหน้าที่การทำงาน (สัมมาปาสะ) 4.รู้จักพูดให้ดังดูดีนำไปสู่ประโยชน์หรือความสามัคคีความเข้าใจอันดี และนำเชื่อถือ (วาจาเปยะ)

โครงการ/กิจกรรมเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง	หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการเสริมสร้าง
<p>3. โครงการส่งเสริมประชาธิปไตย วัตถุประสงค์ (1) เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจในหลักการปกครองแบบประชาธิปไตย (2) เพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสฝึกประสบการณ์ในการเลือกตั้ง (3) เพื่อให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการคิด ทำและแก้ไขปัญหาของโรงเรียน (4) เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องตามกฎหมายและเผยแพร่ต่อชุมชน</p>	<p>“กัณฑ์ยสุตตะ 10” เป็นหลักของความเชื่อที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในกาลามสูตร โดยทรงเสนอแนะว่า อย่าเพิ่งปลงใจเชื่อด้วยเหตุเพราะ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.การฟังตามกันมา (มา อนุสสเวน) 2.การถือกันสืบๆ มา (มา ปรมปราย) 3.ข่าวเล่าลือ (มา อิติกราย) 4.การอ้างตำรา (มา ปิฎกสมปทาเนน) 5.การใช้ตรรกะหรือเหตุผล (มา ตกกเหตุ) 6.การอนุমানหรือคาดคะเน (มา นยเหตุ) 7.การตรึกตรองตามอาการ (มา อากาโรปริวิตกเกน) 8.เข้าได้กับทฤษฎีที่ตนคิดไว้(มา ทิฎฐินิฆมานขนติยา) 9.มองเห็นลักษณะว่าน่าเชื่อถือได้ (มา ภพพรูปตย) 10.สมณะ นี่เป็นครูของเรา (มา สมโณ โน ครูติ)
<p>4 โครงการประชุมผู้ปกครองนักเรียน วัตถุประสงค์ (1) เพื่อแจ้งนโยบายระเบียบข้อบังคับให้กับผู้ปกครองนักเรียน (2) เพื่อให้ผู้ปกครองนักเรียนและคณะครูได้แลกเปลี่ยนปรึกษา หาแนวทางแก้ไขปัญหาาร่วมกัน</p>	<p>“หลักการบัญญัติพระวินัย 10”</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑. เพื่อหมู่คณะยอมรับว่าดี ๒. เพื่อให้หมู่คณะมีความสุข ๓. เพื่อข่มคนชั่ว ๔. เพื่อปกป้องคนดี ๕. เพื่อจัดทุกขในปัจจุบัน ๖. เพื่อตัดทุกขในอนาคต ๗. เพื่อผู้ที่ยังไม่ศรัทธาได้มีความศรัทธา ๘. เพื่อรักษาจิตของคนที่ศรัทธาอยู่แล้ว ให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นไป ๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม คือ พระพุทธศาสนา ๑๐. เพื่ออนุเคราะห์พระวินัย คือ หลักการอันดีงามของการอยู่ร่วมกันโดยสันติ

โครงการ/กิจกรรมเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง	หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการเสริมสร้าง
--	-----------------------------------

<p>ความมีปัญญาธรรม</p> <p>1. โครงการพัฒนาศึกษา วัตถุประสงค์</p> <p>(1) เพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษา เรียนรู้ และรับประสบการณ์ตรง จากวิทยากรและสถานที่จริง</p> <p>(2) เพื่อให้ผู้เรียนเกิดทักษะกระบวนการเรียนรู้อย่าง กว้างขวางและหลากหลายจะนำไปสู่ความเป็นพลเมืองที่ดี ในสังคม</p>	<p>“ปัญญา 3” เป็นหลักของการสร้างความรอบรู้</p> <p>1. ความรู้ที่เกิดจากการพิจารณาใคร่ครวญด้วย เหตุด้วยผล(จินตามยปัญญา)</p> <p>2. ความรู้ที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียนด้วยการ ฟัง การดู การอ่าน (สุตมยปัญญา)</p> <p>3. ความที่เกิดจากการฝึกอบรมหรือปฏิบัติ (ภาวนามยปัญญา)</p>
<p>2. โครงการอาหารกลางวัน</p> <p>(1) เพื่อให้ให้นักเรียนได้รับประทานอาหารที่เป็นประโยชน์และมีคุณค่า ทางโภชนาการ</p> <p>(2) เพื่อให้ให้นักเรียนได้เอาประสบการณ์ที่ได้รับเรื่องโภชนาการไปใช้ใน ชีวิตประจำวัน</p> <p>(3) เพื่อเป็นการส่งเสริมให้นักเรียนมีระเบียบวินัยและมารยาทในการ รับประทานอาหาร</p> <p>(4) เพื่อให้ให้นักเรียนได้ดื่มน้ำที่สะอาด</p> <p>(5) เพื่อให้ให้นักเรียนมีสุขภาพพลานามัยสมบูรณ์แข็งแรงมีน้ำหนัก ส่วนสูงตามเกณฑ์</p>	<p>“สังคหวัตถุ 4” เป็นหลักของการสงเคราะห์กัน และกันในการอยู่ร่วมกัน</p> <p>1. เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน (ทาน)</p> <p>2. พุดจาตมิประโยชน์อันเป็นสาระ (ปิยวาจา)</p> <p>3. ช่วยเหลือกิจกรรมอันเป็นสาธารณประโยชน์ (อัตถจริยา)</p> <p>4. วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ด้วยความ เหมาะสมตามกาลเทศะ (สมานัตตตา)</p>

จากตารางที่ 5 แสดงให้เห็นว่า โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ที่เป็นตัวอย่าง
ได้มีการจัดกระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง โดยใช้โครงการหรือกิจกรรมเป็น
กระบวนการเสริมสร้าง โดยใช้หลักพุทธธรรมที่เหมาะสมกับโครงการหรือกิจกรรมนั้นๆ เป็นพื้นฐานใน
การพัฒนาผู้เรียน

นอกจากนี้ จากการศึกษากระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนว
พระพุทธศาสนา ของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ยังพบว่า การพัฒนาจิตสำนึกความ
เป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนานั้น มีความสอดคล้องกับหลักของ “ภาวนา 4” ประกอบด้วย
การพัฒนาทางกาย (กายภาวนา) การพัฒนาพฤติกรรม (ศีลภาวนา) การพัฒนาจิตใจ (จิตตภาวนา)
การพัฒนาปัญญา (ปัญญาภาวนา) ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

1) หลักของ “กายภาวนา” โรงเรียนได้การสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองด้าน
กายภาพ การพัฒนาสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนให้มีความสะอาด อนามัย ปลอดภัย เป็นสถานที่สัปปายะ
เหมาะสมต่อการเรียนรู้และเกิดสุขภาพที่ดี โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกสู่การเป็น
พลเมืองเชิงกายภาพที่เหมาะสม รู้จักและสัมพันธ์กับธรรมชาติและรักษาสีเขียวภายในโรงเรียน

2) หลักของ “ศีลภาวนา” โรงเรียนได้เสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองด้าน
พฤติกรรมหรือทางสังคม ด้วยการพัฒนาสื่อการเรียนการสอนของครูผู้สอน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์
สูงสุดกับนักเรียน และเพื่อสร้างสังคมความเป็นพลเมืองที่น่าอยู่ในโรงเรียน เกื้อกูลกัน ไม่เบียดเบียน
กัน ไม่ทะเลาะเบียดเบียนกัน จุดมุ่งหมายเพื่อเสริมสร้างให้เกิดจิตสำนึกเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ และ
ปรองดองสู่ความเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติและสังคมโลก

3) หลักของ “จิตภาวนา” โรงเรียนได้เสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองด้านจิตใจ โดยใช้ความรู้ทางพระพุทธศาสนา และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำเนินการตามโครงการ โดยเฉพาะการมุ่งใช้หลักจิตวิทยาทางพระพุทธศาสนา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีจิตใจเข้มแข็ง มีใจอิสระ และสำนึกรักบ้านเกิดภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นผลผลิตของบรรพชน

4) หลักของ “ปัญญาภาวนา” โรงเรียนได้เสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองด้านปัญญา เพื่อให้นักเรียนและกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องที่ได้ร่วมดำเนินการในโครงการได้ใช้ปัญญาเพื่อสร้างสรรค์สังคมให้น่าอยู่ และเป็นพลเมืองได้อย่างเหมาะสมซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญต่อการเรียนรู้ทั้งภายในโรงเรียนและชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีจิตสำนึกใฝ่เรียนรู้และสร้างสรรค์แห่งการเรียนรู้ ของโรงเรียน ชุมชน และสังคม

4.4 การสังเคราะห์หลักพุทธธรรมในการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

จากการศึกษาแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองติดตามแนวทางพระพุทธศาสนาของสถานศึกษาในสังคมไทย และกระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้สังเคราะห์หลักพุทธธรรมสำหรับจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ได้ดังนี้

4.4.1 หลักของคารวะ 6 และหลักเบญจศีล-เบญจธรรม ใช้เป็นกรอบแนวคิดสำหรับจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นเมืองด้านคารวะธรรม ดังนี้

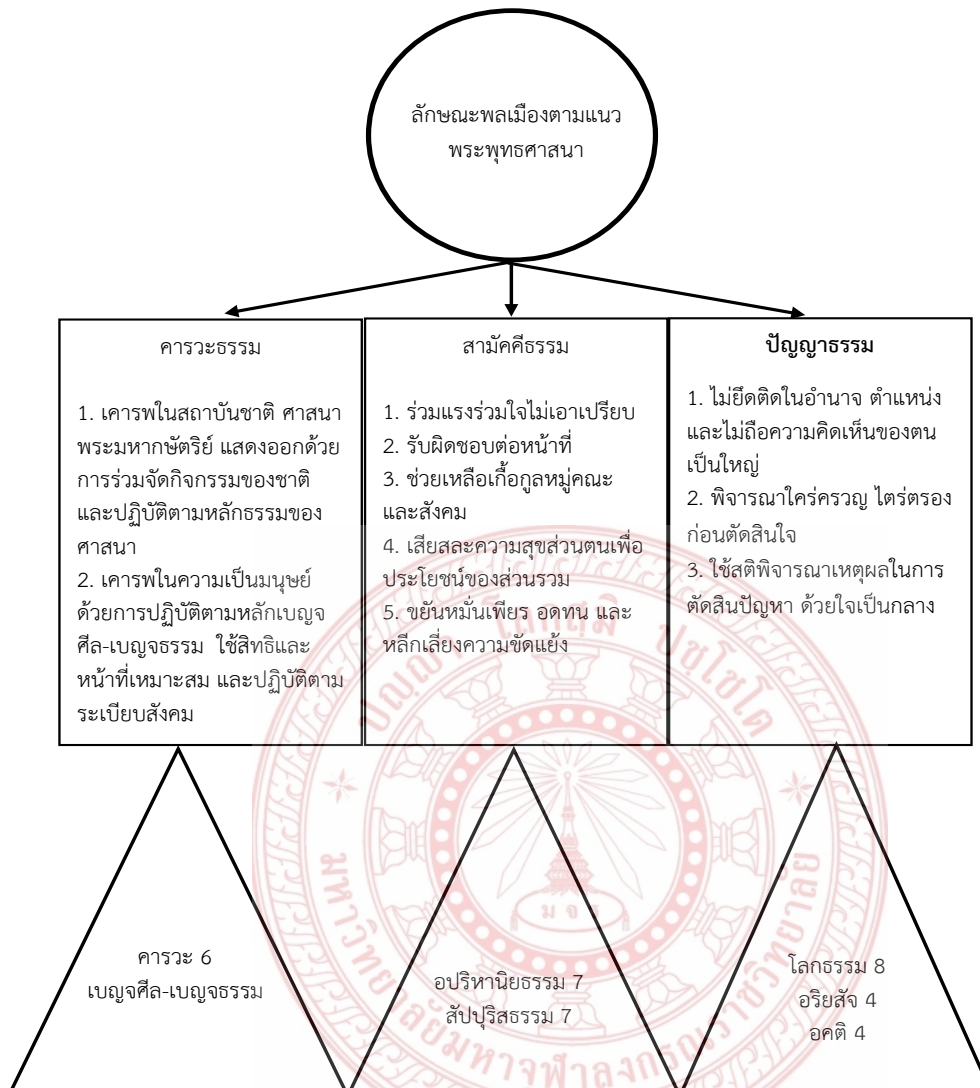
- 1) เคารพในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ แสดงออกด้วยการร่วมจัดกิจกรรมของชาติ และปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา
- 2) เคารพในความเป็นมนุษย์ด้วยการปฏิบัติตามหลักเบญจศีล-เบญจธรรม ใช้สิทธิและหน้าที่เหมาะสม และปฏิบัติตามระเบียบสังคม

4.4.2 อปริหานิยธรรม 7 และ สัปปริสธรรม 7 ใช้เป็นกรอบแนวคิดสำหรับจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นเมืองด้านสามัคคีธรรม ดังนี้

- 1) ร่วมแรงร่วมใจไม่เอาเปรียบ
- 2) รับผิดชอบต่อหน้าที่
- 3) ช่วยเหลือเกื้อกูลหมู่คณะ และสังคม
- 4) เสียสละความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม
- 5) ขยันหมั่นเพียร อดทน และ หลีกเลี้ยงความขัดแย้ง

4.4.3 โลกธรรม 8 อริยสัจ 4 และ อคติ 4 ใช้เป็นกรอบแนวคิดสำหรับจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นเมืองด้านปัญญาธรรม ดังนี้

- 1) ไม่ยึดติดในอำนาจ ตำแหน่ง ไม่ถือความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่
- 2) พิจารณาใคร่ครวญ ไตร่ตรองก่อนตัดสินใจ
- 3) ใช้สติพิจารณาเหตุผลในการตัดสินใจด้วยใจเป็นกลาง

แผนภูมิที่ 12 แสดงการสังเคราะห์พุทธธรรมสำหรับจัดการเรียนรู้ เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ

การวิจัย เรื่อง การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง กระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมือง การเสริมสร้างกระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองแห่งความเป็นพลเมือง และสังเคราะห์หลักพุทธธรรมใช้สำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ผู้วิจัยขอสรุปผลวิจัย อภิปรายผลการวิจัย และเสนอแนะงานวิจัย ดังนี้

5.1 สรุปผลวิจัย

การวิจัย เรื่อง การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ได้สรุปผลการวิจัยตามกรอบของวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาในสังคมไทย
3. เพื่อเสริมสร้างกระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา
4. เพื่อสังเคราะห์หลักพุทธธรรมใช้สำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

การวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในศึกษาและรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

- 1.1 พื้นที่จังหวัดภาคกลาง ได้แก่ กรุงเทพมหานคร คือ โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา และ โรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จังหวัดนครปฐม
- 1.2 พื้นที่จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จังหวัดเลย จังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดขอนแก่น
- 1.3 พื้นที่จังหวัดภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดเชียงราย และจังหวัดแพร่ กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาไว้ ดังนี้

2.1 เอกสารปฐมภูมิ (Documentary Research) ประกอบด้วย

- 1) เอกสารข้อมูลที่เป็นแนวคิดของ พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ) หรือ พุทธทาสภิกขุ สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- 2) เอกสารข้อมูลที่เป็นแนวคิดของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) หรือ หลวงพ่อชา วัดหนองป่าพง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
- 3) เอกสารข้อมูลที่เป็นแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) วัดญาณเวศกวัน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

2.2 ผู้ให้ข้อมูลหลัก

- 1) พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี หรือ ว.วชิรเมธี พระนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา นักปฏิบัติธรรมเป็นผู้ก่อตั้งสถาบันวิมุตตาลัยและศูนย์วิปัสสนาสากลไร่เชิญตะวัน จังหวัดเชียงราย
- 2) ผู้บริหาร ครู อาจารย์ กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา
 - (1) ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาเขตพื้นที่ภาคเหนือ โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ จังหวัดแพร่ คือ โรงเรียนพระปริยัติธรรมโรงเรียนโกศกวิทยาลัยแผนกสามัญศึกษา มีบุคลากรและผู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเรียนรู้ในมิติต่างๆ ประกอบด้วย ผู้จัดการโรงเรียนพุทธโกศกวิทยาลัยแผนกสามัญศึกษา 1 รูป ผู้อำนวยการ 1 รูป รองผู้อำนวยการ 4 รูป/คน หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม 1 คน ครูผู้สอนในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม 2 รูป/คน รวมทั้งหมด 9 รูป/คน
 - (2) ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ กลุ่มตัวอย่างเป็นโรงเรียนปริยัติธรรมตั้งอยู่ในเขต 3 จังหวัดได้แก่ จังหวัดเลย หนองบัวลำภู และจังหวัดขอนแก่น ซึ่งคณะผู้วิจัยได้เลือกจังหวัดละ 3 โรงเรียน
 - (3) ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาพื้นที่ภาคกลาง โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ โรงเรียนบาลีสหศึกษา และโรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และโรงเรียนพระปริยัติธรรมมหาสวัสดิ์วิทยา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ประกอบด้วยผู้จัดการโรงเรียน ผู้อำนวยการโรงเรียน รองผู้อำนวยการโรงเรียน หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

3. ขั้นตอนการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง และการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยดำเนินการในขั้นตอนนี้ โดยการศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย และเอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้และความเป็นพลเมือง ศึกษาหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ และการสัมภาษณ์เกี่ยวข้องกับแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ และความเป็นพลเมือง ทั้งของนักการศึกษาตะวันตก นักวิชาการศึกษาในประเทศไทย และศึกษากระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง กระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองจากหนังสือ ตำรา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 2 ออกแบบกระบวนการสร้างจิตสำนึกและการส่งเสริมการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ในขั้นนี้ ผู้วิจัยดำเนินการดังต่อไปนี้

1. นำแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง และหลักพุทธธรรมมาสร้างเป็นกระบวนการสร้างจิตสำนึก และการเสริมสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา
2. กระบวนการสร้างจิตสำนึก และการเสริมสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาที่คณะผู้วิจัยออกแบบ นำเสนอผู้บริหาร ครู อาจารย์ ของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ที่เป็นตัวอย่าง

ขั้นตอนที่ 3 รวบรวมข้อมูลจากกระบวนการสร้างจิตสำนึก และการเสริมสร้างจิตสำนึกและการเรียนรู้ตลอดชีวิตแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ในขั้นนี้ คณะผู้วิจัยดำเนินการดังต่อไปนี้

1. รวบรวมข้อมูลที่ได้จากกลุ่มตัวอย่าง แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ และผลจากกระบวนการสร้างจิตสำนึก นำมาวิเคราะห์ข้อมูล
2. สังเคราะห์จากผลการวิจัยเป็นการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ขั้นตอนที่ 4 สรุปผลและนำเสนอการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ในขั้นนี้ ผู้วิจัยดำเนินการดังต่อไปนี้

1. จัดสนทนากลุ่มย่อย (Focus Groups) ระหว่างคณะผู้วิจัยกับผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการเรียนรู้ และด้านพระพุทธศาสนา และผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำเสนอผลการวิจัย
2. สรุปผลการวิจัยและสังเคราะห์ชุดองค์ความรู้การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย เพื่อนำเผยแพร่ต่อสาธารณชน

4. ผลการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ จากการศึกษาแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง กระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมือง การเสริมสร้างกระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองแห่งความเป็นพลเมือง และสังเคราะห์หลักพุทธธรรมใช้สำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้

4.1 แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย

- 1) มีคารวะธรรม ซึ่งมีคุณลักษณะ ดังนี้
 - (1) เคารพในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ แสดงออกด้วยการร่วมจัดกิจกรรมของชาติ และปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา
 - (2) เคารพในความเป็นมนุษย์ด้วยการปฏิบัติตามหลักเบญจศีล-เบญจธรรม ใช้สิทธิและหน้าที่เหมาะสม และปฏิบัติตามระเบียบสังคม
- 2) มีสามัคคีธรรม ซึ่งมีคุณลักษณะ ดังนี้

- (1) ร่วมแรงร่วมใจไม่เอาเปรียบ
 - (2) รับผิดชอบต่อหน้าที่
 - (3) ช่วยเหลือเกื้อกูลหมู่คณะ และสังคม
 - (4) เสียสละความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม
 - (5) ขยันหมั่นเพียร อดทน และ หลีกเลียงความขัดแย้ง
- 3) มีปัญญาธรรม ซึ่งมีคุณลักษณะ ดังนี้
- (1) ไม่ยึดติดในอำนาจ ในตำแหน่ง และไม่ยึดถือความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่
 - (2) พิจารณาใคร่ครวญ ไตร่ตรองก่อนตัดสินใจ
 - (3) ใช้สติพิจารณาเหตุผลในการตัดสินใจด้วยใจเป็นกลาง

4.2 แนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัย สรุปได้ว่า แนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง นั้น ในการจัดการเรียนรู้จะต้องนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเป็นพื้นฐานในการจัดการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ 2542 โดยเฉพาะเรื่องของความร่วมมือ ระเบียบวินัยและรับผิดชอบต่อหน้าที่ ความซื่อสัตย์สุจริต ความสามัคคี ความละเอียดและเกรงกลัวในการทำชั่ว ความกล้าหาญทางจริยธรรมและเชื่อมั่นในตนเอง ส่งเสริมให้คนตีปกรองบ้านเมืองโดยควบคุมคนไม่ดีไม่ให้ปกรองบ้านเมือง และการปฏิบัติตามพระพุทธศาสนาในหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น ความเท่าเทียมกันของพลเมือง และการยอมรับและปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ที่ของตนและผู้อื่น สำหรับหลักพุทธธรรมที่นำมาเป็นแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา นั้น

สำหรับหลักธรรมที่นำมาเป็นแนวคิดในการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองมากที่สุด ได้แก่ หลักเบญจศีล-เบญจธรรม คารวะ 6 อปริหานิยธรรม 7 สัมบุริสธรรม 7 โลกธรรม 8 อคติ 4 พรหมวิหาร 4 และอริยสัจ 4 ส่วนรูปแบบในการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองนั้น ส่วนใหญ่ใช้รูปแบบตามหลัก ไตรสิกขา กล่าวคือ นำหลักของศีล มาพัฒนาพฤติกรรม ระเบียบวินัย และความรับผิดชอบต่อ นำหลักของสมาธิ มาพัฒนาจิตใจ ให้มีความมั่นคงหนักแน่น มีภูมิคุ้มกันจิตและกาย และนำหลักของปัญญา มาพัฒนาและสร้างองค์ความรู้ตามหลักของจินตามยปัญญา สุตตมยปัญญา และภาวนามยปัญญา

4.3 กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้

4.3.1 ด้านความมีศีลธรรม

ก. คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพลเมือง มีดังนี้

1) เคารพในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ แสดงออกด้วยการร่วมจัดกิจกรรมของชาติ และปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา

2) เคารพในความเป็นมนุษย์ด้วยการปฏิบัติตามหลักเบญจศีล-เบญจธรรม ใช้สิทธิและหน้าที่เหมาะสม และปฏิบัติตามระเบียบสังคม

ข.กระบวนการสร้างจิตสำนึก

1) หลักพุทธธรรม

- (1) รูปแบบในการเรียนรู้ ยึดตามหลักไตรสิกขา
- (2) หลักธรรมที่เป็นแนวคิดในการสร้างจิตสำนึก คือ หลัก

เบญจศีล-เบญจธรรม

2) กิจกรรมสำหรับเรียนรู้หรือสร้างจิตสำนึก ประกอบด้วย

- (1) กิจกรรม “วันศีล วันธรรม” จุดมุ่งหมายต้องการให้นักเรียนได้รักษาศีลและปฏิบัติธรรมทุกวันพระ
- (2) กิจกรรม “นักเรียนดีศรีโรงเรียน” จุดมุ่งหมายต้องการสร้างตัวอย่างพลเมืองดีวิถีพุทธ

(3) กิจกรรม “วัฒนธรรมของชาติ” จุดมุ่งหมายต้องการให้นักเรียนสำนึกรักบ้านเกิดหรือภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทย

4.3.2 ด้านความมีสามัคคีธรรม

ก. คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพลเมือง มีดังนี้

- 1) ร่วมแรงร่วมใจไม่เอาเปรียบ
- 2) รับผิดชอบต่อหน้าที่
- 3) ช่วยเหลือเกื้อกูลหมู่คณะ และสังคม
- 4) เสียสละความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม
- 5) ชยันหมั่นเพียร อดทน และ หลีกเลียงความขัดแย้ง

ข.กระบวนการสร้างจิตสำนึก

1) หลักพุทธธรรม

- (1) รูปแบบในการเรียนรู้ ยึดตามหลักไตรสิกขา
- (2) หลักธรรมที่เป็นแนวคิดในการสร้างจิตสำนึก

คือ อปริหานิยธรรม 7 สปัจริยธรรม 7

2) กิจกรรมสำหรับเรียนรู้หรือสร้างจิตสำนึก ประกอบด้วย

- (1) จัดกิจกรรม “รู้จักสามัคคี” จุดมุ่งหมายต้องการให้นักเรียนได้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมและสาธารณ
- (2) กิจกรรมการเรียนการสอนแบบ “ร่วมเรียนร่วมใจ” จุดมุ่งหมายต้องการให้เรียนใช้กระบวนการกลุ่มในการเรียนรู้ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน

4.3.3 ด้านปัญญาธรรม

ก. คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพลเมือง มีดังนี้

คิดเห็นของตนเป็นใหญ่
กลาง

- 1) ไม่ยึดติดในอำนาจ ในตำแหน่ง และไม่ยึดถือความ
- 2) พิจารณาใคร่ครวญ ไตร่ตรองก่อนตัดสินใจ
- 3) ใช้สติพิจารณาเหตุผลในการตัดสินใจด้วยใจเป็น

ข. กระบวนการสร้างจิตสำนึก

1) หลักพุทธธรรม

- (1) รูปแบบในการเรียนรู้ ยึดตามหลักไตรสิกขา
- (2) หลักธรรมที่เป็นแนวคิดในการสร้างจิตสำนึก

คือ อริยสัจ 4 พรหมวิหาร 4 และ อคติ 4

2) กิจกรรมสำหรับเรียนรู้หรือสร้างจิตสำนึก ประกอบด้วย

(1) กิจกรรม “รู้ข้าวรู้เรา” ให้นักเรียนวิเคราะห์ข้าวจากสื่อต่างๆ ตามที่สนใจ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้าวตามกระบวนการอริยสัจ 4 เพื่อนำเสนอด้วยการเล่าข่าวทุกวันก่อนมีกิจกรรมการเรียนการสอน

(2) กิจกรรม “ปัญหาแก้ด้วยปัญญา”

ให้นักเรียนฝึกแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยใช้กระบวนการสืบสวนสอบสวนด้วยอริยสัจ 4 และตัดสินใจปัญหาด้วยหลัก อคติ 4

4.4 การเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองแห่งความเป็นพลเมืองตามแนว

พระพุทธศาสนา

การเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนานั้น ส่วนใหญ่มีการเสริมสร้างจิตสำนึกโดยผ่านโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ที่ทางสถานศึกษาหรือโรงเรียนจัดให้แก่ผู้เรียน ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้

4.4.1 ด้านความมีศีลธรรม

1) โครงการวันสำคัญทางศาสนา

หลักพุทธธรรมที่นำมาเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง คือ “จักร 4” ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับนำไปสู่ชีวิตไปสู่ความเจริญ

2) โครงการป้องกันและแก้ไขสิ่งเสพติดในโรงเรียน

หลักพุทธธรรมที่นำมาเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง คือ “มิตรแท้ 4” ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติของเพื่อนแท้ที่มีจิตใจดีและจริงใจ

3) โครงการปฏิบัติธรรม

หลักพุทธธรรมที่นำมาเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง คือ “สติปัญญา 4” เป็นหลักธรรมเสริมสร้างสติให้ผู้ฝึกปฏิบัติในการดำเนินชีวิต

4) โครงการอนุรักษ์ศิลปะไทยโบราณ

- หลักพุทธธรรมที่นำมาเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง คือ
- “อิทธิบาท 4” ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติสู่ความสำเร็จ
- 5) โครงการออมทรัพย์
- หลักพุทธธรรมที่นำมาเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง คือ
- “โภควิภาค 4” ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้รู้จักจัดสรรทรัพย์ในการดำเนินชีวิต
- 6) โครงการศึกษาแหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่น
- หลักพุทธธรรมที่นำมาเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง คือ
- “อิทธิบาท 4” ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติสู่ความสำเร็จ

4.4.2 ด้านสามัคคีธรรม

- 1) โครงการส่งเสริมระเบียบวินัย คุณธรรม จริยธรรมนักเรียน
- หลักพุทธธรรมที่นำมาเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง คือ
- “นาลกณธรรม 10” ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติเพื่อทำตนให้เป็นที่พึ่งของตน
- 2) โครงการสร้างขวัญและกำลังใจ
- หลักพุทธธรรมที่นำมาเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง คือ
- “ราชสังคหวัตถุ 4” เป็นหลักสงเคราะห์กันและกันในสังคม
- 3) โครงการส่งเสริมประชาธิปไตย
- หลักพุทธธรรมที่นำมาเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง คือ
- “กัษณียฐานะ 10” เป็นหลักของการตัดสินใจก่อนจะปลงใจเชื่อในเรื่องต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในกาลามสูตร
- 4) โครงการประชุมผู้ปกครองนักเรียน
- หลักพุทธธรรมที่นำมาเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง คือ
- “หลักการบัญญัติพระวินัย 10” เป็นวิธีการบัญญัติวินัย หรือกฎหมาย ระเบียบ วินัย

4.4.2 ด้านปัญญาธรรม

- 1) โครงการทัศนศึกษา
- หลักพุทธธรรมที่นำมาเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง คือ
- “ปัญญา 3” เป็นหลักของการสร้างความรอบรู้
- 2) โครงการอาหารกลางวัน
- หลักพุทธธรรมที่นำมาเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง คือ
- “สังคหวัตถุ 4” เป็นหลักของการสงเคราะห์กันและกันในการอยู่ร่วมกัน

4.5 การสังเคราะห์หลักพุทธธรรมใช้สำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ผลการวิจัย การนำหลักพุทธธรรมมาพัฒนาจิตสำนึกความเป็นพลเมืองทั้ง 3 ด้าน 10 ตัวชี้วัด พอสรุปได้ดังนี้

4.5.1 หลักของคารวะ 6 และหลักเบญจศีล-เบญจธรรม ใช้เป็นกรอบแนวคิดสำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นเมืองด้านคารวะธรรม ดังนี้

- 1) เคารพในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ แสดงออกด้วยการร่วมจัดกิจกรรมของชาติ และปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา
- 2) เคารพในความเป็นมนุษย์ด้วยการปฏิบัติตามหลักเบญจศีล-เบญจธรรม ใช้สิทธิและหน้าที่เหมาะสม และปฏิบัติตามระเบียบสังคม

4.5.2 อปริหานิยธรรม 7 และ สปัจริยธรรม 7 ใช้เป็นกรอบแนวคิดสำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นเมืองด้านสามัคคีธรรม ดังนี้

- 1) ร่วมแรงร่วมใจไม่เอาเปรียบ
- 2) รับผิดชอบต่อหน้าที่
- 3) ช่วยเหลือเกื้อกูลหมู่คณะ และสังคม
- 4) เสียสละความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม
- 5) ขยันหมั่นเพียร อดทน และ หลีกเลี้ยงความขัดแย้ง

4.5.3 โลกธรรม 8 อริยสัจ 4 และ อคติ 4 ใช้เป็นกรอบแนวคิดสำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นเมืองด้านปัญญาธรรม ดังนี้

- 1) ไม่ยึดติดในอำนาจ ตำแหน่ง ไม่ถือความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่
- 2) พิจารณาใคร่ครวญ ไตร่ตรองก่อนตัดสินใจ
- 3) ใช้สติพิจารณาเหตุผลในการตัดสินใจปัญหา ด้วยใจเป็นกลาง

5.2 อภิปรายผลวิจัย

จากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย สามารถอภิปรายผลการวิจัย ได้ดังนี้

5.2.1 แนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่าแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ที่นำไปสู่การสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง คือ การสร้างเสริมพลเมืองมาจากภาคสังคม กล่าวคือ การพัฒนา “ทรัพยากรมนุษย์” ต้องพัฒนาให้ทุกคนได้รับการพัฒนาตามศักยภาพอย่างเต็มที่ ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ ปัญญา และทักษะฝีมือ เพื่อให้เป็นคนดี มีคุณธรรม มีสุขอนามัยที่ดีที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในมิติต่างๆ เพื่อให้การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน โดยนาทุนของประเทศที่มีศักยภาพมาใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการและเกื้อกูลกัน พร้อมทั้งเสริมสร้างให้แข็งแกร่งเพื่อเป็นรากฐานการพัฒนาประเทศที่สำคัญได้แก่ การเสริมสร้างทุนสังคม (ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนทางวัฒนธรรม) ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและสังคมไทยสู่สังคมคุณภาพ มุ่งสร้างภูมิคุ้มกันตั้งแต่ระดับปัจเจก ครอบครัว และชุมชน สามารถจัดการความเสี่ยง และ

ปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมอย่างเป็นธรรม¹

นอกจากนี้ นักวิชาการทางพระพุทธศาสนามีแนวคิดไปในทิศทางเดียวกัน คือยึดหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ถือว่าการเรียนรู้ คือวิถีชีวิต ดังที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวไว้ว่า ตัวการศึกษานั้นมีสองทาง คือ กัลยาณมิตตาและโยนิโสมนสิการ ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงยกย่องการศึกษาว่า เป็นวิถีชีวิต ศึกษาเพื่อจะได้รับความจริง การรู้ความจริงทำให้รู้ความถูกต้อง การรู้ความถูกต้องทำให้ปฏิบัติถูกต้อง การปฏิบัติถูกต้องทำให้ชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อมสัมพันธ์กันอย่างถูกต้อง ทำให้เกิดความสงบสุขและความเจริญรุ่งเรืองซึ่งระบบและกระบวนการจัดการศึกษาโดยองค์กรสงฆ์นั้นมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ซึ่งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาได้นำมาเป็นแนวคิดและรูปแบบในการสร้างเสริมความเป็นพลเมือง ยึดตามแนวคิดและรูปแบบการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นการศึกษาที่รัฐกำหนดให้มีขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ เพื่อสร้างพลเมืองมีจุดเริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลโดยมีหลักการจัดการศึกษาที่แบ่งตามประเภทของการปฏิบัติ 3 ระดับ คือ ปรียัติ ปฏิบัติ และปฏิบัติ และยึดรูปแบบการจัดการเรียนรู้ตามไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เน้นการพัฒนา กาย วาจา ใจและปัญญา มาจัดทำเป็นหลักสูตรโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา โดยมุ่งเน้นประโยชน์ 2 ฝ่าย คือ ศาสนจักรกับอาณาจักร จุดประสงค์เพื่อสร้างศาสนทายาทที่ดีและพลเมืองดีของสังคมและสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 27 วรรค 2 นอกจากนี้ ทางโรงเรียนยังได้ใช้รูปแบบในการช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองให้กับผู้เรียน โดยได้กำหนดไว้ในแผนพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ทุกปีการศึกษา รูปแบบที่ใช้นั้น คือ การจัดกิจกรรมสอดแทรกความรู้ในหลักสูตรและรายวิชา และกำหนดไว้ในโครงการ คือ การจัดกิจกรรมเสริมทักษะในหลักสูตร ส่วนหลักธรรมโรงเรียนใช้หลักศีล และหลักเสขียวัตรสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาทุกประการ

5.2.2 กระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาในสังคมไทย จากการศึกษา พบว่า กระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองดีตามแนวทางพระพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาในสังคมไทย โดยการอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย นาถกรณธรรม 7 อปริหานิยธรรม 7 และสัปปุริสธรรม 7 เพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้ปฏิบัติหน้าที่พลเมืองได้ครบถ้วนทั้งที่กิจที่ต้องทำและกิจที่ควรทำและกิจที่ควรทำมีระเบียบวินัยและรับผิดชอบต่อนหน้าที่มีความซื่อสัตย์สุจริตมีความสามัคคีมีความละเอียดและเกรงกลัวในการทำชั่วมีความกล้าหาญและเชื่อมั่นในตนเองส่งเสริมให้คนดีปกครองบ้านเมืองและควบคุมคนไม่ดีไม่ให้ปกครองบ้านเมืองและปฏิบัติตามพระพุทธศาสนาในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าในการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดี และ ความรู้สึกที่เห็นว่าตนเองมีสถานะเป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคมใดสังคมหนึ่ง หรือประเทศใดประเทศหนึ่ง และรู้จักปฏิบัติตนตามหน้าที่ของสมาชิกที่ดีตามกรอบความเป็นพลเมือง ได้แก่ การมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การไม่ล่วงละเมิดและรู้จักคำนึงถึงสิทธิและความเท่าเทียมกันของพลเมืองคนอื่น การยอมรับและปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ที่ของตนและผู้อื่น ด้วยหลักเมตตาธรรม เป็นการให้ความหวังดีความปรารถนาดี มิไม่ตรี คือ ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล ช่วยเหลือ

¹ สำนักนายกรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555-2559, (กรุงเทพฯ : มปท.) หน้า (7)

อนุเคราะห์ สงเคราะห์ เหมาะกับคำไทยที่ว่า "น้ำใจไมตรี" ซึ่งมีความหมายว่า ความรักอันเกิดจากน้ำใสใจจริง ไม่หวังสิ่งตอบแทน ไม่เห็นแก่ได้ ไม่เห็นแก่ตัวเป็นจุดเริ่มต้นของความเป็นพลเมืองดีในสังคม สอดคล้องกับหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา

นอกจากนี้ ยังพบว่า โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ ได้กระบวนกรสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง ดังนี้

1. การปฏิบัติตามวินัยสงฆ์ ศีล 10 และเสขียวัตร ในการควบคุมกาย วาจา ความประพฤติของตนให้เป็นปกติ ไม่ไปล่วงละเมิดต่อบุคคลอื่น การเลือกประกอบอาชีพที่ถูกต้อง เพราะเป็นการควบคุมทั้งกายและจิตของตนไม่ให้เลือกประกอบอาชีพที่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

2. การใช้หลักธรรมสำหรับเป็นตัวสร้างกระบวนกรสร้างจิตสำนึก โดยการนำหลักนาถกรรม 10 หลักอภิธานิธรรม และหลักสัปปุริสธรรม มาเป็นกรอบในการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองสำหรับนักเรียน โดยผ่านกิจกรรมต่างๆ

5.2.3 การเสริมสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า กระบวนกรสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาของโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญ ต้องพัฒนาบุคคลากรในโรงเรียนและสังคมเพื่อความเป็นพลเมืองตามหลักภาวนา 4² คือ

๑) กายภาวนา การพัฒนากาย การฝึกอบรมกายให้รู้จักเป็นระบบ ระเบียบ สามารถเชื่อมโยงกับสิ่งทั้งหลายภายนอกในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ รวมถึงการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพให้เกิดความยั่งยืน เช่น มีสติในการทางอาหาร ออกกำลังกาย เพื่อให้ร่างกายมีสุขภาพสมบูรณ์ เป็นต้น

๒) สีลภาวนา การเจริญศีล หรือการพัฒนาความประพฤติให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อน เสียหายกับตนเองและผู้อื่น ให้มีการอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูล แบ่งปันกันและกัน

๓) จิตภาวนา การพัฒนาจิตใจ การฝึกอบรมจิตใจให้มีความเข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา ขยัน หมั่นเพียร อดทนมีสมาธิ และสดชื่น เบิกบานเป็นสุขผ่องใส เป็นต้น

๔) ปัญญาภาวนา การเจริญปัญญาหรือการพัฒนาปัญญาให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

นอกจากนี้ กระบวนกรสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาสำหรับนักเรียน ครู และผู้บริหารของสถานศึกษานั้น ได้ใช้โครงการและกิจกรรมต่างๆ โดยนำหลักธรรมมาเป็นแนวคิดในการสร้างกิจกรรมเพื่อสร้างจิตสำนึก หลักธรรมที่นำมาใช้ได้แก่ จักร 4 มิตรแท้ 4 สติปฏิฐาน 4 อิทธิบาท 4 โภควิภาค 4 อิทธิบาท 4 นาถกรรม 10 ราชสังคหวัตถุ 4 กังขานियุทธนะ 10 หลักการบัญญัติพระวินัย 10 ซึ่งกิจกรรมต่างๆ มีการจัดอย่างต่อเนื่องและส่งผลให้เกิดจิตสำนึกที่ยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

² พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, 2545) หน้า 36

5.2.4 การสังเคราะห์หลักพุทธธรรมใช้สำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย จากการศึกษา พบว่า หลักพุทธธรรมที่ใช้สำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนานั้น ได้แก่

1) การจัดการเรียนรู้ หลักพุทธธรรมที่นำมาเป็นหลักในการออกแบบการจัดการเรียนรู้แก่ผู้เรียน คือ หลักไตรสิกขา กล่าวคือ การเรียนการสอนมุ่งเน้นพัฒนาด้านพฤติกรรม (ศีล) พัฒนาด้านจิตใจ (สมาธิ) และพัฒนาด้านปัญญา ให้เกิดองค์ความรู้ที่คงทนบนพื้นฐานของปัญญา 3 ได้แก่ สุตมยปัญญา(ความรู้ที่เกิดจากการฟัง ดู ฟุด อ่าน เขียน) จินตามยปัญญา (ความรู้ที่เกิดจากการคิดอย่างแยกคายหรือโยนิโสมนสิการ) และภาวนามยปัญญา (ความรู้ที่เกิดจากการฝึกฝน อบรม ปฏิบัติ)

2) หลักพุทธธรรมที่นำมาเป็นกรอบแนวคิดในการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองทั้ง 3 ด้าน 10 ตัวชี้วัด ได้แก่ หลักการระ 6 และหลักเบญจศีล-เบญจธรรม (ใช้เป็นกรอบแนวคิดสำหรับจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นเมืองด้านศีลธรรม) อปริหานิยธรรม 7 และ สัมปยุตธรรม 7 (ใช้เป็นกรอบแนวคิดสำหรับจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นเมืองด้านสามัคคีธรรม) หลักโลกธรรม 8 กระบวนการอริยสัจ 4 และ หลักออคติ 4 (ใช้เป็นกรอบแนวคิดสำหรับจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นเมืองด้านปัญญาธรรม)

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ในการวิจัยแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาของประเทศได้ผลของการวิจัยตามวัตถุประสงค์และควรเพิ่มการจัดประชุมเสวนาเป็นเวทีใหญ่จากกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดไว้ทั้งหมดแล้ว Swot เนื้อหาสาระในภาพรวมของแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองที่เป็นองค์รวมในเชิงสังคม

2) ในการวิจัยเกี่ยวกับการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนานั้น ควรดำเนินการดังนี้

(1) นำหลักการทางพระพุทธศาสนามาบูรณาการกับศาสตร์ใหม่ ภูมิปัญญาสากล ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการพัฒนาสังคม

(2) ประสานกับภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคม เช่น ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน ประชาชน และกลุ่มองค์กรที่ทำงานในพื้นที่ โดยอาศัยกิจกรรม ประเพณี ความเชื่อของชุมชน เป็นพื้นฐานในการพัฒนาเพื่อนำไปสู่ประโยชน์สุขความเป็นพลเมืองที่ดีของบุคคลและสังคม และสร้างความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ ในการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองที่ดีและการเรียนรู้ให้เหมาะสม โดยเริ่มต้นจากการพัฒนาสมรรถนะของพระสงฆ์ให้เหมาะกับการปฏิบัติงานในพื้นที่และการเชื่อมโยงกับบริบททางสังคม และมีพื้นที่ทางสังคมในลักษณะของโครงการเพื่อให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้จากวิถีแห่งพุทธะ และการปฏิบัติจากการทำงานที่สร้างสรรค์

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. (2527). สายธารแห่งนักคิดทฤษฎี เศรษฐศาสตร์การเมือง กับสื่อสารการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
- กัลย์ธีรา สุขกร่า. (2554)การทำหน้าที่ของครอบครัว ความฉลาดทางจริยธรรม กับความเป็นพลเมืองดี ของนิสิตชั้นปีที่ 4 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กรมวิชาการ. (2554). ประวัติศาสตร์ไทยเชิงวิเคราะห์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว,ม.ป.ป.
- _____. (2544) การจัดการสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2544.
- กมลรัตน์ หล้าสูงษ์. (2528). จิตวิทยาการศึกษาฉบับปรับปรุงใหม่. (พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ภาควิชาการแนะแนวและจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- คณะกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี. (2554). ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ. 2553-2561. กรุงเทพฯ: สำนักนโยบายด้านพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.
- คณะกรรมการครู, สำนักงาน, การปฏิรูปการสรรหาครู. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, ม.ป.ป.),
- เคน จันทรวงษ์. (2546). การศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการคิดอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนเรื่องสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย ด้วยการสอยแบบอริยสัจและการสอนตามแนวคอนสตรัคติวิซึ่ม สาขาการมัธยมศึกษา.วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต:มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- จรัส สุวรรณมาลา, (2551). การพัฒนาพลเมืองในฐานะองค์ประกอบสำคัญของการมีส่วนร่วม การให้

การศึกษาทางการเมืองเพื่อพัฒนาพลเมือง. กรุงเทพฯ: มุลนิธิ ฟรีดริค เอแบร์ท.

จันทนา บุญญานวัตร์. (2549). องค์ประกอบที่สัมพันธ์กับคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เขตพื้นที่การศึกษาพัทลุง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา), มหาวิทยาลัยทักษิณ, สาขาวิชาการวัดผลการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์

ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์, (2530). จริยศาสตร์, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยราม-คำแหง.

ชรินทร์ มั่งคั่ง, (2553). การศึกษาพัฒนาธรรมด้านความเป็นพลเมืองดีในสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา. สำนักวิชาการศึกษา, คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ทิพย์พพร ตันตีสุนทร, (2554). การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง. กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา.

ทองพันชั่ง พงษ์วารินทร์, (2552). จิตสำนึกคุณภาพสร้างได้จริงใน 120 วัน, กรุงเทพฯ : Think Beyond.

ธัญรัช วิภัติภูมิประเทศ, (2556). ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของนักศึกษา มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์. (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์).

ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ, (2555). ความเป็นพลเมืองในประเทศไทย เอกสารเผยแพร่ในการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 13 (กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า).

ดวงเดือน พันธุมนาวิน.. จริยธรรมในการทำงาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2538).

ปราณี ไชยพันธ์. (2557). การพัฒนารูปแบบการบริหารการจัดการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นโรงเรียนมัธยมศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 22 จังหวัดนครพนม. วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น.

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, (2555). การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง. กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.

ปราณี ไชยพันธ์,(2557). การพัฒนารูปแบบการบริหารการจัดการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นโรงเรียน

มัธยมศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 22 จังหวัดนครพนม, (วิทยานิพนธ์
ระดับปริญญาเอก คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2548). พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ. (2553, 22 กรกฎาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม127 ตอนที่ 45ก

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร.ดร., (2556). สุขที่ได้ธรรม. กรุงเทพฯ: บริษัทดีไลท์จำกัด.

พระธรรมปิฎก.(ป.อ.ปยุตโต). (2541). ธรรมนุญชีวิต. กรุงเทพฯ:บริษัทสหธรรมิกจำกัด.

พระราชวรมนูณี (ประยูร ธรรมจิตโต), (2543). กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา,
กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.

พระเทพเวที (ประยูร ประยุตโต). (2534). ทางสายอิสริยาของการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร.ดร, (2556). ศิล 5 คุณค่าของชีวิตและสังคม. กรุงเทพฯ:บริษัทดีไลท์จำกัด.

พุทธทาส. (2529). พระพุทธเจ้าสอนอะไร. กรุงเทพฯ:ธรรมสภา,ม.ป.พ.

พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์.รศ. (2551). เอกสารคำสอนจิตวิทยาสำหรับครู. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
-กรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่.

ไพศาล มะระพะฤกษ์วรรณ และคณะ. (2539). การจัดการ. กรุงเทพฯ: แมคโคร-ฮิล อินเทอร์เน็ต
แนล เอ็นเตอร์ไพรส์, อิงค์.

พงษ์พันธ์ พงษ์โสภา. (2542). จิตวิทยาการศึกษา. กรุงเทพฯ : บริษัทวิสิทธิ์พัฒนา.

บทความทางวิชาการใช้เป็นเอกสารประกอบการเสวนาวิชาการทางการศึกษา. (2559). เรื่องจำเป็น
จริงหรือกับการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน วันที่ 30 มิถุนายน
2549 คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น:คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มัลลิกา ต้นสอน. (2544). การจัดการยุคใหม่. กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็กซ์เบอร์เน็ท.

ดรรรัตน์ อุทัยพยัคฆ์. (2550). การพัฒนารูปแบบการสอนแบบพุทธวิธีเพื่อเสริมสร้างพฤติกรรม การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของเด็กปฐมวัย. ปริญญาโทการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชา การศึกษาปฐมวัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

บงกชรัตน์ ศุภเกษร.(2554). ผลการจัดการเรียนรู้ตามขั้นหิ้งสี่ของอริยสัจที่มีต่อพฤติกรรมการมีวินัยใน ตนเองของเด็กปฐมวัย. ศีษษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปฐมวัยศึกษา ภาควิชาการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

รุ่ง แก้วแดง, (2535). ปฏิรูปการเรียนรู้. กรุงเทพฯ: คุรุสภา.

ราชบัณฑิตยสถาน, (2554) พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.

ไรน์ฮาร์ด ไวล์. (2551). บทบาทและโครงสร้างของการจัดการพัฒนาพลเมืองในประเทศเยอรมันในการ ให้การศึกษาทางการเมืองเพื่อพัฒนาพลเมือง. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ ฟรีดริค เอแบร์ท.

ระบอบประชาธิปไตยของไทย. (2556). Conceptual framework for Thai democratic citizenship education curriculum. กรุงเทพฯ มูลนิธิฟรีดิช เอแบร์ท

วราพร ศรีสุพรรณ. “การจัดการสิ่งแวดล้อม” สิ่งแวดล้อมศึกษา.(กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโลกสีเขียว.

วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์. (2542). การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น : สานต่อที่ท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: เลิฟแอนด์ลิฟ เพรส.

วิชัย ต้นศิริ. (2551). วัฒนธรรมพลเมือง. กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา.

วิรัตน์ กะสันต์. (2557). ศึกษาพัฒนาการกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียน บ้านหญ้าขาว สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

วิรุยุทธ วิเชียรโชติ และนวลเพ็ญ วิเชียรโชติ. (2526) ศีษษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ (กรุงเทพฯ: กราฟฟิคอาร์ต,

สงวน สุทธิเลิศอรุณ. (2545). พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บริษัท
อักษรพิพัฒน์

สาโรช บัวศรี. (2540). การศึกษาและจริยธรรม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์, (2549). จิตสำนึกเพื่อส่วนรวมเชิงพุทธ : เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ
ประจำปีของเครือข่ายสถาบันอุดมศึกษา เขตภาคกลางเพื่อพัฒนาบัณฑิตอุดมคติไทย,
จิตสำนึกเพื่อส่วนรวม, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

สุจิตรา วันทอง. (2555). การวิจัยและพัฒนาการจัดการจัดการการเรียนรู้โดยใช้วิจัยเป็นฐานเพื่อ
พัฒนาคุณลักษณะพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนประถมศึกษา. วิทยานิพนธ์
ระดับมหาบัณฑิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุมน อมรวิวัฒน์ และคณะ. (2533). สมบัติทิพย์ของการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุพัตรา ซาติบัญชัชชัย, (2545). ม.ป.ป. กระบวนการเรียนรู้: แนวคิด ความหมาย และบทเรียนใน
สังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: พิสิษฐ์ไทย ออฟเซต.

สุทธิพร บุญส่ง, (2550). การพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดี
ตามแนวคิดการเรียนรู้เพื่อความยั่งยืนสำหรับนักศึกษาศายอาชีพศึกษา. ปทุมธานี:
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.

สุภาพร จตุรภัทร, ยุทธศาสตร์การพัฒนาการลูกเสือไทยเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองดี, (ปริญา
ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2556.

เสถียร โพนันทะ. (2545). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากอดีตถึงปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร:
สถาบันสื่อธรรม.

สิริมา กลิ่นกุหลาบ. (2546). การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และความสามารถในการตัดสินใจ
ของผู้เรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนคุณธรรมที่ส่งเสริมความเป็นพลเมืองดีตามระบอบ
ประชาธิปไตยด้วยชุดการสอนแบบโยนิโสมนสิกากับชุดการสอนแบบกระบวนการกระจาย
ค่านิยม. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการมัธยมศึกษา, มหาวิทยาลัยศรีนคริน
ทรวิโรฒ.

สมนึก จ้อยดอนกลอย. (2543). บทบาทที่รับรู้ของผู้บริหารโรงเรียนในการส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานการประถมศึกษาในเขตการศึกษา 7. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต.

สมพงษ์ สิงหะพล, อ่างในอรวรรณ บุญส่ง, “ผลการพัฒนาจิตสำนึกในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยใช้กิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาประกอบการประเมินตามสภาพจริง”, วิทยานิพนธ์ศึกษามหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2551.

สร้อยตระกูล (ติวยานนท์) อรรถมานะ. (2542). พฤติกรรมองค์การ : ทฤษฎีและการประยุกต์. (พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ไสว มาลาทอง. (2542). คู่มือการศึกษาจริยธรรม สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษา นักบริหาร นักปกครองประชาชนผู้สนใจทั่วไป, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2554). พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

_____. (2556) พื้นฐานความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2551). สมรรถนะการศึกษาไทยในเวทีสากล พ.ศ. 2550. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.

_____. (2554). การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ.2552-2561). กรุงเทพฯ: สกศ.

สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร. (2552). ถิ่นบัณฑิตอาสา: 40 ปี สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร. กรุงเทพฯ : สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สนธยา พลศรี. (2547). ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : ส.เอเซียเพรส.

สมพร เทพสิทธา. (2540). จิตสำนึกของชาวพุทธต่อพระพุทธศาสนา, กรุงเทพฯ : มูลนิธิสมพรเทพสิทธาเพื่อศาสนาและพัฒนาสังคม (ม.ส.ท.ศ.ส.).

ศศิณา ภารา. (2550). ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : ส.เอเซียเพรส.

ศรัณย์ เลิศรักข์มงคล, “การสร้างตัวชี้วัดความเป็นพลเมืองที่สอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ดุขุฎีนิพนธ์, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555.

ศักดิ์ชัย นิรัฐทวี. (2548). รายงานการวิจัยเอกสาร การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดีการพิมพ์.

อรรวรรณ บุญส่ง, “ผลการพัฒนาจิตสำนึกในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยใช้กิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาประกอบการประเมินตามสภาพจริง”, วิทยานิพนธ์ศึกษามหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2551.

ภาษาอังกฤษ

Barber, B. R. , (2003). Strong democracy: participatory politics for a new age. Berkeley: Berkeley : University of California Press.

Citizenship Foundation, Making Sense of Citizenship. (2006).A continuing Professional Development handbook. London: Hodder Murray.

Cogan, J. J., (1997). Multidimensional Citizenship. Educational Policy.

Good, Carter V. (1974). Dictionary of Education. New York: McGraw-Hill Book.

Hébert, Y., & Sears, A., Citizenship Education: Canadian Education Association. Jones, G. R. (2009). Strategic management essentials. Nelson: Nelson : South-Western/Cengage. (2001).

Hills, P. J. A. (1982). Dictionary of Education. London: Routledge & Kegan Payi.

J.B. and Duncan, J.K. Hogh (Author). (1970). Teaching: Description and Analysis Boston: Addison-Wesley.

Patrick, J. J., (2002). Defining, Delivering, and Defending a Common Education for Citizenship in a Democracy.

_____. (2005). Improving Civic Education in Schools. ERIC Clearinghouse for

Social Study and SocialScience Education Bloomington IN.

Print, M., (2012). Developing Political Citizens in Australia Citizenship and the future of Thai democracy.Thirteenth annual King Prajadhipok Institute Congress: King Prajadhipok Institute.

Smith, A., (2005).Civic and Citizenship Education in contested divided societies. University of Ulster Ireland.: Unesco Chair.

Zemon, M. (1997). Escape from the ivory tower: Student adventures in democratic experimental education: by David H. Lempert in association with Xavier N. de Souza Briggs and Contributors. San Francisco, CA: Jossey-Bass, 1996. 350p.\$29.95. ISBN 0-7879-0136-9 (Vol. 23, pp. 531-532).

Terry, R. George. (1977). Principles of Management. 7th ed. Illinois : Richard D.Irwin

Turner, B. S., (1993). Contemporary problem in the theory of citizenship Citizenship and social theory London. (London : SAGE,

สัมภาษณ์

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี). (2558) .เอกสารสำเนาประกอบการบรรยายไร่เชิญตะวัน.
เชียงใหม่:ไร่เชิญตะวัน

พระราชเขมากร (ประยูทธ ภูริทนต์) เจ้าคณะจังหวัดแพร่และรองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

ภาควิชา ก
บทความวิจัย

การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ในประเทศไทย

LEARNING MANAGEMENT TO RAISE THE CITIZENSHIP CONSCIOUSNESS BASED ON BUDDHISM IN THAILAND

พระครูสังฆรักษ์กิตติพงษ์ สิริวิฑูมโน และคณะ¹

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา 2) ศึกษากระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาในสังคมไทย 3) เสริมสร้างกระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา 4) สังเคราะห์หลักพุทธธรรมใช้สำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method) โดย การวิจัยจากการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) การศึกษาข้อมูลจากแหล่งปฐมภูมิ (primary Source) และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) การสัมภาษณ์ (Interviews) และการจัดสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) รวมถึงข้อมูลผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ผลการวิจัย

การศึกษาการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ผลการวิจัยมีดังนี้

1) พลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา มีลักษณะสำคัญ 3 ด้าน คือ (1) ด้านการวัชระธรรม ได้แก่ เคารพในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และเคารพในความเป็นมนุษย์ ด้วยการปฏิบัติตามหลักเบญจศีล เบญจธรรม ใช้สิทธิหน้าที่อันเหมาะสม และปฏิบัติตามระเบียบสังคม (2) ด้านสามัคคีธรรม ได้แก่ รับผิดชอบหน้าที่ ชยันหมั่นเพียร อดทน ร่วมแรงร่วมใจไม่เอาเปรียบ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน เสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม และหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง และ (3) ด้านปัญญาธรรม ได้แก่ การไม่ยึดถือความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่ และไม่ยึดติดในอำนาจในตำแหน่ง เป็นผู้ใช้สติพิจารณาใคร่ครวญ ไตร่ตรอง พิจารณาเหตุผลในการตัดสินใจด้วยใจเป็นกลาง 2) แนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า การจัดการเรียนรู้ควรนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเป็นพื้นฐานในการจัดการเรียนรู้ และให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ 2542 โดยเฉพาะเรื่องของความมีระเบียบวินัยและรับผิดชอบหน้าที่ ความซื่อสัตย์สุจริต ความสามัคคี ความละเอียดและเกรงกลัวใน

¹ อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การทำชั่ว ความกล้าหาญทางจริยธรรมและเชื่อมั่นในตนเอง ส่งเสริมให้คนตีปกครองบ้านเมืองโดยควบคุมคนไม่ดีไม่ให้ปกครองบ้านเมือง การไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น การยอมรับและปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ที่ของตนและผู้อื่น นอกจากนี้ ยังพบว่าหลักพุทธธรรมที่ควรนำมาเป็นแนวคิดในการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักเบญจศีล-เบญจธรรม คารวะ 6 อปริหานิยธรรม 7 สปัปฺริสธรรม 7 โลกธรรม 8 อคติ 4 พรหมวิหาร 4 และอริยสัจ 4 ส่วนรูปแบบในการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองนั้น ส่วนใหญ่ใช้หลักไตรสิกขา เพราะเป็นหลักการฝึก อบรม มนุษย์ที่ครอบคลุมทั้งพฤติกรรม ระเบียบวินัย และความรับผิดชอบ (ศีล) พัฒนาจิตใจ ให้มีความมั่นคงหนักแน่น มีภูมิคุ้มกันจิตและกาย (สมาธิ) และพัฒนาให้มีความรอบรู้เท่าทันความจริงของโลกและชีวิต

3) กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า สถานศึกษา มีการสร้างจิตสำนึก ผ่านการเรียนการสอนโดยนำหลักไตรสิกขามาเป็นแนวคิดในการจัดการเรียนการสอน และผ่านกิจกรรมหรือโครงการที่สถานศึกษาจัดขึ้น เช่น โครงการปฏิบัติธรรมประจำปี ซึ่งมีความสอดคล้องกับกระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองที่คณะผู้วิจัยสังเคราะห์ขึ้นเพื่อเป็นกิจกรรมเสนอแนะแก่สถานศึกษา กล่าวคือ (1) ด้านคารวะธรรม มีกิจกรรมที่เสนอแนะคือ “กิจกรรมวันศีล-วันธรรม” จุดมุ่งหมายเพื่อให้นักเรียนรักษาศีลและปฏิบัติธรรมทุกวันพระ “กิจกรรมนักเรียนดีศรีโรงเรียน” จุดมุ่งหมายเพื่อให้นักเรียนสร้างตัวอย่างเป็นพลเมืองดีวิถีพุทธ “กิจกรรมวัฒนธรรมของชาติ” จุดมุ่งหมายเพื่อให้นักเรียนสำนึกรักบ้านเกิด และภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทย สำหรับหลักพุทธธรรมที่นำมาปฏิบัติในกิจกรรม ได้แก่ ไตรสิกขา และ เบญจศีล-เบญจธรรม (2) ด้านสามัคคีธรรม มีกิจกรรมที่เสนอแนะคือ “กิจกรรมรู้จักสามัคคี” จุดมุ่งหมายเพื่อให้นักเรียนได้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมและสาธารณ “กิจกรรมร่วมเรียนร่วมใจ” จุดมุ่งหมายเพื่อให้เรียนใช้กระบวนการกลุ่มในการเรียนรู้ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน สำหรับหลักพุทธธรรมที่นำมาปฏิบัติในกิจกรรมนั้น ได้แก่ หลักไตรสิกขา อปริหานิยธรรม 7 และสปัปฺริสธรรม 7 และ (3) ด้านปัญญาธรรม นั้น มีกิจกรรมที่เสนอแนะคือ “รู้ข่าวรู้เรา” จุดมุ่งหมายเพื่อให้นักเรียนวิเคราะห์ข่าวจากสื่อต่างๆ ตามที่สนใจ “กิจกรรมปัญหาแก้ด้วยปัญญา” จุดมุ่งหมายเพื่อให้นักเรียนฝึกแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยใช้ปัญญาและเหตุผล สำหรับหลักพุทธธรรมที่นำมาปฏิบัติในกิจกรรมได้แก่ ไตรสิกขาอริยสัจ 4 อคติ 4

4) การเสริมสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า สถานศึกษา เสริมสร้างจิตสำนึกผ่านโครงการต่างๆ โดยให้บุคลากรของโรงเรียน นักเรียน และผู้ปกครอง มามีส่วนร่วมในโครงการ ดังนี้ (1) ด้านคารวะธรรม มีโครงการที่เสริมสร้างจิตสำนึก ได้แก่ “โครงการวันสำคัญทางศาสนา” ใช้หลักจักร 4 เป็นปฏิบัติ “โครงการป้องกันและแก้ไขสิ่งเสพติดในโรงเรียน” ใช้หลักมิตรแท้ 4 เป็นหลักปฏิบัติ “โครงการปฏิบัติธรรม” ใช้หลักสติปัญญา 4 เป็นหลักปฏิบัติ “โครงการอนุรักษ์ศิลปะไทย” ใช้หลักอิทธิบาท 4 เป็นหลักปฏิบัติ “โครงการออมทรัพย์” ใช้หลักโภควิภาค 4 เป็นหลักปฏิบัติ “โครงการศึกษาแหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่น” ใช้หลักอิทธิบาท 4 (2) ด้านสามัคคีธรรม มีโครงการที่เสริมสร้างจิตสำนึก ได้แก่ “โครงการส่งเสริมระเบียบวินัย คุณธรรม จริยธรรมนักเรียน” ใช้หลักนาถกรณธรรม 10 เป็นหลักปฏิบัติ “โครงการสร้างขวัญและกำลังใจ” ใช้หลักราชสังคหวัตถุ 4 “โครงการประชุมผู้ปกครองนักเรียน” ใช้หลักการบัญญัติพระวินัย 10 “โครงการส่งเสริมประชาธิปไตย” ใช้หลักกษานियธฺวานะ 10 (3) ด้านปัญญาธรรม มีโครงการสำหรับ

เสริมสร้างจิตสำนึก ได้แก่ “โครงการทัศนศึกษา” ใช้หลักปัญญา 3 เป็นหลักปฏิบัติ “โครงการอาหารกลางวัน” ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักปฏิบัติ

5) การสังเคราะห์หลักพุทธธรรมสำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย คณะผู้วิจัยได้สังเคราะห์หลักพุทธธรรมที่นำมาใช้สำหรับการจัดการเรียนรู้ทั้งการเรียนการสอน และการจัดโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ มีดังนี้

(1) ด้านการวัชระธรรม ใช้หลักของ การวัชระ 6 หลักเบญจศีล-เบญจธรรม เพื่อสร้างจิตสำนึกในการเคารพสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และเคารพในความเป็นมนุษย์

(2) ด้านสามัคคีธรรม ใช้หลักอปริหานิยธรรม 7 และ สปัปฺริสธรรม 7 เพื่อสร้างจิตสำนึกรู้จักสามัคคี ได้แก่ รับผิดชอบต่อหน้าที่ ขยันหมั่นเพียร อดทน ร่วมแรงร่วมใจไม่เอาเปรียบ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน เสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม และหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง

(3) ด้านปัญญาธรรม ใช้หลักโลกธรรม 8 อริยสัจ 4 และ อคติ 4 เพื่อสร้างจิตสำนึกให้เป็นผู้ไม่ยึดถือความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่ และไม่ยึดติดในอำนาจในตำแหน่ง ใช้สติ พิจารณาใคร่ครวญ ไตร่ตรอง พิจารณาเหตุผลในการตัดสินใจปัญหา ด้วยใจเป็นกลาง

ดังนั้น การศึกษาการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย จึงจำเป็นต้องนำแนวคิดและรูปแบบความเป็นพลเมือง กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง และการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง ให้ประสานสัมพันธ์กัน เพื่อให้เกิดจิตสำนึกความเป็นพลเมืองที่ยั่งยืนด้วยหลักพุทธธรรม

คำสำคัญ : การจัดการเรียนรู้, จิตสำนึก, พลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

ABSTRACT

The objectives of this study were 1) to study the concepts and learning management model of citizenship based on Buddhism. 2) to study the process of the citizenship consciousness creation based on Buddhism of institutions in Thai social. 3) to support the process of the citizenship consciousness creation based on Buddhism. 4) to synthesize the Buddhist morality applying for learning management to raise the citizenship consciousness based on Buddhism in Thailand. This research was qualitative research used mixed method by research from document or documentary research, studied from primary sources and secondary sources, interviews and focus group discussion, also studied related-data and results of others for studying the learning management to raise the citizenship consciousness based on Buddhism in Thailand.

Research results

Learning management to raise the citizenship consciousness based on Buddhism in Thailand. The results of the research were found as follows;

1. Buddhist citizens have three characteristics; (1) Respect factors; respect to nation, religions and the King. And respect to humanities with follow five precepts - five dharma principles, practice the rights absolutely and social laws. (2) Cohesion factors; be responsible to their jobs or duties, diligent, patient, unite, do not take advantage, help each other, sacrifices of personal benefits for common interest and avoid conflicts. (3) Dhamma Intelligence factors; never hold on self-dependence and authorities, to consider how to solve the problem with reasons and neutral mind.

2. The concepts and learning management model to raise the citizenship consciousness based on Buddhism. The results were found that learning management should apply Dhamma of Buddhism to be the basis of learning management according to (National Education Act, B.E. 2542 (1999)), especially the model should cover discipline, responsibility, honesty, cohesion, moral shame and dread, intrepidity and confidence, supporting good men to govern the county and do not let bad people to control our country, do not infringe human rights, to accept and perform one and other's duties. Besides, there are Dhamma in Buddhism principles that should apply to be the concepts of learning management to raise the citizenship consciousness based on Buddhism such as five precepts - five dharma principles, six reverences, Aparihaniya-dhamma (condition of welfare), Sappurisa Dhamma - (7 virtuous qualities), Loka Dham (8 worldly conditions), Akati 4 (prejudice), Brahmavihara (the four sublime states) and the four noble truths. Most of the model of learning management to raise the citizenship consciousness based on Buddhism has applied 3 Sikkha (the threefold Training) because they are principles for training human that cover all their behavior, diligent and responsibility (Sila- virtue) to develop one's mind for stability; to be able to protect their mind and body (Samadhi-mind); to develop their knowledge and intelligence to know the truths of the real facts and lifes (Panya-wisdom).

3. The process of the citizenship consciousness creation based on Buddhism; the results were found that academies created consciousness to apply Sikkha 3 (the threefold training) through instruction and activities or projects such as "annual Dhamma-meditation project" which accorded to the process of the citizenship consciousness creation that we synthesized, In other words, (1) Respect factors; suggested activities were " Silla-Dham day activity" the aims were having students to observe the precepts and practice meditation every Buddha holidays. "Good students in school activity" the aim's activity were having students' model of Buddhist citizens. "National tradition activities" the aims were having student loving their hometown and be proud of folk wisdom of their ancestor. The Dhamma principles applied for these activities were Sikkha 3 (the threefold training) and five precepts - five dharma

principles. (2) Cohesion factors; the suggested activities were “love and cohesion knowing activity” the aims were having students to perform benefits and social public. “Collaborative learning activities” the aims were to learn how to use the process of studying inside-outside classroom by applying Dhamma principles; Sikkha 3 (the threefold training), Aparihaniya-dhamma (condition of welfare) and Sappurisa Dhamma – (7 virtuous qualities). (3) Dhamma Intelligence factors; the suggested activities were “getting to know activity” the aims were to let students can analyze news from many interested media or networks. “Problem-solving by intelligence activities” the aims were to let students try to practice to solve the occurred problems by intelligence and reasons. To these activities, there are many Dhamma principles such as Sikkha 3 (the threefold training), The Four noble truths and Akati 4 (prejudice) that we should apply.

4) The supporting of citizen consciousness based on Buddhism, the results were found that academies supported their students through projects by inviting school’s officers, students and students’ parents to join their projects. (1) The supporting consciousness projects, for examples, “Buddhist day projects” applying by 4 virtues wheeling, “Drugs protecting and solving in schools project” applying by 4 true friends, “Practicing meditation projects” applying by 4 foundations of mindfulness, “Thai arts conservation projects” applying by 4 basis for success, “Money saving projects” applying by fourfold division of money (4 Bhogavibhak-Dhama), “Local learning resources center projects” applying by 4 basis for success (4 Ithibath-Dhama). (2) Cohesion factors; the supporting consciousness projects were as follow; “Students’ diligent morality and ethic promotion” applying by 10 virtues which make for protection (10 Nathakarana-Dhama), “Mind Encouragement projects” applying by a ruler’s bases of sympathy (Rajjasanghavadatthu-Dham 4), “Students-parents conference projects” applying by 10 monastic legislation (Vinaiya Pannatti 10), “Promoting democracy projects” applying by Kalamasutta 10. (3) Dhamma Intelligence factors; the supporting consciousness projects were as follow; “field trips projects” applying by Panya 3 (Wisdom 3), “Lunch projects” applying by 4 bases of sympathy (Sangghavadatthu-Dham).

5) The synthesis of the Buddhist morality applying for learning management to raise the citizenship consciousness based on Buddhism in Thailand, researchers synthesized the Buddhist morality applying for instruction and projects or activities as follow;

(1) Respect factors; they were applied by six reverences, five precepts - five dharma principles to create respect consciousness in nation, religions and for the kings and humanity.

(2) Cohesion factors; they were applied by Aparihaniya-dhamma (condition of welfare) and Sappurisa-Dham – (7 virtuous qualities) to create cohesion consciousness about responsibility, diligent, be patient, co-working, not take advantage, self-sacrifice for public benefit and avoid conflicts.

(3) Dham intelligence factors; they were applied by Loka Dham (8 worldly conditions), The four noble truths and Akati 4 (prejudice) to create consciousness to be a person who has never hold on self-dependence and authorities considering how to solve the problem with reasons and neutral mind.

Therefore, learning management to raise the citizenship consciousness based on Buddhism in Thailand need to apply and coordinate all concepts, models, the process and the citizenship consciousness creation together in order to raise sustainable the citizen consciousness by Buddhist morality.

Keywords: learning management, consciousness, citizens based on Buddhism

๑. บทนำ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553² ในหมวด 4 แนวการจัดการศึกษา มีสาระสำคัญในการปฏิรูปการเรียนรู้ คือ ปรับเปลี่ยนรูปแบบการเรียนรู้ของผู้เรียนจากเดิมเน้นการท่องจำและการทำตามคำสั่งของครู เน้นวิชาและเนื้อหาเป็นสำคัญ เปลี่ยนเป็นการคิดวิเคราะห์ การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาคนเพื่อให้เป็นมนุษย์คือผู้มีใจสูง และเป็นกระบวนการพัฒนาให้ประชาชนเป็นมีความรู้ ประสบการณ์ ความชำนาญและคุณสมบัติที่พึงประสงค์ของสังคม การศึกษาจึงได้พัฒนาขึ้นสู่ความเป็นศาสตร์หรือวิทยาการและวิชาชีพชั้นสูง แนวคิดสำคัญการจัดการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ การที่ได้รับรู้ประสบการณ์จากการอบรมจากผู้ซึ่งมีความเชื่อและเห็นด้วยกับแนวคิดในจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การเรียนรู้จากการสัมผัสประสบการณ์จริง ได้กระทำกิจกรรมต่างๆ และได้ปฏิบัติจริง จากสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัว รวมไปถึงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติในระบบนิเวศวิทยา หรือความเป็นอยู่ของตนในบ้าน ครอบครัว ชุมชน สังคม ชาติ และสังคมโลก

การพัฒนาประเทศไทยในระยะที่ผ่านมา ได้มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยี โดยใช้คนเป็นเครื่องมือหรือปัจจัยสำคัญในการผลิต เพื่อตอบสนองความต้องการพัฒนาเพื่อให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยให้ความสำคัญถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์น้อยลง และการพัฒนาศักยภาพของคนให้มีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการประกอบอาชีพ และสามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แม้ว่าประเทศไทยจะประสบความสำเร็จในการบรรลุเป้าหมายด้านการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นอย่างดี แต่ผลของการพัฒนาได้ก่อให้เกิดปัญหาที่สำคัญ

² ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 127/ตอนที่ 45 ก/หน้า 1 / 22 กรกฎาคม 2553

หลายประการ เช่น ปัญหาการกระจายรายได้ ปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด ปัญหาทางด้านศีลธรรม และปัญหาด้านความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สิน ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนไทย และการพัฒนาประเทศในระยะยาว การพัฒนาศักยภาพของคนที่พึงปรารถนา ต้องพัฒนาให้ทุกคนได้รับการพัฒนาตามศักยภาพอย่างเต็มที่ ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ ปัญญา และทักษะฝีมือ เพื่อให้เป็นคนดี มีคุณธรรม มีสุขอนามัยที่ดี และมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีจิตสำนึกและมีบทบาทในการดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมที่ดีงาม ทั้งในระดับชาติ และระดับท้องถิ่น ซึ่งจะช่วยให้พัฒนาประเทศมีความสมดุลยั่งยืน

การจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 4 ได้ให้ความหมายของการศึกษาว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานวัฒนธรรม การสร้างสรรค์ จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุน ให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ได้กำหนดแนวการจัดการศึกษาที่นับว่าเป็นการปฏิรูปการเรียนรู้จากอดีต คือ ปรับเปลี่ยนรูปแบบการเรียนรู้ของผู้เรียนจากเดิมเน้นการท่องจำและการทำตามคำสั่งของครู เน้นวิชาและเนื้อหาเป็นสำคัญ เปลี่ยนเป็นการคิดวิเคราะห์ การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาคนเพื่อให้เป็นมนุษย์คือผู้มีใจสูง และเป็นกระบวนการพัฒนาให้ประชาชนเป็นมีความรู้ ประสบการณ์ ความชำนาญและคุณสมบัติที่พึงประสงค์ของสังคม การศึกษาจึงได้พัฒนาขึ้นสู่ความเป็นศาสตร์หรือวิทยาการและวิชาชีพชั้นสูง แนวคิดสำคัญการจัดการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ การที่ได้รับรู้ประสบการณ์จากการอบรมจากผู้รู้ซึ่งมีความเชื่อและเห็นด้วยกับแนวคิดในจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การเรียนรู้จากการสัมผัสประสบการณ์จริง ได้กระทำกิจกรรมต่างๆ และได้ปฏิบัติจริง จากสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัว รวมไปถึงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติในระบบนิเวศวิทยา หรือความเป็นอยู่ของตนในบ้าน ครอบครัว ชุมชน สังคม ชาติ และสังคมโลก เป็นการเรียนรู้ทักษะชีวิตนำไปสู่วิถีของพลเมืองในชาติ

นอกจากนี้ การจัดการเรียนรู้ ยังเป็นวิธีการที่พัฒนาให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปสู่จุดหมายปลายทางในการพัฒนาชีวิตทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ลักษณะของการจัดการเรียนรู้ ก็คือ การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน มีจุดประสงค์ในการจัดการเรียนรู้ และผู้สอนมีการใช้ทักษะทั้งด้านความรู้และกลวิธีการจัดการเรียนรู้ ดังนั้น ผู้เรียนซึ่งเป็นพลเมืองของชาติ จึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศชาติและสังคมเป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ การจัดการศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาพลเมืองให้มีศักยภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเป็นพลเมืองของชาติในสังคมประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข นั้นควรคำนึงถึง จิตสำนึกของความเป็นพลเมืองคือการยึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรม และคุณงามความดี มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ต่อชุมชน และสาธารณะ การรู้จัก เข้าใจ และห่วงใยในสิทธิของตนเอง รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง เคารพในสิทธิของผู้อื่น ตระหนักและให้ความสำคัญกับกระบวนการของการมีส่วนร่วมของผู้อื่น โดยให้ความสำคัญกับการ เคารพและรับฟังความคิดหรือความเห็นที่แตกต่างหลากหลายอย่างมีเหตุผลที่เหมาะสม สุดท้ายต้องคำนึงถึงหลักนิติรัฐ อันหมายถึง เคารพในกฎหมาย

ดังนั้น ในความเป็นพลเมืองของสังคม จึงเป็นหน้าที่ซึ่งเป็นภารกิจที่บุคคลต้องกระทำเพื่อสร้างคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เมื่อเกิดมาเป็นคนและค่าของคนอยู่ที่การปฏิบัติหน้าที่ โดยมีความรับผิดชอบเป็นหัวใจสำคัญ และต้องสอดคล้องกับบทบาททางสังคมที่แต่ละบุคคลดำรงอยู่ หน้าที่จึงเป็นภารกิจที่จะต้องกระทำเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่อย่างมีคุณค่า และเป็นที่ยอมรับของสังคม ซึ่งอาจเป็นหน้าที่ตามหลักศีลธรรม กฎหมาย หรือจิตสำนึกที่ถูกต้องเหมาะสม หน้าที่ที่เป็นภารกิจของพลเมืองดี โดยทั่วไปพึงปฏิบัติของการเป็นพลเมืองดีตามหลักศีลธรรม และการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามหลักศีลธรรม เป็นหน้าที่ของพลเมืองดีพึงปฏิบัติประกอบด้วย จริยธรรม คุณธรรม และศีลธรรม

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร³ ยังได้กล่าวถึง พื้นฐานความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย พอสรุปหลักการสำคัญๆ ได้ดังนี้

หลักการที่ 1 เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ กล่าวคือ ทุกคนเกิดมามีคุณค่าเท่ากันมีอาจล่วงละเมิด มีอิสรภาพและความเสมอภาค การยอมรับในเกียรติภูมิของแต่ละบุคคล คำนึงถึงสภาพทางสังคม ยอมรับในความแตกต่างของทุกคน

หลักการที่ 2 เคารพสิทธิ เสรีภาพ และกฎกติกาของสังคมที่เป็นธรรม กล่าวคือ ให้ความสำคัญต่อสิทธิ เสรีภาพ กฎกติกาที่วางอยู่บนความยุติธรรมและชอบธรรม มีหลักนิติรัฐให้ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพมิให้ถูกละเมิด

หลักการที่ 3 รับผิดชอบต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม กล่าวคือ ตระหนักถึงบทบาท หน้าที่ ของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ที่มุ่งเน้นคุณลักษณะสำคัญในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อตนเองต่อสังคม การดำรงตนเป็นประโยชน์ต่อสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ใช้สติปัญญาแก้ปัญหาด้วยเหตุและผล

จากหลักการดังกล่าว พอสรุปได้ว่า ลักษณะพื้นฐานของพลเมืองของชาตินั้น ควรมีลักษณะดังนี้

1. มีความรู้ ความเข้าใจในบทบาทของตนเองต่อผู้อื่นและชุมชน และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง ต่อผู้อื่นและต่อส่วนรวม
2. มีความสนใจ มีความเข้าใจ มีความตระหนักในปัญหาของชุมชนและของสังคม โดยกระตือรือร้นในการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการปัญหา
3. มีส่วนร่วมเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของการทำงานแก้ปัญหาในชุมชน หรือส่วนสำคัญในการสร้างการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาองค์ความรู้ในการทำงาน รวมถึงวิธีการจัดการปัญหา
4. มีส่วนสำคัญในการสร้างการเปลี่ยนแปลง เพื่อการยกระดับค่านิยมหรือแนวคิดของคนในสังคมได้ อาทิเช่น การมีบทบาทในการพัฒนากฎหมายที่ใช้ในการจัดการปัญหาที่มาจากการมีส่วนร่วมของสังคม

อย่างไรก็ตาม ในความเป็นพลเมืองของสังคมนั้น หน้าที่และความรับผิดชอบร่วมกัน จึงเป็นภารกิจที่บุคคลพึงกระทำเพื่อสร้างคุณค่าของความเป็นมนุษย์ด้วยการปฏิบัติหน้าที่ โดยมีความรับผิดชอบเป็นหัวใจสำคัญ และต้องสอดคล้องกับบทบาททางสังคมที่แต่ละบุคคลดำรงอยู่ หน้าที่จึงเป็นภารกิจที่จะต้องกระทำเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่อย่างมีคุณค่า และเป็นที่ยอมรับของสังคม ซึ่งอาจเป็น

³ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, พื้นฐานความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2556), (ออนไลน์) <http://www.parliament.go.th>

หน้าที่ตามหลักศีลธรรม กฎหมาย หรือจิตสำนึกที่ถูกต้องเหมาะสม หน้าที่ที่เป็นภารกิจของพลเมืองที่ดี โดยทั่วไปนั้นควรปฏิบัติตามคุณธรรมจริยธรรมอันเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ เป็นผู้มีคุณธรรม คือ มีเมตตา กรุณา ประกอบอาชีพที่สุจริต สำรวมระวังในกาม มีสัจจะ มีสติสัมปชัญญะ และเป็นผู้มีจริยธรรม คือ มีระเบียบวินัย ตรงต่อเวลา มีความรับผิดชอบ ไม่เบียดเบียนผู้อื่นทำให้ผู้อื่นเสียหาย นอกจากนี้ หลักสำคัญในการสร้างพลเมืองให้มีจิตสำนึกที่ดีนั้น ก็คือ การให้การศึกษาดูแลการพัฒนาการ จัดการเรียนการสอนในรูปแบบกิจกรรมและการลงมือปฏิบัติ หรือการเรียนการสอนผ่านกระบวนการคิด วิเคราะห์ เพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดความเชื่อมโยงการเรียนรู้กับประสบการณ์จริงในวิถีชีวิตทั้งในห้องเรียน และนอกห้องเรียน ให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในความเป็นพลเมืองอย่างถ่องแท้ไม่ใช่เพียงแค่การเรียนรู้ ในตำราเท่านั้น จึงจะทำให้พลเมืองในสังคมนั้นๆ ก้าวไกลไปถึงการมีจิตสำนึกของความเป็นพลเมือง ของชาติและของโลก

นอกจากความเป็นพลเมืองตามแนวนโยบายของรัฐแล้ว ยังมีหลักปฏิบัติเพื่อความเป็นพลเมือง ที่ดีตามพระพุทธศาสนา ที่เป็นหลักยึดในการดำเนินวิถีชีวิตของพลเมืองไทยจากรุ่นสู่รุ่นมาช้านาน จนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ การปฏิสัมพันธ์ของคน ไทยจึงได้รับคตินิยม ความเชื่อที่ได้จากพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเพราะ พระพุทธศาสนายังคงเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของคนในสังคมไทย เป็นแหล่งเรียนรู้และการถ่ายทอด ความรู้ทางศิลปะการดำเนินชีวิตเป็นภูมิคุ้มกันทางจิตใจของคนในสังคมให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน เป็นสังคมที่มีวิถีชีวิตอยู่บนพื้นฐานความเอื้ออาทรต่อกัน การถ่ายทอดศิลปะในการใช้ชีวิตอย่างถูกต้อง โดยผ่านการศึกษาหรือจัดการเรียนรู้ด้วยการฝึกฝน อบรม ตามแนวพระพุทธศาสนา คือ หลักของ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา

จากผลการศึกษาความเป็นพลเมืองทั้งตามแนวนโยบายของรัฐ และสากลทั่วไป พอสรุป สังเคราะห์ลักษณะความเป็นพลเมืองอันพึงประสงค์ของชาติ โดยแบ่งออกเป็น 3 ด้าน 10 ตัวชี้วัด ดังนี้

1. ด้านความมีคารวะธรรม : แสดงออกโดยการแสดงความเคารพสถาบัน และความเป็น มนุษย์

1.1 เคารพในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

(1) แสดงออกโดยการร่วมกิจกรรมต่างๆ เพื่อความมั่นคงและสงบสุขของ คนในชาติ

(2) ปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา

(3) แสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะเป็นศูนย์รวม จิตใจและบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎร์

1.2 เคารพในความเป็นมนุษย์

(1) ทางกาย เช่น แสดงออกต่อบุคคลด้วยการไม่ฆ่าไม่เบียดเบียน และแสดงความเคารพตามลำดับอายุอย่างเหมาะสมกับกาลเทศะ

(2) ทางวาจา เช่น แสดงออกทางวาจาด้วยการไม่พูดปด ไม่พูดส่อเสียด ไม่ พูดหยาบคาย และไม่พูดเพ้อเจ้อ

(3) สิทธิและหน้าที่ เช่น ไม่ล่วงละเมิดและยอมรับในความเป็นเจ้าของของ แต่ละบุคคล ทรัพย์สิน และความคิดเห็นบุคคล ทั้งทางกายและวาจา

(4) ระเบียบสังคม เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และกฎหมาย

2. ด้านความมีสามัคคีธรรม : แสดงออกด้วยการประสานประโยชน์โดยถือประโยชน์ของส่วนรวมของชุมชน สังคม และประเทศชาติเป็นที่ตั้ง ดังนี้

- 2.1 ร่วมมือกันทำงาน ไม่เอาเปรียบผู้อื่น
- 2.2 รับผิดชอบต่อหน้าที่ ทั้งส่วนตนและส่วนรวม
- 2.3 เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของหมู่คณะ และสังคม และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
- 2.4 เสียสละความสุขส่วนตนหรือหมู่คณะเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมและประเทศชาติ

2.5 หลีกเลียงความขัดแย้ง มีความอดทน อดกลั้น

3. ด้านความมีปัญญาธรรม : แสดงออกด้วยการใช้สติปัญญา ไตร่ตรอง ในการตัดสินใจ และแก้ปัญหา ดังนี้

- 3.1 การไม่ยึดติดในอำนาจ ตำแหน่ง และการถือความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่
- 3.2 ใช้เหตุผลในการตัดสินใจ
- 3.3 ใช้สติในการวิเคราะห์สถานการณ์ต่างๆ
- 3.4 วิเคราะห์และประมวลข่าวสารข้อมูลด้วยความรอบคอบ และสังเคราะห์ส่วนที่เป็นสาระณะประโยชน์

3.5 พิจารณาเหตุผลด้วยใจเป็นกลาง และไม่หลงผิด

พระพุทธศาสนาเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่สามารถนำหลักคำสอนในศาสนา มาพัฒนาการศึกษาของพลเมืองให้มีจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคมระดับต่างๆ ในรูปแบบต่างๆ ให้สอดคล้องไปกับการดำเนินชีวิตทั้งส่วนตัวและส่วนรวม อาทิเช่น การดำเนินชีวิตด้วยหลักของศีล 5 การแก้ปัญหาโดยใช้กระบวนการตามอริยสัจ 4 และด้วยมรรควิธีมีองค์ 8 การปฏิบัติตนและการปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยหลักพรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 การมองโลกและความเป็นไปของชีวิตและโลกตามหลักปฏิจกสมุปบาท การปกครองตนและคนในสังคมด้วยหลักทศพิธราชธรรม 10 การอบรมสั่งสอนเยาวชนคนในชาติด้วยหลักของกัลยาณมิตร 7 หลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาเหล่านี้ ล้วนนำมาสนับสนุนให้เกิดการศึกษาที่สมบูรณ์ตามหลักไตรสิกขา กล่าวคือ การพัฒนาด้านพฤติกรรมให้ปกติสมบูรณ์ (ศีล) พัฒนาจิตใจให้มั่นคงไม่หวั่นไหว (สมาธิ) มีความรู้เท่าทันโลกและชีวิตตามความเป็นจริงถ่องแท้ (ปัญญา) หลักปฏิบัติเหล่านี้ ล้วนจะก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ในการพัฒนาพลเมืองให้มีจิตสำนึกทั้งด้านความมั่นคง การเมืองการปกครอง การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่หลากหลายและยั่งยืน

การนำหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา มาการจัดการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ ของนักวิชาการทางพุทธศาสนาหรือองค์กรต่างๆ จึงมีส่วนทำให้พลเมืองมีจิตสำนึกในการอยู่ร่วมกันในฐานะเป็นพลเมืองโลกที่มุ่งความสงบ สันติ และยั่งยืนของมวลมนุษยชาติ ดังพระพุทธโฆสาวาทที่ประทานแก่ พระอรหันต์ 60 รูป ซึ่งเป็นพระธรรมทูตรุ่นแรกว่า "จรธ ภิกขเว จาริกัม พุชชนหิตาย พุชชน สุขาย โลกา นุกมปาย ภิกขุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก"⁴

⁴ วิ.ม.ท. 4/32/27 และ วิ.ม.ท. 4/32/40

ดังนั้นผู้วิจัยและคณะในฐานะนักวิชาการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทย มีภารกิจในการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยภายใต้ปรัชญา “จัดการศึกษาพระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม” ได้ตระหนักถึงการสร้างจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองของชาติ จึงได้ศึกษาการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์หรือบูรณาการเข้ายุคสมัยในมิติของการจัดการตนเอง การพัฒนาคุณภาพชีวิตของพลเมืองในสังคม รวมทั้งการเสริมสร้างการพัฒนาความมั่นคงการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่มีฐานมาจากหลักพุทธธรรมและการพัฒนาที่ยั่งยืนสืบต่อไป

2. วัตถุประสงค์หลักแผนงานวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

2.2 เพื่อศึกษากระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาในสังคมไทย

2.3 เพื่อเสริมสร้างกระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

2.4 เพื่อสังเคราะห์หลักพุทธธรรมใช้สำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

3. การออกแบบการวิจัยและขอบเขตการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดวิธีวิจัยเป็นลักษณะของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง จากการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) การศึกษาข้อมูลจากแหล่งปฐมภูมิ(primary Source) และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) การจัดสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) และเอกสารการวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการสัมภาษณ์นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ศึกษากระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษา และกระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองและการเรียนรู้ตลอดชีวิตแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

สำหรับขอบเขตการวิจัยนั้น คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเป็นด้านพื้นที่และด้านเนื้อหา กล่าวคือ (1) พื้นที่จังหวัดภาคกลาง ได้แก่ กรุงเทพมหานคร คือ โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา และโรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และกลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จังหวัดนครปฐม (2) พื้นที่จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จังหวัดเลย จังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดขอนแก่น (3) พื้นที่จังหวัดภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดเชียงราย และจังหวัดแพร่ กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

ส่วนขอบเขตด้านเนื้อหา นั้น ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตไว้ ดังนี้ (1) เอกสารเชิงปฐมภูมิ (Documentary Research) ประกอบด้วย พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เอกสารข้อมูลที่เป็นแนวคิดของ พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ) หรือ พุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เอกสารข้อมูลที่เป็นแนวคิดของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) หรือหลวงพ่อบุชา วัดหนองป่าพง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี เอกสารข้อมูลที่เป็นแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) วัดญาณเวศกวัน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม นอกจากนี้ ยังมีผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย (1) พระมหาภูษิตชัย วชิรเมธี หรือ ว.วชิรเมธี แห่งสถาบันวิมุตตาลัยและศูนย์วิปัสสนาสากลไร่เชิญตะวัน จังหวัดเชียงราย (2) ผู้บริหาร ครู อาจารย์ กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง โดยการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Groups Discussion)

4. การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎีจากเอกสารเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง การจัดการเรียนรู้ และการสร้างจิตสำนึก ทั้งตามแนวทั่วไปและพระพุทธานุภาพ สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธานุภาพ การสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธานุภาพ จากนักวิชาการทางพระพุทธานุภาพ การสนทนากลุ่มย่อย (Focus Groups Discussion) โดยดำเนินการสนทนากลุ่มย่อยระหว่างผู้วิจัย กับผู้บริหาร และครูโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และสังเคราะห์ แนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ และการส่งเสริมการเรียนรู้ เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธานุภาพ

หลังจากผู้วิจัยได้ตรวจสอบความสมบูรณ์และความถูกต้องของแหล่งข้อมูลแล้ว ได้ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์เอกสารและข้อมูลเพื่อจัดกลุ่มข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองโดยทั่วไป แนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธานุภาพ กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองโดยทั่วไป กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธานุภาพ และการเสริมสร้างจิตสำนึกและการเรียนรู้ตลอดชีวิตแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธานุภาพ และนำเสนอข้อมูลเชิงบรรยาย ต่อจากนั้น สังเคราะห์ผลการวิจัยเพื่อเป็นชุดความรู้ในการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธานุภาพ

5. ผลการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ พบว่า 1) แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะพลเมืองตามแนวพระพุทธานุภาพ สามารถสังเคราะห์ได้ดังนี้ (1) ความมีศีลธรรม พลเมืองจะมี 2 ลักษณะสำคัญ คือ ประการที่หนึ่ง เคารพในสถาบัน ได้แก่ สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ แสดงออกด้วยการร่วมจัดกิจกรรมของชาติ และปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา ประการที่สอง เคารพในความเป็นมนุษย์ แสดงออกด้วยการปฏิบัติตามหลักเบญจศีล-เบญจธรรม ใช้สิทธิและหน้าที่ที่เหมาะสม และปฏิบัติตามระเบียบสังคม

(2) ความมีสามัคคีธรรม พลเมืองจะมีลักษณะแสดงออกด้วยการร่วมแรงร่วมใจไม่เอาเปรียบ รับผิดชอบต่อหน้าที่ ช่วยเหลือเกื้อกูลหมู่คณะ และสังคม เสียสละความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ขยันหมั่นเพียร อดทน และหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง (3) ความมีปัญญาธรรม พลเมืองจะมีคุณลักษณะ ไม่ยึดติดในอำนาจ ในตำแหน่ง และไม่ยึดถือความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่ พิจารณาใคร่ครวญ ไตรตรองก่อนตัดสินใจ และใช้สติพิจารณาเหตุผลในการตัดสินใจ ด้วยใจเป็นกลาง

2) แนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า

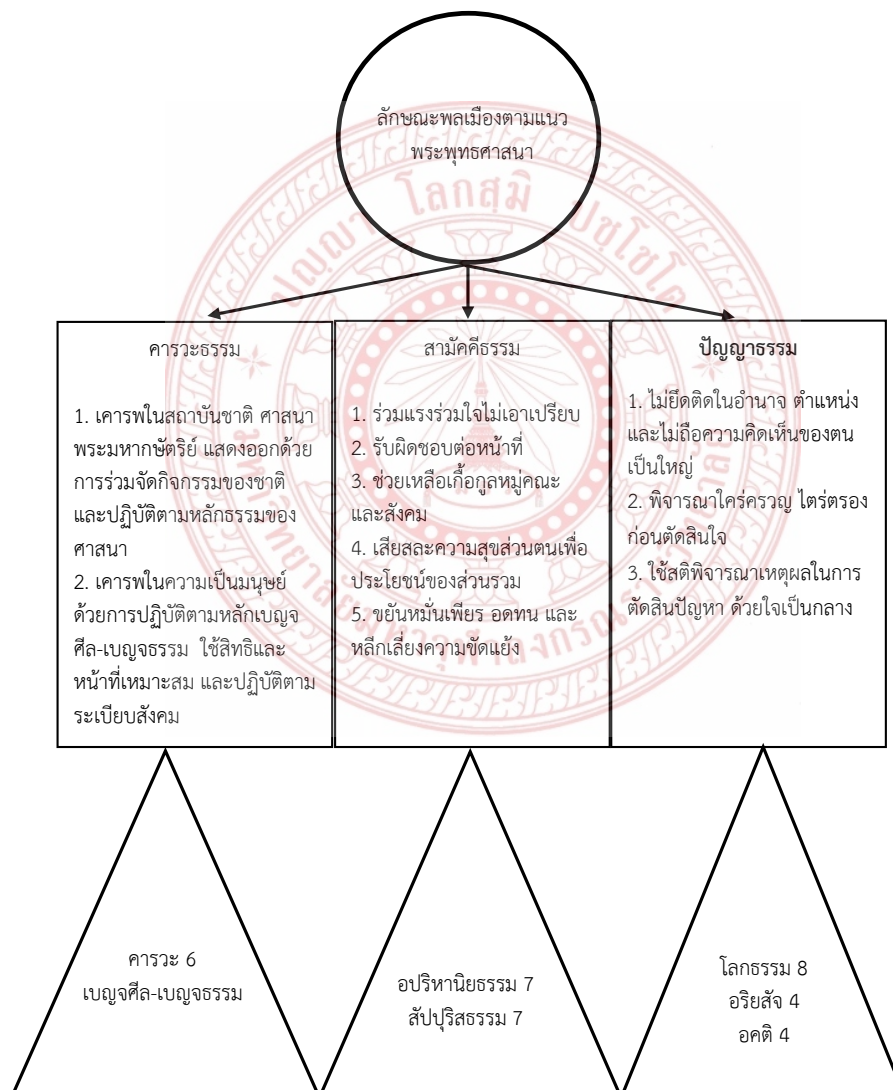
แนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองนั้น มีความสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ 2542 กล่าวคือ ผลการจัดการเรียนรู้นั้น ผู้เรียนต้องมีความรอบรู้และรับผิดชอบต่อหน้าที่ ความซื่อสัตย์สุจริต ความสามัคคี ความละเอียดและเกรงกลัวในการทำความชั่ว ความกล้าหาญทางจริยธรรมและเชื่อมั่นในตนเอง ส่งเสริมให้คนตีปกร่องบ้านเมืองโดยควบคุมคนไม่ดีไม่ให้ปกครองบ้านเมือง และการปฏิบัติตามพระพุทธศาสนาในหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น ความเท่าเทียมกันของพลเมือง และการยอมรับและปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ที่ของตนและผู้อื่น สำหรับหลักพุทธธรรมที่นำมาเป็นแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา นั้นควรนำหลักเบญจศีล-เบญจธรรม คารวะ 6 อปรีหานิยธรรม 7 สปัปฐิธรรม 7 โลกธรรม 8 อคติ 4 พรหมวิหาร 4 และ อริยสัจ 4 มาเป็นแนวคิดในการจัดการเรียนรู้ ส่วนรูปแบบในการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองนั้น พบว่า หลักไตรสิกขา เป็นหลักสำคัญในการจัดการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาพฤติกรรมสร้างระเบียบวินัย และความรับผิดชอบต่อ (หลักศีล) พัฒนาจิตใจ ให้มีความมั่นคงหนักแน่น มีภูมิคุ้มกันจิตและกาย (หลักสมาธิ) และพัฒนาและสร้างองค์ความรู้ตามหลักของจินตามยปัญญา สุตตมยปัญญา และภาวนามยปัญญา (หลักปัญญา)

3) กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา นั้น จากการศึกษาวิเคราะห์และการประชุมกลุ่มย่อย พบว่า (1) กระบวนการสร้างจิตสำนึกด้านคารวะธรรม ควรนำหลักไตรสิกขามาเป็นกรอบในการจัดการเรียนรู้ และนำหลักเบญจศีล-เบญจธรรมมาออกแบบกิจกรรมสร้างจิตสำนึก (2) กระบวนการสร้างจิตสำนึกด้านสามัคคีธรรม ควรนำหลักไตรสิกขามาเป็นแบบในการออกแบบการจัดการเรียนรู้ ส่วนหลักพุทธธรรม ที่ควรนำมาสร้างกิจกรรมการสร้างจิตสำนึก คือ หลักอปรีหานิยธรรม และสปัปฐิธรรม (3) กระบวนการสร้างจิตสำนึกด้านปัญญาธรรม ควรนำหลักไตรสิกขามากเป็นกรอบแนวคิดในการจัดการจัดการเรียนรู้ และหลักพุทธธรรมสำหรับสร้างจิตสำนึก คือ อริยสัจ 4 พรหมวิหาร 4 และ อคติ 4

4) การเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า ส่วนใหญ่เสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองผ่านโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ในแต่ละด้าน กล่าวคือ (1) ด้านความมีคารวะธรรม มีโครงการวันสำคัญทางศาสนา มีหลักพุทธธรรมนำ คือ จักร 4 โครงการป้องกันและแก้ไขสิ่งเสพติดในโรงเรียน มีหลักพุทธธรรมนำ คือ มิตรแท้ 4 โครงการอนุรักษ์ศิลปะไทยโบราณ มีหลักพุทธธรรมนำ คือ อิทธิบาท 4 โครงการออมทรัพย์ มีหลัก พุทธธรรมนำ คือ โภควิภาค 4 โครงการศึกษาแหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่น มีหลักพุทธธรรมนำ คือ อิทธิบาท 4 (2) ด้านสามัคคีธรรม มีโครงการส่งเสริมระเบียบวินัย คุณธรรม จริยธรรมนักเรียน ใช้หลักพุทธธรรม

นำ คือ นาถกรรมธรรม 10 โครงการสร้างขวัญและกำลังใจ มีหลักพุทธธรรมนำ คือ ราชสังคหวัตถุ 4 โครงการส่งเสริมประชาธิปไตย มีหลักพุทธธรรมนำ กังขานियฐานะ 10 หรือ กาลามสูตร โครงการประชุมผู้ปกครองนักเรียน มีหลักพุทธธรรมนำ คือ หลักการบัญญัติพระวินัย 10 (2) ด้านปัญญาธรรม มีโครงการทัศนศึกษา ใช้หลักพุทธธรรมนำ คือ ปัญญา โครงการอาหารกลางวัน ใช้หลักพุทธธรรมนำ คือ สังคหวัตถุ 4

5) การสังเคราะห์หลักพุทธธรรมใช้สำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย พบว่า หลักพุทธธรรมมาพัฒนาจิตสำนึกความเป็นพลเมืองทั้ง 3 ด้าน ดังแผนภาพต่อไปนี้

6. อภิปรายผล

จากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย สามารถอภิปรายผลการวิจัย ได้ดังนี้

6.1 แนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่าแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ที่นำไปสู่การสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง คือ การสร้างเสริมพลเมืองมาจากภาคสังคม กล่าวคือ การพัฒนา “ทรัพยากรมนุษย์” ต้องพัฒนาให้ทุกคนได้รับการพัฒนาตามศักยภาพอย่างเต็มที่ ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ ปัญญา และทักษะฝีมือ เพื่อให้เป็นคนดี มีคุณธรรม มีสุขอนามัยที่ดีที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในมิติต่างๆ เพื่อให้การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน โดยนาทุนของประเทศที่มีศักยภาพมาใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการและเกื้อกูลกัน พร้อมทั้งเสริมสร้างให้แข็งแกร่งเพื่อเป็นรากฐานการพัฒนาประเทศที่สำคัญได้แก่ การเสริมสร้างทุนสังคม (ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนทางวัฒนธรรม) ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและสังคมไทยสู่สังคมคุณภาพ มุ่งสร้างภูมิคุ้มกันตั้งแต่ระดับปัจเจก ครอบครัว และชุมชน สามารถจัดการความเสี่ยง และปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรม⁵ นอกจากนี้ การพัฒนาให้พลเมืองมีจิตสำนึกตามแนวพระพุทธศาสนาได้นั้น ต้องพัฒนาครอบคลุมทั้งการศึกษา 3 ด้าน กล่าวคือ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และสติปัญญา กล่าวคือ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา สำหรับโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา นอกจากใช้หลักไตรสิกขามาเป็นหลักในการจัดการเรียนรู้แล้ว ยังโดยมุ่งเน้นประโยชน์ 2 ฝ่าย คือ ศาสนจักรกับอาณาจักร ทั้งนี้เนื่องจากต้องการสร้างศาสนทายาทที่ดีและพลเมืองดีของสังคม รวมถึงนำหลักพุทธธรรมมาเป็นเป้าหมายการจัดกิจกรรมสอดแทรกความรู้ในหลักสูตรและรายวิชา ในโครงการต่างๆ ซึ่งเป็นจัดกิจกรรมเสริมทักษะในหลักสูตร

6.2 กระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาในสังคมไทย จากการศึกษ พบว่า การสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองดีตามแนวทางพระพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาในสังคมไทย นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น นาคกรณธรรม 7 อปริหานิยธรรม 7 และสัปปริสธรรม 7 เนื่องจากหลักธรรมเหล่านี้มีส่วนในการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองมากที่สุดเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่พลเมือง มีระเบียบวินัยและรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่มีความซื่อสัตย์สุจริต รู้รักสามัคคี รวมถึงการปฏิบัติตามวินัยสงฆ์ ศีล 10 และเสขียวัตร ในการควบคุมกาย วาจา ความประพฤติของตนให้เป็นปกติ ไม่ไปล่วงละเมิดต่อบุคคลอื่น การเลือกประกอบอาชีพที่ถูกต้อง

6.3 การเสริมสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา โรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญ นอกจากการนำหลักธรรมมาเป็นหลักในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ดังกล่าวแล้ว ยังมีการนำ หลักภาวนา 4⁶ มาพัฒนานักเรียนและบุคลากรของโรงเรียนควบคู่ไปด้วย กล่าวคือ ภาวนา เป็นการฝึกอบรมกายให้รู้จักเป็นระบบ ระเบียบ สามารถเชื่อมโยงกับสิ่งทั้งหลายภายนอก

⁵ สำนักนายกรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555-2559, (กรุงเทพฯ : มปท.) หน้า (7)

⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, 2545) หน้า 36

ในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ สีสภาวณา เป็นการพัฒนาความประพฤดีให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อน เสียหายกับตนเองและผู้อื่น จิตภาวณา เป็นการฝึกอบรมจิตใจให้มีความเข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา ขยัน หมั่นเพียร ปัญญาภาวณา เป็นการพัฒนาให้มีสติรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

6.4 การสังเคราะห์หลักพุทธธรรมใช้สำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย จากการศึกษา พบว่า หลักพุทธธรรมที่ใช้สำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนานั้น ได้แก่

1) การจัดการเรียนรู้ หลักพุทธธรรมที่นำมาเป็นหลักในการออกแบบการจัดการเรียนรู้แก่ผู้เรียน คือ หลักไตรสิกขา มาเป็นหลักในการพัฒนาพลเมือง เนื่องจากการพัฒนาให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้นั้น ต้องมุ่งเน้นพัฒนาด้านพฤติกรรม (ศีล) พัฒนาด้านจิตใจ (สมาธิ) และพัฒนาด้านปัญญา ให้เกิดองค์ความรู้ที่คงทนบนพื้นฐานของปัญญา 3 ได้แก่ สุตตมปัญญา(ความรู้ที่เกิดจากการฟัง ดู พุศ อ่าน เขียน) จินตมปัญญา (ความรู้ที่เกิดจากการคิดอย่างแยกคายหรือโยนิโสมนสิการ) และภาวนามปัญญา (ความรู้ที่เกิดจากการฝึกฝน อบรม ปฏิบัติ)

2) หลักพุทธธรรมที่นำมาเป็นกรอบแนวคิดในการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองทั้ง 3 ด้าน คือ หลักการระวะ 6 และหลักเบญจศีล-เบญจธรรม เนื่องจากการระวะ 6 นั้นเป็นพื้นฐานให้พลเมืองมีจิตโน้มถ่วงถึงความดีของบุคคลผู้มีการคุณต่อตนเองและประเทศชาติ อีกทั้งการปฏิบัติตนตามหลักเบญจศีล เบญจธรรม เป็นการแสดงถึงการแสดงความเคารพต่อความเป็นมนุษย์ของตนเองและผู้อื่น ส่วนหลัก อปริหานิยธรรม 7 และ สัปปริสธรรม 7 นั้น เนื่องจากหลักธรรมเหล่านี้ล้วนเป็นกรอบแนวคิดพื้นฐานในการสร้างความสามัคคีให้แก่พลเมืองของประเทศชาติ สุตท้ายหลักโลกธรรม 8 กระบวนการอริยสัจ 4 และ หลักออคติ 4 นั้น เนื่องจากหลักธรรมเหล่านี้ เป็นพื้นฐานในการแก้ปัญหาชีวิตและสังคม รวมถึงเป็นหลักกระตุ้นเตือนให้พลเมืองรำลึกเสมอถึงกฎธรรมชาติว่าทุกสิ่งทุกอย่างย่อมเปลี่ยนแปลงไปเสมอ จึงควรนำมาสร้างเป็นกรอบแนวคิดสำหรับจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองด้านปัญญาธรรม

7. ข้อเสนอแนะ

7.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การวิจัย เรื่อง การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย มุ่งหวังให้เกิดการเรียนจัดการเรียนรู้ในการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ผู้บริหารสถานศึกษาทุกระดับต้องมีนโยบายที่ชัดเจนในการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม และมีการติดตามการปฏิบัติของบุคลากรของสถานศึกษารวมถึงนักเรียนอย่างชัดเจนและจริงจัง จึงจะทำให้การจัดการเรียนรู้และการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาเกิดผลจริงได้ รวมถึงนำหลักการทางพระพุทธศาสนามาบูรณาการกับศาสตร์ใหม่ ภูมิปัญญาสากล ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการพัฒนาสังคม โดยให้หน่วยงานอื่นๆ มีส่วนร่วมให้มากที่สุด

7.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา และการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ในระดับการศึกษาและสถานศึกษาอื่นๆ รวมถึงศึกษาเปรียบเทียบการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในระดับต่างๆ

8. กิตติกรรมประกาศ

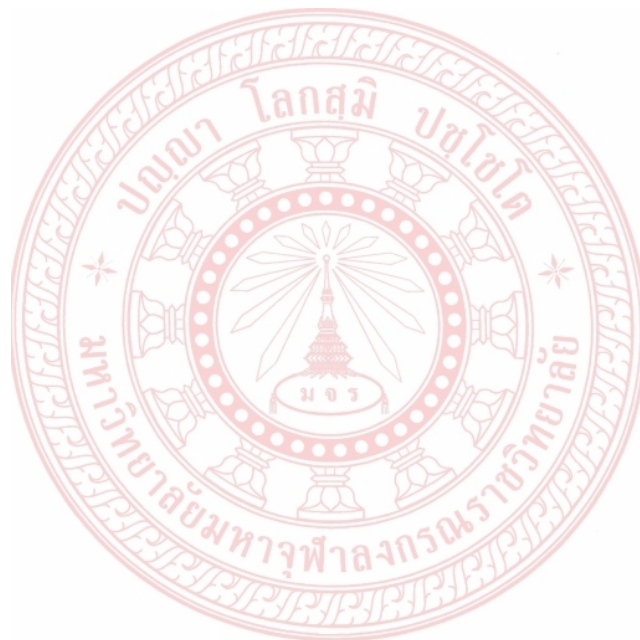
งานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณการทำวิจัยจากสถาบันวิจัยแห่งชาติ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

9. เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่2) พ.ศ.2545 พร้อมกฎหมายกระทรวงที่เกี่ยวข้องและ พระราชบัญญัติ. กรุงเทพฯ:ม.ป.ป, 2545.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย(ฉบับมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย)เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2535.เล่ม 2.กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพฯ : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, 2545.
- สมพร เทพสิทธา. จิตสำนึกของชาวพุทธต่อพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสมพรเทพสิทธาเพื่อศาสนาและพัฒนาสังคม (ม.ส.ท.ศ.ส.), 2540.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. สมรรถนะการศึกษาไทยในเวทีสากล พ.ศ. 2550. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2551.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, พื้นฐานความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย, กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2556, (ออนไลน์)
<http://www.parliament.go.th>
- _____ . พลเมืองในระบบประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2554.
- _____ . พื้นฐานความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2556.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555-2559. กรุงเทพฯ : มปท., 2555.
- _____ . การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ.2552-2561). กรุงเทพฯ: สกศ, 2554.
- Barber, B. R. , Strong democracy: participatory politics for a new age. Berkeley: Berkeley : University of California Press, 2003.

Citizenship Foundation, Making Sense of Citizenship. A continuing Professional Development handbook. London: Hodder Murray, 2006.

Hébert, Y., & Sears, A., Citizenship Education: Canadian Education Association. Jones, G. R. (2009). Strategic management essentials. Nelson: Nelson : South-Western/Cengage, 2001.

ภาคผนวก ข
 ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์และกิจกรรมที่วางแผนงานที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการ
 และผลที่ได้รับของโครงการ

ชื่อเรื่อง การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา
 ในประเทศไทย (LEARNING MANAGEMENT TO RAISE THE CITIZENSHIP
 CONSCIOUSNESS BASED ON BUDDHISM IN THAILAND)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

2. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาในสังคมไทย

3. เพื่อเสริมสร้างกระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

4. เพื่อสังเคราะห์หลักพุทธธรรมใช้สำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ตาราง แสดงสรุปผลการดำเนินการตามแผนงานในรอบ 12 เดือน

การดำเนินการตามแผนงานวิจัย			สนับสนุน	ความพึงพอใจ
กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	ผลการดำเนินงาน	วัตถุประสงค์	
<p>1. ศึกษาแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา</p> <p>1.1 ศึกษาข้อมูลเอกสารแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา</p> <p>1.2 ศึกษาข้อมูลจากบุคคลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกพระนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา</p> <p>1.3 การสนทนากลุ่มย่อย (Focus Groups Discussion) สถาบันการศึกษาในเขตพื้นที่ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง</p>	<p>1. ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา</p> <p>2. คุณลักษณะพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา</p>	<p>ได้แนวคิดและรูปแบบรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ตามที่กำหนดไว้ในแผนวิจัย</p>	ข้อที่ 1	ร้อยละ 100
<p>2. ศึกษากระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาในสังคมไทย</p>	<p>1. กระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวทางพระพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาในสังคมไทย</p> <p>2. แนวทางการสร้างจิตสำนึกแห่งความ</p>	<p>ได้กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง และแนวทางการสร้างจิตสำนึกความเป็นเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาไทย</p>	ข้อที่ 2	ร้อยละ 95

การดำเนินการตามแผนงานวิจัย			สนับสนุน วัตถุประสงค์	ความพึงพอใจ
กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	ผลการดำเนินงาน		
	เป็นพลเมืองตาม แนวทาง พระพุทธศาสนาของ สถาบันการศึกษาใน สังคมไทย			
3. ศึกษาการ เสริมสร้างจิตสำนึก ความเป็นพลเมืองตาม แนวพระพุทธศาสนา	1. การเสริมสร้าง จิตสำนึกความเป็น พลเมืองตามแนว พระพุทธศาสนาของ สถานศึกษาในสังคมไทย 2. กระบวนการ เสริมสร้างจิตสำนึกความ เป็นพลเมืองตามแนว พระพุทธศาสนา	กระบวนการ เสริมสร้างจิตสำนึก ความเป็นพลเมืองตาม แนวพระพุทธศาสนา	ข้อที่ 3	ร้อยละ 95
4. การสังเคราะห์หลัก พุทธธรรมสำหรับสร้าง จิตสำนึกความเป็น พลเมืองตามแนว พระพุทธศาสนา	หลักธรรมสำหรับ จัดการเรียนรู้เพื่อ สร้างจิตสำนึกความ เป็นพลเมืองตามแนว พระพุทธศาสนา		ข้อที่ 4	ร้อยละ 100
5. การเขียนรายงาน การวิจัย	เขียนรายงานการวิจัย เรื่อง การจัดการ เรียนรู้เพื่อสร้าง จิตสำนึกแห่งความ เป็นพลเมืองตามแนว พระพุทธศาสนา ในประเทศไทย	1. ได้ทราบแนวคิด และรูปแบบการ จัดการเรียนรู้ความ เป็นพลเมืองตามแนว พระพุทธศาสนา 2. ได้กระบวนการ สร้างจิตสำนึกพลเมือง ตามแนวพุทธศาสนา ของสถาบันการศึกษา ในสังคมไทย 3. ได้กระบวนการ เสริมสร้างจิตสำนึก ความเป็นพลเมืองแห่ง ความเป็นพลเมืองตาม แนวพระพุทธศาสนา	ข้อที่ 1-4	ร้อยละ 100

การดำเนินการตามแผนงานวิจัย			สนับสนุน วัตถุประสงค์	ความพึงพอใจ
กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	ผลการดำเนินงาน		
		4. ได้สังเคราะห์และ บูรณาการหลักพุทธ ธรรมในการจัดการ เรียนรู้เพื่อสร้าง จิตสำนึกแห่งความ เป็นพลเมืองตามแนว พระพุทธศาสนาใน ประเทศไทย		

(พระครูสังฆรักษ์กิตติพงษ์ สิริวิฑฒโน)
หัวหน้าโครงการวิจัยผู้รับทุน
วันที่ เดือนมีนาคม พุทธศักราช 2560

ตัวอย่างแบบสัมภาษณ์โครงการวิจัย
เรื่อง

แนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา
A Study of Concept and Learning Form to Citizen
Ship Based on Buddhism

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
สนับสนุนโดย สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์นี้จัดทำขึ้นเพื่อการศึกษาวิจัยแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาแนวคิดและรูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้การเป็นพลเมืองของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย
3. เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้จิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

ดังนั้น จึงขอความร่วมมือจากท่านได้ให้ข้อมูล/ความคิดเห็นตามความเป็นจริงโดยแบบสัมภาษณ์มีทั้งหมด 3 ส่วน

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ 2 ข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

ส่วนที่ 3 ข้อเสนอแนะ เกี่ยวกับแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

วิธีตอบแบบสัมภาษณ์ให้ท่านปฏิบัติตามคำชี้แจงในแบบสอบถามแต่ละส่วน

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์ชื่อ...../ฉายานามสกุล.....
ตำแหน่ง.....การศึกษา.....

วัน.....ที่.....เดือน.....พ.ศ.....เวลา.....สถานที่.....
 ที่อยู่.....
 เบอร์โทรศัพท์ติดต่อ.....E-mail.....

**ส่วนที่ 2 ข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมือง
 ตามแนวพระพุทธศาสนา**

คำชี้แจง จากการทำท่านได้มีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับการบริหารการศึกษาการจัดการเรียนการสอนและการสอนเพื่อสร้างเสริมเยาวชนของชาติให้เป็นพลเมืองดี มาเป็นเวลายาวนาน ขอให้ท่านแสดงความคิดเห็นตรงกับข้อเท็จจริงหรือความคิดเห็นของท่าน ในประเด็นดังต่อไปนี้

1. โรงเรียนพุทธโกศีย์วิทยา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษามีแนวคิดในการบริหารและจัดการศึกษาอย่างไร

.....

2. รูโรงเรียนพุทธโกศีย์วิทยา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษามีรูปแบบในการบริหารและจัดการศึกษาอย่างไร

.....

3. โรงเรียนพุทธโกศีย์วิทยา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษามีแนวคิดการเสริมสร้างการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาสำหรับนักเรียนอย่างไร

.....

4. โรงเรียนพุทธโกศีย์วิทยา โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษามีรูปแบบการเสริมสร้างการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาสำหรับนักเรียนอย่างไร

.....

5. จากพันธกิจของโรงเรียนทั้ง 6 ข้อ คือกระบวนการเรียนรู้ให้กับนักเรียนด้วยวิธีการที่หลากหลาย ส่งเสริมและสนับสนุนให้ครูและบุคลากรทางการศึกษาได้รับการพัฒนาด้วยวิธีที่หลากหลาย, บริหารจัดการและพัฒนาคุณภาพการศึกษา โดยยึดหลักการแบบมีส่วนร่วม, พัฒนาสถานศึกษาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเป็นที่พึ่งของชุมชนจัดกระบวนการเรียนการสอนและเน้นความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสน์ กษัตริย์ อย่างมั่นคง และดำเนินชีวิตด้วยความพอเพียง โรงเรียนมีรูปแบบอย่างไรที่ดำเนินการตามพันธกิจดังกล่าวนี้ต่อการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียน

.....

6. จากปรัชญาของโรงเรียนพุทธโกศยวิทยา จ.แพร่ “วายุเมธว ปุริโส เกิดเป็นคนต้องมีความเพียร” มีหลักธรรมและแนวคิดใดที่เป็นการเสริมสร้าง “เกิดเป็นคนต้องมีความเพียร”

7. จาก คติพจน์ (อัตลักษณ์) “เราเรียนเพื่อเป็นคนดี” โรงเรียนมีแนวคิดและรูปแบบอย่างไรต่อคติพจน์ที่กล่าวว่า “เราเรียนเพื่อเป็นคนดี”

8. โรงเรียนมีแนวคิดและรูปแบบในการบริหารหลักสูตรอย่างไรต่อกระบวนการจัดการเรียนการสอนและการเสริมสร้างนักเรียนให้เป็น “คนดี”

9. จากการศึกษาเอกสารชั้นปฐมภูมิ พบว่า ผลผลิตของโรงเรียนพุทธโกศยวิทยา คือ “ศาสนาด้านศาสนทายาทที่ดี” คำว่า ศาสนทายาทที่ดีนั้น มีแนวปฏิบัติและรูปแบบอย่างไร

ส่วนที่ 3 ข้อเสนอแนะ เกี่ยวกับแนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา

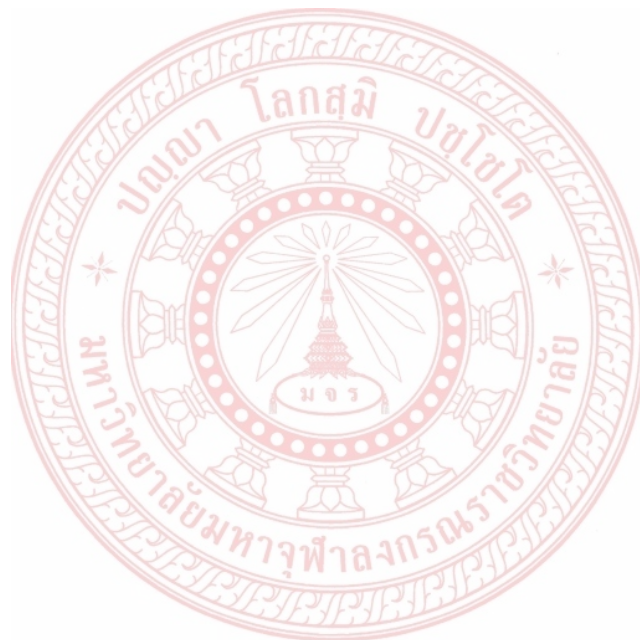
3.1 ปัญหาอุปสรรค การเสริมสร้างการเป็นพลเมืองที่ดีและศาสนทายาทที่ดีตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

3.2 ข้อเสนอแนะ แนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา เพื่อเสริมสร้างการเป็นพลเมืองที่ดีและศาสนทายาทที่ดี

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

ขอขอบคุณในการให้ข้อมูลจากกิจกรรม Focus Groups Discussion และ สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล
การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมือง
ตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

สัมภาษณ์ พระราชเขมากร(ผศ.ดร.)
ผู้ก่อตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมของจังหวัดแพร่

สัมภาษณ์ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ว.วชิรเมธี
ผู้ก่อตั้งสถาบันวิมุตตาลัยและศูนย์วิจัยพัฒนาสากลไร่เชิญตะวัน จังหวัดเชียงราย

สัมภาษณ์ ผู้บริหาร ครู อาจารย์โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

การสนทนากลุ่ม

(Focus Group Discussion)

คณะผู้บริหาร ครู อาจารย์โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

ประวัติผู้รับผิดชอบแผนงานวิจัย

1. ชื่อ-ฉายา/นามสกุล

(ภาษาไทย) พระครูสังฆรักษ์กิตติพงษ์ สิริวิฑฒโน นามสกุล ดารักษ์

(ภาษาอังกฤษ) PHRAKHRUSANGKHARAK KITTIPHONG DARAK

2. เลขบัตรประจำตัวประชาชน

3. ตำแหน่งปัจจุบัน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์

เวลาที่ใช้ทำวิจัย : 20 ชั่วโมงต่อสัปดาห์

4. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอน้อย

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170

มือถือ : 095-451-9161

E-mail : khrumcu@gmail.com

5. ประวัติการศึกษา

พุทธศาสตรบัณฑิต (การสอนภาษาไทย) ม.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (การสอนภาษาไทย) ม.ศิลปากร

ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (หลักสูตรและการสอน) ม.เกษตรศาสตร์

6. ประสบการณ์วิจัย

6.1 งานวิจัยที่สำเร็จแล้ว

ชื่อโครงการ : การศึกษาวิเคราะห์การบูชาในกฎทนต์สูตร

สถานภาพในการทำวิจัย : ผู้ร่วมวิจัย

ชื่อโครงการ : รูปแบบการจัดการความรู้ของผู้บริหารที่ส่งผลต่อประสิทธิผล

การจัดการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สถานภาพในการทำวิจัย : หัวหน้าโครงการ

ชื่อโครงการ : การศึกษาประสิทธิผลของหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตวิชาชีพครู

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สถานภาพในการทำวิจัย : หัวหน้าโครงการ

6.2 งานวิจัยที่กำลังดำเนินการ

ชื่อแผนงานวิจัย : การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนว

พระพุทธศาสนาในประเทศไทย

สถานภาพในการทำวิจัย : หัวหน้าโครงการ

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

1. ชื่อ-ฉายา/นามสกุล

(ภาษาไทย) นายใหม่ นามสกุล บุญมี

(ภาษาอังกฤษ) Mr.Mai Boonmee

2. เลขบัตรประจำตัวประชาชน

3. ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์พิเศษ

เวลาที่ใช้ทำวิจัย : 20 ชั่วโมงต่อสัปดาห์

4. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอน้อย

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170

มือถือ : 084-324-9138

E-mail : mai.marchii@gmail.com

5. ประวัติการศึกษา

พุทธศาสตรบัณฑิต (การสอนภาษาอังกฤษ) ม.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (การสอนภาษาอังกฤษในฐานะภาษาต่างประเทศ) ม.ศิลปากร

6. ประสบการณ์วิจัย

6.1 งานวิจัยที่สำเร็จแล้ว

ชื่อโครงการ : รูปแบบการจัดการความรู้ของผู้บริหารที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพ
การจัดการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สถานภาพในการทำวิจัย : ผู้ร่วมวิจัย

6.2 งานวิจัยที่กำลังดำเนินการ

ชื่อแผนงานวิจัย : การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนว
พระพุทธานุชาในประเทศไทย

สถานภาพในการทำวิจัย : ผู้ร่วมวิจัย

แบบสรุปโครงการวิจัย
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่	
ชื่อโครงการวิจัย	การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย LEARNING MANAGEMENT TO RAISE THE CITIZENSHIP CONSCIOUSNESS BASED ON BUDDHISM IN THAILAND
หัวหน้าโครงการ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	
<p>พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 และ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553 ในหมวด 4 แนวการจัดการศึกษา มีสาระสำคัญในการปฏิรูปการเรียนรู้ คือ ปรับเปลี่ยนรูปแบบการเรียนรู้ของผู้เรียนจากเดิมเน้นการท่องจำและการทำตามคำสั่งของครูเน้นวิชาและเนื้อหาเป็นสำคัญ เปลี่ยนเป็นการคิดวิเคราะห์ การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาคนเพื่อให้เป็นมนุษย์คือผู้มีใจสูง และเป็นกระบวนการพัฒนาให้ประชาชนเป็นมีความรู้ ประสบการณ์ ความชำนาญและคุณสมบัติที่พึงประสงค์ของสังคม การศึกษาจึงได้พัฒนาขึ้นสู่ความเป็นศาสตร์หรือวิทยาการและวิชาชีพชั้นสูง แนวคิดสำคัญการจัดการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ การที่ได้รับรู้ประสบการณ์จากการอบรมจากผู้รู้ซึ่งมีความเชื่อและเห็นด้วยกับแนวคิดในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การเรียนรู้จากการสัมผัสประสบการณ์จริง ได้กระทำกิจกรรมต่างๆ และได้ปฏิบัติจริง จากสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัว รวมไปถึงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติในระบบนิเวศวิทยา หรือความเป็นอยู่ของตนในบ้าน ครอบครัว ชุมชน สังคม ชาติ และสังคมโลก</p> <p>ดังนั้น ในความเป็นพลเมืองของสังคม จึงเป็นหน้าที่ซึ่งเป็นภารกิจที่บุคคลต้องกระทำเพื่อสร้างคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เมื่อเกิดมาเป็นคนและค่าของคนอยู่ที่การปฏิบัติหน้าที่ โดยมีความรับผิดชอบเป็นหัวใจสำคัญ และต้องสอดคล้องกับบทบาททางสังคมที่แต่ละบุคคลดำรงอยู่ หน้าที่จึงเป็นภารกิจที่จะต้องกระทำเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่อย่างมีคุณค่า และเป็นที่ยอมรับของสังคม ซึ่งอาจเป็นหน้าที่ตามหลักศีลธรรม กฎหมาย หรือจิตสำนึกที่ถูกต้องเหมาะสม หน้าที่ที่เป็นภารกิจของพลเมืองดีโดยทั่วไปพึงปฏิบัติของการเป็นพลเมืองดีตามหลักธรรม และการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามหลักธรรม เป็นหน้าที่ของพลเมืองดีพึงปฏิบัติประกอบด้วย จริยธรรม คุณธรรม และศีลธรรม</p> <p>นอกจากนี้ พื้นฐานความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย มีหลักการสำคัญๆ คือ ต้องเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เคารพสิทธิ เสรีภาพ และกฎกติกาของสังคมที่เป็นธรรม กล่าวคือ ให้ความสำคัญต่อสิทธิ เสรีภาพ กฎกติกาที่วางอยู่บนความยุติธรรมและชอบธรรม มีหลักนิติรัฐให้ความคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพมิให้ถูกละเมิด และรับผิดชอบต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม ดำรงตนเป็นประโยชน์ต่อสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ใช้สติปัญญาแก้ปัญหาด้วยเหตุและผล</p> <p>นอกจากความเป็นพลเมืองดังกล่าวแล้ว ยังมีหลักปฏิบัติเพื่อความเป็นพลเมืองที่ดีตามพระพุทธศาสนาที่เป็นหลักยึดในการดำเนินวิถีชีวิตของพลเมืองไทยจากรุ่นสู่รุ่นมาช้านาน จนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ การปฏิสัมพันธ์ของคนไทยจึงได้รับคตินิยม ความเชื่อที่ได้จากพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเพราะพระพุทธศาสนายังคงเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของคนในสังคมไทย เป็นแหล่งเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ทางศิลปะการดำเนินชีวิตเป็นภูมิคุ้มกัน</p>	

ทางจิตใจของคนในสังคมให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นสังคมที่มีวิถีชีวิตอยู่บนพื้นฐานความเอื้ออาทรต่อกัน การถ่ายทอดศิลปะในการใช้ชีวิตอย่างถูกต้องโดยผ่านการศึกษาหรือจัดการเรียนรู้ด้วยการฝึกฝนอบรม ตามแนวพระพุทธศาสนา คือ หลักของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของพลเมืองในสังคม รวมทั้งการเสริมสร้างการพัฒนาความมั่นคงการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่มีฐานมาจากหลักพุทธธรรมและการพัฒนาที่ยั่งยืนสืบต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและรูปแบบการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาในสังคมไทย
3. เพื่อเสริมสร้างกระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา
4. เพื่อสังเคราะห์หลักพุทธธรรมใช้สำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ผลการวิจัย

การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ผลการวิจัย พบว่า แนวคิดและรูปแบบการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา มีความสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ 2542 กล่าวคือ ผลการจัดการเรียนรู้ที่ ผู้เรียนต้องมีระเบียบวินัยและรับผิดชอบหน้าที่ ความซื่อสัตย์สุจริต ความสามัคคี ความละเอียดและเกรงกลัวในการทำชั่ว ความกล้าหาญทางจริยธรรมและเชื่อมั่นในตนเอง ส่งเสริมให้คนตีปกรองบ้านเมืองโดยควบคุมคนไม่ดีไม่ให้ปกครองบ้านเมือง และการปฏิบัติตามพระพุทธศาสนาในหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยการนำหลักเบญจศีล-เบญจธรรม เป็นต้น เน้นรูปแบบในการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง ตามหลักไตรสิกขา เพื่อพัฒนาพฤติกรรมสร้างระเบียบวินัย และความรับผิดชอบ (หลักศีล) พัฒนาจิตใจ ให้มีความมั่นคงหนักแน่น มีภูมิคุ้มกันจิตและกาย (หลักสมาธิ) และพัฒนาและสร้างองค์ความรู้ตามหลักของจินตามยปัญญา สุตตมยปัญญา และภาวนามยปัญญา (หลักปัญญา)

สำหรับคุณลักษณะของพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนานั้น ควรมีคุณลักษณะ 3 ด้าน คือ ด้านการวัชระธรรม สามัคคีธรรม และปัญญาธรรม

กระบวนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา นั้น พบว่า ควรนำหลักไตรสิกขามาเป็นกรอบในการจัดการเรียนรู้ และนำหลักเบญจศีล-เบญจธรรม หลักอปริหานิยธรรม หลักสัปปุริสธรรม อริยสัจ 4 พรหมวิหาร 4 และ อคติ 4 มาพัฒนากิจกรรมเพื่อสร้างจิตสำนึก ส่วนการเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา นั้น โครงการที่สถานศึกษาจัดให้นักเรียน เป็นกิจกรรมที่เสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการนำหลักพุทธธรรมมาปฏิบัติในแต่ละโครงการ เช่น จักร 4 มิตรแท้ 4 อิทธิบาท 4 โภควิภาค 4 นาถกรณธรรม 10 ราชสังคหวัตถุ 4 กังขานियฐานะ 10 หรือ กาลามสูตร และสังคหวัตถุ 4

หลักพุทธธรรมที่นำมาเป็นกรอบแนวคิดในการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองทั้ง 3 ด้าน กล่าวคือ ด้านการวัชระธรรม มีหลักธรรมที่นำมาสร้างจิตสำนึกคือ การวัชระ 6 และหลักเบญจศีล-เบญจธรรม ด้านสามัคคีธรรม มีหลักธรรมที่นำมาสร้างจิตสำนึกคือ อปริหานิยธรรม 7 และ สัปปุริสธรรม 7 และด้านปัญญาธรรม มีหลักธรรมที่นำมาสร้างจิตสำนึกคือ โลกธรรม 8 อริยสัจ 4 และ หลักอคติ 4

การนำผลการวิจัยไปใช้

1. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นำความรู้เกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา
2. การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา สามารถนำไปใช้ในการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในสถาบันการศึกษาในระดับต่างๆ และนำองค์ความรู้ไปพัฒนานิสิตในด้านการสร้างเสริมความเป็นพลเมืองโดยการนำหลักพุทธธรรมปฏิบัติและอบรมหน่วยงานอื่นๆ ต่อไป
3. คณาจารย์ นิสิต นักวิชาการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นผลของการวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาแนวคิดในความเป็นพลเมืองของตนเองและพัฒนางานที่ปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและนำรูปแบบไปต่อยอดในการจัดกิจกรรมต่อไป

การประชาสัมพันธ์

การประชาสัมพันธ์ทางสื่อสิ่งพิมพ์อยู่ระหว่างดำเนินการ

